శ్రీ

ఆంధ్రకవితరంగిణి

ఏడవ సంపుటము

రచయిత :

శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు

ద్వితీయ ముద్రణ : డిసెంబర్, 1999

ప్రకాశకులు :

హిందూ ధర్మశాస్త్ర గ్రంథ నిలయము,

ఫ్లా. 103ఎ, మర్కజీమర్యాద అపార్టుమెంట్స్, అడిక్‌మెట్, హైదరాబాదు.

వెల : 260/-

శ్రీ

ఆంధ్రకవితరంగిణి

ఏడవ సంపుటము

రచయిత :

శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు

ద్వితీయ ముద్రణ : డిసెంబర్,1999

ప్రకాశకులు :

హిందూ ధర్మశాస్త్ర గ్రంథ నిలయము,

ప్లాట్ నెం. 103ఎ, మర్కజీమర్యాద అపార్టుమెంట్స్, అడిక్‌మెట్, హైదరాబాదు.

వెల : 260/-

విషయసూచిక

శ్రీ రామచంద్ర

ఆంధ్రకవితరంగిణి

సప్తమ సంపుటము

96 శ్రీకృష్ణదేవరాయలు

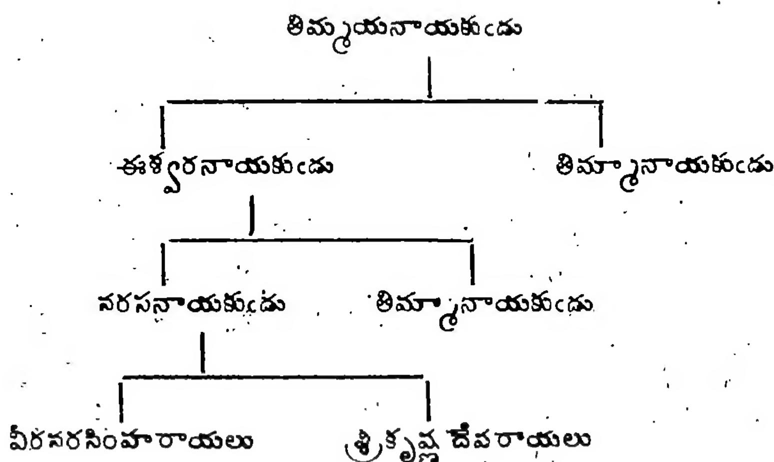
ఈ రాజమార్తాండుని చారిత్ర మొక గ్రంథముగా వ్రాయఁదగి నది కాని కొన్ని పుటలలో ముగింప నర్హమైనది కాదు. ఈ కవి పండిత పోషకుని జీవితమును స్వదేశీయ విదేశీయ పండితు లనేక భాషలలో గ్రంథ రూపముగను, పత్రికలలో వ్యాసరూపముగను బ్రకటించి యున్నారు. ప్రకటించుచున్నారు ప్రకటించెదరు. ఆముక్తమాల్యదయను మహా ప్రబంధము నాంధ్రమున రచియించి యుండుటచేనీ పండితప్రభువు చరిత్రమును వ్రాయు భాగ్యము నాకుఁ గూడఁ గలిగినది. ఈ ప్రతాపశాలి జీవితమును దెలిపెడు సమకాలిక గ్రంథము లున్నను నిప్పటికిని బండితులిద మిత్థమని నిర్ణయింపఁజాలని విషమసమస్యలు కొన్ని యీతని చారిత్రమునఁ గలవు

ఈ మహారాయలను గూర్చి యాంధ్రమున బండితు లనేకులు వ్రాసియుండుటచే, నీ గ్రంథమునం దీతని చారిత్రమును సాధ్యమైనంత వఱకుఁ గ్లుప్తముగా వ్రాసెదను. నేనేమి వ్రాసినను, బండితు లిదివఱకుఁ బ్రకటించిన భావములే తఱచుగా నిందుఁ జేరుచుండును. ప్రత్యేకముగ వారి నామముల నిందుదాహరింప లేదని నాపైఁ గినియకుందురుగాక! కొందఱు పరిశోధకులు తాము కనిపెట్టిన విషయముల నేపత్రికలయందో ప్రకటించియుందురు. వానినన్నిటిని నేనుజూచుట తటస్థించియుండదు.

నాకు లభించినసామాగ్రినిబట్టి స్వతంత్రముగ నూహించి కవితరంగిణి యందు వ్రాసినవిషయములను జూచి యట్టివారు నాపై దోష మాపాదింప కుందురుగాక! ఒకరిభావములను నావిగాఁ బ్రకటించుకొను నుద్దేశము నాకెప్పుడును లేదు.

1. రాయుల వంశవర్ణనము

ఈమహారాజు వంశమునకుఁ దుళువవంశమని పేరు. "తులు" అను దేశమునుబట్టి యీవంశమున కీపేరువచ్చినది౧. లభ్యమైనంత వఱ కీతని వంశవృక్షము నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

ఇందు శ్రీకృష్ణదేవరాయలతండ్రియైన నరసనాయకునకు నరసింహనాయకుఁడని, నరసింహరాయలని, నరసరాయలని వీరనరసింహరాయలని నామాంతరములు కలవు.

ఈతుళువవంశము సాళువ వంశాంతర్భాగమని, కొందఱు చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. కాని యది సత్యము కాదనియు, నీరెండువంశములకు రక్తసంబంధము లేదనియు, నందిమల్లయ ఘంట

౧ ఆంధ్రకవితరంగిణి ఆఱవసంపుటము 181 వ పుట 2 ముద్రణ

సింగయ కవులచారిత్రమున వ్రాసియున్నాఁడను* ఈమల్లయసింగయ కవులు వరాహపురాణమును రచియించి యీనరసనాయకునకే కృతి యిచ్చిరి. అందుఁ దుళువరాజ్యమును బట్టి వీరికిఁ దుళువరాజులని పేరు వచ్చినట్లు వర్ణించియున్నారు. ఈక్రిందిపద్యములనుజూడుఁడు.

ఉ. మిన్నులమోచి భాగ్యముల మీఱినకోటల రమ్యహర్మ్యసం
పన్నత సస్యవాటగరిమంబులఁ దోఁటలవాహవారణా
భ్యున్నతిఁ గేలిదీర్ఘికల నుగ్రభటావలి వన్నెకెక్కి వా
రాన్నిధి కాంచిపై దుళువరాజ్యము సంతతవీర భోజ్యమై.

క. ఆ తుళువరాజ్యమున వి
ఖ్యాతివహించిరి దిగంతకరికటతటసం
భూతమదతుళువ
ద్యాతత్పరకీర్తిఁ బెండ్లియాడినరాజుల్.

ఉ వారలకగ్రగణ్యుఁడు నివారితవైరివరూధినీధవ
శ్రీరమణీవిలాసుఁడు విచిత్రకళాకుశలుండు తిమ్మధా
త్రీరమణుండు సంపద వరించె మరాటవరాటలాటగాం
ధారయుగంధరాధిపసదః ప్రకటీకృతబాహువీర్యుఁడై.

శాసనవాఙ్మయ ప్రపంచమున నీవంశమునకు మూలపురుషుఁడగుతిమ్మయనాయకుని పూర్వులపరిశంస యెచ్చటను గనుపట్టలేదు. ఈతుళువదేశము విజయనగరరాజ్యమునకు లోఁబడిన యొకచిన్న సంస్థానమైయున్నది. తిమ్మయనాయకుని పూర్వులకీతుళువసంస్థాన పరిపాలనలో సంబంధమున్నదో లేదో చెప్పఁజాలము. ఈతిమ్మయనాయకుఁడు విజయనగరరాజులయొద్ద సేనానాయకుఁడుగ నుండియుండును. ఈతనినిగూర్చి మనుచరిత్రమున నీక్రిందిపద్యములోఁ గానవగును.

మ. ప్రసఘనుఁడై తిమ్మక్షితీశాగ్రణి శతకమత్తగావసంఘాతవాతా
శనరాడానంతదంతిస్థవిరకిరుల జంఝూటముల్ మాన్పియిమ్మ

* ఆంధ్రకవితరంగిణి. ౭ అవసంపుటము. 124వ పుట ౨ ముద్రణ

దిని దోర్దండైకపీఠిం దిరము పఱిచి కీర్తిద్యుతుల్ రోదసిం బ
ర్వ నరాతుల్ నమ్రులై పార్శ్వములంగొలువం దీవ్రప్రతాపంబు
సూపెన్.

ఈతం డెలినప్రదేశముగాని యాతండు సేనాధిపతిగా నున్న ప్రభువునామముగాని తెలియదు.

ఈతనిభార్య దేవకీదేవి ఇతని కీశ్వరనాయకుండని తిమ్మనాయకుండని యిరువురు తనయులు. ఇందు రెండవయాతనిని గూర్చిన విశేషము లేమియుం దెలియవు. పెద్దవాండైన యీశ్వరనాయకుండు సాళువగుండ నరసింహరాయలయొద్దం బ్రధానసేనాధిపతియై యనేక యుద్ధములలోంబాల్గొని తనప్రభువునకు విజయములను జేకూర్చుచు వచ్చెను ఈతనినిగూర్చి సింగయమల్లయ కవులచరిత్రమున వ్రాసి యున్నాండను.

ఈశ్వరనాయకుని విషయమున పారిజాతాపహరణ మనుచరిత్రములయందు వ్రాసినవానిలో మూండుపద్యములనిటనుదాహరించెదను.

ఉ. తామసవృత్తి లేదు సతతంబును నుగ్రుండు గాండు పౌరుషం
బేమియు వెల్తిగాదు తనకెందును బైమఱి రాజు లేండు సం
గ్రామములోన నొక్కఁ డవఘ్నగాసికి వాసి దొఱంగం డీశ్వర
త్రిమహిళామనోహరునిసాటియె యీశ్వరుం డెన్నిభంగులన్.

ఉ రాజులనెత్తుటం బరశురాముండు దర్పణలు సేసె రెండుమూం
డీజగతిన్ గణింప నది యెంతటివిస్మయ మబ్జినీసుహృ
త్తేజుండు కందుకూరికడం దిమ్మయయీశ్వరుచే జనించె ఘో
రాజి బెడందకోట యవనాశ్వకర క్షతదీనప్రాసముల్.

—పారిజాతాపహరణకృత్యాది.

చ. బలమదమత్త దుష్టపురభంజనుండై పరిపాలితార్యుండై
యిలపయిం దొంటియీశ్వరుండె యీశ్వరుండై జనియించెపరాపత్రికన్

జలరుహనేత్రిలం దొఱఁగి శైలవనంబుల భీరుచిత్తులై
పొలఁగెడుశత్రుభూపతుల మేనులఁదాల్చిన మన్మథాంకముల్.

—మనుచరిత్రకృత్యాది.

ఈశ్వరనాయకునకు గౌరాంబ బుక్కాంబ యను నిరువురు భార్యలు. గౌరాంబకుఁ బురుషసంతాన ముండినట్లు గానరాదు. బుక్కాంబకు నరసనాయకుఁడు తిమ్మానాయకుఁడు నను నిరువురుతన యులు. ఇందులోఁ దిమ్మానాయకునిగూర్చి కవులేమియు వ్రాసి యుండలేదు. నరసనాయకుఁడు సాళువనరసింగరాయల సేనాధి పతియైవిశేషప్రఖ్యాతిని గాంచినవాఁడు. ఈతఁడే వరాహపురాణకృతి భర్త. ఈతనినిగూర్చి సింగయమల్లయ కవులచారిత్రమునవిపులముగా వ్రాసియున్నాఁడను. ఇతఁడు నరసింగరాయల సేనాధిపతియైనను, విశేషపరాక్రమవంతుడు కావునఁ దనశక్తిసామర్థ్యములచే గొప్ప ఖ్యాతిని పలుకుబడిని సంపాదించెను. నరసింగరాయల యనంతరమున నాతనితనయుఁడైన యిమ్మడినరసింగరాయలను పేరునకు రాజుగా నుంచి తానేపరిపాలనము చేయుచువచ్చెను. ఈతని నామముదాహృతము లైనవియు నీతడు చేసినదానములను దెలుపునవియు శాసనములు పెక్కులుకలవు. ఈతఁడే జగద్విఖ్యాతయశస్సు నార్జించిన శ్రీకృష్ణరాయదేవేంద్రునకు జనకుఁడు.

I (1). తుళువవంశీయులు క్షత్రియులా?

తుళువవంశీయులు క్షత్రియులన్ని కొందఱును శూద్రులనికొంద ఱును దలంచుచున్నారు. కృష్ణదేవరాయలతండ్రియైన నరసభూపతిని నాతనితండ్రియైన యీశ్వరక్షితిపతిని నాయకశబ్దముచేఁ జెప్పియుం డుటచే వారిని శూద్రులనియే యెంచఁదగియున్నది. క్షత్రియులను రాయలనియు శూద్రులను నాయకులనియు వాడుచుండి నట్లాకాల మందలి శాసనవాఙ్మయదృష్టాంతములుగన్పట్టుచున్నవి. సేనానాయ

కత్వమును వహించిన బ్రాహ్మణులకును క్షత్రియులకును దండనాయకశబ్దము చేర్చుచుండుటకలదు. కేవలనాయకశబ్దము చేవారి నెచ్చట నైన నెప్పుడైనఁ జెప్పినను నదిగమనింప దగినదికాదు. నాయకశబ్దముచే శూద్రులు వ్యవహృతులగుచుండుట బహుళముగాఁగాననగును. కావున నీశ్వరనాయక నరసనాయకులు శూద్రులనియే మనమునిశ్చయింపవలసియున్నది. వరాహపురాణకృతికర్తలైన మల్లయసింగయకవులు తమగ్రంథమున సాళువ నరసింహ భూమండలేశ్వరుఁడని రాయులని పేర్కొనుటయు, — "తుహినాంశువంశ పాథోరాశి మాణిక్య" మని చంద్రవంశపురాజుగాఁ జెప్పి తమకృతినాయకుఁడైన నరసవసుధాధ్యక్షుని నరసనాయకుఁడనియు, నతనితండ్రిని ఈశ్వరనాయకుఁడనియుమాత్రమేనుడివి, వారివంశమును సూర్యవంశముగాఁగాని, చంద్రవంశముగాఁగాని చెప్పక మూకీభావము వహించుటయుఁ జూడ నీతుళువవంశీయులు క్షత్రియులు గారని నిస్సంశయముగా నిర్ణయింపవచ్చును. వరాహపురాణకవులు పలుతావులఁ దమకృతినాయకుని తుళువవంశీయుఁ డనియే చెప్పియుండిరి. కాని సూచనగానైనను జంద్రవంశీయుఁడని చెప్పలేదు. వీరుక్షత్రియులు గారని యెచ్చటను నిర్దిష్టముగాఁ జెప్పియుండకపోవుటచేతను నరసనాయకుని తరువాతివారు తాముచంద్రవంశ క్షత్రియులమని చెప్పుకొనియుండుటచేతను వీరిని క్షత్రియులనియె తలంపవచ్చునని యెవ్వరైన ననవచ్చును. కాని యది యంగీకార్యముకాదు. కాకతీయులు కూడఁ గ్రమముగాఁ దాము క్షత్రియులమని ప్రకటించుకొనుచు వచ్చిరి. కాని వారిని క్షత్రియులుగాఁ జరిత్రకారు లంగీకరింపలేదు.

సాళువనరసింగరాయల యనంతరమున నరసనాయకుఁడు క్రమముగా రాయలనిపించుకొనఁ బ్రియత్నించినట్లు కనుపట్టుచున్నది. నరసనాయకుని కుమారుఁడైన వీరనరసింహరాయల కాలమునుండి వీరుక్షత్రియులనిపించుకొనిరి. వీరనరసింహరాయులు కృతినందిన కావ్య

ములు కన్పట్టుటలేదు. అతనితరువాతఁ గృష్ణదేవరాయని రాయలని బాహాటముగా జెప్పుటయేగాక యాతనిది చంద్రవంశమనిస్పష్టముగా వర్ణించిరి. చంద్రవంశమునఁ బ్రసిద్ధుడైన యయాతికుమారుఁడగు తుర్వసుని సంతతిలో దిమ్మభూపతి జన్మించెనని జెప్పి చంద్రవంశముతో సంబంధమునుగలిపి శాసనములలోను గావ్యములలోను వర్ణించుచు వచ్చిరి.

యయాతికి యదువు, తుర్వసుఁడు ననునిరువురు కుమారులున్నట్లు భాగవతపురాణమువలనఁ దెలియుచున్నది. అందుఁదుర్వసువంశమును గూర్చి యీక్రిందివాక్యములున్నవి. "తుర్వసునకువహ్నివహ్నికి భర్గుండు భర్గునకు భానుమంతుఁడు భానుమంతునకుఁద్రిసానువు త్రిసానువునకుగరంధముండును గరంధమునకు మరుత్తుండునతనికి యయాతిశాపంబున సంతతి లేదయ్యె"౧

అలసానిపెద్దనామాత్యుఁడు కృష్ణరాయలకుఁ గృతియొసంగిన మనుచరిత్రమున తుర్వసువంశమే తుళువవంశమైనదని యీక్రింది పద్యములలోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

క. అతనికి యదుతుర్వసు లను
సుతు లుద్భవమంది రహితసూదనులు కళా
న్వితమతులు వారిలో వి
శ్రుతకీర్తివహించెఁ దుర్వసుఁడు గుణనిధియై.

తే. వానివంశంబు తుళువాన్వవాయ మయ్యె
నందుఁ బెక్కండ్రు నృపులుదయంబునొంది
నిఖిలభువనప్రపూర్ణనిర్ణిద్రకీర్తి
నధికులై రత్తదీయాన్వయమునఁ బుట్టి.

౧ నవమస్కంధము ౪౦౧

తుర్వసువంశము తుళువంశమెట్లయ్యెనో పెద్దనామాత్యుఁడు చెప్పలేదు. దీనినిబట్టి కృష్ణరాయల నెట్లైన చంద్రవంశముతో సంబంధముకలుపుటకై ప్రథమాక్షరసామ్యముగల యొకపురుషుని బురాణములనుండి వెదకి తెచ్చినట్లు కనుపట్టుచున్నది. సూర్యవంశముననఁగాని చంద్రవంశముననఁగాని తుళుఁడను పురుషుఁ డెవ్వఁడైన లభించియున్నచో నతనినే యీవంశకర్తగాఁ జేసియుందురేమో!

నందితిమ్మనార్యుఁడు దానుకృతినొసంగిన పారిజాతాపహరణ ప్రబంధమున నీతని దుర్వసువంశీయునిగానే యీక్రిందిపద్యములలో వర్ణించియున్నాఁడు.

ఉ. ఆయమృతాంశునందుదయమయ్యె బుధుం డతఁడార్యరక్షణో
పాయుఁ బురూరవుంగనియె నతని కాయువు పుత్త్రుఁడయ్యె న
య్యాయతకీర్తికి న్నహుషుఁడాత్మజుఁడై యిలయేలె దత్సుతుం
డై యలరె న్యయాతియతఁడాహవదోహలుగాంచెఁ దుర్వసున్.

క. ఉర్వీశమౌళియగు నా
తుర్వసువంశంబునందు దుష్టారిభుజా
దుర్వారగర్వరేఖా
నిర్వాపకుఁ డీశ్వరాఖ్యనృపతి జనించెన్.

ఇట్లు వ్రాసియు నాప్రబంధమునందే కృష్ణదేవరాయలను శ్రీకృష్ణునితోఁ బోల్చుసందర్భమున

"యాదవత్వమున సింహాసనస్థుఁడుగామి
సింహాసనస్థుఁడై చెన్నుమెఱయ

తే. నాఁడు నేఁడును యాదవాన్వయమునందు
జననమందెను వసుదేవ మనుజవిభుని
కృష్ణుఁడనుపేర నరసేంద్రుకృష్ణదేవ
రాయఁడనుపేర నాదినారాయణుండు."

అనువాక్యములలో యదువంశీయునిగాఁ జెప్పి యదుతుర్వసు వంశముల కభేదమును గల్పించినాఁడు. పారిజాతాపహరణమునఁ "దుళువ" శబ్దముదాహృతము కాలేదు. వీనినిబట్టిచూడఁగా గృష్ణరాయలకుఁ జంద్రవంశసంబంధము కల్పితమేకాని వాస్తవము కాదనియుఁ బ్రబంధములలోను శాసనములలోను దుళువ వంశీయులకు క్షత్రియత్వారోపణము నరసనాయకుని చరమదశయందారంభమై వీరనరసింహుని కాలమునఁ బ్రబలమై శ్రీకృష్ణరాయలకాలమునస్థిరమయ్యెననియు నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. వీరుశూద్రులనియే నాయభిప్రాయము. జన్మముచే శూద్రుఁడైనను శ్రీకృష్ణదేవరాయలు క్షత్రియోచితధర్మములఁ బ్రవర్తితుఁడై పూర్వపు సూర్యచంద్ర వంశక్షత్రియులవలె శాశ్వతకీర్తిని గాంచెనని చెప్పుటకు సంశయములేదు. ఆకాలమున నీచండభానుఁ డుదయింపకుండినయెడల దక్షిణహిందూదేశచరిత్ర మీవిధమున నుండదు. రాయలయుద్దండ పరాక్రమము వలన మహమ్మదీయ సేనావాహిని కృష్ణా, కావేరీ గోదావరీనదులను దాఁటి దక్షిణమునకుఁ బ్రవహింపలేకపోయినవి.

I (2) శ్రీకృష్ణరాయులతల్లి భోగకాంతయా?

శ్రీకృష్ణరాయలతండ్రియైన నరసనాయకునకుఁ దిప్పాంబయను భార్యయు, నాగలాంబయను భోగకాంతయుఁ గలరనియుఁ దిప్పాంబయందు వీరనరసింహరాయలును నాగలాంబయందుఁ గృష్ణరాయలును జన్మించిరనియు నొకప్రవాదమున్నది. ఈవిషయమును దెలుపు గ్రంథాధారము లేమియు లేవు. నరసనాయకుఁడు కృతిపొందిన వరాహపురాణమునఁగాని నరసనాయకుని శాసనములలోఁగాని యాతనిభార్యలనుగూర్చి యేమియుఁ జెప్పఁబడలేదు. కాని, వీరనరసింహరాయల శాసనములందును కృష్ణరాయలనాఁటి శాసనములలోను వాఙ్మయమునందును నాగలాదేవి నరసనాయకునకు భార్యయేయని స్పష్టముగాఁ

జెప్పఁబడియున్నది. కృష్ణరాయలనాఁటి వాఙ్మయమును శాసనములును నాగలాదేవి నరసనాయకునకు భోగకాంతయే యైనను భార్యగానే వర్ణించిన వర్ణింపవచ్చును. దానినిబట్టి నాగలాంబ భోగకాంత కాదని నిర్ణయింపఁజాలము కాని వీరనరసింహరాయలనాఁటి శాసనములామెను నరసనాయకుని భార్యగాఁ జెప్పియున్నచో నది యంగీకరింపఁదగినది కానిత్యజింపఁదగినది కాదు.

శ్రీఆచార్య నేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారు వీరనరసింహరాయల శాసనములందలి యీక్రిందిశ్లోకములను భారతిపత్రికలో ప్రకటించియున్నారు"౧

"తిప్పాజీ నాగలాదేవ్యోః కౌసల్యాశ్రీసుమిత్రయోః
దేవ్యోరివ నృసింహేంద్ర స్తస్మాత్పంక్తిరథాదివ
వీరావినయినౌ రామలక్ష్మణావివనందనౌ
జాతౌ వీరనృసింహేంద్రః కృష్ణరాయమహీపతీ।
"తస్మాన్నరసరాజేంద్రా త్తిప్పాజీనాగమాంబయోః
క్రమా ద్వీరనృసింహేంద్రకృష్ణరాయౌ బభూవతుః
అన్యోన్యోపమయోస్సర్వసద్గుణౌఘసముద్రయోః
తయోర్వీరనృసింహేంద్రః పిత్ర్యం సింహాసనం శ్రితః॥

ఈశాసనములనుబట్టి నాగలాంబ భోగకాంత కాదనియు, నగ్నిసాక్షిగఁ బెండ్లియాడిన భార్యయనియునిశ్చితమగుచున్నది. కారణాంతరములచే వీరనరసింహరాయలుకూడఁ దనశాసనములయందు భోగకాంతయైనను దనతండ్రికి నాగలాదేవిని ధర్మపత్నిగ వ్రాయించినాఁడని యందురేని దానికిఁ బ్రత్యుత్తరములేదు. అట్లు చెప్పవారాధారపడియెడి, యుక్తులనుబట్టియును సాక్ష్యమును బట్టియును నిర్ణయింపవలసియుండును. ఇంతవఱకు లభించినసాక్ష్యమునుబట్టి నాగలాదేవిని భోగకాంతయని యనుమానించుటకైన నవకాశము లేదు.

౧ సర్వధారి ఫాల్గుణము ౧౫౫౪ పుట

ఆ సంభోగకాంతయనుటకు శ్రీగురజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు తమకవిజీవితములలో రెండుకథలను వ్రాసియున్నారు. వాని నిట నిచ్చెదను.

౧ "ఈకృష్ణదేవరాయల జననంబున నొకకథ కలదు. దీని నిచటి సంప్రదాయజ్ఞులందఱు వాడుకొనున ట్లీక్రింద వివరింతము. ఈతని తండ్రియైన తెలుగు దేశపు నరసింహరాయఁడు త్రిలింగదేశంబున రాజ్యంబు సేయుచుండ ఈతం డొకనాటిరాత్రి కాలోచిత కృత్యంబులు నిర్వర్తింప బహిర్దేశంబునకుం జనియుండ నంతరిక్షంబు నుండి యొకయుల్క మిక్కిలి తేజంబుతో నాతనియెదుట కస్థాలింబడియె దానింజూచి యారాజు తనచేతనాపాత్రంబుమూసి యనతిదూరంబున నున్న నిజభటుం బిలిచి యోరీ ! అప్పనికి (తిమ్మరసునకు) ఈవార్త దెల్పుము. అనుడు నాభృత్యుండు వేగిరంబ చని దాని నెఱింగించిన నాతండానీరుం ద్రావుమని రాజుతోఁజెప్ప నుత్తరంబిచ్చె. వాఁడా వార్తను రాజునకుఁ దెలిపినతోడనే యాతండు తిమ్మరసు నాజ్ఞాను సారంబుగాఁ గార్యంబు నడపె. అనంతరము తిమ్మరసు రాజుకడ కేతెంచి యాతని నారాత్రి స్త్రీయతో సుఖంబుగ నుండుమని తెల్పె రాజును దిమ్మరసు మాటలయెడం గౌరవముంచి యంతిపురికిం జని పట్టపుదేవిం బిలువంబంచిన నాపె కారణాంతరములచే రాలేదయ్యె. దానికెంతయు వగచుచు నాపె చెలికత్తెలలో నొక్కజవరాలింగూడి యాదినంబు సుఖంబున నుండె. తోడనే యాయింతిగర్భంబుదాల్చె. నవమాసంబులు నిండినయనంతర మాయింతి యొకశుభమూర్తంబున దేవకి కృష్ణునిం గన్నట్లు తాఁగృష్ణరాయనిం గనియె. ఆవార్తవిని నరసింహరాయండు విశేషోత్సవంబుసేయించె. పుత్రునిఁజూచియాతని తేజోధికతకుఁ దండ్రియెంతయు సంతసిల్లె. అప్పటినుండియు నీతని నతిప్రేమచేత, గాపాడుచుండె. అప్పుడీనరసింహరాయనికి బీజనగర దేశమంతయు స్వాధీనమయ్యె. దానిచేఁ గృష్ణరాయం డెంతయు

నదృష్టవంతుండని యాతండు మఱియుం బ్రేమాతిశయంబున నాదరింపుచుండె. రాజిట్లుండుటచే నోర్వలేక రాజభార్య లతనిం జంపఁ యత్నంబు లొనరించి యాతని జంపఁ బంపిరి. అపుడు తిమ్మరసు కృష్ణరాయనియెడ మిగుల నెనరుంచి యాతనిఁ దన మందిరంబునకుఁ గొని తెచ్చియచ్చటఁ జిరకాలముంచి సంరక్షించె. కృష్ణరాయ లిలు వెడలుసమయంబున నెనిమిదితొమ్మిది సంవత్సరములవాఁడు ఈతనికిఁ దిమ్మరసుజాగరూకుండై విద్యాబుద్ధుల నేర్పుచుండె. ఇట్టిసమయంబున దిమ్మరుసును అప్పాఅని యీరాయండు పిల్చుటం జేసి యీతనికి నప్పరుసనునామాంతరంబుగల్గె."

౨ "విజయనగరపు రాజులలో పదియాఱవ వాఁడగు వీరనృసింహరాయలు చిరకాలము పుత్రులులేక ఖేదపడుచుండగా నొకనాఁడొకవిప్రశ్రేష్ఠుఁడేతెంచి"రాజా! నేనేర్పఱచిన ముహూర్తకాలమందు నీవు నీభార్యతోఁ గూడినచోఁ దప్పకుండ నీకుపుత్రుఁడు కలుగును" అని చెప్పెను. అందులకారాజు సంతసించి ముహూర్తకాలమునకు సిద్ధముగా నుండునటుల నిజపత్నియగు తిప్పాంబకువర్తమానము పంపెను. "చీరెసింగారించువఱకు పట్నము కొల్లబోయెను" అనులోకమువాడుక నిక్కముగాఁ దిప్పాంబగారు దిద్దుకొని తీర్చుకొని రాజుసమ్ముఖమున కేతెంచువఱకు ముహూర్తకాలముమించిపోయెను ఈమధ్యకాలములో రాజుగారి పడకటింటిలో దీపాలు బాగుచేసెడి నాగి యనునొకదాసి ముహూర్తకాలమునకు హాజరుగానుండఁగ రాజు దానితో రమించెను. తత్క్షణమేనాగికిగర్భోత్పత్తి ఆయెను. నవమాసపూర్తియైన తర్వాత దివ్యతేజస్సు కలిగిన శిశువునుగనెను. ఈశిశువునకు కృష్ణదేవరాయలు. అనునామ మేర్పడెను."

ఇట్టికథలు మఱికొన్నియుండవచ్చును. అత్యధికముగా నున్న శాసనవాఙ్మయసాక్ష్యమునుద్యజించి యిట్టిపుక్కిటిపురాణములమీఁద నాధారపడి కృష్ణరాయలతల్లి భోగకాంతయని నిర్ణయింపరాదు.

పై కథలయందలి యౌచిత్యానౌచిత్యములను సత్యాసత్యములను విమర్శించి తీర్మానింపఁ దగినంత పటుత్వ మాకథలయందు లేదు. కావునఁ గృష్ణరాయలతల్లి కులకాంతయనియే నిర్ణయింతము.

బ్ర. శ్రీ. వీరేశలింగముపంతులుగారు ఆంధ్రకవులచారిత్రమున "కృష్ణదేవరాయలతండ్రియైన నరసింహరాయునికి తిప్పాంబయనియు, నాగాంబయనియు ఇద్దఱుభార్యలుగలరు. ఆయిరువురిలో తిప్పాంబ పట్టపురాణియనియు, నాగమాంబ భోగకాంతయనియు చెప్పుదురు. కొన్ని శాసనములయందుఁ గూడ నిట్లే కానఁబడుచున్నది." అని వ్రాసియున్నారు. కాని యిది కేవలము నాధారరహితమైన వ్రాఁత నాగమాంబ భోగకాంతయని వ్రాసినశాసన మొక్కటియు లేదు.

కృష్ణరాయల కాలస్యముగ వివాహ మయ్యెననియు, దాసీ పుత్త్రుఁడను కారణముచే నెవరును గన్యనీయకుండుటయే యీయాలస్య మునకుఁ గారణమనియుఁ జెప్పుచున్నారు. రాయలకిరువది యైదేండ్ల వయసునఁ జిన్నాదేవి, తిరుమలదేవి యనునిరువురు భార్యలున్నట్లు తిరుపతియందలి శాసనములవలన స్పష్టమగుచున్నది. ఆకాలమున నిరువది యైదేండ్లు వివాహవయసు దాఁటిపోయిన కాలముగాఁ బరిగ ణింపఁబడుటలేదు. కావున రాయలు దాసీపుత్త్రుఁడనుట కిదియొక కారణముగాఁ దలంపరాదు.

ఈసందర్భమున నింకనొకవిషయమునుగూర్చి యాలోచింప వలసియున్నది. వీరనరసింహరాయులయొక్కయు, శ్రీకృష్ణదేవరాయల యొక్కయు శాసనములలో నరసనాయకున కిరువురు భార్యలనియు, నందు దిప్పాంబకు వీరనరసింహరాయలును నాగాంబకుఁ గృష్ణరాయ లును జన్మించినట్లునుమాత్రమే చెప్పఁబడినది. కృష్ణరాయలయనంత రమున విజయనగర సింహాసన మధిష్ఠించిన యచ్యుతరాయల కంకిత మైన యచ్యుతరాయాభ్యుదయమను సంస్కృతగ్రంథమునసరసనాయ

కునకు ముగ్గురు భార్యలనియు మూఁడవ భార్యపేరు "ఓబమాంబ" యనియు నీక్రింది శ్లోకములో నున్నది.

"తిస్రోనృపస్యేత్యభవ న్నభీష్టా
స్తిప్పాంబికా తాసు చ నాగమాంబా
పట్టాభిషిక్తాః పతిదేవతానా
ముత్తంసభూషామణి రోబమాంబా
తిప్పాంబికాయామ్వ్యజసంపదేఽభూ
ద్వీఖ్యాతిమా న్వీరనృసింహరాయః
నాగాంబికాయాం నరసావనీన్ద్రో
కీర్త్యాకరోఽజాయత కృష్ణరాయః ౧

మూఁడవభార్యయైన, ఓబమాంబ కుమారుఁడే అచ్యుత రాయలు. వీరనరసింహరాయ కృష్ణరాయలకాలములో నీయోబమాంబ నరసనాయకుని భార్యయనిచెప్పఁబడలేదు. అచ్యుతరాయలు రాజ్యాధిపతి కాఁగానే యీమె నరసనాయకుని రాణియైనది. దీనినిబట్టి యీ యోబమాంబ భోగకాంతయేమో! అనిసంశయము కలుగుచున్నది. ప్రస్తుతమున నావిచారణతో మనకుఁబనిలేదు. కాని యిట్లే నాగమాంబకూడ భోగకాంతయని తలంపవలయునేమో యనియొక వాదము బయలుదేరుట కవకాశమున్నది అయినను, పైనిజెప్పినట్లు వీరనరసింహరాయల శాసనములలోనే నాగాంబ నరసనాయకుని భార్యగా వర్ణితయైనది. కావున నాసంశయమునకుఁ దావులేదు.

నరసనాయకునిభార్యల పుట్టినిండ్లు వారెవరో, యెచ్చటివారో తెలియఁదగిన యాధారము లేమియు దొరకకపోవుటయే యీసంశయములు కలుగుటకుఁ గారణము

I (3) కృష్ణరాయలు కర్ణాటకుఁడా? ఆంధ్రుఁడా?

ఈప్రశ్నకు శ్రీడాక్టరు వెంకటరమణయ్యగారు చక్కనిసమాధానము వ్రాసియున్నారు. దానినీక్రిందఁబొందుపరచెదను. ఈప్రశ్నకు

౧ మనుచరిత్ర పీఠిక పుట 4

సమాధానచెప్పుట సులభకార్యముకాదు. ఒకదృష్టితో జూచిన కృష్ణరాయలాంధ్రుడును గాడు. కర్ణాటకుడునుగాడు. తుళువ రాజవంశమునకు మూలపురుషుడును గృష్ణరాయలకు ముత్తాతయు నగు తిమ్మరాజు తుళుదేశస్థుండనివరాహపురాణమున స్పష్టముగఁజెప్పియున్నది. అతని వంశమునఁ బుట్టినవారందఱు తుళుజాతివారగుదురు. కాని యన్యజాతివారు కాఁజాలరు కాని మఱియొక దృష్టినిజూచిన వారాంధ్రులగుదురు. గాని యన్యులుకారు. వారి యాదిమజన్మస్థానము తులుదేశమైనను మూలపురుషుఁడైన తిమ్మరాజుదినములందే జన్మదేశమును త్యజించి దక్షిణాంధ్రదేశమునకువచ్చి చంద్రగిరియందుసాళువ రాజుల నాశ్రయించి యచటనే స్థిరనివాసము లేర్పఱచుకొని నిలిచిపోయిరి. నాఁడాదిగ తుళువవంశమువారి కాంధ్రదేశము మాతృదేశమాయెను. ఆంధ్రరాజ కుటుంబములతో సంబంధ బాంధవ్యములను గల్గించుకొనిరి బుక్కమ్మ తిప్పమ్మ నాగమ్మ ఓలమ్మ తిరుమలమ్మ చిన్నాదేవి మొదలగుతుళువరాణు లందఱును నాంధ్రనారీమణులే. ఆద్యమునుండి తుళుభాషను వర్జించి తెనుగునే మాతృభాషగ స్వీకరించి తెలుగుకావ్యములను రచించి తెనుగుకవుల నాదరించి పోషించి యాంధ్రవాఙ్మయమును బెంపొందించిరి. నందిమల్లయ ఘంటసింగయల నీశ్వరనాయకుఁడు పోషించెను. నరసనాయకుఁడు వరాహపురాణమును వరలక్ష్మీకళ్యాణమును నరసింహవిజయములను కావ్యముల నందుకొనెను. ప్రోలుగంటి రంగన పినతాతకుమారుఁడును ద్విపద నారసింహపురాణము వచనబాలభారతము సౌభరిచరిత్ర జక్కులకథ మొదలగుగ్రంథములను రచించిన యష్టభాషాకవివర్యుఁ డగు చెన్నకవిని వీరనరసింహరాయలగ్రహారముల నిచ్చి సత్కరించెను. కృష్ణదేవరాయలు స్వయమాంధ్రకావ్యనిర్మాత. అష్టదిగ్గజములను సంరక్షించి వారినుత్తమకావ్యరచనకు బురిగొల్పెను. ఆంధ్రభోజుఁడని కీర్తివడసెను. అచ్యుతరాయలు ఆంధ్రకవిజనకల్పభూజము. ప్రతివర్ష

మును నొకయుత్తమాంధ్రకావ్యమును రచింపజేసి తనయిష్టదైవమగు శ్రీవేంకటచలపతి కిప్పించెడివాఁడు ఇట్లు ఆంధ్రదేశమును స్వదేశముగను నాంధ్రభాషను మాతృభాషగను స్వీకరించి యాంధ్రరాజకుటుంబములతో తరతరములుఁగ సంబంధబాంధవ్యములను గల్గించుకొని యాంధ్రస్త్రీలగర్భమున జనించి యాంధ్రులతోఁగూడి మాడి జీవనము సల్పి, యాంధ్రమున గ్రంథరచనజేసి యాంధ్రకవుల నాదరించి పోషించి యాంధ్రవాఙ్మయమును బెంపొందించిన తుళువరాజు లాంధ్రులుగాక యన్యులెట్లుకాగలరు ? కావున కృష్ణరాయలాంధ్రుడనుట యొప్పును."౧

శ్రీ. శే. లక్ష్మణరావుపంతులుగారు కూడ నీవిషయమున నిట్లే చర్చించి, కృష్ణరాయఁ డాంధ్రుఁడని, మహమ్మదీయ మహాయుగమున నిరూపించియుండిరి. రాయలాంధ్రుఁడే కాని కర్ణాటకుఁడు కాడు.

II. శ్రీకృష్ణరాయల జననము

"కృష్ణరాయలు ౧౪౬౭లో జన్మించెనని యొకరును, ౧౪౮౭లో జన్మించెనని యొకరును వ్రాసియున్నారు. కాని యీమహారాజు జన్మదినమిదియే యని నిశ్చయముగాఁ జెప్పుట కాధారమేదియు లేదు" అని మహమ్మదీయమహాయుగమున శ్రీలక్ష్మణరావుపంతులు గారు వ్రాసియుండిరి. ఆంధ్రకవులచరిత్రమున శ్రీవీరేశలింగముపంతులు గారును నట్లే వ్రాసిరి.౨ రాయలజన్మదినము పై రెండుసంవత్సరములునుగాక మరియొక సంవత్సరమైనను గావచ్చును. ఈరెండిటిలో నేదేని యొకటియైయుండునని నిశ్చయించు నెడల నది ౧౪౮౭ అయి యుండునని నిర్ణయించుటయే లెస్స. నందిమల్లయ ఘంటసింగయ కవులువరాహపురాణమును ౧౪౮౭–౧౪౯౦ ప్రాంతమునరచియించి

౧ భారతి. సర్వధారి పాల్గుణము ౧౬౨ పుట.

౨ పుట ౩౬౨

యుండిరని వారిచారిత్రమున వ్రాసియుంటిని. అకవులు తమగ్రంథమున నరసనాయకుని పెద్దకుమారుఁడును కృష్ణరాయల కగ్రజుఁడు నగు వీరనరసింహరాయలను వర్ణించిన యీక్రిందిపద్యమును బట్టి యప్పటికితఁడు యుక్తవయసు రానివాఁడై నట్లూహింపఁదగియున్నది.

"సీ. అష్టభాషాకవితాబ్జసంభవు లైన
సుకవిపుంగవులు సంస్తుతులు సేయ
సంకీర్ణరాజరంజకు లై నగాణల
గములు గీతప్రబంధములు పాడ
కలకంకణక్వాణకరసరోరుహ లైన
రమణులు పంజామరములు వీవ
వరబలాధికులై నకరణాగతారాతి
సామంతు లుభయపార్శ్వములఁ గొలువఁ
గూర్మితనయుండు నరసయ్య గుణనిధాన
మంతికంబున సేవింపఁ జలదికొనిన
సురభికాశ్మీరగంధంబు సోదుముట్ట
నుండెఁ బేరోలగము నయనోత్సవముగ."

ఆకవులు కృష్ణరాయుని పేరును దమగ్రంథమున నుదాహరింపలేదు. ఈతఁ డప్పటికి జన్మింపకపోయియుండును. పుట్టినను నత్యల్పవయసున నుండియుండును. కావున శ్రీకృష్ణరాయలజననము క్రీ. శ. ౧౪౮౭ ప్రాంతమనియే నిశ్చయింతము. ఇతఁడు కర్ణాటరాజ్యసింహాసన మధిరోహించునాఁటి కించుమించుగ ౨౨, ౨౩ సంవత్సరముల వయసుండును. రాయలు భోగకాంతాతనయుఁ డగుటచే వరాహపురాణమున నాతనిఁ బేర్కొనలేదను వాదమంగీకార్యముకాదు. కృష్ణరాయలజన్మనక్షత్రము జ్యేష్ఠయు, మాసము (వైశాసి) వైశాఖమును నై నట్లొకానొక శాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. ౧

౧ ద. శా. సం. 3 పుట ౧3౧౬

ఆంధ్రకవులచరిత్రమున శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారు రాయలజననవిషయమున నిట్లువ్రాసియున్నారు ఇతఁడు శాలివాహన శకము ౧౩౮౭ వ సంవత్సరమున ననఁగా క్రీస్తుశకము ౧౪౬౫ విక్రుతి సంవత్సర పుష్యబహుళద్వాదశిశుక్రవారమునాఁడు పుట్టినట్లు తెలిపెడి యీక్రిందిపద్యమొకటి వాడుకలోనున్నది

ఉ. అందలి శాలివాహనశకాబ్దము లద్రివసుత్రిసోములన్
వందితమైన యవ్వికృతివత్సరమందలిపుష్యమాసమం
దుందగుకృష్ణపక్షమున నుండెడిద్వాదశిశుక్రవాసరం
బందుదయించెఁ గృష్ణుఁడు శుభాన్వితుఁడానరసింహమూర్తికిన్.

ఇదియెంతవఱకు విశ్వసింపఁదగినదో బుద్ధిమంతులగు వారాలోచించుకొందురుగాక! అయినను ఇది మొదటినాఁడు చెప్పినకాలముతో సరిపోవుచున్నందున దీనినధికవిశ్వాసార్హముగా నెంచవచ్చును.'' సామాన్యముగా బుష్యబ ౧౨ నాఁడు-జ్యేష్ఠనక్షత్రమే యగుచుండును. కాని పైపద్యములోఁ జెప్పిన శాలివాహన శకసంఖ్య ౧౩౮౭ మాత్రము వికృతిసంవత్సరము కాలేదు. పార్థివమైనది. వికృతి సంవత్సరము శా. శ. శతాబ్దము ౧౩౯౨ కావున నీపద్యమునుబట్టి రాయల జననకాలమును దృప్తికరముగా నిర్ణయింపఁజాలము. నెల్లూరుశాసనములో రాయలుజన్మించిననెల వైశాఖమని యుండఁగా నిందు పుష్యమని యున్నది. కావున నీపద్యము రాయలజననకాలము సరిగ తెలుపునది కాదు. కృష్ణరాయలు తనవృద్ధాప్యమున క్రీ. శ. ౧౫౨౪ వ సంవత్సరములోఁ దనకుమారుఁడైన తిరుమలరాయలను సింహాసనమెక్కించెనని న్యూనిజ వ్రాసియుండుటచే దానినిబట్టి వృద్ధుఁడనుట కథమమేబదియేండ్లయిన నుండవలయుగదాయని యోచించి, కృష్ణరాయల జననము శతాబ్దము ౧౩౯౬ (క్రీ. శ. ౧౪౭౪) ప్రాంతమైయుండునని శ్రీఆచార్య నేలటూరివేంకటరమణయ్య గారూహించివ్రాయుచు "కాని యిది కేవలము నిరాధారమైనయూహ" అనివ్రాసియున్నారు.

౧ "౧౮౨౯ వ సంవత్సరములో కావలి వేంకటరామస్వామి గారు కలకత్తానగరమునందుఁ బ్రచురించిన దక్షిణహిందూదేశకవుల చరిత్రములో కృష్ణరాయలు తననలుఁబదవయేట శా. శ. ౧౪౪౬ కీ శ. ౧౫౨౪ వ సంవత్సరమునందు మృతినొందినట్లు వ్రాసియున్నారు. దీనినిబట్టి చూడఁగా నీరాయలవారు హూణశకము ౧౪౮౪ వ సంవత్సరమునఁ బుట్టినట్లేర్పడుచున్నది"

ఏదియెట్లున్నను, పైనివ్రాసినట్లు రాయలజననము వేఱువిధమగు సాక్ష్యము లభించువఱకు క్రీ. శ. ౧౪౮౭ ప్రాంతమనియే నిర్ణయింతము కాని యీసిద్ధాంతమును బూర్వపక్షముచేయు శాసన మొకటి గుంటూరుమండలమున తెనాలితాలూకా తెనాలిలోనున్నది. ఆశాసనము శా. శ. ౧౪౧౧ సౌమ్యసంవత్సర వైశాఖ శు ౧౧ నాఁడు గోవర్ధనేశుని బ్రతిష్ఠించి వ్రాయించినది ఆశాసనములో విజయనగర ప్రభువగు కృష్ణరాయలును మంత్రిసత్తముఁడగు సాళువతిమ్మరసును ఆలయమునకు విచ్చేసి దానములను గావించినట్లు వ్రాయఁబడియున్నది. ఇదిసత్యమయ్యేనేని కృష్ణరాయలజననము క్రీ శ ౧౪౮౭ కానేరదు రెండేండ్లవయసున రాయలు తిమ్మరసుతో గలిసివచ్చి ధర్మములను గావించుట యసంభవము. దీనినిసంభవ మగునట్లు చేయుటకు రాయలజననమును క్రీ శ. ౧౪౬౪కుఁ ద్రోసికొనిపోవలయును. అట్లుచేయుటకు ముం దీశాసనమును జాగ్రత్తగాఁ బరీక్షింప వలసియున్నది. దీనిపూర్తిపాఠము నాకులభింపలేదు. గోవర్ధనేశప్రతిష్ఠ శా. శ. ౧౪౧౧ లో జరిగిదనియు నాకాలము నుదాహరించుచు శాసనమును మఱికొంతకాలము పోయినపిమ్మటఁ గృష్ణరాయలరాజ్య కాలములో వారుధర్మముల నిచ్చినప్పుడు వ్రాయఁబడియెనేమో యనియు నాయనుమానము. సంపూర్ణపాఠము లభించినపిమ్మట విమర్శించి యీవిషయమునుగూర్చి మఱియొకమారు వ్రాసెదను.

---

౧ భారతి విరోధి చైత్రము ౨౦౫ పుట

శా. శ. ౧౪౧౧ వ సంవత్సరమునాఁటికి, శ్రీకృష్ణరాయలు సింహాసన మెక్కలేదు. తిమ్మరుసు రాయలకడ మంత్రిగా లేఁడు. ఆనాఁటికి (క్రీ శ ౧౪౮౯) నరసనాయకుఁడే జీవించియున్నాఁడు. కృష్ణరాయలానాఁడు తెనాలికేఁగి దానమిచ్చుట యసంభవము. శాసనమందలి కాలము గోవర్ధనశకప్రతిష్ఠాకాలమై యుండవలయును. లేదా శాసనము కల్పితమైయుండవలయును. యీశాసనమునుబట్టి రాయలజననకాలమును క్రీ. శ. ౧౪౬౯ నాఁటికిఁ దీసికొనిపో నక్కఱ యుండదు. ఈశాసనము పై సిద్ధాంతమును బూర్వపక్షము సేయఁ జాలదు.

క్రీ. శ ౧౪౮౭ వ సంవత్సరమున రాయలుజన్మించుట నిశ్చయమేని, యాతనిజననదినము కీలకసంవత్సరవైశాఖ బహుళవిదియ యగును.

II. (3) శ్రీ కృష్ణరాయల రాజ్యస్వీకార కాలనిర్ణయము

రాయలు, విజయనగర రాజ్యసింహాసనమును గైకొనుటగూర్చి కొన్నికథలు ప్రచారములోనున్నవి. వానిసారాంశము, తండ్రియైన నరసనాయకుఁడు జీవించియుండఁగనే పెద్దకుమారుఁడైన వీరనరసింహ రాయలకు రాజ్యమీయక కృష్ణరాయలను రాజ్యాభిషిక్తుని జేసెననుట, నరసనాయకుఁ డవసానకాలమునఁ గుమారులనుబిలిచ్చి, తనవ్రేలినున్న యంగుళీయకమును దీసికొనుఁడని యాజ్ఞాపించెనఁట! దేహము నీరు పట్టియుండుటచే వాచియున్న యాతనివ్రేలినుండి యుంగరమును దీయుట యెట్లని పెద్దకుమారుఁ డాలోచించుచుండఁ గృష్ణరాయలు యలు వాడిగలకృపాణముచే నాతనివ్రేలును ఖండించి యుంగరమును దీసికొనెనఁట! ఆతనిసాహసమునకు మెచ్చి నరసనాయకుఁడు కృష్ణదేవ రాయలే రాజ్యార్హుఁడని నిర్ణయించెనఁట! ఇట్టివే యింకఁ గొన్నికథ లున్నవి. వీనియందుసత్యము లేదు. నరసనాయకునకుఁదరువాత వీరనర సింహరాయలే రాజ్యాధికారము వహించెననియు నందుఁ గొంత

కాలము సాళువనరసింహరాయల తనయుఁడగు నిమ్మడినరసింగ రాయలు పేరునకు రాజుగానుండెననియు నాతనియనంతరమున వీర నరసింహరాయలు స్వతంత్రుఁడై విజయనగరసింహాసనమధిరోహించె ననియు నందిమల్లయ ఘంటసింగయ కవులచారిత్రమున వ్రాసియు న్నాఁడను. (ఆంధ్రకవితరంగిణి 6 సం. 122పు ౨ ముద్రణ) సంగమ, సాళువ వంశీయులకుఁ బిమ్మట విజయనగరసింహాసన మధిష్ఠించిన తుళువవంశీయులలో నీతఁడే మొదటివాఁడు. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౫౦౯ వఱకు రాజ్యముచేసెను ఈకాలమున నీతనిశాసనము లనేకమున్నవి ఈతనియనంతరముననే కృష్ణరాయలు రాజ్యభారమును గైకొనినట్లు పారిజాతాపహరణ, మనుచరిత్రలయందలి యీక్రింది పద్యములు స్పష్టముగా సాక్ష్య మొసంగుచున్నవి.

క. వారలలోఁ దిప్పాంబకు
మారుఁడు పరిపంథికంధిమంధాచలమై
వీరనరసింహరాయఁడు
వారాశివరీతభూమివలయం బేలెన్.

శా. వీరశ్రీనరసింహశౌరి విదప న్విశ్వక్షమామండలీ
ధౌరంధర్యమునన్ జనంబు ముదమందన్ నాగమాంబాసుతుం
డారూఢోన్నతిఁ గృష్ణరాయఁడు విభుండై రాజ్యసింహాసనం
బారోహించె విరోధులున్గహనశైలారోహముం జేయఁగన్.
— పారిజాతాపహరణకృత్యాది.

క. వీరనృసింహుఁడు నిజభుజ
దారుణకరవాలపరుషధారాహతవీ
రారి యగుచు నేకాతప
వారణముగ నేలె ధర నవారణమహిమన్.

క. ఆవిభుననంతరంబ ధ
రావలయముఁ దాల్చెఁ గృష్ణరాయఁడు చిన్నా

దేవియు శుభమతి తిరుమల
దేవియునుం దనకుఁ గూర్చుదేవేరులుగాన్.

—మనుచరిత్రకృత్యాది.

వీనినిబట్టి పైఁ జెప్పినకథలయందు సత్యములేదని స్పష్టమగుచున్నది. పెద్దనార్య తిమ్మనాచార్యులు, వాస్తవమును మఱుగుపుచ్చి తమగ్రంథములయందుఁబై రీతిగ వ్రాసినారని యెవరైన ననవచ్చును. కాని వీరనరసింహరాయల శాసనములిందులకుఁబ్రతికూలముగ సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి. ఆశాసనములను ద్రోసివేయఁజాలముకదా!

చనిపోవునాఁటికి వీరనరసింహరాయల కెనిమిదేండ్లవయసుకల తిమ్మరాజను తనయుఁ డుండెడివాఁడనియుఁ దన యనంతరమున నాబాలునకు సంక్రమింపకుండ బలవంతుఁడైన శ్రీకృష్ణరాయలు రాజ్యము నపహరించునని తలంచి తనమంత్రియైన తిమ్మరసును బిలిపించి కృష్ణరాయలకండ్లు తీయించి తనకుఁ జూపింపుమని యాజ్ఞాపించెననియు నట్లేయని తిమ్మరుసు మేకకండ్లనుదీయించి రాజునకుఁ జూపించి కృష్ణరాయలను గాపాడెననియు నొకకథ ప్రచారములోనున్నది వీరనరసింహరాయల యనంతరమున నాతనికుమారుఁడైన తిమ్మరాజును జెఱయందుంచి కృష్ణరాయలు రాజయ్యెనందురు. ఈకథ సత్యమనుటకు గ్రంథస్థనిదర్శనములు లేవు వీరనరసింహరాయలకుఁ జనిపోవునాఁటికి దాదాపుగ ముప్పది యైదేండ్లు వయసుండవచ్చును. అప్పటికెనిమిదేండ్ల కుమారుఁడుండిన నుండవచ్చును. కాని యాతనినిగృష్ణరాయలు చెఱయందుంచెనని తలంచుట కాధారములు లేవు. ప్రబలమైన యాధారము లభించినఁగ్గాని రాయలపై నిందమోవరాదు. తిమ్మరాజునుగూర్చి శాసనములలోఁ గాని వాఙ్మయములలోఁ గాని యేమియుఁ గన్పడదు.

వీరనరసింహరాయుల జీవితకాలములోనే కృష్ణరాయల శాసనము లొకటిరెండు కన్పించుచుండుటచే నాతనిచే ననుజ్ఞాతుఁడైకృష్ణ

రాయలు రాజకార్యనిర్వాహణమునందాతనికిఁ దోడుపడియున్నట్లును వీరనరసింహరాయలు కృష్ణరాయలతో మైత్రిగానుండియే చనిపోయె ననియుఁ దోఁచుచున్నది. ఒకప్రక్క తురుష్కులును నొకవంకగజపతియుఁ గర్ణాటకరాజ్యమును మ్రింగివేయ యత్నించుచున్న యాతరుణమునఁ దనసామంతులగు నుమ్మత్తూరు, శివసముద్రాది దుర్గాధిపతులే తనసామ్రాజ్యము నంగీకరింపక తిరుగుబాటొనర్చుచున్న యాసమయమునఁ దనయెనిమిదేండ్లపుత్త్రుఁడు రాజ్యభారమును వహించినను నిలుపుకొనఁ జాలడనియు, నప్పటిపరిస్థితులనుబట్టి కృష్ణరాయలవంటి ప్రతాపశాలియే రాజ్యాధికారమును వహించుట యుత్తమకార్యమనియుఁ గర్ణాటకరాజ్యగౌరవము నాతనివలన స్థిరముకాఁగల దనియు నాతనివలననే తనకుమారునకు క్షేమమును గౌరవమును గలుగుననియుఁ దలంచి వీరనరసింహరాయలు తనచరమకాలమునఁ గృష్ణరాయలతో మైత్రి కలిగియుండెనని తలంచుటలో విరుద్ధమేమియును లేదు

కృష్ణరాయలకు వీరనరసింహరాయలే రాజ్యమొసంగినట్లుకృష్ణరాయవిజయము నందీక్రింది పద్యములోనున్నది.

ఉ. వీరనరసింహరాయమణి వేడుకతోడుతఁ గృష్ణరాయలం
గోరికమీఱ రాజ్యమునకుం దొరఁ జేసిననాటనుండియున్
వీరుఁ డతండు శాత్రవుల వెంటఁబడంగఁ దలంచు టెంతయున్.
గౌరవ మొప్పనచ్చటిముఖాములు వ్రాయఁదొణంగి రెంతయున్. ౧

ఈకృష్ణరాయవిజయము రాయలకుఁ బిమ్మట ౧౦౦ సంవత్సరములలో రచితమైనది. వీరనరసింహరాయలు తనయవసానసమయమునఁ గృష్ణరాయలను శత్రువుగా నెంచెననుటకు వీలులేదు.

కృష్ణరాయల పట్టాభిషేక మహోత్సవ కాల నిర్ణయము

శ్రీకృష్ణదేవరాయల పట్టాభిషేక మెప్పుడు జరిగె ననువిషయమున నించుకభిన్నాభిప్రాయ మున్నది. శ్రీకొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావు

౧ ఆ. ౨ ప. ౧౧౩

పంతులుగారు మహమ్మదీయ మహాయుగములో "శా. శ. ౧౪౩౦ సరి యైన శుక్లనామసంవత్సర మాఘశుద్ధచతుర్దశి యగు ౪ వ ఫిబ్రవరి ౧౫౦౯ వ దినమునఁ గృష్ణరాయఁడు పట్టాభిషిక్తుఁ డైనట్లు హాంపీ లోని పంపావతీ దేవాలయములోనున్న యొకశాసనమువలనఁ దేలు చున్నది. (ఎ. ఇం. ౧ సం. ౩౬౬ పుట) కావున ఈదిన మాంధ్ర కర్ణాటకుల కందఱికిని శుభదినంబని యెన్నవలసియున్నది" అని వ్రాసినారు౧. ఇందలిశకసంవత్సరము పొరపాటు. శుక్లసంవత్సర చైత్రశుక్లపాడ్యమి నాఁటికి శాలివాహనశకాబ్దములు ౧౪౩౧ గతించి నవి. శుక్లసంవత్సరమున వర్తమానశకాబ్దము ౧౪౩౨ పైఁజెప్పిన మాఘశుద్ధచతుర్దశి క్రీ. శ. ౧౫౧౦ సంవత్సరము జనవరి నెల ౨౪ వ తేదీ యైనది. కాని శ్రీ లక్ష్మణరావుపంతులుగారనినట్లు ౪ వ ఫిబ్రవరి ౧౫౦౯ కాదు.

సుప్రసిద్ధపరిశోధకు లగు ఆచార్య శ్రీనేలటూరి వెంకటరమణ య్యగారు పట్టాభిషేక కాలము శుక్లసం॥ శ్రావణబహుళాష్టమిశ్రీకృష్ణ జయంతి (క్రీ. శ. ౧౫౦౯ ఆగష్టు ౮) అని నిర్ణయించియున్నారు౨ వీరవెంకటపతిరాయల వారియాజ్ఞానుసారముగా శా. శ. ౧౫౨౬ వ సంవత్సరమున (పార్థివ) వారియుద్యోగస్థులు వ్రాసియుంచిన "విజయ నగరసామ్రాజ్యము" అను గ్రంథమున రాయలపట్టాభిషేక కాలము శుక్లసంవత్సర శ్రీకృష్ణజయంతి దినమని వ్రాసియుండిరి. శ్రీ వెంకట రమణయ్యగారి నిర్ణయ మాత్రాఁతపై నాధారపడియున్నది.

"కొంగదేశరాజకాల్" అను అరవవచనచరిత్ర గ్రంథములో "ఇతఁడు విజయనగరములో నవరత్నసింహాసనాధిరోహణము, శా. శ. ౧౪౨౬ అగు నేఁటి రక్తాక్షిసంవత్సర చైత్రమాసములోఁ బట్టాభి షేకము అయినవిమ్మట చేసెను." అనివ్రాసియున్నది." అనిశ్రీగుర

---

౧ పుట ౩౫౩

౨. భారతి—విరోధి చైత్రము—౪౯౦ పుట

జాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు కవిజీవితములలో వ్రాసియున్నారు ౧. కాని యీకాల మనేకశాసనములకు విరుద్ధముగా నున్నది. కావున దీనినిగూర్చి చర్చచేయుట యనవసరము. ఈకాలము వీరనరసింహ రాయలపట్టాభిషేకకాల మయినఁ గావచ్చును. ఇఁక నీపట్టాభిషేకము శుక్లసంవత్సరమున శ్రీకృష్ణజయంతినాఁడు జరిగెనా ! మాఘశు ౧౪ నాఁడు జరిగెనా ! అను విషయమును దేల్చవలసియున్నది.

శుక్లసంవత్సర వైశాఖ శు ౧౫ శుక్రవారమునాఁడు (క్రీ. శ. ౧౫౦౯ మే ౪ వ తేదీ) వీరనరసింహరాయలు రాజ్యముచేయుచున్నట్లు సాళువతిమ్మరసుమంత్రి వ్రాయించిన యీక్రిందిశాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది.

"స్వస్తిశ్రీ జయాభ్యుదయ శాలివాహన శకవరుషంబులు ౧౪౩౧ బూర్తి అగు నేంటిశుక్లసంవత్సర వయిశాఖ శు ౧౫ శుక్రవారానను శ్రీమన్మహారాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప శ్రీవీరనరసింహ్వరాయమహారాయల విజయనగరమందుపృథివీరాజ్యం శేస్తున్నుండగాను తత్పాదపద్మారాధకుండైన శ్రీమన్మహాప్రధాన సాళువతింమయ్యంగారుగుత్తిరాజ్యంలోను పెన్నబడితాడిపరతి రామేశ్వర దేవరకుదండంవెటి సమర్పించిన గ్రామభూదానక్రమ మెట్లన్నను శ్రీమన్మహారాజాధిరాజ పరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప శ్రీవీరనరసింహ రాయమహారాయలు పాలించి మాకు నాయంక్రకమై చెల్లేటిగుత్తి రాజ్యంలోని పెన్నబడిస్థళంలోను నెలదలపాడు అనేటిగ్రామానకు వీరనరసింహపురమనే ప్రతినామం వెటి ఆవీరనరసింహరాయమహారాయలకు బుణ్యంగాను ఆదేవునికి నేము భోగమంటపమును కటించి గోపురప్రాకారాదనిర్మాణము సేవింపుచున్న ... ...౨"

దక్షిణార్కాడు మండలమందలి విక్రవాండి యనుగ్రామమున నరవభావలోనున్న యొకశాసనములో శా శ. ౧౪౩౧ శుక్లసంవ

౧ కవిజీవితములు ౪౯౧ పుట.

౨ ద.హిం శా సం. ౪ సంఖ్య ౨౦౨

త్సర కర్కటక శుద్ధ ౫ శుక్రవారము హస్తానక్షత్రము (క్రీ) శ. ౧౫౦౯ జూలై ౨౨ వ తేదీ) నాఁడు వీరనరసింహరాయలు విజయనగరమునఁ పృథివీరాజ్య మేలుచున్నట్లు వ్రాసియున్నది... ...౧.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల నామ ముదాహృతమైన శాసనములు వందలకొలఁదిగ నున్నవి. వానిలో లభించినంతవఱకు మొట్టమొదటి శాసనము బళ్లారిమండలమున ఆలూరు తాలూకా గుల్యయను గ్రామమున నున్నది౨ గండికోటసీమయందలి యేటూరు ప్రభువును, యజుశ్శాఖీయుఁడును, గౌండిన్యగోత్రుఁడు నగు నరసరాజనునాతఁడు కట్టించిన యాలయమునకు విరూపసముద్రమందలి మామిడితోఁటలో నున్న భూముల నొసంగి వ్రాయించిన యాశాసనము శా. శ. ౧౪౩౦ (?) శుక్లసంవత్సర శ్రావణ శు ౧౦ గురువారమునాఁడు పుట్టినది. (క్రీ. శ. ౧౫౦౯ జూలై ౨౬ తేదీ) ఈమూఁడు శాసనముల నాధారముగాఁగొని శుక్లసంవత్సర శ్రావణ శు ౫-౧౦ నడుమననఁగా క్రీ.శ. ౧౫౦౯ జూలై ౨౨-౨౬ తేదీలనడుమ, వీరనరసింహరాయలు చనిపోవుటయుఁ గృష్ణరాయలు రాజ్యాధికారమును వహించుట జరిగినదనియు విజయనగర సామ్రాజ్యమునఁ జెప్పినట్లు శుక్లసంవత్సర శ్రీకృష్ణజయంతినాఁడే పట్టాభిషేకము జరిగినదని యెంచవలయు ననియు, శ్రీ వెంకటరమణయ్య గారభిప్రాయపడిరి. రాజ్యాధికారమును వహించిన పిమ్మట నారుమాసములు పట్టాభిషేకము నాపినారనుటకంటె పదునైదుదినములాపి రనుటయే సమంజసమని వారియభిప్రాయము.

పైని జెప్పిన విశ్రీవాండి శాసనము వీరనరసింహరాయల నామ ముదాహృతమైన శాసనములలోఁ దుది శాసనము కాదు శుక్లసంవత్సర పుష్య బ ౨ నాఁటి యొకశాసనములో * వీరనరసింహరాయల పేరు

౧ A.R. 289 of 1915

౨ A.R. 703 of 1899

* A.R. 27 of 28 ద. హిం. శా. సం ౯ సంఖ్య ౪౭౨ అనంతపురంజిల్లా బెలగుప్ప గ్రామమున నున్నది.

న్నది. దక్షిణాకన్నడజిల్లా కుందపురముతాలూకా బసరూరు గ్రామమున వేయఁబడిన శాసనమున్నది౧. ఈశాసనము శుక్లసంవత్సర మాఘశు ౫ నాఁడు మహాలింగేశ్వరస్వామికి గ్రామమునిచ్చి, బారకూరు రాజ్యపరిపాలనమునకు రాజుచే నియమితుఁడైన సోవణయకుని తమ్ముఁడగు మల్లప్పనాయకునిచే వ్రాయింపఁబడినదనుటచే నిదియసత్యమని యనలేము. ఇందు వీరనరసింహరాయలు జీవించియున్నట్లు స్పష్టముగాఁ జెప్పియుండుటచే నింతవఱకును నాతఁడు బ్రతికియున్నట్లు నిశ్చయింప వలసియున్నది. వీరనరసింహరాయ లాఱుమాసముల క్రితము చనిపోయియున్నచో, మఱియు శ్రీకృష్ణరాయ లాఱుమాసముల క్రిందటనే పట్టాభిషిక్తుఁడై యున్నచో సుప్రసిద్ధమైన బారకూరు రాజ్యపరిపాలకుని సోదరుఁడు తనశాసనమున నిట్లు వ్రాసియుండఁడు. ఆశాసనములోని ముఖ్యభాగము నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

"స్వస్తిశ్రీజయాభ్యుదయ శాలివాహనశకవర్ష ౧౪౩౨ సందు మూఱనెయ వర్తమానదశుక్లసంవత్సర మాఘశుద్ధ ౫ లూ శ్రీమన్మహారాజాధిరాజ పరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప శ్రీవీరభుజబల నరసింగ మహారాయరు విజయనగరియసింహాసనదలూ సుఖసంకథా వినోదదింద సకలసాంబ్రాజ్యవను ప్రతిపాలిసువకాలదలూ అవర నిరూపదింద కుఱంగోడ సోవణనాయకరతంమ మల్లపనాయకరూ బారకూర రాజ్యవను ఆళువలి బసఊరవడువక్కైవర్య శ్రీమహాదేవరిగధర్మక్కె అమృతపడినందాదీవిక అంగరంగవయి భోగనడవహాగిచుల్లవహోడియరూ.. ..."

ఈశాసనమునకుఁ బిమ్మట వీరనరసింహరాయల శాసనములు లభింపలేదు. కావున నీకాలమునకుఁ దరువాతఁ గొలఁది దినములలో వీరనరసింహరాయలు చనిపోయెనని యెంచవలసియున్నది. పైనినుదా

౧ A.R. 410 of 1928 ద. హిం. శా. సం, ౯ సంఖ్య ౪౩౯.

హరించిన గుల్యగ్రామశాసనములలోను మరికొన్ని శాసనములలోను౧ కృష్ణదేవరాయలనామము శుక్లసంవత్సర మాఘమాసమునకుఁ బూర్వమేయుదాహృతమై యున్నదికదా! అది యెట్లువచ్చినదని ప్రశ్నింపవచ్చును. వీరనరసింహరాయల చరమదశలోఁ గృష్ణరాయలుకొంత వఱకుఁ బ్రభుత్వాధికారమును వహించియుండవచ్చును. ఆకాలములోఁ గొన్ని శాసనములలో "శ్రీకృష్ణదేవరాయలు విజయనగరసింహాసనమున రత్నసింహాసనస్థుఁడై పృథ్వీరాజ్యము చేయుచుండగాను" అని వ్రాసియుండవచ్చును. వీరనరసింహరాయలు చనిపోయినపిమ్మట నాతఁడు జీవించియున్నట్లాతని యుద్యోగస్థుఁడే శాసనము వ్రాయించినాఁడని తలంచుటకంటె నాతనిజీవితకాలములోఁ గృష్ణరాయలపేరుతో శాసనములు వ్రాయఁబడినవని తలంచుటయే సమంజసమని నాయభిప్రాయము. వీరనరసింహరాయలు శుక్లసంవత్సరమాఘశుద్ధపంచమి వఱకు జీవించియుండెనను పక్షములో మాఘశుద్ధచతుర్థినాఁడు పట్టాభిషేకోత్సవము జరిగెనని నిర్ణయించుటయే సమంజసము. వీరనరసింహరాయలు శుక్లసం॥ శ్రావణమాసములోనే చనిపోయెనని వాదము కొఱకంగీకరించి పట్టాభిషేకోత్సవము మాఘ శు ౧౪ నాఁడు జరిగెనా? శ్రావణ బ ౮ నాఁడు జరిగెనా? యను విషయము నాలోచింతము.

ఈసందర్భమున విజయనగర సామ్రాజ్యమున కెక్కువ విలువ నీయవలయునా? శిలాశాసనమున కెక్కువ విలువనీయవలయునా? యను విషయమే తేల్చవలసిన సమస్యయైయున్నది. విజయనగర సామ్రాజ్యమను గ్రంథము పట్టాభిషేకకాలమునకు దాదాపు నూరు సంవత్సరములకుఁ బిమ్మట వ్రాయఁబడినది. శిలాశాసనమన్ననో పట్టాభిషేకమైన శుక్లసంవత్సరములోనే వ్రాయఁబడినది. అందుచే విజయనగర సామ్రాజ్యముకంటె నీసందర్భమున శిలాశాసనమునకే యెక్కువప్రాముఖ్యత నీయవలసియుండునని నాయభిప్రాయము.

---

౧ A.R. 491 of 1906; 14 of 1922

పట్టాభిషేకోత్సవము శ్రీకృష్ణజయంతినాఁడే జరిగినదనియు, ఆనాఁడే విరూపాక్షదేవునకు శాసనమునఁ జెప్పఁబడినదానము లీయఁబడినవనియు శాసనరచనము మాత్రము మాఘ శు ౧౪ నాఁడు జరిగెననియు నొకవాదము రావచ్చును. కాని యాశాసనము చదివిచూచి నప్పుడా వాదమునందు బలములేదని తోఁచును. ఆశాసనము కన్నడ భాషలో నున్నది. అందలి ముఖ్యభాగము క్రింద నిచ్చెదను (ద. హిం. శా. సం ౪ సంఖ్య ౨౪౯)

"...స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహనశకవర్ష ౧౪౩౦ నందు మేలే నడువ శుక్లసంవత్సరద మాఘ శు ౧౪ లు శ్రీమన్మహా రాజాధిరాజపరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప శ్రీవీరకృష్ణరాయమహారాయలు పట్టాభిషేకోత్సవకాలదల్లు శ్రీవిరూపాక్ష దేవర అమృతపడినై వేగ్యకె సింగినాయకనహళ్ళియనూ సమర్పిసి దేవరసంముఖద మహారంగ మంటపవను ఆముందణ గోపురవనుకట్టిసి ఆముందణ హిరిగోపురవను జీర్ణోద్ధారణమాడిసి శ్రీవిరూపాక్ష దేవరిగె నవరత్నఖచితవాద సువర్ణ కలశవన్నూ నాగాభరణమున్నూ సమర్పిసిదరు......"

శ్రీకృష్ణరాయలు వీరనరసింహరాయల జీవిత కాలములోనే రాజ్యాధికారమును నిర్వహింప నారంభించిన పిమ్మట రంగమంటపమును గోపురమును కట్టించుటయు శిధిలమయిన మఱియొక గోపురమును బాగుచేయించుటయు నాగాభరణాదులు చేయించుటయు నాలుమాసములలోపునఁ బూర్తిచేసి యింతలో వీరనరసింహరాయలు చనిపోఁగా బట్టాభిషేకోత్సవమును జరుపుకొని యానాఁడే యవి స్వామికి సమర్పించి యీశాసనము వ్రాయించెనని తలంచుటయే సమంజసము. వీరనరసింహరాయలు శ్రావణమాసములోనే చనిపోయెనను పక్షములోఁగూడ దనపట్టాభిషేకమునకుఁ బూర్వము స్వామికి రంగమంటపాదులు నిర్మించెనని తలంపవచ్చును. సింహాసన మధిష్ఠించిన పిమ్మట బట్టాభిషేకమున కాలుమాసములు గాలయాపన చేసె

ననితలంచుట భావ్యముకాదరదురు. కాని యాయుత్సవము నతివైభ
ముగా జరుపదలంచి వర్షాకాలమును శూన్యమాసమును దాటించి
మాఘమాసమున జరిపెననుటలో విరుద్ధమేమియు లేదు. ఇంతకాల
మాఁగినందువలన రాజకార్యములకు భంగము కలుగుటలేదు. శత్రు
రాజులబాధలేదు నిష్కంటకముగాఁ బరిపాలనము నిర్వహింపఁబడు
చుండెను పట్టాభిషేకోత్సవ మొప్పుడైననేమి!

శుక్లసంవత్సర మాఘ శు ౧౪ నాఁడు వీరనరసింహరాయలు
చనిపోయినచోఁ దొమ్మిదిరోజులలోఁ గృష్ణరాయల పట్టాభిషేకము
జరుగుట యసంభవమనియు నప్పటికిఁ సుచిదినములు గడువవనియు
నొకయాక్షేపణము రావచ్చును. అట్టియాక్షేపణ శ్రావణపక్షమున
కును గలదు ప్రభువుల విషయములో నాకాలమున నిట్టి నిర్బంధము
లుండెనో లేదో చెప్పలేము. కావున నిది యొక యాక్షేపణము
కాఁజాలదు.

పట్టాభిషేకమైనపిమ్మటఁగాని శాసనములలో "రత్నసింహాసన
స్థుఁడై" అనివ్రాయుట తటస్థింపదనియు, మాఘశు ౧౪ కిపూర్వమే
కృష్ణరాయల పేరున్న శాసనములో నట్లు వ్రాసియున్నది. కావున
శ్రావణ బ ౮ నాఁడే పట్టాభిషేకోత్సవము జరిగెనని నిర్ణయింప
వలయు ననియు నొకపూర్వపక్షము రావచ్చును ఈపూర్వపక్షము
శ్రావణపక్షమునకును నన్వయించును. శ్రావణ శు ౧౦ నాఁడు
వ్రాయించిన గుత్యశాసనమునఁగూడ నట్లేకలదు.

కావున నేవిధమునఁజూచినను శిలాశాసనమునకే యెక్కువ
విలువనిచ్చి శుక్లసంవత్సరమాఘ శు ౧౪ యే పట్టాభిషేకోత్సవము
జరిగిన దినమని నిర్ణయింతము.

వీరనరసింహరాయలు శుక్లసం॥ మాఘమాసమువఱకు జీవించి
యుండెననుట కాతఁడు కంచిశంకరాచార్యపీఠస్థుఁడగు సదాశివసరస్వతి

శిష్యుఁడైన మహాదేవ సరస్వతికి తుంగభద్రానదీతీరమున శ్రీ విరూపాక్షస్వామిసన్నిధిని చెంగల్పట్టుమండలములోని "కుడియాంతండై" యను గ్రామమును దానమిచ్చి వ్రాయించిన తామ్రశాసన మొకటి యాధారముగాఁ గలదు. (ఎపి. ఇం. సం. ౧౪ పుట ౨౩౧)

ఎట్లుచూచినను పట్టాభిషేకము శుక్లసంవత్సర మాఘశు ౧౪ యనుటయే సమంజసముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. వీరనరసింహరాయల యనుమతిపై శ్రీకృష్ణజయంతినాఁడు కృష్ణరాయలు రాజ్యాధికారమును స్వీకరించెనని తలంపవచ్చును.

పట్టాభిషేకసమయమున నాసభామందిరమున నున్నముఖ్యులగు సరదారుల నామములను గృష్ణరాయ విజయమునఁ గుమారధూర్జటి యీక్రింది పద్యములోఁ బేర్కొనియున్నాఁడు.

సీ. చక్కఁరవిలుగాని చక్కఁదనముఁగల్గి
చొక్కమా నాగ్వీటు బుక్కరాజు
సాకల్యముగఁ గీర్తి సర్వాదిక్రతులందు
బ్రకటసితిమించు నౌకువారు
కంటకరాజన్య గర్వంబులడగించి
లీలచేమించు నంద్యాలవారు
ఘాటీనిరాఘాట ఘాటీపాతవిరోధి
కోటులై వెలయు వెల్గోటివారు

గీ. చండతరశౌర్యులగు పెమ్మసానివారు
బూదపాళివారు మొదలైన భూమిపతులు
గొలువఁ బట్టాభిషిక్తుఁడై చెలువుమీఱె
రమ్యగుణపాళి శ్రీకృష్ణరాయమౌళి.

ఈపద్యములో బుక్కరాజునుదక్క తక్కినవారి వంశనామములనేగాని, పేరులను జెప్పలేదు. మొదటి మూఁడుపాదములలోనుజెప్ప

బడినవారు చంద్రవంశపు క్షత్రియులు. వెల్గోటివారు, వెలమవారు. పెమ్మసానివారు కమ్మవారు, బూదహాళివా రేకులమువారో నాకుఁ దెలియలేదు. బళ్ళారిమండలమున బూదహాళియను గ్రామమున్నది.

ఆరవీటిబుక్కరాజునకుఁ బౌత్రుఁడైన రామరాజునకుశ్రీకృష్ణదేవరాయలు తనకుమార్తెనిచ్చి పరిణయ మొనర్చియుండెను. పట్టాభిషేక కాలమునాఁటికి శ్రీకృష్ణదేవరాయలకు ౨౩ సంవత్సరముల ప్రాయముండెను ఆరవీటి రామరాయులజననము. క్రీ శ. ౧౫౦౦ ప్రాంతము ఆ పక్షమున నారవీటిబుక్కరాజు జననము క్రీ. శ. ౧౪౧౦ ప్రాంత మగుచున్నది. కృష్ణరాయలపట్టాభిషేక కాలమునాఁటికి ఒకటిరెండు సంవత్సరములు హెచ్చుతగ్గుగా నూఱేండ్లగును కావున పట్టాభిషేక సమయమున బుక్కరాజుండుట యసంభవము అతని పుత్రుఁడో పౌత్రుఁడో యుండియుండును. లేదా పురుషాంతరవ్యవధి ౨౫ సంవత్సరములుగా భావించి గణనముచేసి బుక్కరాజు జననకాలము ౧౪౨౫ గా నిర్ణయించి యెనుబదైదేండ్లవయసున నాతఁడు పట్టాభిషేకసభలో నుండెనని చెప్పవలసివచ్చును. ఇది యస్వాభావికముగాఁ గాన్పించుచున్నది. కావున నిది యంగీకార్యముగాదు.

V కృష్ణదేవరాయల భార్యలు

రాయలకుభార్యలెందఱు ? వారేవంశమువారు ? ఆవివాహము లెప్పుడు జరిగినవి ? అను ప్రశ్నలకుఁ దృప్తికరము లగు సమాధానములు లభింపలేదు. ఈవిషయమునఁ బండితులలో భిన్నాభిప్రాయము లున్నవి.

రాయలభార్యల విషయమునఁ గొన్నికథలు, ప్రచారములో నున్నవి. వానినిబట్టియును విదేశీయులవ్రాఁతల నాలోచించియు, గ్రంథములను శాసనములను బరిశీలించియు, వానికి మనయూహలను

గొన్నిటినిఁజేర్చి పై ప్రశ్నలకు సమాధానములను సమకూర్చ వలసి యున్నది. అందుముందుగ రాయలభార్యలవిషయమునఁ జెప్పఁబోనెడి గాథలనుగూర్చి యాలోచింతము.

V (1) రాయల భార్యలనుగూర్చిన కథలు

వరదరాజమ్మ లేక తుక్కాదేవి లేక రుచీదేవి.

శ్రీగురజాడ శ్రీరామమూర్తి పంతులుగారు తమకవిజీవితముల యందొకకథను ౧౦ పుటలలో వ్రాసియున్నారు. దానినిసంగ్రహముగ నిట వ్రాసెదను ౧

ఇదియే రాయలప్రథమవివాహమఁట. ఈమెగజపతి కుమార్తె యఁట. రాయలు తాను కులీనుఁడు గాకపోవుటచేఁ దనకెవ్వరును బిల్లనీయ నిరాకరించుచున్నారని తిమ్మరుసుతోఁ జెప్పఁగా నాతఁడు సత్కులీనయగు కన్యం దెచ్చి పెండ్లిచేసెదనని చెప్పి తమచే జయింపఁబడి వినుకొండకువచ్చిన గజపతితోఁ మాటలాడి యొప్పించి యాతని కుమార్తెను బరిణయముచేయుటకు నిర్ణయించి రాయలకుఁ దెల్పఁగా నాతఁడు దానుకన్యను జూచినఁగాని పెండ్లిచేసికొనననని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెనఁట. అప్పుడు తిమ్మరుసు రాయలకుఁ దమలపాకు లందిచ్చు వాని వేషమమర్చియాతనిని దనతోఁగూడఁ దీసికొనిఁబోయి కాఁబోవు కర్ణాటకపురాణి దర్శనమిప్పింపుఁడని గజపతిని గోరఁగా నామెను దిమ్మరుసునకుఁ జూపింప నేర్పాటు గావించెనఁట. ఆకన్యకామణి రాయలపాదమునం దున్న పచ్చలకడియమును బట్టి యాతఁడే కృష్ణ రాయలని యానవాలువట్టి తల్లితోఁ జెప్పఁగ నక్లైనఁ గృష్ణరాయల నంతమొందింప యత్నించి యామె కోటగమనిక మూయింప నాజ్ఞ యొసంగులోపల తమలపాకులకు సున్నమెక్కువ రాసితివని కొట్టఁ బోవువానివలె తిమ్మరుసు కృష్ణరాయనిఁ దరుముకొనివచ్చి కోట

౧ కవి జీవితములు ౨౪౬-౨౫౪ పుటలు

గుమ్మములనుదాఁటి యిరువురును దమశిబిరములోనికిఁ బోయిరఁట. స్త్రీలు వలదనుచున్నను గజపతి తనకుమార్తెను రాయలకిచ్చిపరిణయ మొనర్చెనఁట.

ప్రథమసమాగమసమయమున రాయలు గజపతిపుత్రికధరించిన పావడను గాలితోఁ ద్రొక్కిపట్టి యామెను దగ్గఱకుఁ దీసికొనఁగా యామె చులనూలుగ నున్నకత్తికిందఁ బడెనఁట! ఆమెతనను జంప నుద్దేశించినదనితలంచి రాయలామెను బరిజనమునిచ్చి తండ్రియొద్దకు బంపివేసెనఁట. ఆమె కొంతదూరమువచ్చి యిఁకముందునకుఁబోనని తెల్పి యరణ్యమధ్యమున నివసించెనఁట! రాయ లావృత్తాంతము నెఱింగి, యామెకుఁ గావలసిన ద్రవ్యమిచ్చుచుండు నట్లేర్పాటు గావించెననియు నామె తనపేరును వరదరాజమ్మయని మార్చుకొని యాయరణ్యమధ్యముననే నివసించి యాప్రదేశము నిర్జలమగుటచే నచ్చట నొకపెద్దచెఱువును ద్రవ్వించెననియు నెంతగట్టిగ కట్టినను నాతటాకముయొక్క కనుమలు రెండు తెగిపోవుచుండెననియు నందుల కామె విచారించుచుండఁగా నొకగొల్లదివచ్చి నరబలియిచ్చినఁగాని యాకనుమలు నిలువవనియుఁ దనయిరువురుకుమారులను చెఱియొక కొమ్మున నిలువఁబెట్టి మట్టితోఁ గప్పివేసినచో నవి తెగిపోవకనిలుచు నని చెప్పెననియు నరబలియిచ్చుటకు వరదరాజమ్మ యంగీకరింపక పోవఁగా నాగొల్లది బలవంతముచేసి తనకుమారులను బంపెననియు వారు సంతోషహృదయముతో నాచెఱువు కొమ్ములలో నిలువఁ బడఁగా మట్టితోఁ గప్పివేసిరనియు, నందుమీఁదట నాచెఱువుగండ్లు తెగక నిలిచిపోయెననియు నాగొల్లవాండ్ర పేరుశాశ్వతముగాఁజేయ దలంచి కంబడు చినకంబడు అనువారిపేరులతోఁ గంబముచినగంబము అనురెండుగ్రామముల నాయరణ్యమునఁ గట్టించెననియు నాకథయం దున్నది. ఆరెండుకంబములును గలిసిపోయి యిప్పుడుకంబమను పేరున పిలువఁబడుచుండెనఁట! ఈవరదరాజమ్మకు తుక్కాజీ అనినామాంతర

ముండెనట ! ఆమె తనయందుఁ గృష్ణరాయల కనుగ్రహము కలుగుటకై తుక్కాపంచకమను పేర నైదుశ్లోకములను రచియించిపంపెనఁట. ఈశ్లోకములను గవి జీవితములనుండి గైకొని యీక్రింద వ్రాయుచున్నాఁడను.

౧. చర త్వనాంతే నవమంజరీషు న షట్పదో గంధఫలీ మజిఘ్రత్
సా కిం న రమ్యా న చ కిం న రంతా బలీయసీ కేవలమీశ్వరాజ్ఞా

౨. మాకింశుక ప్రకటయాత్మని మేవమాత్రం
మన్మస్తకే విహరతీతిమధువ్రతో౽యమ్
కిం మాలతీ విరహవేదనయా త్వదీయమ్
దృష్ట్వా ప్రసూన మచిరా దనలభ్రమేణ.

3. భ్రమరభ్రమతా దిగన్తరాళే
క్వచి దాస్వాదిత మీక్షితం శ్రుతం వా
వద సత్య మపాస్య పక్షపాతం
యది జాతీకుసుమానుకారిపుష్పమ్

౪. కుసుమాని లిఖన్తు నామచిత్రే
కతిచి త్కారువిశేషరూఢశిల్పాః
సురభిత్వ మమూని కిం లభంతే
కిముచైతేషు రసం పిబంతి భృఙ్గాః.

౫ కిం మాలతీం మాయసి మాం విహాయ
చుచుంబ తుంబీకుసుమం షడంఘ్రిః
లోకేచతుర్భి శ్చరణైః పశుస్స్యా
త్సషడ్భి రత్యర్థపశు ర్న కిం స్యాత్.

తుక్కానామ గజపతిపుత్రీ కృష్ణదేవరాయపత్నీ.

వరదరాజమ్మ త్రవ్వించిన తటాకమార్గమునఁ బోవుచు నొక నాఁడు రాయలు తత్సమీపమున నున్న శిలాశాసముంగాంచి యందు

శ్రీకృష్ణరాయచరణదాసి వరదరాజమ్మ త్రవ్వించినతటాక మనియర్థ మిచ్చు నా శాసనాక్షరములను జదివి యామె యెవ్వరని యనేకులనడగి తెలిసికొని తనయొద్దకు రప్పించుకొని యాదరించెనఁట !

ఈకథనే 'టైలరు' అనునాతఁడుమార్చి వ్రాసెను. గజపతితనయ పేరు రుచీదేవియనియు నామె విజయనగరమునకుఁ బోవనిచ్చగింపక మార్గమధ్యమున నాఁగిపోయెననియు, నామె తండ్రి యామెకుఁ గావలసిన ద్రవ్యమంపుచుండెననియు వ్రాసియున్నాఁడు ౧

కవి జీవితములయం దీయఁబడిన యీకథ విశ్వాసార్హమైనది కాదు రాయుల కిది ప్రథమ వివాహము కాదు. గజపతిని క్రీ. శ. ౧౫౧౫కు పూర్వము కృష్ణరాయలు జయింపలేదు. అప్పటికి రాయల కిరువురు భార్య లున్నారు. గజపతియన ప్రతాపరుద్రగజపతి యో వీరభద్రగజపతి యో పై కథలోఁ జెప్పలేదు వీరభద్రగజపతిని రాయలు చెఱయందుంచెను ఆతని తనయను రాయలు పరిణయ మాడలేదు. కొండవీడు విజయానంతరము ప్రతాపరుద్రగజపతి కటక మునకుఁ బోయెను గాని కొండవీటియందుఁగాని వినుకొండయందుఁ గాని లేడు. ఆతనితోఁ దిమ్మరుసు అచ్చట మాటలాడుట కవకాశము లేదు. కావున నీ పరిణయగాథ కేవలమసత్యము. పైనిఁజెప్పిన తుఖ్ఖా పంచకము తుఖ్ఖారమణి రచించినవి గావనియు, నిందొకశ్లోకము క్రీ. శ. ౧౨౦౦కుఁ బూర్వమే రచింపఁబడిన వల్లభదేవుని సుభాషితావళిలో

---

౧. కవిజీవితములు ౫౫౮ పుట.

"The Gajapati King's daughter named Ruchidevi felt disposed to remain near Stambam (Cumbam) and the Rayar directed to do so, while he returned to Vizianagaram. That daughter of Gajapati, Ruchidevi, said that as Krishnadevaraya was the son of a Dasi, and she herself noble tribe illustrious by her birth. She preferred to abide by Kambam. Her father sent her thither large sums of money. She sold those jewels and had a very large walir reservoir excavated near Kumbam and she destributed very extensive charities.

—Tailor's Analysis,

నున్నదనియు నింకొకశ్లోకము ౯౦౦ సంవత్సరమునకుఁబూర్వమే ముకు కభట్టు తనయభిధావృత్తి మాతృకలో నుదాహరించియున్నాఁడనియు శ్రీరామకృష్ణకవిగారు చెప్పిరని తిరుపతి దేవస్థానమువారి రిపోర్టులో నున్నది. ఉదయగిరి దుర్గము నాక్రమించుకొనినప్పుడు దుర్గాధ్యక్షుని మేనత్తను రాయలు బందీగాఁ దీసికొనిపోయెనని న్యూనిజు వ్రాసి యున్నాఁడు. ఆమెయే కంబమునొద్ద జెఱువుఁ ద్రవ్వించిన ధర్మాత్ము రాలై యుండును. ఆమె పేరు రుచీదేవి కావచ్చును.

ప్రస్తుతమునఁ గర్నూలు తాలూకాలోఁ గంబమను గ్రామ ముండుటయు నందు గొప్ప తటాక ముండుటయు సత్యము. ఆ తటా కముకడఁ బద్యాత్మకమైన శిలాశాసన మున్నదఁట! ఆ చెఱువును గూర్చిన పూర్వపుగాథ యాశాసనమున లిఖితమై యున్నదఁట, దాని పూర్తిపాఠము నాకు లభింపలేదు. లభించినప్పు డందేమైన విశేషము లున్నవేమో చూచెదను.

V (2) గాండ్లసంగకథ

'గాండ్లసంగ' యను నొకవేశ్యకథ కొండవీటి సామ్రాజ్యమున గ్రంథస్థమై యున్నది. రాయలొకనాఁడు గజారూఢుఁడై నగరమును జూడనేఁగెననియు, నప్పుడు గాండ్లసంగ యను వేశ్య యాతనికంటఁ బడియెననియు, నామెయందు బద్ధానురాగుఁడై రాయలామెను గోట లోనికి రప్పించి యామెతోఁ గలియుచుండెననియు, రాయలొకనాఁడు తిరుమలదేవితో నత్యంతసౌందర్యవతియగు నొకవేశ్యను గోటలోనికిఁ దెచ్చితి నని పరిహాసములాడ నామె "తెచ్చినది వేశ్యకాని గజపతి కూఁతురుకాదుగదా" యని మేలమాడెననియు, నందుల కాతఁడు కుపితుఁడై గజపతి తనయనుమాత్రము తేఁజాలనాయని పంతమాడి యానాఁడే "గజపతిపై దండయాత్ర జరుపనిశ్చయించితిని. కావున సైన్యము నాయత్తపరుపు" మని తనమంత్రియైన తిమ్మరసున కాజ్ఞా

పించెననియు, నీకథాసారాంశము. దీనినిబట్టి రాయలు క్రీ.శ. ౧౫౧౪ ప్రాంతమున నీవేశ్యనుదెచ్చి తన యుంపుడుకత్తెనుగాఁ జేసెనని తేలుచున్నది. ఇది సత్యమైన నైయుండును. ఇంతమాత్రమే యైనచో, రాయల భార్యలనుగూర్చి యాలోచించునప్పుడీకథతోఁ బ్రసక్తిలేదు. కాని కొందఱామెయే కృష్ణరాయల భార్యయగు చిన్నాదేవియని తలంచుచుండుటచే నీ కథకుఁ బ్రసక్తి కలిగినది. ఈమె చిన్నాదేవి కాదు. చిన్నాదేవిని గూర్చి వ్రాయునప్పుడీ విషయమున మఱలఁ బ్రస్తావించెదను. రాయల భార్యలనుగూర్చిన పుక్కిటి పురాణము లింకనుగలవు. కాని యవి కేవలము కల్పనాకథలు, ఔచిత్యరాహిత్యములు, కావున వానిని వదలివైచితిని.

V (3) విదేశీయుల వ్రాఁతలు

రాయల కాలములోనే, విజయనగరమునకువచ్చిన పోర్చుగీసు దేశీయులు కొందఱు, విజయనగర రాజ్యమును గూర్చియుఁ గృష్ణరాయలనుగూర్చియుఁ బోర్చుగీసు భాషలో గ్రంథములను వ్రాసియుండిరి. అందుఁ గొన్ని యాంగ్లేయభాషలోనికిఁ బరివర్తితములై యున్నవి. రాయల భార్యలనుగూర్చి వారేమివ్రాసిరో తెలిసికొనవలసియున్నది.

(1) క్రీ. శ. ౧౫౨౦ లో ఫిగెరిడో యను పోర్చుగీసు రాయబారి విజయనగరమునకు వచ్చెను. అతనివెంట పేయిస్ అనువాఁడొకఁడుకలఁడు. ఇతఁడు తాను విజయనగరములోఁజూచిన యంశములన్నియు వ్రాసియుంచినాఁడుగ, ఇతఁడు "రాయల భార్యల వృత్తాంతము నిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు. ఈ రాజునకు ధర్మపత్నులు పన్నిద్దఱు గలరు. అందు ముఖ్యులు ముగ్గురు... ముఖ్య భార్యలయందొకర్తె యుత్కల రాజపుత్రిక; మఱియొకర్తె యీ రాజు సామం

౧ మహమ్మదీయ మహాయుగము 3౭౬ పుట

తులలో నొక్కఁడగు శ్రీరంగపట్టణ ప్రభువు కుమారిత; ఇంకొక్క భార్య వేశ్య. రాజ్యమునకు రాకముందాతని కామె యుంపుడుగత్తెగ నుండినది; రాజైనపక్షమున దన్ను భార్యగ జేకొందునని యతనిచే వాగ్దానము గొన్నది. ఈ రీతిగ వేశ్యయొక్కతె రాజమహిషియగుట సంభవించినది. ఆమె యందుగల యనురాగాతిశయముచే నతడామె పేర నొకపట్టణము గట్టించెను"

వీరు మువ్వురుగాక తక్కిన తొమ్మండుగురు భార్యలవృత్తాంత ముల నీతఁడీయలేదు. రాయల సన్నిధిని సర్వదా యూడిగము సేయు పరిచారికలను, గాండ్లసంగవంటి యుంపుడుకత్తెలను నీతఁడు భార్య లుగాఁ బరిగణించియుండును.

(2) రాయల కాలముననేవచ్చి, యాతని యనంతరమునఁగూడ నీదేశమునఁ గొంతకాల ముండిన పోర్చుగీసు దేశీయుఁడును గుఱ్ఱపు వర్తకుఁడు నగు న్యూనిజ్ అను నాతఁడు రాయలకు భార్యలు పెక్కు రున్నను నందుఁ బెండ్లాడినవారు నల్గురని వ్రాసియున్నాఁడు.౧

V (4) శాసనములు : గ్రంథములు

శాసనములను గ్రంథములను బరిశీలించి చూడఁగా రాయలకు భార్యలు నలుగురున్నట్లు కనప్టుచు న్యూనిజువ్రాతతో నేకీభవించు చున్నవి. ఇం దిరువురనుగూర్చి స్పష్టములైన యాధారములున్నవి. తక్కిన యిద్దరినిగూర్చి మన యూహలను జేర్చి నిరూపింపవలసి యున్నది. పెద్దనార్యుఁడు మనుచరిత్రకృత్యాదియందు:—

"ఆ విభు ననంతరంబ ధ
రావలయముఁ బాల్చెఁ గృష్ణరాయఁడు చిన్నా
దేవియు శుభమతి తిరుమల
దేవియునుం దనకుఁ గూర్చుదేవేరులుగాన్.

౧ డా. వెంకటరమణయ్యగారి వ్యాసములు భారతి, సం ౨౬ పుట ౫౮౩

అను పద్యమున రాయల భార్యలు చిన్నాదేవి, తిరుమలదేవి యని యిరువురను బేర్కొని యున్నాఁడు. రాయలు కృతినందిన, పారిజాతాపహరణ కావ్యమునఁగూడ నీయిరువురే యుదాహృతులైరి. అనేక శాసనములలో నీయిరువురి నామములును రాయల భార్యలుగా లిఖింపఁబడియున్నవి తిరుపతియందు రాయల కిరుప్రక్కలను చిన్నాదేవి తిరుమలదేవుల విగ్రహములు ప్రతిష్ఠితములై యున్నవి. కావున వీరిరువురును రాయల భార్యలనుట నిశ్చయము. వీరి యుదంతముల నీక్రింద వ్రాయుచున్నాఁడను.

V (5) చిన్నాదేవి

పట్టాభిషిక్తుఁడు కాకపూర్వ మొక వేశ్యతో రాయలకు సంబంధము గలిసినదనియు నాతఁ డామెయందత్యనురక్తుఁడై తనకు విజయనగర రాజ్యము లభించెనేని, యీామెను వివాహమాడి, దేవేరిగఁ జేసెదనని వాగ్దాన మొనర్చెననియు నట్లే సింహాసన మధిష్ఠించిన పిమ్మటగూడ రాయలామెయం దనురాగముగలిగి లోకోపవాదమునకు జంకి యామెను గోటలోనికి రప్పింపక రహస్యముగ రాత్రులయందామెయింటికిఁ బోవుచుండు వాఁడనియు నొకప్పు డా విషయమును గనిపెట్టి శత్రువులాతని కపకృతిచేయు యత్నములో నుండగాఁ దిమ్మరుసుమంత్రి బ్రతిక్రియొనర్చి యాతనిని గాపాడెననియు నా వేశ్యతో సంబంధము వదలుకొను టుచితమని తిమ్మరుసు రాయలకు బోధించియు గార్యముఁగానక రాయల కామెయందుగల యనురాగ మనివార్యమని యెఱిఁగి ముందుగ నొక రాజకుమార్తెను దెచ్చి పరిణయ మొనర్చి యపుడే యీావేశ్యనుగూడఁ దీసికొనివచ్చి యంతఃపుర వాసినిగఁజేసి రాయలవాగ్దానమును నెరవేర్చెననియు నొకకథ కలదు. పోర్చుగీసు దేశస్థుడగు పెయిసు వ్రాఁత లీకథను బలపరచుచున్నవి. 'న్యూనిజు'కూడ నీ విషయమును విపులముగా వర్ణించుచు నా వేశ్య పేరు చిన్నాదేవియని పేర్కొనినాఁడు.

పారిజాతాపహరణ కృత్యాదియందు, మనుచరిత్రలోవలె, పై పద్యమువంటి పద్యములేదు. కాని చిన్నాదేవి తిరుమలదేవుల నామముల నుదాహరించినవి మూఁడు పద్యములు కలవు.

"క. తిరుమల దేవీవల్లభ" ఆ ౨ ప ౧౦౫

"క. శ్రీవర్ణనీయ ! తిరుమల దేవీహృదయేశ" ఆ ౫ ప ౧

"క. శ్రీవెంకటగిరివల్లభ
సేవాపరతంత్రహృదయ ! చిన్నమ
దేవీజీవితనాయక" ఆ ౪ ప ౧.

తిరుమలదేవినిగూర్చి "వల్లభ, హృదయేశ" అను పదముల నుపయోగించి, చిన్నాదేవివిషయమున "జీవితనాయక" అను పదము నుపయోగించుటచేఁ గవి యీయిరువురకు భేదమును జూప నుద్దేశించి నట్లు గన్పట్టుచున్నది. చిన్నాదేవి వెలయాలని స్ఫురింపఁజేయుటకై "జీవితనాయకుఁ" డను శబ్దమును గవి యుద్దేశపూర్వకముగ వ్రాసె నని తలంచుట కవకాశము కలదు.

రాయల సమకాలికులగు పేయస్ న్యూనిజు మొదలగు విదేశీయులు చిన్నాదేవి వెలయాలని స్పష్టముగా వ్రాసియున్నారు. చిన్నాదేవి పుట్టినింటివారెవరో తెలియుటలేదు. మఱియు నామె వేశ్యకులసంజాతయని జనశ్రుతి కలదు. ఈ కారణమువలన నామె వేశ్యకులమందు జన్మించినదని నిశ్చయించుట సహేతుకమే యగును.

V (5) ౧ రాయలు చిన్నాదేవిని పెండ్లియాడెనా?

జన్మముచేఁ జిన్నాదేవి వేశ్యయేయైనను రాయ లామెను బెండ్లియాడెనా? లేక ఆజన్మాంత ముంపుడుకత్తెగానే యుంచెనా? యనువిషయ మిట నాలోచనీయము. రాయలయాస్థానకవి యగుపెద్దనార్యుఁ డామెనామమును ముందుదాహరించి, తిరుమలదేవితో సమానముగ దేవేరియని చెప్పియున్నాఁడు. అనేకశాసనములలో "శ్రీకృష్ణ

రాయలదేవులు చిన్నాదేవి అమ్మంగారును తిరుమలదేవి అమ్మంగారున్ను" అని సమానగౌరవమునిచ్చి లిఖించియున్నారు. శాసనములలోఁ దఱచుగాఁ జిన్నాదేవి నామమునే ముందుగా వ్రాయుచు వచ్చిరి. ఆమె నిజముగా వెలయాలితనయయే యైనను, రాయల యిరువది యేండ్లవయసుననే పరిచితురాలై యాజన్మాంతమాతనియనురాగమును జూఱగొని నిష్కల్మషజీవితమును గడపినదగుటచే రాయలకామె భార్యయనియే తలంపవలసియున్నది. ఆమెయందు రాయలకమితమైనప్రేమ కలదు. తనదేవేరి యగు తిరుమలదేవితో సమానగౌరవ మొసంగినాఁడు. ఆకాలపు కవులు, పండితులు, మంత్రులు, దండనాయకులు, ఉద్యోగస్థులు, ప్రజలుకూడ నామెను రాయల పట్టపుదేవి యని యంగీకరించి గౌరవించినారు. అందుచే రాయలామెను బెండ్లాడెననియే నిశ్చయింపఁదగియున్నది. అట్లుగాక యామె రాయల యుంపుడుకత్తెగానే యుండెనందుమేని, రాయలు చేసిన వాగ్దానమును నెరవేర్పలేదని చెప్పవలసివచ్చును. ఒక వేశ్యయొక్క కుమార్తెను బెండ్లియాడుట రాయలంతవానికి యుచితమా! అని యెవ్వరైన ననవచ్చును ఆమెయందలి యనురాగముచే రాయలుచితానుచితములను పాటింపకపోయి యుందును. చిన్నాదేవి వేశ్యకాదని యొక్కమాటలోఁ ద్రోసివేయుట యింతకంటె సులభకార్యమే యగునుకాని పైనిఁ జూపినహేతువు లట్లుచేయుట కాటంకము గల్పించుచున్నవి.

V (5) ౨. గాండ్లసంగ చిన్నాదేవియా?

గాండ్లసంగయను వేశ్యనుగూర్చి పైని వ్రాసియుంటిని. ఆమెయే చిన్నాదేవియని కొందఱియభిప్రాయము. తిరుమలదేవిని పరిణయమైన పిమ్మటఁ గొంతకాలమునకుఁ గాని గాండ్లసంగను రాయలు తీసికొనిరాలేదు. మఱియు నట్లుతీసికొనివచ్చుట, గజపతిపై యుద్ధము

వకుఁ బోవుటకు సన్నిహితపూర్వమై యుండవలయును. ఈ రెండును జిన్నాదేవిపట్ల వర్తింపవు. చిన్నాదేవి పరిణయమును తిరుమలదేవి వివాహమును నేకకాలమునందే జరిగినవి. తిరుమలదేవి వివాహమైన కొంతకాలమునకుఁ దరువాతఁగాని జిన్నాదేవి పరిణయము కాలేదు. వారిరువురును కృష్ణరాయల భార్యలుగాఁ దిరుపతి దేవస్థానమందలి శాసనమున నుదాహృతులై యున్నారు. ఆశాసనకాలము క్రీ. శ. ౧౫౧౩ సం॥ ఫిబ్రివరినెల ౧౦ తేదీ. వారి వివాహములు ౧౫౧౨ లోనో అంతకుపూర్వమో జరిగియుండవలయును. ఈకాలము గజపతిపై దండయాత్రకు సన్నిహితపూర్వము కాదు. గజపతిని జయించుటకై పూర్వదిగ్విజయయాత్ర ౧౫౧౩ లోఁగాని ప్రారంభము కాలేదు ఈకారణములచే గాండ్లసంగ చిన్నాదేవి కానేరదు. ఇంతేకాదు తిరుమలదేవితోనైన పరిణయమునకు ముందే చిన్నాదేవితో రాయలకు సంబంధ మేర్పడినది. తిరుమలదేవి వివాహమైన కొంతకాలమునకుఁ బిమ్మటఁ దీసికొనిరాఁబడినది గాండ్లసంగ. అందుచే వీరిరువురు నేకవ్యక్తులుకారు.

తిరుమలదేవిని బెద్దదేవియనియు, గాండ్లసంగను జిన్నదేవియనియును బ్రజలనుచుండిరనియు, నావాడుకయే గ్రంథములలోను శాసనములలోను జిన్నాదేవిగా మార్పుచెందెననియు, నెవ్వరైన నన వచ్చును. కాని ముక్కుతిమ్మన "చిన్నమదేవి" యని పైన నుదాహరించిన పద్యములోఁ జెప్పియుండుటచే నామెపేరు "చిన్నమ్మ" లేక "చిన్నమ్మ" యైయుండునని తలంపవలసియున్నది. సంగయే యామె యైనచో "సంగాదేవి" యని యందురు. కాని చిన్నాదేవి యనుటసంభవింపదు. కావున గాండ్లసంగ చిన్నాదేవికాదు.

V. (5). 3 చిన్నాదేవి యెప్పుడు చనిపోయినది?

చిన్నాదేవి, వివాహమైనపిదప నాలుగేండ్లకంటె యెక్కువ కాలము జీవించినట్లగపడదు. తిరుపతిదేవస్థానమున ధాతసంవత్సర

పుష్య శు ౧౦ నాఁడు (క్రీ. శ. ౨ జనవరి ౧౫౧౭). వ్రాయించిన శాసనములలో చిన్నాదేవి పేరున్నది * శ్రీకృష్ణరాయల మంత్రులలో నొకరగు కొండమరుసయ్య ఈశ్వరసంవత్సర మార్గశిర బ ౨ (క్రీ) శ. ౧ డిశంబరు ౧౫౧౭ నాఁడు వ్రాయించిన చోళసముద్రపు శాసనము ‡ లో దిరుమలదేవి పేరేకాని చిన్నాదేవి పేరులేదు కావున నామె ధాతసం॥ పుష్యశు ౧౦ ఈశ్వరసంవత్సరమార్గశిర బ ౨ నడుమ ననఁగా క్రీ. శ. ౧౫౧౭ వ సంవత్సరములోఁ గాలధర్మము నొందె ననుట నిశ్చయము.

V (6) తిరుమలదేవి

ఇఁకఁ దిరుమలదేవినిగూర్చి యోచింతము. ఈమె గజపతి కుమార్తెయని స్యూయెల్ పండితుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు † కానియది వాస్తవముకాదు. కృష్ణరాయలు తిరుపతి వెంకటేశ్వరస్వామిని మొదటదర్శించినది. క్రీ శ ౧౫౧౩ ఫిబ్రవరి ౧౦ వ తేది. అప్పుడు రాయలతోఁ జిన్నాదేవియుఁ దిరుమలదేవియుఁ గూడనుండి స్వామి కాభూషణాదులు సమర్పించినట్లు శిలాశాసనమున్నది. అప్పటికి రాయలు గజపతినిజయింపలేదు. గజపతితనయనుబరిణయమాడలేదు. కావున స్యూయల్ వ్రాఁత నిరాధారమైనది. త్యజింపఁదగినది.

న్యూనిజు తిరుమలదేవి నరసింగరాజ కుటుంబమునకుఁ జెందిన కన్యయని వ్రాసియున్నాఁడు §. ఆకాలమున నరసింగరాజులని ప్రసిద్ధి చెందినవారు, సాళువవంశములోను అరవీటివంశములోను గలరు. సాళువవంశములో నరసింహరాయల పుత్త్రికగాని యిమ్మడినరసింహ రాయలతనయగానియైయుండవలయును. కానివీరికిపుత్త్రికలున్నట్లుగాని

* తిరుపతిదేవస్థానమువారిశాసన సం. ౫సంఖ్య.
‡ అ, హిం. శా, సం ౬ సంఖ్య ౫౦౭,
† ఆర్చిలాజికలు సర్వే—రెండవసంపుటము,
§ మహమ్మదీయి మహాయుగము, పుట ౩౯౩,

రాయలు పెండ్లాడెననిగాని నిశ్చయించుట కాధారములేమియుఁ గానరావు. అట్లే ఆరవీటివారితోను రాయలకు సంబంధము కలసినట్లు గనపడదు.

న్యూనిజు మఱియొకతావునఁ గృష్ణదేవరాయల రాయచూరు దండయాత్రను వర్ణించు సందర్భమున "కృష్ణరాయలకుఁ గూఁతు నిచ్చినవాఁడును మయిసూరుమండలాధిపతియునగు కుమార వీరయ్య (కుమార వీరశ్యామరాయలు) ఎనిమిదివేలకాల్బలమును నాల్గువందల గుఱ్ఱములను ఇరువదేనుంగులు నుగల సైన్యముతో నాతని వెనుకఁ బోవుచుండెను" అని వ్రాసియున్నాఁడు*.

తిరుమలదేవి శ్రీరంగపట్టణ ప్రభువు తనయ యని పేయస్ యభిప్రాయము కాని యాప్రభువు పేరెవ్వరో తెలియుటలేదు. తిరుపతి దేవస్థానమువారు ప్రకటించిన రిపోర్టులోఁ బైనిఁజెప్పిన వీర శ్యామరాయలే శ్రీరంగపట్టణప్రభువై యుండునని వ్రాసియున్నారు†.

స్యూయెల్ పండితుఁడు ప్రకటించిన మయిసూరు వంశావళిని బట్టి, క్రీ.శ. ౧౪౭౮ మొదలు ౧౫౧౩ వఱకు, మయిసూరుమండల పరిపాలకుఁడుగా నొకచామరాజున్నట్లు తెలియుచున్నది§. ఈతఁడే తిరుమలదేవి తండ్రియని తోఁచుచున్నది.

ఆకాలములోఁ గృష్ణదేవరాయలు మయిసూరు రాజ్యమును గూడ జయించినట్లు సుప్రసిద్ధ చరిత్రకారులగు లక్ష్మణరావు పంతులుగారిట్లు వ్రాసియున్నారు‡.

"కాని కృష్ణరాయల కాలపు రాజగు గంగరాజు తిరుగఁబడి కప్పమిచ్చుట మానెను. అందుచేఁ గృష్ణరాయఁడు శతఘ్నులతోను

* మహమ్మదీయ మహాయుగము ౩౬౩ వ పుట.

† దేవస్థానపు రిపోర్టు పుట ౧౯౧.

§ రెండవ సంపుటము ౧౯౪ వ పుట.

‡ మహమ్మదీయ మహాయుగము ౩౫౫-౩౫౬ పుటలు.

ప్రబల సైన్యముతోను దానిని సాధించుటకు వెడలెను. శ్రీరంగపట్టణపురాజగు చిక్కరాయనికిని గంగరాజునకును వైరమగుటచే వానిని గలుపుకొని కృష్ణరాయలు కొండ్రతోవను బోయి శివసముద్రపు కోటను ముట్టడించి శౌర్యముతోఁ బోరాడి వశపఱుచుకొనెను. గంగరాజు కావేరిలోఁబడి ప్రాణములను త్యజించెను. అంత నుమ్మటూరు జయించెను శ్రీరంగపట్టణపురాజగు చిక్కరాయని వశపఱచుకొని యాతఁడు తనకుఁ గప్పము కట్టునట్లుచేసెను తరువాత మయిసూరు దేశమంతయుఁ గర్ణాటకంబంతయుఁ గృష్ణరాయలకుఁ లోఁబడెను. తాను జయించిన కర్ణాటదేశమున కంతటికిని శ్రీరంగపట్టణము రాజధానిగా నేర్పరచి కృష్ణరాయధ్వజమను పేర నొక విజయధ్వజము నెత్తించి యచ్చట చిక్కరాజును తన ప్రతినిధిగా నేర్పరచెను. ఆ సమీపమండలి పాళెముల జయించి, కాంబగౌడఁడు, వీరప్పగౌడఁడు అను పాళెగాండ్ర వశమున నుంచెను"

కృష్ణరాయ విజయమున "అనంతరం బొక్కహూరుమత్తున నుమ్మత్తూరు శివసముద్రస్థలంబుల నెసంగు గంగరాజునొడయుల నోడించి తదీయస్థలంబుల నాశంబులు బలియించి, శ్రీరంగపట్టణంబు నిరీక్షించి" అనియున్నది౧.

వీనినిబట్టి యాకాలమున శ్రీరంగపట్టణమునఁ జిక్కరాయలును మైసూరునందుఁ జామరాయలును ప్రభువులుగా నున్నట్లు తెలియుచున్నది. రాయలకుఁ గూఁతు నిచ్చినవాఁడు మైసూరుమండలాధిపతి యని 'న్యూనిజు' వ్రాసియుండుటచేఁ దిరుమలదేవి, చామరాజు (శ్యామలరాయలు) నామధారియగు మైసూరు మండలాధిపతి తనయ యనియు, ౧౫౧౨ లో రాయలొనర్చిన దక్షిణ దిగ్విజయయాత్రలో మైసూరున కేఁగినప్పుడామె లభించియుండుననియు లేదా యంతకు పూర్వమే తిమ్మరసు ప్రయత్నమువలన వీరశ్యామరాయలు, కృష్ణ

౧. కృష్ణరాయ విజయము. 3 అ, ప ౬,

రాయలకుఁ దనకూఁతు నొసంగి పరిణయము చేసియుండుననియుఁ దలంపవలసియున్నది. తిరుమలదేవి వివాహముకూడ బలవంతము మీఁదనే జరిగినదనియు, నామె కృష్ణరాయలను బ్రథమ సమాగమ సమయమునఁ జంపఁబ్రయత్నించెననియు నొకకథ చెప్పెదరు. కాని యది విశ్వసించుట కాధారములులేవు. ఇది నమ్మనర్హము కానిదని త్యజింపవలసియున్నది

V 6 (1) రాయలు పట్టాభిషిక్తుఁ డగునప్పటికిఁ దిరుమలదేవి వివాహమైనదా?

పట్టాభిషిక్తుఁ డగునాఁటికి రాయలకుఁ బరిణయ మయ్యెనో లేదో తెలియదు. పట్టాభిషేక మహోత్సవము జరుపుకొనునపుడు భార్యకూడ నుండవలయునను నాచారమప్పు డున్నదో లేదో, ఉన్నను రాయలు దానిని పాటింపక వివాహము జరుగకుండగనే పట్టాభిషిక్తుఁ డయ్యెనో, వివాహమైనచో పట్టమహిషిగా నెవ్వరుండిరో తెలియుట లేదు. ఈక్రిందఁ జెప్పబోవు వృత్తాంతములనుబట్టి రాయలకుఁ బట్టాభిషేక కాలమునాఁటికి వివాహము కాలేదనితోఁచుచున్నది అప్పటి కాతనికి ౨౨—౨౩ యేండ్లవయసు. కావున నప్పటికి వివాహము కాలేదనినను నందు విపరీతముండదు.

తిరుపతిదేవస్థానమువారు ప్రకటించిన రిపోర్టులో తిరుమలదేవి రాయలపట్టమహిషి యనియు, ఆమె వివాహము పట్టాభిషేకమునకుఁ బూర్వమే జరిగెననియుఁ బట్టాభిషేకసమయమున నామెయే పట్టపుదేవిగానుండి రాయలతో సింహాసనమునఁ గూర్చుండెననియు వ్రాసియున్నారు. వారి వ్రాఁత కాధారము రాయస్తకొండమరుసయ్య వ్రాయించిన శాసనము[1]. ఆ శాసనమును జదివిచూచితిని అందీవిషయములు స్పష్టముగాలేవు. ఆ శాసనకాలము శా. శ. ౧౪౩౯

౧ A. R. 86 of 1912; ద. హిం. శా. సం. ౪ భా ౨ సంఖ్య ౫౯౭

ఈశ్వర సం॥ మార్గశిర బ౩. అందు "కృతయుగాంశపవిత్రక శ్రీ తిరుమాలాంబికా లక్ష్మీసమోపేత శ్రీ కర్ణాటక సింహాసనారూఢ శ్రీకృష్ణరాయ మహారాయల సామ్రాజ్యదల్లి" అనియున్నది. అప్పటికిఁ జిన్నాదేవి చనిపోయినది. ఈ మాటలనుబట్టి రాయల పట్టాభిషేకమునాఁడు తిరుమలదేవి సింహాసనమునందున్నదని భావింపరాదనియు శాసనకాలమునాఁడు రాయలు తిరుమలాంబికా సమోపేతుఁడై కర్ణాటకసింహాసనమునందున్నాఁడని చెప్పుటయే శాసనకావ్యకర్త యుద్దేశమనియు, నాయభిప్రాయము దొరతనమువారి శాసన పరిశోధక శాఖవారుకూడ రాయలతోఁ బట్టాభిషేకసమయమునఁ గర్ణాటక సింహాసన మధిరోహించినది తిరుమలాంబయనియే యీశాసనము చెప్పుచున్నదని వ్రాసియున్నారు. కాని నేనీవిషయమున నేకీభవింపఁజాలను.

V (7) రాయల మూఁడవభార్య (గజపతి కూతురు)

ఇఁక రాయల మూఁడవ భార్యనుగూర్చి యోచింపవలసి యున్నది. ఉత్కలదేశాధిపతియైన ప్రతాపరుద్రగజపతి కుమార్తెను గృష్ణరాయలు పరిణయమాడెనని స్వదేశీయ విదేశీయ చరిత్రకారులందఱు నంగీకరించుచున్నారు. కృష్ణరాయ విజయమునఁ జతుర్థాశ్వాసమంతయు నీపరిణయ వర్ణనముతో నిండియున్నది కృష్ణరాయల యనంతరమున వల్లనాని పెద్దనామాత్యుఁడు చెప్పిన చాటువునందలి:—

"ఘనతర నిర్భరగండపెండర మిచ్చి

కూఁతు రాయలకొడఁగూర్చునాఁడు" అనువాక్యము లీవివాహమును ధ్రువపర్చుచున్నవి. సంగీత సూర్యోదయము, నాదెండ్ల గోపమంత్రి కృతప్రబోధచంద్రోదయ వ్యాఖ్య, రాయవాచకము, విజయనగర సామ్రాజ్యము మొదలగు గ్రంథములును నీపరిణయము నేకగ్రీవముగా నంగీకరించినవి. కావున ప్రతాపరుద్రగజపతిదుహితను

రాయలు పెండ్లాడె ననుమాట నిశ్చయము. ఈమె రాయలకు మూఁడవభార్య.

V (7) ౧ గజపతి తనయ నామ విచారణము

రాయలకు మూఁడవభార్యయైన గజపతి కొమరిత పేరు విషయమున భిన్నాభిప్రాయములున్నవి. రాయలకు నాల్గవభార్యయుండెనా! ఉన్నచో నామె పేరెవ్వరు ! అను ప్రశ్నలకు సమాధానములు ప్రతాపరుద్రగజపతి కూఁతురు పేరుపై నాధారపడియున్నవి. గావున నీపేరును గూర్చిన చర్చ యవసరమగుచున్నది.

కృష్ణరాయ విజయమునందలి యీ క్రింది పద్యమునుబట్టి యీమెపేరు తుక్కారమణి యని తెలియుచున్నది.

క. అలతుక్కారమణీమణి
జలజాస్యలు వెంటఁగొల్వ జనకునియాజ్ఞన్
వెలయుచు నంతఃపురికిన్
విలసితగతి నరిగె నపుడు వేడుక మీఱన్ *

రాయవాచకము ననుసరించి యీమెపేరు జగన్మోహిని ‡. నరపతి రాజుల చరిత్రనుబట్టి యీమెపేరు "లుఖ" $

నాదెండ్ల గోపమంత్రి ప్రబోధచంద్రోదయ వ్యాఖ్య యందలి యీక్రింది శ్లోకమునుజూచి, 'గజపతి తనయపేరు "భద్ర" యని కొందఱు తలంచుచున్నారు.

ప్రతాపరుద్రస్య గజేశ్వరస్య
పుత్రీం పవిత్రీకృతభూతధాత్రీం
ప్రత్యాగ్రహీద్యః ప్రకటప్రతాపో
భద్రాం సుభద్రామివ పాండవేయః.

---

* నాల్గవయాశ్వాసము, ప ౨౫

‡ పుట ౧౦౯

$ Further sources page 156.

పైలరుదొర వ్రాసినదానినిబట్టి గజపతిసూఁతురు పేరు రుచీదేవి §

విజయనగర సామ్రాజ్యమను గ్రంథములో:—

"శ్రీముఖ సంవత్సరం చిత్రమాసం శ్రీరామదశమి జగపతి మీాదికి దండుఎత్తి తర్లిపోయి జగపతికుమార్తె లక్ష్మీదేవమ్మ వారిని హవాలాచేసుకుని విజయనగరపట్టణానకు వచ్చి రాజ్యప్రతిపాలనం చేసినవివరం'' † అని వ్రాసియుండుటచే నీమె పేరు లక్ష్మీదేవమ్మ యని తెలియుచున్నది

ఈనామములలో నేదినిజమయినదియో తెలిసికొనుట సుకరముకాదు.

పైలరుదొర వ్రాసిన 'రుచీదేవి' యను పేరు సరియైనది కాదని యిదివరకే వ్రాసియుంటిని. కావున దానిని త్యజించివేయుదము.

రాయలతో సమకాలికుఁడై యాతఁడు జయించిన కొండవీటి దుర్గమునకుఁ బరిపాలకుఁడైన నాదెండ్ల గోపమంత్రి గజపతి పుత్రి నామమును జెప్పకుండ నుండఁడు. కావున నామె పేరు భద్రయని తలంపవలయునని కొందఱియభిప్రాయము 'భద్రాం' అను శబ్దమును సుభద్రకు విశేషణముగాఁ జెప్పవలయునని కొందఱి యుద్దేశము. ఇదియే యనుసరణీయమని నాయభిప్రాయము. కావున భద్రయను నామమును వదలివేయుదము.

తుఖా, లుఖ యను రెండు శబ్దములును, ఒకే నామమును సూచించుననియు నందలి మొదటి యక్షరములలో నేదేని యొకటి పొరపాటయి యుండుననియుఁ దలంపవలసియున్నది. ఇది యోఢ్ర భాషయందుంచిన ముద్దుపేరయి యుండునని తలంపవచ్చును. ఓఢ్ర భాషయందు "లక్ష్మీ" యను శబ్దమునకు లఖఁయని యందురఁట! ఆలఖఁయే తెలుఁగున "లుఖ" యయ్యెనని తలంపవలసియున్నది.

---

§ కవి జీవితములు ౨౫౮ పుట.

† డా. వేంకటరమణయ్యగారి వ్యాసములు. భారతి సం. పుట

రాయవాచకమునందలి జగన్మోహినీనామ మామె సౌందర్యమును సూచించుటకై తత్కర్త పెట్టిన నామమేకాని, యామె నిజనామమై యుండదు. కావున నానామముతో సంబంధించిన చర్చను వదలివేయుదము.

V (7) (౨) గజపతి పుత్రిక పేరు లక్ష్మీదేవి

ఇక మిగిలినది విజయనగర సామ్రాజ్యమునందిచ్చిన లక్ష్మీదేవి ఇదియే యామె నిజమైన నామము. దీనికొక శాసనాధారముకూడఁ గలదు*. అనంతపురమండలమునందలి హిందూపురము తాలూకాలోని చోళసముద్రముననున్న చౌడేశ్వరీ దేవాలయమునకు ధర్మమొసంగుచు రాయలవారి మంత్రులలో నొకరగు కొండమరుసయ్య వ్రాయించిన శాసనములో "కృతయుగాంశప్రవర్తక శ్రీతిరుమలాంబికా లక్ష్మీసమేత కర్ణాటకసింహాసనారూఢ శ్రీకృష్ణరాయ మహారాయలసామ్రాజ్యదల్లి" అనియున్నది. ఆశాసనకాలము, శా.శ ౧౪౩౯ ఈశ్వర సం॥ మార్గశిర బ౩. (౧న డిశంబరు ౧౫౧౭వ సంవత్సరము) ఇంతకుఁ బూర్వమే రాయలకును గజపతికిని సంధిజరిగినది గజపతి పుత్రికను రాయలకును బరిణయము జరిగియుండును. పై శాసనమునందలి లక్ష్మి గజపతితనయయే యనుటకు సంశయములేదు. రాయల కప్పటికిరువురు భార్యలున్నప్పుడు, కొండమరుసయ్య, అందొకరిని విడిచిపెట్టుట తటస్థింపదు కావున నీశాసనమునుబట్టి రాయలమూఁడవ భార్య పేరు లక్ష్మి వియనుట నిస్సంశయము. తిరుమలాంబికను లక్ష్మీదేవియనుటకంటె లక్ష్మి వి వేఱొకభార్యయనుటయే లెస్స.

V (7) (౩) ఆ ముక్తమాల్యద కృత్యాదియందలి పద్యము

ఈసందర్భమున నాముక్తమాల్యదకృత్యాదియందలియాక్రింది పద్యమును గూర్చి యాలోచింపవలసియున్నది.

---

* ద, హిం, శా, సం, ౬ సంఖ్య ౨౦౩

క. ఆవిభు ననంతరంబ ధ
రావలయము బూని తీపు రహిమై దిరుమ
ల్దేవియును నన్నపూర్ణా
దేవియుఁ గమలాబ్జముఖియు వేరులుగాన్.

అల్లసాని పెద్దనార్యుఁడు మనుచరిత్రమున వ్రాసిన పద్యమునే యవసరము లగునూర్పులను జేసి, రాయ లాముక్తమాల్యదయందు పై పద్యముగా వేసికొనియున్నాఁడు. పాఠకుల సౌకర్యముకొఱకు మను చరిత్రమునందలి పద్యమును మరల నిట నుదాహరించుచున్నాఁడను.

క. ఆవిభు ననంతరంబ ధ
రావలయముఁ దాల్చెఁ గృష్ణరాయఁడు చిన్నా
దేవియు శుభమతి తిరుమల
వియునుం దనకుఁగూర్చు దేవేరులుగాన్.

ఆముక్తమాల్యదను రచియించునప్పటికిఁ జిన్నాదేవి స్వర్గము నలంకరించియుండుటచే, నామెపేరును విడిచి, యప్పటికి రాయలకు భార్యలుగా నున్నవారి పేరులను పైపద్యములోఁ జేర్చినట్లు స్పష్ట మగుచున్నది.

పై పద్యములోని కమలాబ్జముఖియు అనువాక్యమునకు "కమ లాబ్జముఖులు" అనిపాఠాంతరమున్నది. ఈపాఠాంతంమునుగ్రహించి కొందఱు ఆముక్తమాల్యదా రచనమునాఁటికిఁ గృష్ణరాయలకుఁ దిరు మలదేవి, అన్నపూర్ణాదేవి, కమలాదేవి, అబ్జముఖీదేవియనునలుగురు భార్యలున్నట్లర్థముఁ జెప్పఁజూచిరి. కానియది యంగీకార్యముకాదు.

"కమలాబ్జముఖులు" అనువాక్యము తిరుమలదేవికిని, అన్న పూర్ణాదేవికిని విశేషణములనియుఁ దిరుమలదేవికమలముఖియనియు, అన్నపూర్ణాదేవి అబ్జముఖి (చంద్రవదన) యనియు నభిప్రాయపడి కొందఱు రాయలకప్పటి కిరువురుభార్య లున్నారనియు నందన్న

పూర్ణాదేవి గజపతికొమరితయనియుఁ దలంచుచున్నారు. అబ్జముఖ యనఁగా చంద్రవదన యనక, పద్మముఖయనియే యని యర్థముఁ జెప్పవలయుననియుఁ జంద్రవదనయనిచెప్పుటయే కవియుద్దేశమైన యెడల "కమలేందుముఖులు" అని చెప్పియుండుననియుఁ గొందఱనె దరు. కవియభిప్రాయమదికాదనియు, నదియేయైనచోఁ "కమలేభ ముఖులు" అనికాని యట్టియర్థము నిచ్చు మఱియొక వాక్యమును గాని గవివేసియుండుననియుఁ గొందఱు దానికిసమాధాన మిచ్చుచు న్నారు. సుప్రసిద్ధపండితులగు శ్రీవేదము వెంకటారాయశాస్త్రులుగారు తమవ్యాఖ్యానములో "కమలమునకును జంద్రునకును విరోధముండుట నీవిరోధవస్తువులతో నీసామ్యమేలతెచ్చె" నని సంశయముఁజూపి, "కమలాబ్జముఖయు" ననుపాఠమును గ్రహించి యీవాక్యమునకు "కమల" యనియెడి కమలముఖి (లేక చంద్రవదన) యని యర్థము చెప్పిరి.

శ్రీటేకుమళ్ళ అచ్యుతరావుగారు "కమలాబ్జముఖులు" అను పాఠమే సరియైనదనియు, అన్నపూర్ణాదేవి యనుచంద్రవదన వలనఁ దిరుమలదేవి కమలముఖియయ్యెనని కవి సూచించినాఁ డనియు, యౌవనవతియగు నన్నపూర్ణరాకచే సవతియగు తిరుమలదేవిముఖము ముకుళించుట స్వాభావికము కావునఁ గవి నిగూఢముగా నట్లుచెప్పె ననియు నభిప్రాయపడిరి. దక్షిణనాయకుఁ డగు కృష్ణరాయలు గ్రం థమునం దట్టిభేదమును జూపఁడనియు, "కమలాబ్జముఖయు" నను పాఠమే సమంజసమనియుఁ గొందఱిమతము. శ్రీవెంకటరాయశాస్త్రుల వారియర్థమునే గ్రహించితిమేని రాయలకప్పటికిఁ దిరుమలదేవి, అన్నపూర్ణాదేవి, కమలాదేవి యను ముగ్గురుభార్య లుండిరని తెలు చున్నది. ఈపక్షములోఁ జిన్నాదేవితోఁ గలిసి రాయలకు నల్గురు భార్యలై, న్యూనిజు వ్రాఁతతో సరిపోవుచున్నది.

అయినచో నీకమలయెవ్వరు ? అన్నపూర్ణాదేవియెవ్వరు ? అను ప్రశ్నలకు సమాధానములు కావలసియున్నవి. గజపతితనయనామము

లక్ష్మీదేవి యని పై నిర్ణయించియుంటిమి. ఆనామమునకే "కమల" యని పర్యాయపదమును గవియిందు వాడియుండెనని తోఁచుచున్నది. సంజ్ఞావాచకపదమున కాయర్థమునిచ్చెడి పర్యాయపదము నుపయోగించుట నియమభంగమగునని సంశయమును గలుగుచున్నది. నామమును జెప్పునప్పుడది యాంధ్రపదమైనచో సంస్కృతీకరించుటకలదు. కాని సంస్కృతనామమున కదియేయర్థమిచ్చెడి మఱియొక పదమును వాడునాచారములేదు. అయినను గవి యిచ్చట లక్ష్మీదేవియనుట కాయర్థమునిచ్చెడి 'కమల' యనుశబ్దమును స్వతంత్రించి యుపయోగించెననియు. "నిరంకుశాఃకవయః" యనుసూక్తి యిచ్చటవర్తించుననియు నామె గజపతి పుత్రియనియు నిశ్చయింప వలసి యున్నది. లేకున్న నాముక్తమాల్యదయందలి పైపద్యములో, గజపతితనయను విడిచిపెట్టుట కేమిహేతువన్న ప్రశ్నించుకొని, దానికి సమాధానము కొఱకై తడవులాడుటయుఁ గమలయను నింకొకభార్య యున్నదని తలంచి యామెవృత్తాంతమును దెలిసికొనుటకై ప్రయత్నింప వలసి వచ్చుటయుఁ దటస్థించును.

V (7) (౮) గజపతిపుత్రి భర్తను జంపఁదలపెట్టెనా ?

గజపతిపుత్రికను రాయలు బలవంతముగాఁ దీసికొనివచ్చియుండుటచే నెట్లయిన నాతనినిజంపి పగదీర్చుకొనవలయునని వాడిగల కత్తిని మొలనూలులో ధరించివచ్చి ప్రథమసమాగమము నాఁటిరాత్రి రాయలను జంపఁ బ్రయత్నించె ననియు నాయుదంతమును ముందే తెలిసికొని తిమ్మరుసు, ఆరాత్రి కృష్ణరాయల నాగదిలోనికిఁ బంపక వసంతముపోసియుంచిన యొకవిగ్రహమును శయ్యపైఁ బరుండబెట్టి దుకూలముచేఁ గప్పియుంచెననియు దాసీజనము రాణినిలోపలికిఁ బంపి వెడలిపోయినపిమ్మట నామె తనవడ్డాణములోపల నున్నకత్తిచే నావిగ్రహమును బొడువగా నందున్నవసంతము రక్తమువలెఁ జింది

యామె వస్త్రముమీఁదను కండ్లలోను బడఁ గత్తినటనుంచి కండ్లు తుడుచుకొనుసమయమునఁ దిమ్మరుసు లోపలికివచ్చి కత్తినందుకొని "అమ్మా! అవివేకపుపని చేసి నీభావి సుఖమును జెడఁగొట్టుకొంటివని బోధించి యప్పుడు కృష్ణరాయల నామెకుఁ జూపెననియుఁ, కృష్ణరాయలామెను క్షమించి పల్లకిమీఁద ససైన్యముగా నామెను దండ్రియొద్దకుఁ బంపివేయుట కాజ్ఞాపించెననియుఁ రాయలను జూచి నప్పటినుండియు నామె మిగులఁ బశ్చాత్తాపపడి తనయకార్యమునకు నిందించుకొనుచు రాయలు తనపై నాగ్రహింపక దయఁజూపి తన తండ్రియొద్దకుఁబంప నాజ్ఞయిడినందుల కాతని యౌదార్యమునుగొనియాడుచు దనతప్పిదమునుక్షమించి రాయలు దనను జేకొనునట్లుచేయుమని తిమ్మరుసును గోరెననియు నామెవాస్తవముగాఁ బశ్చాత్తప్తచిత్తయయ్యెనో లేదో యని పరీక్షించి యామెహృదయమును దెలిసికొని మంత్రిరాయలతోఁ జెప్పి యామెను స్వీకరించునట్లు చేసెననియు నొకకథ ప్రచారములోనున్నది.

కృష్ణరాయలతో సంబంధించిన పుక్కిటిపురాణము లిట్లేప్రతి విషయమునను గలవు. ఇవియౌనని సమర్థింపలేము. కాదనివిసర్జింపలేము. వీనిని జర్చించుసందర్భమునఁ జరిత్రకారులకార్యము మిగులఁ గష్టమగుచున్నది. రాయలకును బ్రతాపరుద్రగజపతికిని సంధిజరిగినను గజపతిహృదయమున విద్వేషబీజములు నశించిపోలేదు. తనకుమార్తె విజయనగరమున నున్నను దనయల్లుఁడు చనిపోయెనను విచారములేక రాయల యనంతరమున గజపతి విజయనగరముమీఁదకు దండెత్తెనని పెద్దనార్యునిచాటువు చెప్పుచున్నది. ఎట్లయిన శత్రునిర్మూలనమే ప్రధానకార్యమని తలంచు నాకాలములో గజపతికోటలోని వీరనారులచేఁ బ్రబోధింపఁబడి గజపతికూఁతురు తనప్రాణములపై నాశగోల్పోయి వీరనారియనిపించుకొనవలయునను దీక్షతో నట్టి సాహసమున కొడిగట్టెనని తలంచినఁ దలంపవచ్చును. దక్షిణనాయకుఁడును

నారీహృదయ మర్మజ్ఞుఁడును శూరాగ్రేసరుఁడు నైనరాయ లామెను క్షమించి మరల బరిగ్రహించినను గ్రహించియుండవచ్చును. ఈవిషయమున నిదమిత్థమని నిర్ణయింపఁజాలము.

V (7) (ఇ) గజపతిపుత్రిక వివాహమెప్పు డెచ్చటజరిగినది?

గజపతితనయకును రాయలకును బరిణయము, కళింగదేశ విజయానంతరము గజపతితో సంధియైనపిమ్మట జరిగెనని కృష్ణరాయవిజయముచెప్పుచున్నది. కొండవీడుదుర్గమును బట్టుకొనినప్పుడు రాయలు ప్రతాపరుద్రగజపతిభార్యను కుమారుఁ డైన వీరభద్రగజపతినిగూడఁ బట్టుకొని చెఱయందుంచెననియు, వీరభద్రగజపతి యాత్మహత్యచేసికొనెననియుఁ జెఱయందున్న, తనభార్యనువిడిపించుటకై కృష్ణరాయల కోర్కెననుసరించి ప్రతాపరుద్రగజపతి తనపుత్రికను రాయలకడ కంపెననియు నొకకథ కలదు. ఇది సత్యమైనచో నీవివాహము కళింగదేశ విజయమునకుఁ బూర్వము జరిగియుండవలయును.

గజపతితో సంధిజరుగుటయుఁ దత్కాలముననే రాయలకు గజపతిపుత్రిక నొసంగుటయు జరిగెనని నిర్ణయించుటయే సమంజసము. అంతకుఁబూర్వ మీవివాహము జరిగియున్నచోఁ గళింగ దండయాత్రల కవసరముండదు. రాయలుమామగారిని శత్రువుగా భావించియుండఁడు. కావున నీపరిణయము క్రీ.శ. ౧౫౧౭ వ సంవత్సరములో జరిగియుండునని నిశ్చయింతము.

ఈవివాహము కృష్ణరాయవిజయమునఁ జెప్పినట్లు కటకమున జరిగినదనుటకంటె న్యూనిజు వ్రాసినట్లు విజయనగరమున నడచినదనుటయే లెస్స. యుద్ధవిరమణమునకుఁ బణముగాఁగైకొనిన కన్యను దనయింటికిఁ దెచ్చుకొని పరిణయమాడునుగాని యిప్పటివఱకు శత్రువుగా నున్నవానియింట నామహోత్సవమును జరుపనిచ్చగింపఁడు.

V (8) అన్నపూర్ణాదేవి యెవ్వరు?

ఇంక నాముక్తమాల్యదలోని అన్నపూర్ణాదేవి యెవ్వరు? అను ప్రశ్నమిగిలియున్నది. ఇది చిన్నాదేవియొక్క నామాంతరమని యొక వాదమున్నది. కాని యది యంగీకార్యముకాదు. అదివఱ కనేక శాసనములలోను గావ్యములలోను నుదాహృతమై విశేష ఖ్యాతిని గడించిన చిన్నాదేవి నామమునుమార్చి యాముక్తమాల్య దలో నీక్రొత్తపేరును జేర్చుటకుఁ గారణమగపడదు. చిన్నాదేవి యదివఱకే కాలధర్మమునొందినది. ఆముక్తమాల్యదారచనమునాఁటి కామెయిహలోకమున లేదు కావున నన్నపూర్ణాదేవి చిన్నాదేవి కాదు.

అన్నపూర్ణాదేవి, గజపతి పుత్త్రియే యని వేఱొకవాదము. ఓఢ్రభాషలోనున్న చారిత్రక గ్రంథములయం దీమె పేరు "అన్న పూర్ణాదేవి"యే యని యున్నట్లు తెలియుచున్నది అనేక హేతువు లను జూపి యామెపేరు లక్ష్మీదేవియని పైని నిర్ణయించియుంటిమి. పైనిఁజేర్కొనిన రాయవాచకాది యేగ్రంథములలోను జెప్పఁబడని అన్నపూర్ణాదేవియను పేరు నాముక్తమాల్యదలో నుపయోగించినాఁ డనుట కవకాశములేదు. తుక్కా మొదలయిన నామములు బాగుగా లేవని రాయలీవాసమును బెట్టినాఁడందురు కాని యందుల కాధార ములు లేవు. "కమలాబ్జముఖులు" అను పాఠమునుగ్రహించి అన్న పూర్ణాదేవిని గజపతి పుత్త్రిగా భావింపనలయు నను వాదమునందుఁ గొంత యర్థమున్నది కాని యది సత్యమందుమేని న్యూనిజు[?]వాఁత యసత్యమైపోవును. భావికాలమున నేమేని వేఱువిధమైన సాక్ష్యము లభించువఱకు గజపతి తనయ నామము లక్ష్మీదేవియని నిశ్చయించి, అన్నపూర్ణాదేవి కృష్ణరాయల నాల్గవభార్య యని నిర్ణయింతము. ఈమె యెవరి తనయయో యామె వివాహమెప్పుడు జరిగెనో తెలి యదు. కొండమరుసయ్య శాసనమునకుఁ (౧ డిశంబరు ౧౫౧౭) బిమ్మటను నాముక్తమాల్యదా రచనమునకుఁ బూర్వమునను నీ

వివాహము జరిగియుండును. ఇంతకంటె నన్నపూర్ణాదేవి విషయమున నేమియుఁ దెలియదు. పోర్చుగీసు దేశీయుఁడగు పేయస్, చరిత్ర వ్రాయునప్పటి కన్నపూర్ణాదేవి వివాహము కాకపోయి యుండును; అందుచే నాతఁడు ముగ్గురు భార్యలని వ్రాసియుండును.

చిన్నాదేవితప్ప తక్కినభార్యలు ముగ్గురును కృష్ణరాయల యనంతరమువఱకును జీవించియున్నట్లు కనిపట్టుచున్నది. వారి తరువాతి వృత్తాంతములుగాని, వారు చనిపోయినకాలములుగాని తెలియవు. వారు దానమొసంగి వ్రాయించిన శాసనములునుగన్పట్టుట లేదు.

VI కృష్ణరాయల సంతానము

శ్రీకృష్ణరాయల కొకకుమారుఁడును నిరువురు కుమార్తెలును గలిగిరనుట కాధారములున్నవి. కుమారుని పేరు తిరుమలరాయలు. పెద్దకుమార్తె పేరు తిరుమలాంబిక. రెండవ తనయనామము కృష్ణమాంబ. తిరుమలాంబిక ఆరవీటిబుక్కరాజునకుఁ బ్రపౌత్రుఁడును, రామరాజునకుఁ బౌత్రుఁడును శ్రీరంగరాజునకు బుత్రుఁడునగు రామరాజునుపరిణయమాడెను ఇతనినే యళియరామరాజందురు. రెండవ తనయయగు కృష్ణమాంబ మట్లబొమ్మరాజునకుఁ బ్రపౌత్రుఁడును సోమరాజునకుఁ బౌత్రుఁడును పోతరాజునకుఁ గుమారుఁడునునగు వరదరాజునకు భార్యయయ్యెను. కకుత్స్థవిజయమునురచించిన మట్లఅనంతభూపాలుని ప్రపితామహుఁడగు తిమ్మరాజును పైనిఁజెప్పిన సోమరాజునుసోదరులు. బొమ్మరాజకుమారులు–తిరుమలాంబకును కృష్ణాంబకును కూడ సంతానముకలదు. వారివంశ మభివృద్ధి చెందినది. ఆరవీటివారు చంద్రవంశపుక్షత్రియులు. మట్లవారు సూర్యవంశపు క్షత్రియులు.

తిరుమలాంబతల్లి పేరేదియో తెలియదు. తిరుమలదేవి యని యందురు కృష్ణాంబ జననియెవ్వరో యదియును దెలియంగరాదు. వీరి జననకాలములును దెలియవు కృష్ణరాయలు క్రీ శ. ౧౫౨౯ లోఁ జనిపోయెను. అప్పటికి కుమార్తెల వయసెంతో వీరి పరిణయములు

కృష్ణరాయల కాలములో జరిగెనో తరువాత జరిగెనో తెలియఁదగిన యాధారములు లభింపలేదు. కృష్ణరాయలనాఁటి శాసనములలోఁగాని వాఙ్మయములోఁగాని యీయిరువురిజామాతలనామములును గన్పట్టలేదు. అళియరామరాయలు క్రీ. శ. ౧౫౬౫ లో తల్లికోటవద్ద మహమ్మదీయులతో జరిగినయుద్ధములోఁ జనిపోయెను. అప్పటికాతని వయసు ౬౦-౬౫ ఏండ్లని చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. దీనినిబట్టి యాతని జననము క్రీ శ ౧౫౦౦ ప్రాంతమని నిర్ణయింప వచ్చును. ఇందువలనఁ గృష్ణరాయలు చనిపోవునప్పటి కీతనివయస్సు ౨౫-30 నడుమ నుండును వరదరాజీతనికంటెఁ జిన్నవాఁడని తలంచుట సహజము. కావున నాతనివయసు ౨౦-౨౫ నడుమనుండును. ఈమూర్తుల వివాహములు రాయలు జీవించియుండఁగా జరుగలేదని తోఁచుచున్నది. కాదేని యిఁక నొకటిరెండు సంవత్సరముల కాతఁడిహలోకమును వీడిపోవుననఁగా జరిగియుండును అళియరామరాయలు కొంతకాలము గోలకొండప్రభువగు కులీకుతుబ్ షాకడఁ గొలువులో నుండెననియు నాతఁడొకనాఁడు తన్నవమానింపఁగాఁ గోపమువచ్చి యాకొలువువదలి కృష్ణరాయలకడ సైన్యములోఁజేరి పనిచేసెననియు నొకకథకలదు. ఇది సత్యమనినమ్ముటకాధారములులేవు. ఇది నిజమగునెడల అళియరామరాయలు తన యిరువదవయేట, ననఁగా ౧౫౨౦ ప్రాంతమునఁ గులీకుతుబ్షా సేనలోఁ జేరియుండి నాల్గయిదు సంవత్సరములు పనిచేసినమీఁదట ననఁగా క్రీ శ. ౧౫౨౫ ప్రాంతమునఁ గృష్ణరాయల కొలువులోఁ జేరియుండవలయును. ఇతని శక్తిసామర్థ్యముల నెఱింగినవిదపఁ దన తనయ నిచ్చి పరిణయము చేసియుండవలయును ఇది పైనిఁ జెప్పినకాలమునకు సరిపోవును.

అళియరామరాయల తండ్రి తాతలు కృష్ణరాయలకునునాతని పూర్వులకును మిత్రులై యనేక యుద్ధములలో వారికి సహాయము చేసియున్నట్లు వాఙ్మయసాక్ష్యమును శాసనసాక్ష్యమునుగూడఁగలదు.

అట్టిస్థితిలో రామరాయలు కులీకుతుబ్షాకొలువున నేల చేరవలసి వచ్చెనో తెలియదు.

కృష్ణరాయలు చనిపోవునప్పటి కొకటిన్నర సంవత్సరము వయసుగల కుమారుఁడు గలఁడనియు నాతని సంరక్షణ భారమును గృష్ణరాయలు తన యల్లుఁడైన రామరాయలపైఁ బెట్టి చనిపోయె ననియుఁ గొందఱు చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. ఇది సత్య మయ్యెనేని యళియరామరాయల పరిణయము కృష్ణరాయ లుండగనే జరిగెనని నిశ్చయింపవచ్చును.

కృష్ణరాయలయొద్ద నుద్యోగిగానున్న రాయసం కొండమరుసయ్య అనంతపురమండలమందలి కమలాపురగ్రామమునఁగల చౌడేశ్వరి యాలయమునకు దానమొసఁగి వ్రాయించినట్టి యసంపూర్తి శాసనములోఁ గృష్ణరాయలకు సంతానాభివృద్ధినిగోరి తానీధర్మమును జేయుచున్నానని వ్రాసియున్నాఁడు.

"... ...రాయస్త కొండమరుసయ్య నవరూతంమ్మస్వామి కృష్ణరాయమహారాయరికి సంతానాభివృద్ధియాగబేకేందు చోడసముద్రదచఉడేశ్వరీదేవ ..." abruptly stops here.

ఈశాసనమునుబట్టి రాయలకింతవఱకు సంతానమే లేదని కొందఱి యభిప్రాయము. అది సత్యమైనచో రాయలకు స్త్రీ సంతానముకూడ లేదని యర్థము వచ్చుచున్నది. అట్లయినయెడల, అళియరామ రాయల భార్యయైన తిరుమలాంబకు గృష్ణరాయలు చనిపోవునప్పటి కెనిమిది, తొమ్మిదేండ్లకంటె నెక్కువ వయసుండదు. ఆ వయసులో నామె వివాహము జరిగినదని చెప్పవీలులేదు కావున నా శాసనములోని వాక్యములకు స్త్రీ సంతానమున్నదనియుఁ బురుష సంతానము లేదనియు నందుచేతనే సంతానాభివృద్ధియని యుపయోగించినాఁడనియు మనము నిశ్చయింపవలసియున్నది.

అనంతపురము మండలమునందలి కమలాపురము తాలూకా కమలాపురముగ్రామములోని 'అంజనగిరి' దేవాలయమునకు ధర్మము చేయుచుఁ గృష్ణరాయల పట్టమహిషియైన తిరుమలదేవి వ్రాయించిన శాసనములోఁ దిరుమలరాయలకుఁ బుణ్యమునకుగాను అని వ్రాసి యున్నది.

"శ్రీకృష్ణరాయ మహారాయర పట్టమహాదేవి తిరుమలదేవి అంమనవరూ తిరుమలరాయ మహారాయరిగె పుణ్యవాగబేకు ..." శాసనకాలము శ ౧౪౩౯ బహుధాన్య సంవత్సర కార్తిక శు ౧౨ శ. (౩0 అక్టోబరు ౧౫౧౮)

ఈ తిరుమలరాయ లెవ్వరో శాసనమునుబట్టి తెలియదు. కాని ఆమె కుమారుఁడనియే మన మెంచఁదగియున్నది. అప్పటి కాతనివయసు ఒకవత్సరములోపు. శా.శ. ౧౪౪౬ (క్రీ.శ. ౧౫౨౪)లో గృష్ణదేవరాయల కుమారుఁడైన తిరుమలరాయలు విజయనగర సింహాసనమందున్నట్లు కొన్ని శాసనములు కలవు.

కృష్ణరాయలు తన వృద్ధాప్యమునఁ గుమారునకుఁ బట్టము గట్టెనని న్యూనిజు వ్రాసియుండెను తిరుమలరాయల శాసనములు శా.శ ౧౪౪౬ తారణ సంవత్సరమునఁ గన్పట్టుచున్నవి రాయల కప్పటికి నలువది సంవత్సరములకంటె నధికవయసు లేదు. అది వృద్ధాప్యమనిపించుకొనదు.

రాయల జాతకగణనముచేసిన దైవజ్ఞులాతని కింక నాల్గుసంవత్సరములలో మారకమున్నదని చెప్పిరనియు నందుచేఁ దానుండగనే కుమారునిఁ బట్టాభిషిక్తుని జేసి తనసవతిసోదరులైన యచ్యుతరాయాదులు సింహాసనమాక్రమింపకుండఁ జూడవలయునని రాయలు సంకల్పించెననియుఁ గొందఱందురు.

రాయలకుమారుఁడైన యీతిరుమలరాయ లేమయ్యెనో తెలియదు. రాయలమంత్రియగు తిమ్మరుసు, ఆబాలుని రహస్య మార్గ

మును జంపించెనని యొక పరివాదము కలదు. ఆ పాపకార్యమును దిమ్మరుసు చేయింపలేదనియుఁ దిమ్మరుసు కుమారుఁడు చేయించెననియుఁ గొందఱందురు. లేనినింద వారిపై మోపఁబడియెనేగాని యాబాలుఁడు స్వాభావిక మరణమొందెనని కొందఱందురు. ఏమి చెప్పుటకును నాధారములు లేవు. కావున నీవిషయము నింతటితో వదలివేయుట లెస్స.

రాయలు చనిపోవునప్పటికుండెననిన రెండు సంవత్సరముల బాలుఁడుకూడ స్వాభావిక మరణమందె నందురు. ఏమయిననేమి రాయల పురుషసంతతి వృద్ధినందలేదు. రాయల యనంతరమున నాతనిసవతిసోదరుఁడగు నచ్యుతరాయలు సింహాసన మధిరోహించెను.

రాయలకుఁ జిన్నాదేవి యందొక కుమార్తె కలిగెననియు నామెను దిరుమలరాయలు పెండ్లాడెననియు స్యూయెల్ వ్రాసి యున్నాఁడు* కాని యామె పేరెవ్వరో, తిరుమలరాయలెవ్వరో, యే వంశమువాఁడో యేమియుఁ దెలియదు.

VII శ్రీ కృష్ణదేవరాయల దిగ్విజయములు

శ్రీకృష్ణరాయలు జయించిన దేశములను శత్రురాజులను వివరముగా వర్ణింపవలయుననిన చో నదియొక గ్రంథమగును. ఆవర్ణనమున కిటఁ దావులేదు రాయలు రచించినట్టియుఁ గృతినొందినట్టియు గ్రంథముల రచనాకాలములను నిర్ణయించుటకుఁ గావలసినంతవఱకును ఆగ్రంథములయందు వర్ణింపఁబడిన విజయవృత్తాంతములను నర్థము చేసికొనుట కావశ్యకమైనంతవఱకును మాత్రమే యీతని దిగ్విజయములనుగూర్చి క్లుప్తముగ నిటవ్రాసెదను.

VII (1) రాయల శత్రువులు

కృష్ణరాయల విజయములనుగూర్చి తెలిసికొనుటకు ముందు రాయలు సింహాసన మధిష్ఠించునాఁటికి విజయనగర రాజ్యముక్రింద

* ఆర్కిలాజికల్ సర్వే ఆఫ్ సదరన్ ఇండియా, సం ౨ పుట ౨౪౫

నున్న దేశములెవ్వియో, శత్రురాజ్యములెవ్వియో, శత్రురాజ్యముల నేలు ప్రభువులెవ్వరో తెలిసికొనుట ముఖ్యము.

కృష్ణరాయల శత్రువులు:

ఇప్పుడు రాయలసీమ యని పిలువఁబడుచుండెడి కడప, కర్నూలు, బళ్ళారి, అనంతపురముజిల్లాలు రాయలు రాజ్యమును గైకొనునాఁటికి విజయనగర సింహాసనము క్రింద నున్నవి. రాయల సరదార్లు, సేనానాయకులు, మంత్రులు మొదలగు వారి ప్రదేశముల యందలి దుర్గముల కధిపతులై రాయల యనుమతిని, బరిపాలనా కార్యములను నిర్వహించుచుండిరి, రాజధానీ నగరము, బళ్ళారి మండలములోని హంపీ విజయనగరము ఈ సీమయందు రాయలు నెరవేర్చవలసిన యుద్ధకార్యములు లేవు.

VII (1) (౧) ఉమ్మత్తూరు గంగరాజు

విజయనగర సింహాసనమున కప్పుడు రామేశ్వరమువఱకుఁ గల దక్షిణదేశమంతయుఁ లోఁబడియే యుండెడిది. ఎచ్చటనైనఁ గొందఱు పాళెగాండ్రప్పుడప్పుడు కప్పములను జెల్లింపక తిరుగుబాటు చేయుచున్నను నది గణుతింపఁ దగినదికాదు. కాని యందులో యుమ్మత్తూరు ప్రభువుమాత్రము వీరనరసింహరాయల కాలములోనే విజయనగర ప్రభుత్వమునకు లోఁబడక తిరుగుబాటొనర్చెను. కృష్ణ రాయలు సింహాసన మధిరోహించునాఁటికిఁ గూడ నీ యుమ్మత్తూరు ప్రభువు విజయనగరమునకు లొంగక ప్రత్యర్థిగనేయుండెను. అప్పటికి ఉమ్మత్తూరు శివసముద్రము శ్రీరంగపట్టణము అను ప్రధానదుర్గములు మూఁడును ఉమ్మత్తూరు రాజు క్రిందనుండెడివి. అతనిపేరు గంగరాజు ఒడయరు, అనంతపురమండలములోని పెనుగొండ దుర్గమును గూడ నీతఁడాక్రమించుకొనియుండెను.

కృష్ణదేవరాయలు ఉమ్మత్తూరు మొదలగు నీదుర్గములను బట్టుకొని దక్షిణదేశమందు తిరుగుబాటు చేయుచున్న, చేయనెంచిన, యితరసామంతులనుగూడ జయించి దక్షిణదేశమంతయుఁ దనకుఁ గప్పము చెల్లించునట్లును వారు మరల విజయనగర సింహాసనముపైఁ దిరుగుబా టొనర్పకుండగను గట్టుదిట్టములు చేయవలసియుండెను.

VII (1) (అ) బహామనీ-మహమ్మదీయులు

విజయనగర రాజ్యమున కుత్తరమున బహామని రాజ్యమను పేరుగల మహమ్మదీయ రాజ్యముండెడిది. దీనికిని విజయనగరమునకును జిరకాలమునుండి యుద్ధములు జరుగుచుండెడివి. కృష్ణరాయలు సింహాసనమును గైకొనునప్పటికి బహామనీ రాజ్య మైను భాగములుగాఁ జీలిపోయినది. కాని యీ యైదును మహమ్మదీయ రాజ్యములే. అదివఱకు బహామని రాజుక్రింద సేవకులుగానున్న మహమ్మదీయసరదార్లు నలుగురు తమ ప్రభువు బలహీనుఁడుగా నున్న సమయమును గనిపెట్టి స్వతంత్రులై స్వతంత్రరాజ్యములను స్థాపించుకొనిరి. అనాల్గు రాజ్యములు నివి.

౧. విజాపుర రాజ్యము:— విజాపురము రాజధానిగా, విజాపురము, కొంకణము మొదలయిన ప్రదేశములతోఁ గూడిన రాజ్యము. ఈ రాజ్య పరిపాలకులకు ఆదిల్ సాహీ లని పేరు. కృష్ణరాయల రాజ్యప్రారంభమునకు విజాపురమును పాలించుచున్నవాఁడు యూసుప్ ఆదిల్‌ఖానుఁడు. ఇతఁడే, తన ప్రభువును లక్ష్యముసేయక క్రీ. శ. ౧౪౯౨ ప్రాంతమున స్వతంత్రుఁడయ్యెను. ఇతఁడు, సర్వదా విజయనగర రాజులకుఁ బ్రతిస్పర్ధియై యుండెను. విజయనగర రాజ్యములోఁ జాలభాగమునకు విజాపుర (Bijapur) రాజ్యము సరిహద్దుగా నుండెను.

౨. అహమ్మద్ నగరరాజ్యము :— అహమ్మదు నగరమును రాజధానిగాఁ జేసికొని దౌలతాబాద్ పరగణాలను పాలించుచున్న యీ రాజ్యపాలకులకు నిజామ్ శాహీ లనిపేరు.

౩. బీరారురాజ్యము:—బీరారు రాజధానిగా యీరాజ్యమును పాలించుచున్న ప్రభువులకు ఇమాద్‌సాహాలని పేరు.

౪. గోలకొండరాజ్యము:—గోలకొండరాజధానిగాఁ బ్రస్తుతపు హైదరాబాదు రాజ్యమునందున్న కొంతప్రదేశము. దీనిపాలకులకు కుతుబ్‌షాహాలని పేరు. దీనికి మొదటస్వాతంత్ర్యమును స్థాపించినవాఁడు కులీకుతుబ్‌షాహా. రాయలకాలమునాఁటి కితఁడేప్రభువుగా నుండెను.

పైనివ్రాసినవిధముగా బహామనీరాజ్యమునుండి నాల్గుముక్కలును విడిపోవఁగా మిగిలినమొండెము బీడర్‌రాజ్యము. దీనికొకప్పుడు కలబరిగె (ప్రస్తుతము గుల్బర్గ) యును నొకప్పుడు బీడరు (బెడందకోట) యును రాజధానులు. ఈరాజ్యము రాయలకాలమున బహామనీ వంశీయుఁడగు మహమ్మదుషాహా పాలనములో నున్నది. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౪౮౨ వ సంవత్సరమునఁ దండ్రియనంతరము సింహాసనమెక్కి ౧౫౧౮ వఱకు బరిపాలించెను. ఇతఁడు విషయలోలుఁడు నసమర్థుఁడునగుటచే, రాజ్యమీతని చేతులనుండిజారిపోయి యైదు చీలికలైనది. తనక్రిందనున్న బీడరురాజ్యమునందుఁ దక్కఁ దక్కిననాల్గుభాగముల పరిపాలనములోను రాయలకాలమునాఁటి కితని కిసుమంతయు సంబంధము లేకుండపోయినది. బీడరురాజ్యమునందైనను నితనికంతగాఁ బలుకుబడిలేదు. ఇతనికి 'బరీదు' వంశీయులు మంత్రులుగానుండిరి. కాశిమ్‌బరీదు మొదటిమంత్రి. అతనియనంతరమున నాతనికుమారుఁడైన అమీరుబరీదు మంత్రియై తనయజమానియగు మహమ్మదుషాహాను పేరునకు రాజుగానుంచి తానేపరిపాలనము చేయుచుండెను.

తుదకితఁడు తనరాజ్యకాంక్షబలముకాఁగా, మహమ్మదుషాహా కుమారులను జెఱయందుంచి, తానేప్రభువయ్యెను. రాయలకాలమునాఁటి బహామనీరాజ్యముయొక్క పరిస్థితి యిట్లుండెను.

ఈ యైదు రాజ్యములను విజయనగరమునకు లోఁబడునట్లు చేయుట మాటయెట్లున్నను, నీమహమ్మదీయులు విజయనగర పాలనమునందున్న ప్రదేశములలో నడుగిడకుండఁ జూడవలసియున్నది. అందు ముఖ్యమైన విషయమొకటి కలదు. విజయనగరరాజ్యమునంటి రాయచూరు, ముద్దుగల్లు అను ప్రబలదుర్గములు కృష్ణానదికి దక్షిణమున నున్నవి. కృష్ణకుత్తరమున నంతయు మహమ్మదీయరాజ్యమే. మహమ్మదీయు లొక్కొక్కపుడు కృష్ణానదిని దాఁటి యాదుర్గముల నాక్రమించుచుండుటయు విజయనగరప్రభువు లీదుర్గములను దమవశము నందుంచుకొని యొక్కొక్కపుడు కృష్ణానదిని దాఁటి మహమ్మదీయ రాజ్యములోని ప్రదేశము నాక్రమించుకొనుచుండుటయు జరుగుచుండెను ఇట్టియుద్ధముల నేకములు విజయనగర రాజులకును మహమ్మదీయులకును జాలకాలము జరిగెను. కృష్ణరాయలు సింహాసన మధిష్ఠించునాఁటికిఁ బై రెండుదుర్గములును విజాపుర ప్రభువులక్రింద నున్నవి. అప్పుడు విజాపుర ప్రభువుగా యూసుఫ్ ఏదుల్ ఖా ననునాతఁడుండెడి వాఁడు. ఈదుర్గములు విజయనగరసింహాసనమునకు స్వాధీనమైనఁగాని యారాజ్యమునకు నెమ్మది కలుగదు. విజాపుర మహమ్మదీయ ప్రభువులు సమయముచూచి, విజయనగర రాజ్యములోనికిఁ బ్రవేశించి, దానినినాశనము జేయుఁబ్రయత్నించెదరు. తక్కిన మహమ్మదీయ రాజ్యములు వారికిఁ దోడుపడినచో సర్వనాశనమగును. కావున రాయచూరుదుర్గమును బట్టుకొనుటయు, మహమ్మదీయులు కృష్ణదాఁటి యివ్వలకు రాకుండఁ గాపాడుకొనుటయు రాయలకత్యవసర కార్యములు.

VII (1) (3) ప్రతాపరుద్రగజపతి

రాయలు సింహాసనమును గైకొనునప్పటికి ఉత్కళ(ఒరిస్సా) దేశాధిపతియగు ప్రతాపరుద్రగజపతి మిగులఁ బరాక్రమవంతుఁడై యిప్పటినెల్లూరు, గుంటూరు కృష్ణామండలములను నైజాము రాష్ట్ర

మునందలి తెలంగాణాజిల్లాలను గోదావరి, విశాఖపట్టణము గంజాము మండలములను దనస్వాధీనమునం దుంచుకొని సమయముదొరికినచో విజయనగరసింహాసనమును మ్రింగివేయవలయునని చూచుచుండెను. పూర్వ మీప్రదేశమంతయుఁ బ్రౌఢదేవరాయల కాలములో విజయనగరసామ్రాజ్యముక్రింద నుండెడిది. అతనియనంతరమునఁ బ్రతాపరుద్రగజపతి పితామహుఁడైన కపిలేంద్రగజపతికాలములోను దండ్రియైన పురుషోత్తమగజపతికాలములోను గ్రమక్రమముగా నీ ప్రదేశమంతయు గజపతుల స్వాధీనమై పోయినది. సాళువనరసింగరాయలును తుళువనరసనాయకుఁడును వీరనరసింహరాయఁడును గూడ గజపతులను జయించలేకపోయిరి. కృష్ణదేవరాయలు జయింపవలసిన వారిలో గజపతిముఖ్యుఁడు; ఇతఁడు విజయనగర సింహాసనమునకుఁ బ్రబల విరోధి మూఁడు తరములనుండి పాదుకొనిపోయి విశేషదేశమును; గొప్పగజబలమును గలిగి విజయనగరమునకుఁ బక్కలోని బల్లెమయి యున్న యితనిని జయించినఁగాని విజయనగర రాజ్యమునకు నిలుకడ యుండదు.

ఒకప్రక్క నశ్వపతులును నొకవంక గజపతులును బ్రబలశత్రువులుగా నున్నసమయమున, మఱియుఁ దనసామంతులు కొందఱుతిరుగుబా టొనర్చుచున్న తరుణమునఁ గృష్ణరాయ మహీపతి కర్ణాటక సింహాసన మధిరోహించెను. ఇట్టిప్రబలశత్రువులనుజయించి రాయలు తనరాజ్యము నెట్లు వ్యాపింపఁజేసెనో తెలిసికొనవలసియున్నది.

కృష్ణరాయలు క్రీ. శ. ౧౫౦౯ సంవత్సరము జూలై ౨౬ వ తేదీని రాజ్యాధికారమును స్వీకరించి, ౧౫౧౦ వ సంవత్సరము జనవరి నెల ౨౪ వ తేదీని బట్టాభిషిక్తుఁడయ్యెనని పైని వ్రాసియుంటిని. రాజ్యస్వీకారానంతరము దాదాపుగ నాఱుమాసములు శత్రురాజ్యముల వంకకుఁ బోవక తనరాజ్యములోపలి వ్యవహారములను జక్కచేసికొనుటలోఁ గడపెను. తనసామంతులలో నెవరు రాజభక్తిగలిగి

తనకుఁ దోడునీడగనుండిరో, యెవరు తిరుగుబాటుగనుండిరో, యెవరు యటునిటుగాక యూగులాడుచుండిరో తెలిసికొనియెను. పరదేశములకు గూఢచారులను బంపి శత్రువు లొనర్చు కుట్రలను వారిశక్తి సామర్థ్యములను నెప్పటికప్పుడు తెలిసికొని వానికిఁ దగినయుపాయముల నాలోచించుచు దనబొక్కసమును జాగ్రతగా నభివృద్ధి చేసికొనుచుఁ బదాతులను గజాశ్వదళములఁ బెంపొందించుకొనుచుండెను. ఈకార్యములలోఁ దనయపారబుద్ధి కౌశలముచే హితవుఁ గఱపి రాయలకుసర్వవిధములఁ దోడుపడినవాఁడు తిమ్మరుసుమంత్రి.

VII (2) రాయల మొదటి యుద్ధము

ఈవిధముగఁ దనరాజ్యములోపలి వ్యవస్థను జక్కఁబఱచుకొని శత్రుజయమునకై యుద్ధసన్నద్ధుఁడయ్యెను. రాయలు మొట్టమొదట మహమ్మదీయులతో యుద్ధము చేసినట్లును, నందొక సుల్తానును రాయలు పరిభూతునిగఁ జేసినట్లును హంపిశాసనమునందలి "పరిభూత సురత్రాణేన" యనువాక్యమువలనఁ దెలియుచున్నది * ఈశాసన కాలము క్రీ శ. ౧౫౧౦ సం॥ జనవరినెల ౨౪ వ తేదీ దీనినిబట్టి యీయుద్ధము ౧౫౦౯ వ సంవత్సరమునఁ గడపటిపాదమున జరిగి యుండవలయును. యుద్ధము జరుగకుండ నొకసుల్తానును పరాభవించుట యసంగతము. ఈయుద్ధ మెవరితో నెచ్చట జరిగెను? అందు రాయలచే జయింపఁ బడినమహమ్మదీయ ప్రభు వెవ్వరు? అనువిషయము లిటఁ జర్చనీయములు.

VII (2) (౧) పరిభూతసురత్రాణబిరుదము

ఈవిషయమును జర్చించుటకు ముందుఁ బైనివ్రాసిన బిరుదమునుకూర్చి కొన్నిసంగతులు తెలిసికొనవలసియున్నది. "పరిభూత సురత్రాణేన" అనువాక్యము శాసనమునందు రాయల ప్రశస్తిలో

---

౧ ఎపి. ఇండియా సం ౧. పుట ౩౬౧

నున్నది. సామాన్యముగాఁ బిరుదము వంశపారంపర్యముగ వచ్చుచుం డును. ఈబిరుదము వంశానుగతముగ వచ్చినదియా ? లేక రాయల కాలములో రాయ లొనర్చిన పరాక్రమకార్యములవలన సంపాదింపఁ బడినదియా ? యని యాలోచించుట కర్తవ్యము. ఇదివంశానుగత మయ్యెనేని, దీనినిబట్టికొ్రత్తగనాలోచింపవలసినయావశ్యకముండదు. రాయలు తనస్వశక్తిచే సంపాదించిన దందుమేని, ఎవనిని బరాజితు నిగాఁ జేసినందువలన నీబిరుదము వచ్చినదియో యెఱుంగ వలసి యున్నది. ఈబిరుదము వంశానుగతమైనను, రాయలు తనభుజశక్తిచే మఱియొకఘనకార్యము నొనర్చియాబిరుదమును, నిలుపుకొనెననియో లేక యదివంశానుగతము కాదనియో, తలంచి యీవిషయమును జర్చించిచూతము.

"పరిభూతసురత్రాణేన" యనువాక్యముతో సంబంధించిన యుద్ధము౧౫౦౯ -౧౦ లో బహుమనీసుల్తానుతో జరిగెననియు, నందు విజాపురనవాబగు యూసుఫ్ఆదిల్ఖానుఁడు రాయలచే నిహతుఁ డయ్యెననియు సుప్రసిద్ధపరిశోధకులగు డాక్టరు వెంకటరమణయ్యగారు వ్రాసియున్నారు * కాని నేను వారియభిప్రాయముతో నేకీభవింపఁ జాలకున్నాఁడను.

VI(2) (౨) రాయలు మహమ్మదుషాహతో రణమొనర్చెనా?

బహుమనీసుల్తానగు మహమ్మదుషాహ యెందుకొఱకెచ్చట రాయలతో నీయుద్ధమును జేసెనో వారు చెప్పలేదు. విజయనగరము నకుఁ బ్రబలప్రత్యర్థిగనున్నవాఁడు బీజపూరు నవాబగుఆదిల్ఖానుఁడు. వీరనరసింహరాయల కాలములో నితఁడు ఆదవాని, కందనోలుదుర్గ ములమీఁదకు దండెత్తిపోయి, యాతనిచే నోడింపఁబడి వెనుకకుఁ బాఱిపోయియుండెను. ఈయుద్ధములలో నెప్పుడును బహుమనీసుల్తా

* భారతి విరోధి. ఆషాఢము ౬౬—౭౬ పుటలు.

నీతనికి సాహాయ్య మొసర్పలేదు. బహుమనీసుల్తాను రాయలతోఁ బోరి, విజయనగరరాజ్యమందలి కొంతభాగమును జయించినను, నది విజాపురప్రభువైన యూసుఫ్ ఆదిల్ ఖానునకుఁ బోవునుగాని సుల్తాను నకుండదు. సుల్తానుప్రభుత్వమునంగీకరింపక స్వతంత్రముగఁదనరాజ్య మును బరిపాలించుకొనుచున్న యాదిల్ ఖాను, తనరాజ్యమునకును విజయనగరరాజ్యమునకును నడుమ సుల్తాను, సుల్తానురాజ్యమును స్థాపించుటకు సమ్మతింపఁడు. సుల్తానునాజ్ఞప్రకారము వర్తించుట కాదిల్ ఖాన్ ఆతనికి లొంగియున్నవాఁడు కాఁడు. సరియేకదా సుల్తా నును గుల్బర్గాదుర్గమున బందీకృతునిగాఁజేసిన దీయూసుఫ్ఆదిల్ ఖా నుఁడే యనియొకవాద మున్నది. దానినిగూర్చి తరువాతవ్రాసెదను.

కేవలరాజ్యకాంక్షచేఁగాక మతసంరక్షణార్థమై మహమ్మదుషాహా కృష్ణరాయలపై దండెత్తివచ్చెనాడనినచ్చో నదియుఁ బొసఁగదు. క్రీ శ ౧౫౦౧ లో నొకసారి సుల్తాను, విగ్రహారాధకులగు విజయ నగరరాజులతోఁ బోరుసల్పుచుండుఁడని తన యమీరు లకును సరదారులకును నాజ్ఞయిచ్చియుండెనని డాక్టరుగారు వ్రాసి యున్నారు ఆయాజ్ఞయిచ్చిన నాఁటికిని బ్రిస్తుశకథాకాలమునకును నడుమ పదేండ్లు గడచినవి. ఈమధ్యకాలములో మహమ్మదుషాహా కును సరదార్లకును బొత్తు పూర్తిగాఁ జెడిపోయినది సుల్తానుమాట నెవ్వరును లక్ష్యముసేయుటలేదు. ఆతనిమంత్రియే యాతనిని జెఱపట్టి రాజ్యమును గైకొనుస్థితిలో నున్నాఁడు. ఇట్టిసమయమున మహమ్మ దుషాహా రాయలతో రణముసేయుటకై వచ్చెననుటకవకాశము లేదు.

క్రీ. శ. ౧౫౧౦ సంవత్సరముననో, యంతకుఁదరువాతకొలఁది కాలముననో, మహమ్మదుషాహా గుల్బర్గకోటలో, బందీకృతుఁడ య్యెననుమాట వాస్తవము. అతనిని ౧౫౧౨ వ సంవత్స రమునఁ గృష్ణరాయలు చెఱనుండి విడిపించి, బీదరుసింహా సనము నెక్కించి యవనరాజ్యస్థాపనాచార్యుఁడగుటయు వాస్తవము.

క్రీ. శ. ౧౫౨౭-౧౦ లో మహమ్మదుషాహా కృష్ణరాయలపై దాడి వెడలి యుండినచో, నట్టిశత్రువును, రాయలు చెఱనుండి విడిపించి యుండఁడు. దీనినిబట్టికూడ ౧౫౨౭ లో రాయలపై మహమ్మదుషాహా దండెత్తియుండఁడని నిశ్చయింపవలసియున్నది.

ఈ ౧౫౨౭-౧౦ యుద్ధమేహంపీశాసనమునకుఁదగువాతకూడఁ గానసాగెననియు, నందే, గోలకొండసరద్దుస్థలమున, గోవెలకొండ సమీపమునందుగృష్ణరాయలచేక్రీ. శ. ౧౫౨౭ఫిబ్రవరి౩ తేదీ ౧౫౧౦ సం॥ ఫిబ్రివరినెల ౨౫ తేదీల నడుమ ఆదిల్ ఖాను మృతినందెననియు, నారణరంగమున మహమ్మదుషాహాయును, గోలకొండ, అహమ్మదు నగరప్రభువులుగూడ నుండిరనియు, నాయుద్ధమునమహమ్మదుషాహా పరాజితుఁడై మరలిపోయె ననియు, శ్రీవెంకటరమణయ్యగారభి ప్రాయపడిరి.

౧౫౨౭-౧౦ లో జరిగినదనెడి యీయుద్ధమెప్పు డేస్థలమున నారంభమైనదో యెచ్చటనెప్పుడు ముగిసినదో, సుల్తానెప్పు డెచ్చటఁ బరాజితుఁడయ్యెనో శ్రీడాక్టరుగారు చెప్పలేదు. ఈసంగతులు తెలిసినఁ గాని యీయుద్ధవృత్తాంతము మనకుఁ బూర్తిగఁ దెలియదు.

గోలకొండసరద్దుస్థలమున ౧౫౨౭-౧౦ లో యుద్ధము జరుగనే లేదనియు, నచ్చట ౧౫౧౧-౨లో విజాపురము, గోలకొండ, అహమ్మదు నగరరాజులకును కృష్ణరాయలకును నొకయుద్ధము జరిగినదనియునందు మహమ్మదుషాహా లేఁడనియు, నారణముననే ఆదిల్ ఖానుఁడు మర ణించెననియు నాయభిప్రాయము.

ఈవిషయములను స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనుటకు ముందు రాయ చూరుదుర్గ మెవరిస్వాధీనమున నుండెననుటనుగూర్చి యాలోచింప వలసిన యావశ్యకము కలదు.

VII (2) (3) ౧౫౦౯ లో రాయచూరు ముద్గల్లు దుర్గము లెవరి స్వాధీనమునం దున్నవి?

కృష్ణాతుంగభద్రానదుల యంతర్వేదియందు, రాయచూరు ముద్గల్లు నను రెండు ప్రధానదుర్గము లుండెననియు, వానికొఱకై విజయనగర రాజులకును, మహమ్మదీయులకును దఱచుగా యుద్ధములు జరుగుచుండెడి వనియు, నాదుర్గము లెవరిస్వాధీనము నందుండునో వారి స్వాధీనమునందే సామాన్యముగాఁ బైనిజెప్పిన రెండునదుల నడుమ నుండుప్రదేశ ముండుననియు నందుచే నారెండు దుర్గములును ప్రాధాన్యము వహించిన వనియుఁ బైని వ్రాసియున్నాఁడను.

"సాళువనరసింహరాయుల కాలములో నాదుర్గములను దురుష్కు లాక్రమించుకొనిరి. కావున విజయనగరసింహాసీనులగు రాజు లాబలాఢ్యదుర్గములను స్వాధీనపఱుచుకొనవలసినదని సాళ్వనరసింహ రాజు తనమరణశాసనమునందు వ్రాసియుంచెను"* ఆతనివిమ్మట తుళువ నరసనాయకుఁ డాదుర్గములను వశపఱుచుకొనఁ బ్రయత్నించియు విఫలుఁ డయ్యెను. ఆతనికాలములో నాదుర్గములు విజాపుర నవాబగు ఆదిల్‌ఖాన్ వశమునందుండెను. వీరనరసింహరాయలాదుర్గములను స్వాధీనపఱుచుకొనుటకుఁ బ్రయత్నింపనేలేదు. ఆతనికాలములో నాదిల్‌ఖానుఁడు తుంగభద్రానదినిగూడ దాఁటి ఆదవాని, కర్నూలుదుర్గములపై దండెత్తిరాఁగా నాతనిని యచ్చటనుండిపాఱఁ దోలి మరలతుంగభద్రానదిని దాఁటించుట యే కష్టమయ్యెను. కావునఁ గృష్ణరాయలు రాజ్యాధికారమును స్వీకరించునప్పటికి రాయచూరు ముద్గల్లుదుర్గములు ఆదిల్‌ఖాను స్వాధీనము నందున్నవనుట నిశ్చయము.

౧౫౦౯-౧౦వ సంవత్సరములో ననఁగా బహుమనీసుల్తానును, ఆతనితో విజాపురము, గోలకొండ, అహమ్మదునగర నవాబులును

*మహమ్మదీయ మహాయుగము. పుట ౩౬౧.

గలిసి యుద్ధమునకువచ్చిరని చెప్పినకాలమున, రాయచూరుముద్గల్లు దుర్గము లెవరిస్వాధీనము నందున్నవి? అను ప్రశ్నకు సమాధానము కావలసియున్నది. ఇవి విజాపురనవాబు స్వాధీనమందున్నవందుమేని, యాయుద్ధము గోలకొండసరద్దు స్థలములయందుఁ గాక, కృష్ణాతుంగభద్రలయంతర్వేదియందుఁ బ్రారంభము కావలయును. మఱియు విజాపురసైన్యము లదివఱకే యాస్థలమునం దున్నవని తలంపవలసి యుండును. ఈరెండుసందర్భములును గూడ సత్యములు కావని రాయవాచకము నందలి యీక్రిందివాక్యములు ఋజువు సేయుచున్నవి:

రాయవాచకమునందలి వాక్యములు; వాని ఫలితము

"గోలకొండవారి సరతు స్థలాలకై నడవంగా అక్కడమూడు తెగల రాతులున్ను మోర్చా వేసి పాళ్యము దిగినారు. వేగర్లు వచ్చి రాయలదేవునితో తురకలు లక్షగుఱ్ఱాలుతోదట్టున్ను వెయ్యియేనుగులతోదట్టున్ను కృష్ణదాంటివచ్చి పాళ్యందిగినారని విన్నపం సేయంగా రాయలువారు విని 'తురకలు కృష్ణవేణిదాంటి వచ్చి డేరిజా వేసి దిగేర్టా' అని ఆగ్రహించుకొని అమరనాయకం వారలలో పెమ్మసాని రామలింగనాయణ్ని బిలిచి 'తురకలు కృష్ణవేణి' దాంటివచ్చి డేరిజా వేసి పాళ్యం దిగినారట. ఇందులకు యేరీతున నడవవలెనో? అనిఅడిగినందులకు 'తురకల కార్య మనంగా యెంతమాత్రం! దేవర వారి ప్రతాపంవల్ల డేరిజాతాళ్ళు తెగకోసెను అప్పుడు భేరి తాడనం సేసి నడిస్తేను తురకలు మూడుతెగలున్నూ విరిగి యథాయథలై తమతమ స్థలాదులకు పొయ్యేటట్టు సేసేను, అని విన్నపం సేయగా రాయనవారు చాల సంతోషపడి రామలింగమ నాయనికి పట్టెలు యిచ్చి అంపగా రామలింగమనాయడు వెలువడిని వచ్చెను"౧.

౧. శ్రీవెంకటరమణయ్యగారి వ్యాసములు. భారతి, విరోధి-శ్రావణము-౧౯౨౪ పుట

"అతఃగాన్ని కృష్ణవేణి వుభయతీరాలున్ను పరిపాలించి రాసాగెను జగడ ముఖానను తురకలయేనుగల మొగచేస్తే గ్రీష్మ కాలం మొదటేతను దస్సినయేనుగులు గనక దగదప్ప పుట్టి నల్లగాలి చేత కాలుజారి కృష్ణవేణిలో బోయిపడెను గుజ్జా రాముడు "యేరు నీళ్ళు వచ్చెను యివతలనుండి కార్యం కాదని గుజ్జారావుయేను గల వెంబడినే తిరిగిరి. మొదటివారలు మార్గమున్ను 'దైవికంగా పెద్ద తలపోటుగా ప్రవాహం వచ్చె గనక యిరుకటను పాళ్ళుగదిగి జగడ మిచ్చెమంటే రక్తు సామగ్రీలను అమరగు. అన్నింటికిన్ని యేరు దాంటి ఆవల నిల్చి పరిపోయినట్లు నటించుకొంనాము, అని నీరుకు తిరుగగాని యేరు నిండారుగా వచ్చెను. రాయలవారున్ను వెంబడించి వడచిజగడం సేయగా అందరున్ను విరిగి పారిపోయిరి మూడు తెగల తురకలున్ను హతశేషులైన వారు కూర్చుక విజయాపురం, గోలకొండ, అహముదానగరం చేరబోయినారు"౧

ఈ వాక్యములవలన మనకు రెండు విషయములు, స్పష్టమగు చున్నవి. (1) ఈ యుద్ధములో, విజాపురం. గోలకొండ, అహముదా నగరము. ప్రభువులు మార్గకేతప్పబహుమనీసుల్తానుగారి యాతని సైన్యములుగాని పాల్గొనలేదనుట. నిజముగా నాతఁడీయుద్ధమునకు వచ్చి యుండిన యెడల, ముఖ్యముగాఁ నాతని పేరు ముందుగాఁ జెప్పబడి యుండును. లేదా అధమను గల్గురు తురకదొరలని చెప్పియుండును. కృష్ణరాయలచేఁ బరాజితులయిన వారు విజాపురము, గోలకొండ, అహమ్మదానగర దొరలని స్పష్టముగాఁ జెప్పనుండ, మహమ్మదు షాహానందఁ జేర్చుటెట్లు! కావున బహుమనీసుల్తాను యుద్ధమున లేఁడనుట నిశ్చయము.

[మార్గము తురకదొరలను మూఁడు పాళ్యములుగా విడిసి జెరీజా వేఱుగా వేసినారని రాయవాచకమునఁ జెప్పియుండుటచే

౧. శ్రీ వెంకటరమయ్యగారి వ్యాసములు. భారతి, విరోధి శ్రావణము, ౧౧౫౨ పుట.

డేరీజాయా డింకొక రుండెనట్లర్థమనియు నందు సుల్తానుమహమ్మదు షాహా యున్నట్లు భావింపవలయుననియు శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారి యభిప్రాయము. అంతమాత్రముచే బహమనీసుల్తాను అందున్నాఁడని భావింప నగత్యము లేదనియు, ముగ్గురుదొరలు వేఱువేఱుగా పాళ్యములుగా నున్నను డేరీజాను గాపాడుభారమును ముగ్గురును వహించి తమతమసైనికులలో ముఖ్యులయిన సర్దారులను పరాక్రమవంతులైన సైనికులను నేర్చి డేరీజావద్దనుంచి కాపాడుచుండిరని తలంపవచ్చుననియు నా యభిప్రాయము]

8] పై వాక్యములవలన స్పష్టమైన రెండవయంశ మీయుద్ధము నాఁటికి రాయచూరు ముద్గల్లు దుర్గములు విజాపురప్రభువుక్రింద లేవనుట అవి యాతని క్రిందనున్నచో, ముగ్గురుతురకల సైన్యములు కృష్ణదాఁటి వచ్చుచున్నవని వేగులవారు, కృష్ణరాయలకుఁ దెలుపుట ప్రసంగము. విజాపుర సేనలు కొన్ని క్రొత్తగాఁ దక్షిణ యిరువురు తురుష్కప్రభువులతోఁ జేరి వచ్చుచున్నందున వారట్లు చెప్పిరని తలంచినను, వారందఱును రాయచూరు ముద్గల్లుదుర్గములలో విడిసి, యామార్గములకును, తుంగభద్రా నదికిని నడుమ. పాళ్యముల నేర్పరచుకొని డేరీజా వేయుట కటస్థించును గాని. కృష్ణానదీతీరమున డేరీజా వేయుట కటస్థింపదు అదియే సత్యమైనయెడల, విజాపురనవాబు రాయచూరుముద్గల్లు దుర్గములను పాలించుచున్న ప్రదేశములను వదలివేసి యచ్చటి సైన్యములను, వెనుకకుఁ గృష్ణా నదీతీరమునకు

౧ డేరీజా యనఁగా యుద్ధరంగమున ధ్వజముడేరా (తెలిగుడారము) శత్రువులు డేరీజాను పడగొట్టకుండ జాగ్రతగా గాపాడుచుందురు భారము డేరీజా వేసినవారిది శత్రువులీ డేరాను పడగొట్టిరేని, డేరీజా వేసినవారి కపజయము వచ్చినదని యర్థము. దానితో, వారి సైనికులకు నిరుత్సాహమును శత్రుసైనికులకు జయోత్సాహము నధికమగును కావున డేరీజాచుట్టును పరాక్రమవంతులును ధైర్యసాహసము గలవారును గాపలా కాయుచు శత్రువులు దానిసమీపమునకు రాకుండఁ గాపాడుచుందురు. కృష్ణరాయలు కూడ యుద్ధరంగమున నిట్టిడేరీజా యెత్తించెడివాఁడు.

రప్పించి నట్లగును. ఇది రణనీతి కాఁజాలదు. కావున నప్పటికాదుర్గములు విజాపురనవాబుక్రింద లేవనియు, వానిని స్వాధీనము చేసికొనుటకొఱకే తురుష్కులు కృష్ణను దాఁటివచ్చి యానదీతీరమున దండు విడిసిరనియు నిస్సంశయముగా నిశ్చయింప దగియున్నది.

VII (2) (౪) రాయచూరు దుర్గము ౧౫౦౯ లో రాయల వశమైనది

నిశ్చితము లైనపై యంశములనుబట్టి, రాయచూరు ముద్గల్లు దుర్గములను కృష్ణరాయ లీయుద్ధాత్పూర్వమే వశము చేసికొనినట్లు సిద్ధాంత మగుచున్నది అయినచో నతఁడెప్పుడు వానిని స్వాధీనము చేసికొనెనను ప్రశ్నకు సమాధానము చెప్పవలసియుండును. రాయలు రాజ్యాధికారమును స్వీకరించిన నాల్గయిదు మాసములకుఁ బిమ్మట క్రీ. శ. ౧౫౦౯ సంవత్సర నాల్గవపాదమున నాదిల్ ఖాన్ ఏమరుపాటున నున్నప్పు డాకస్మికముగ రాయ లాదుర్గములపై బడి యచ్చట నున్న సైన్యమును బాఱదోలి వానిని స్వాధీనము చేసికొనియె నని నిశ్చయింపవలసి యున్నది. ఆదిల్ ఖాన్ రణమునకు సన్నద్ధుఁడై యుండకపోవుటచేఁ జేయునదిలేక యాదుర్గములను వదలి పాఱిపో వలసిన వాఁడయ్యెను. ఈవిజయమే రాయలహంపి శాసనమున నుదాహృత మయ్యెనని తలంపవలసియున్నది. ఆయుద్ధమున నాదిల్ ఖాన్ పరాభూతుఁడయ్యెనే కాని మరణింపలేదు. అందుచేతనే యాశాసనమున "పరిభూతసురత్రాణేన" అని లిఖింపఁబడినది.

సుల్తానుశబ్దమునకు సంస్కృతమున 'సురత్రాణ' యనుట కవిసాంప్రదాయము పై వాక్యమునందలి సురత్రాణశబ్దము సుల్తానుశబ్దమునకుఁ బర్యాయపదమనియు, నాదిల్ ఖానునకు సుల్తానుపదము నుపయోగించుట ఆకాలపు సాంప్రదాయము ననుసరించి యసంభవమనియు నప్పటికి దక్షిణదేశమున సుల్తానుపదముచే గౌరవింపఁబడు

చున్న వాఁడొక్క బహుమనీసుల్తాను తప్ప వేఱొకరు లేరనియు, వంశముచే నాశాసనమునందలి శబ్దప్రయోగమును బట్టి బహుమనీసుల్తానునే రాయలు పరిభవించెనని యర్థము చెప్పవలయుననియు, శ్రీవెంకటరమణయ్యగారి యభిప్రాయ మైనట్లు కనుపట్టుచున్నది. హంపీ శాసనకావ్యకర్త, యీభేదమును గమనింపక దక్షిణదేశమున నొక గొప్పరాజ్యమునకు స్వతంత్రప్రభువై విజయనగర చక్రవర్తులకుఁ బ్రతిస్పర్ధిగనున్న యాదిల్‌ఖానునే సుల్తానుశబ్దముచే సూచించినాఁడనియు నంతటివానిని బరాజితునిగాఁ జేసెననుకీర్తిని కృష్ణరాయలకు శాశ్వతముగఁ జేయుసంకల్పముతో సురత్రాణశబ్దమును శాసనమునఁ బ్రయోగించినాఁడనియు నాయభిప్రాయము. కేవల సురత్రాణ శబ్దప్రయోగము ననుసరించి, సుల్తానుబిరుదమున్నంతమాత్రమున నెట్టిసంబంధము లేని మహమ్మదుషాహ్. రాయలతో నాకాలమున యుద్ధమొనర్చెననితలంచుట సమంజసము కాఁజాలదు

సురత్రాణశబ్దమునకు, బహుమనీసుల్తానును దప్ప, ఆదిల్ ఖానను నర్థము చెప్పఁ గూడదని యను నెడల, కేవలమాశబ్దమునుబట్టి రాయలకును బహుమనీసుల్తానునకును ౧౫౧౯-౨౦లో యుద్ధముజరిగెనని నిర్ణయించుటకంటె నది వంశానుగత బిరుదమని నిర్ణయించి, యీయుద్ధముతో సంబంధించిన చర్చకును నాబిరుదమునకును సంబంధమును గలుపకుండుటయే లెస్స. బహుమనీసుల్తాను, క్రీ శ. ౧౫౦౬ లోనో అంతకుఁబూర్వమో యొకసారివిజయనగరరాజులచే విజితుఁడై వెనుకకుఁ బోయియుండును. "పరిభూతసురత్రాణేన" యను వాక్యమున్న ప్రశస్తిగల పూర్వుల శాసనములు మనకు లభింపకపోయి యుండవచ్చును.

ఆపక్షములోఁగూడ రాయలు బీజపూరు నవాబు నోడించి యాతనిస్వాధీనమున నున్న రాయచూరుముద్గల్లు దుర్గములను, ౧౫౧౯-౨౦ లో ఉమ్మత్తూరు దండయాత్రకుఁ బూర్వము తనవశము చేసికొనెననుట మాత్రము నిశ్చయము.

కృష్ణదేవరాయల పట్టాభిషేకము శుక్ల సంవత్సరమాఘశు ౧౪ నాఁడు జరిగెనని పైనివ్రాసియుంటిని అదియును బైహాంపీ శాసన నిర్మాణమును నేకకాలమున జరిగినవి. విరూపాక్షస్వామికి మండప గోపుర నాగాభరణాద్రి సమర్పణముకూడ నాకాలముననే జరిగినది. ఆకాలము క్రీ. శ. ౧౫౧౦ సంవత్సరపు జనవరిమాసాంతము. రాయలాకాలమున నామహోత్సవములలోఁ జొల్గొనుచున్నాఁడు ఆకాలములోఁ కృష్ణవేణీనదీతీరమునఁగాని గోలకొండసరదుస్థలములోఁగాని మహమ్మదీయులతో రణముసలిపెనని యెంచుట కణుమాత్రమునవకాశములేదు. ఆమహోత్సవము లైసపిమ్మటఁ గొన్నినెలలు విశ్రాంతి గైకొని క్రీశ.౧౫౧౦ సంవత్సరమధ్యకాలమునుండి దాదాపుగ ౧౫౧౧ సంవత్సరాంతమువఱకు, రాయలు, ఉమ్మత్తూరు మొదలుగా దక్షిణదేశదండయాత్రలోనిమగ్నుఁడై యున్నాఁడు ముగ్గురుతురకదొరలతో గోలకొండ సరదు స్థలములలో జరిగినయుద్ధమును, ఆదిల్ ఖానుని మరణమును దక్షిణదేశ దండయాత్రానంతరమున జరిగినవి. వానిని గూర్చి తరువాత వ్రాసెదను. ఉమ్మత్తూరు యుద్ధము ౧౫౧౦-౧౧ లో జరిగెనని చరిత్రకారు లందఱు నేకగ్రీవముగా నంగీకరించుచున్నారు.

VII (2) (అ) మొదటి రాయచూరు యుద్ధము

ఉమ్మత్తూరు ప్రభువగు గంగరాజుపై యుద్ధమునకు వెడలుటకుఁ బూర్వము రాయలొకయుద్ధమును గావించి కొన్ని దుర్గముల నాక్రమించినట్లు కృష్ణరాయ విజయమునందలి యీక్రిందిపద్యగద్యముల వలనఁ దెలియుచున్నది.

“సీ. ఢటితఢి క్తటకట త్పెటపెటార్భటులతో
ఘోరమైన తుపాకిగుండ్లచేత
దవ్వుదవ్వున హెచ్చి రివ్వురివ్వునవచ్చి
ప్రసరించు రాచూరిబాణములను

వెల్లుగా వెసచిత్తజల్లుగా వెదజల్లు
 పెంపరుల్ బెంపారు నంపగముల
ధాటీగతి నటింప మాటికిసూటిగా
 నాటుకొన్ బల్లెంపుటీటిగముల

తే. నతిమి తతిమిన భయమున నిఱిగి జరగ
నిజబలంబుల ధాకకు నిల్వలేక
శరణుజొచ్చినవారలఁ గరుణఁజూచి
యచటి దుర్గస్థలంబుల నాక్రమించి.

వ. "అనంతరం బాక్కమాయమత్తున నుమ్మత్తూరు శివసముద్రస్థలంబుల నెసంగు గంగరాజునొడయుల నోడించి తదీయస్థలంబున నాకొంబులు, బలియించి శ్రీరంగపట్టణంబు నిరీక్షించి ... ..."

ఈపద్యమున వర్ణితమైన యుద్ధమే రాయలకును ఆదిల్ఖానునకును ౧౫౧౨ లో జరిగినయుద్ధమనియు నిందు రాయ లాక్రమించుకొనినట్లు చెప్పిన దుర్గములే, రాయచూరు, ముద్గల్లులనియు, నిందాదిల్ఖానువధ జరుగలేదనియు నాయభిప్రాయము. దీని నీగ్రంథమున మొదటిరాయచూరు యుద్ధమని వాడుచున్నాఁడను.

గంగరాజు ఒడయరును, ఆదిల్ఖానును భిన్నమతస్థులైనను, వీరిరువురకును విజయనగరప్రభువులు శత్రువులగుటచే శత్రుశత్రువు మిత్రుఁడను సూక్తిననుసరించి వీరిరువురు మిత్రులుఁగ నుండిరి. వీరనరసింహరాయలు, ఉమ్మత్తూరుపై దండు వెడలిన కాలములో నాదిల్ ఖాన్ విజయనగరముపై నెత్తివచ్చి యావిధముగ గంగరాజునకు సాహాయ్య మొనఁ గూర్చుటచే నాతనికి జయ మొనఁగూడినది. కృష్ణరాయల కుమ్మత్తూరు విజయమే మొదటికార్యమైనను, ఆదిల్ ఖానునుండి, రాయచూరుముద్గల్లు దుర్గములను గైకొనకుండినచో, వీరనరసింహరాయల నాఁటివలెనే తాను, దక్షిణమునకుఁ బోయిన పిదప, నాతఁడు విజయనగరమువంక రావచ్చునని యోచించి,

ముందుగ రాయచూరుపై బడి యాదుర్గములను వశముచేసికొనియెను. ఈరణములో నాదిల్‌ఖాను పరాజితుఁ డయ్యెను. ఇదియే హంపీ శాసనమున లిఖింపఁబడినది.

VII (3) దక్షిణదేశ విజయము

ఈవిధముగఁ గృష్ణరాయలు ౧౫౦౯ సంవత్సరములో రాయచూరు మొదలగుదుర్గములను స్వాధీనముచేసికొని, యాదుర్గసంరక్షణమునకై తగిన యేర్పాటులను గావించెను. మఱియు, మహమ్మదీయులు కృష్ణానదినిదాఁటి రాకుండునట్లు కట్టుదిట్టములను జేసెను.

ఇఁక బలవంతులైన గజపతులతోఁ బోరుసల్పుటకు ముందు దక్షిణదేశమునఁ దనప్రభుత్వమును నిష్కంటకముగఁ జేయవలయునని తలఁచి, మొట్టమొదటఁ దనకు గప్పము చెల్లింపక తిరుగుబాటుచూపుచున్న యుమ్మత్తూరు ప్రభువగుగంగరాజును జయింపఁగోరి, రాజనీతిచతురుఁడగు రాయలు భేదోపాయముచే గంగరాజు వాడయరుకుఁ బ్రత్యర్థిగనున్న యాతని దాయాదియగు నిమ్మడి చిక్కరాయలను దనవంకకుఁ ద్రిప్పుకొని, కొంత రాజ్యమిచ్చెదనని యాశపెట్టి యాతఁడు సాహాయ్య మొసంగుచుండఁ దుమ్మత్తూరు, శివసముద్రము, శ్రీరంగపట్టణపు దుర్గములను జయించెను ఉమ్మత్తూరు ప్రభువగు గంగరాజు కావేరిలోఁ బడి యాత్మహత్య గావించుకొనెను. ఉమ్మత్తూరు మొదలగు దుర్గములను బట్టుకొనుటకు రాయల కొకసంవత్సరము పట్టినట్లు కనుపట్టుచున్నది. తనతోఁ గూడనున్న యిమ్మడి చిక్కరాయలను నుమ్మత్తూరునకుఁ బ్రభువుగాఁ జేసెను ఉమ్మత్తూరుప్రభువగునీచిక్కరాయల శాసన మొకటి కోయంబత్తూరుమండల మందలి కుంతూరుగ్రామమందున్నది. * ఆశాసనకాలము శా. శ. ౧౪౩౮ ఆంగిరస సంవత్సర జ్యేష్ఠశు ౧౫ (క్రీ.శ. ౧౫౧౬–మే నెల 30 వ తేదీ) దీనినిబట్టి యుమ్మత్తూరుయుద్ధమింతకుఁబూర్వమే ముగిసినదని నిశ్చయింప

* ద. హిం. శా. సం ౯ సంఖ్య ౨౦౧.

వచ్చును. లేకున్న నీశాసనమున నీచిక్కరాయలుఉమ్మత్తూరుప్రభువు నని వ్రాసికొనజాలము.

అనంతపురమండల మందలి బుక్కపట్టణమున నున్నయొక శాసనమునుబట్టి, కృష్ణరాయలు ౧౫౧౦ సం॥ ఆగష్టునెలలో శివసముద్రమున నున్నాఁడని డా. వెంకటరమణయ్యగారు వ్రాసియున్నారు.* బుక్కపట్టణ శాసనపూర్తిపాఠము నాకు లభింపలేదు దొరతనము వారి 'సాలువారీ' రిపోర్టునందు అంగీరస శు ౧౨ బుధవారమని యున్నది. $ మాసమున్న భాగము శిథిలమైనది ఆగష్టునెలయనుటకు డాక్టరుగారి కాధార మేదియో తెలియలేదు రాయలవారియాజ్ఞ పెనుగొండలో జరిగిన లక్షహోమోత్సవ సందర్భమున వెల్లడిచేయఁబడినట్లందు వ్రాయఁబడియున్నది సామాన్యముగా లక్షహోమము, లక్షపత్రిపూజ మొదలయినవి కార్తికమాసములోఁజేయుదురు ఉత్థానద్వాదశి కావున నాఁడు లక్షహోమము చేసిరని నిశ్చయించి యామాసము కార్తికమని పూర్తిచేయవలయును అయినచో నా దినము దాదాపుగా నక్టోబరు మాసాంతమగును గాని ఆగష్టుకాదు కార్తికమాసము వఱకును, రాయలుమ్మత్తూరు దండయాత్రలో నిమగ్నుఁడై యున్నాఁడని తలంపరాదు ఆదండయాత్రలోఁ బైని జెప్పినరీతిగఁ జ్యేష్ఠమాసమునకుఁ జాలపూర్వమే విజయము సమకూరినది కార్తికమాసములో రాయలేదేని కారణముమీఁద శివసముద్రము వెళ్లియుండును. లేదా యంతకుఁ బూర్వమెప్పుడో యీయఁబడిన యాజ్ఞ నానాఁడు వెల్లడిచేసి, శాసనము వ్రాయించి యుండవలయును. శాసనపూర్తిపాఠము లభించినఁ గాని యీవిషయమును నిర్ధారణము సేయఁజాలను.

---

* శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారివ్యాసములు. భారతి. విరోధి. వైశాఖము. ౮౦౨పుట

$ A. R. 180 of 1913

ఉమ్మత్తూరు దండయాత్రలో విజయము చేకూరినపిమ్మట రాయలదక్షిణదేశ దిగ్విజయమును గూర్చి శ్రీలక్ష్మణరావుపంతులు గారిట్లు వ్రాసియున్నారు †.

"ఇట్లుకర్ణాటకము జయించినపిదప కొడగు (Coorg) మళయాళము అను దేశములఁ గెలిచి యచ్చటిరాజు లిచ్చు కప్పము నిర్ణయించుకొని పాండ్యాది దక్షిణదేశములను జయించుటకై లక్ష సేన నిచ్చి విజయప్పనాయకుఁడు వెంకటప్పనాయకుఁడు అను వారిని బంపెను. విజయప్పనాయకుఁడు వేలూరుప్రాంతమును జయించి వేలూరు మధ్యస్థానము చేసికొని యచ్చటినుండి పన్నులు వసూలుచేయుచుండెను. చిత్తూరు పాలెగాండ్రను, తొండమండలములోని పాలెగాండ్రను జింజీ దుర్గమును చోళమండలములోని పాలెగాండ్రను వశపఱచుకొని వారీయవలసిన పన్నుల నిర్ధారణచేసి, జింజిలోఁ గాపురముండి కృష్ణరాయలకై పన్నులు రాఁబట్టుకొనుచుండెను తంజావూరు, తిరుచునాపల్లి, మధుర, తిరునగరు రాజులు విజయప్పనాయకునకు వశులై కప్పము లొప్పుకొనిరి. ఇట్లుపూర్వకర్ణాట ద్రవిడదేశ మంతయుఁ గృష్ణరాయలకు వశమై మూఁడుకోట్ల రూకలిచ్చుచుండెను. కృష్ణరాయలీ దక్షిణ దేశమంతను మూఁడుభాగములుగా విభజించి వానిపై ముగ్గురు నాయకుల నేర్పఱచెను జింజీలోనుండు కృష్ణప్పనాయకుఁడు నెల్లూరు మొదలు కొల్లడము (Coleroon) నదివఱకును, విజయరాఘవనాయకుఁడు తంజావూరిలో నుండి కావేరీనది ప్రవహించు ఫలవంతదేశమునకును వెంకప్పనాయకుఁడు దక్షిణమండలి తిరునల్వేలి ప్రాంతమునకును పాలకులుగానుండిరి. ఇట్లుకర్ణాట ద్రావిడమళయాళ దేశము లాంధ్రుల స్వాధీనమయ్యెను. ప్రస్తుత మాదేశములలోఁ గానవచ్చు తెలుగు బ్రాహ్మణులు రెడ్లు మొదలయినవా రాకాలమందే తెలుఁగు దేశమునుండి వెళ్ళినవారే."

† మహమ్మదీయ మహాయుగము.

కృష్ణరాయల యీదక్షిణదేశదిగ్విజయమును బ్రత్యేకముగాఁ దెలిపెడి శాసనములు గానరావు. కానిపైనిఁ జెప్పఁబడిన ప్రదేశముల లోని శాసనములను బరిశీలించినచో నాదేశమంతయుఁ గృష్ణరాయల యేలుబడికి లోఁబడియున్నదని స్పష్టమగును. అట్టిశాసనములు జాలగ నుండుటచేఁ గ్రంథవిస్తరభీతి వానివివరములనిందీయలేదు. ఉమ్మత్తూరు విజయమును దక్షిణదిగ్విజయ వృత్తాంతమును పారిజాతాపహరణ మునఁ గ్లుప్తముగ వర్ణించియున్నాఁడు.

దక్షిణదిగ్విజయకథలును మొదటిరాయచూరియుద్ధ విషయ మును శాసనములలోఁగాని వాఙ్మయమునఁగాని విశేషముగాఁ గన్ప డకపోవుటకుఁ గారణ మాప్రదేశము లదివఱకు విజయనగర రాజ్యము లోనివే యగుటయు, వానినిమరలఁ దమయధికారముక్రిందకుఁ దెచ్చు టలో నంతవిశేషములేదని యప్పటివారుతలంచుటయునై యుండును

VII (4) రెండవ రాయచూరు యుద్ధము

దక్షిణదేశ విజయము పూర్తియై తనరాజ్యమున శాంతి నెల కొనిన పిమ్మటఁ బ్రబల శత్రువైన గజపతిని జయించుటకై రాయలు యుద్ధసన్నాహములను జేయుచుండెను. ఇంతలో విజాపురప్రభువు గోలకొండ, అహమ్మద్ నగరసుల్తానులను సాహాయ్యముగాఁ గొని రాయచూరుపై దండయాత్రసలుప నున్నాఁడని తెలియుటచేఁ గృష్ణరాయలు తన ప్రచండసైన్యముతో, రాయచూరునకేఁగి యట నుండి కృష్ణానదిని దాఁటి మువ్వురు మహమ్మదీయ ప్రభువులను జయించెను. ఇదియే రెండవ రాయచూరుయుద్ధమని చెప్పవచ్చును.

ఈయుద్ధ మెప్పుడు జరిగెననుటనుగూర్చి యాలోచించుటకు ముందు మన మొకవిషయము నాలోచింప వలసియున్నది. మువ్వురు మహమ్మదీయప్రభువులతో రాయలుయుద్ధ మొనర్చెనని కృష్ణరాయ విజయమందలి యీక్రిందిపద్యములు చెప్పుచున్నవి.

తే. లక్షగుఱ్ఱంబుతోడను లక్షణంబు
మెఱయబీరాన మూఁడిండ్ల తురకదొరలు
కృష్ణవేణికి నీవలఁ గృష్ణరాయ
నృపున కెదురుగ జనుదెంచి నిలిచిరపుడు. 3ఆ ౧౧

క. ఆవృత్తాంతము చారుల
చే విశదము గాఁగ విని వజీరులు ముగురున్
భావంబుల నాలోచన
గావింపుచు భయముఁజెందికళవళపడుచున్. 3ఆ ౨౨

ఈముగ్గురు రాజులను జయించినందువలననే కృష్ణరాయలకు మూరు రాయరగండఁడను బిరుదమువచ్చినది. ఈవిజయానంతరము రాయలు తనమంత్రియైన తిమ్మరుసును "జయించిన ప్రదేశముల నాక్రమించుకొనవలదా!" యని ప్రశ్నింపగా బలవంతుఁడైనశత్రువు ప్రక్కనున్నప్పుడు, వానిని జయింపకుండ, జయించినప్రదేశముల నాక్రమించుట తగదనియు, గజపతినిజయించిన పిమ్మట నీసంగతిని జూచుకొనవచ్చునని యు, దిమ్మరుసు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెనని కృష్ణరాయవిజయమందలి యీక్రిందిపద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది.

"జనవరుఁ డప్పాజీఁ గనుం
గొని యిట్లని పలికెనపుడు కుతుకం బలరన్. 3ఆ ౪౯

చ. ఖరిగినవైరులం దఱిమి వేగమె వారలసీమ లెల్ల సు
స్థిరమతి నాక్రమింపవలదే యను డా నెఱమంత్రిబల్కె భూ
వర యిది వేళగాదు పౌరవం జననిచ్చి కెలంకులందు స
త్వరులఁగుశాత్రవుల్ గదియవైపు దొరంగదె యెంతవారికిన్.
3ఆ ౫౦

తే. భూమిపాలక ! గజపతిసీమలోనఁ
గలుగువారలు మించి మార్గములయందు

నెందు ముట్టడి గావించ నెంచ మనకు
రస్తుసామగ్రి చేయుట దుస్తరంబు. 3ఆ 91

క. తూరుపునం గల గజపతి
వారిదళము నెల్లఁ గెల్చి వరుసన్ జయుల
శ్రీరమణిఁ జెందు మనవుడు
భేరీభాంకార మడరఁ బృతనాయుతుఁడై. 3ఆ 92

ఈపద్యములనుబట్టిగజపతిసేనలతో యుద్ధప్రారంభమునకుసన్నిహితపూర్వమే పైనిఁ జెప్పినరెండవరాయచూరుయుద్ధము జరిగినదని స్పష్ట మగుచున్నది

రాయలు పూర్వదిగ్విజయ యాత్రకై మొట్టమొదట నుదయగిరి దుర్గముపైకి క్రీ. శ. 1513 సంవత్సరపు వర్షకాలము గతించిన పిదప నక్టోబరు నెలలో విజయనగరమునుండి బయలువెడలినట్లుకన్పించుచున్నది. గజపతిపై రణభేరి ప్రయోగించుటకుఁ బూర్వము గొప్ప సన్నాహము చేయవలసియుండునుకదా ! ఈవిషయముల నన్నిటి నాలోచించిచూచినచో, రెండవరాయచూరుయుద్ధము,క్రీ శ.1512 వ సంవత్సరమున జరిగియున్నట్లు నిశ్చయింపఁ దగియున్నది.

క్రీ శ. 1510 లో రాయచూరుదుర్గమును రాయలుస్వాధీనము చేసికొనినపిదప దానిని మరలఁ దనవశము చేసికొనవలయునని యాదిల్ ఖానుఁడు తలపెట్టియుఁ దానొక్కఁడును రాయల నోడింపఁ జాలనని తలంచి రాయలవలన మహమ్మదీయరాజ్యములకు రానున్న విపత్తును గూర్చి అహమ్మదునగరము గోలకొండప్రభువులకుఁ దన మంత్రులమూలమున వర్తమానముచేసి వారలతోఁ దాత్కాలికముగ మైత్రి నొడగూర్చుకొనియెను. వారుమువ్వురును దమతోఁ గూడ రాయలపై యుద్ధమునకు రావలయునని గజపతికిఁగూడ వర్తమానమంపిరి. కాని గజపతి యందుల కంగీకరింపలేదు. మాపాలిట

శ్రీజగన్నాయకులే యున్నాఁడని చెప్పి మహమ్మదీయులతోఁ గలియ లేదు. గజపతి పాలనములో నున్న దుర్గములను బలపర్చుకొనియుచ్చుట నుండి రాయలకు రస్తుసామగ్రులందకుండనైనఁ జేయుఁడని మహమ్మదీయులు కోరఁగా గజపతి యందుల కంగీకరించి యాకట్టుదిట్టములను జేసెను. ఈవిషయములన్నియు రాయవాచకమువలన మనకుఁ దెలియుచున్నవి. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నావాక్యముల నిట నుదాహరింపలేదు

ముగ్గురు తురకదొరల నేకముచేయు సామర్థ్యము యూసుప్ ఆదిలుఖానున కుండునుగాని యాతనికుమారుఁడును, బాలుఁడునైన యిస్మాయిల్ యాదిల్ఖానునకుండదు. ఆబాలునిమాటలు విని గోలకొండ; అహమ్మద్నగరప్రభువులు రాయలుమీఁద దండెత్తరు. ఆబాలునిఁ జంపఁ బ్రయత్నించుచున్న రాజద్రోహియగు కమాలుఖానునితోఁ గలిసి వారు రాయలపైకి వచ్చెదరనితలంపరాదు. కావున సర్వవిధముల యూసఫ్ఆదిల్ఖానుఁడే తక్కిన యిరువురితోఁ గలిసి రాయచూరుదుర్గ స్వాధీనముకొఱకును రాయలనుజయించి మహమ్మదీయరాజ్యములవంక కాతఁడు దిరిగిచూడకుండఁ జేయుటకొఱకును ౧౫౧౨ లో రాయలపై దండెత్తెనని తలంపవలసియున్నది.

౧౫౧౦ లోనే రాయలు రాయచూరు ముద్గల్లు దుర్గములను స్వాధీనము చేసికొనినచో నాదిల్ఖానుఁడు ౧౫౧౨ వఱకు నేలయూరకుండెనని ప్రశ్నింపవచ్చును ౧౫౧౦ వ సంవత్సరమంతయు గోవాపట్టణము కొఱకుఁ బోర్చుగీజులతో నాతఁడు యుద్ధములను చేయుటతోఁ గడచిపోయెను. రాయలపైకి దండెత్తుటకుఁ దగిన సైన్యసన్నాహములను జేయుటకును, గోలకొండ, అహమ్మదునగర ప్రభువులతో మైత్రియొనఁగూర్చుకొనుటకును గజపతిసాహాయ్యమునకై ప్రయత్నించుటకును ౧౫౧౧ వ సంవత్సరము పట్టెనని చెప్పవలసియున్నది. ఈప్రయత్నములన్నియుఁ జేసినవాఁడును దుదకు ముగ్గురును గలసి రాయలపై దాడిచేసినవాఁడును యూసుప్ఆదిల్ఖానుఁడేకానియిస్మా

యిలు ఆదిలుషాహాయునుగాఁడు. ఆతనిపక్షమునఁ గమాలుఖానుఁడును గాఁడు.

VII (4) (౧) ఆదిల్‌ఖానుడు ఎవరిచే నెప్పుడు మరణమొందెను?

ఆదిల్‌ఖాను మరణమునకును రాయచూరుయుద్ధమునకును నవినాభావసంబంధ మున్నది. ఆయుద్ధముననే యాదిల్‌ఖాను చనిపోయెనని చరిత్రకారులందఱు నంగీకరించెదరు ఈయుద్ధ మెప్పుడు జరిగినదనుటనుగూర్చి నానాభిన్నాభిప్రాయములున్నవి. అట్లేఆదిల్‌ఖాన్ మరణమునుగుఱించియు నభిప్రాయభేదము లున్నవి. ఈరెండుసంఘటనలలో దేనిని నిర్దిష్టము చేయఁగలిగినను, రెండవదికూడ నిర్దిష్టమగును కాని వీనిని గూర్చి వేఱువేఱుగ నాలోచించి విమర్శింప లేము. అయినను, రాయచూరుయుద్ధకాలమును గూర్చి విమర్శించి, యది ౧౫౧౨ లో జరిగెనని పైనివ్రాసియుంటిని ఆదిల్‌ఖాను మరణకాలమునుగూడ నిర్ణయించినఁ గాని రాయచూరు యుద్ధ కాలనిర్ణయము సరియైనదని స్థిరపడదు

ఆదిల్‌ఖాను కృష్ణరాయలచే వధింపఁబడినట్లు, ఆముక్తమాల్యద కృత్యాదిలోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

మ ఆలుక స్ఫోటకదట్టికాఖురపుటీహల్య స్థరాసానిపు
చ్చలు వోఁదున్ని చలచ్ఛమూగజమదాసారప్లుతి స్త్రీత్రిపు
ష్కలసస్యం బిడి యేకధాటి బళిరా కట్టించితౌ దృష్టి కే
దులఖానోగ్రకపాల మర్ధపహారిదుర్బాజాంగలశ్రేణికిన్.

[ఈపద్యార్థము:-"ఓకృష్ణరాయా! నీవుఉత్తరదేశముపై దాడి వెడలినప్పుడు అచ్చటిభూములలో [పొలములలో] ఖురాసాను దేశజులైన మహామ్మదీయులనియెడి పుచ్చుచెట్లు లేకుండగా నీసైన్యమందలి గుఱ్ఱములగిట్టలనెడు నాఁగండ్లతోఁ జెడదున్ని యేనుగుల మదధారలతో

నాపాలములఁ దడిపి పదునుచేసి యందుఁగీర్తియను పైరును ఎక్కువుగా నాటి, దానికిదృష్టిపరిహారముగా ఏదులఖానుని భయంకరమైనపుత్తెను వెరబొమ్మవలెఁ గట్టించితివి."

లక్ష్మణరాయవ్యాసావళి]

"ఖురాసాను దేశము కాబూలునకు పూర్వోత్తరమునను న్నది. కనుక ఖురాసాని పుచ్ఛలన్నచో ఆదేశపుభటులు ఏదిలఖానుని సేవలో నుండిరని తలంపనగును".

ఆముక్తమాల్యద వ్యాఖ్య.

బహుమనీరాజ్య మైదుభాగములుగా విడిపోయినప్పుడు విజాపురమున స్వతంత్రమును బ్రకటించినదీతఁడే. ఈతనితరువాత వచ్చిన వారందఱు ఏదులసాహాలని పిలువఁబడినను, ఈతఁడే మొదటివాఁడగుటను ఆదివఱకీతనిని "ఏదులఖాను" అనియే యనుచుండుటచేతను ఆముక్తమాల్యదయం దీతనిని ఏదులఖా ననియేవ్రాసియుండెను. తరువాతిచరిత్రకారులీతనినిగూడ యేదులసాహాయనియేవ్రాయుచువచ్చిరి కాని యంతమాత్రమున నీయిరువురును భిన్నవ్యక్తులని యనరాదు.

ఆదిల్ఖానును వధింపవిదేయాతనిపుత్తెను దృష్టిపిడతగాఁగట్టుట యసంభవము. ఈవిషయమునఁ గృష్ణరాయలసత్యము వ్రాసెననితలంపరాదు. కావున రాయలచే నాతఁడు చంపఁబడియెననుమాట నిశ్చయము. అదియెప్పుడు జరిగెననువిషయమే యిట విమర్శనీయము ఈ పద్యములోఁ జెప్పఁబడినయాతఁడు ఆదిల్షాహా సేవకులలోనొకఁడగు సలబత్ఖాను అయియుండునని కుందూరి ఈశ్వరదత్తుగారువ్రాసిరి.* కాని యది యంగీకార్యముకాదు. యేదుల్ఖాను సలబత్ఖాను కాఁజాలఁడు. విజాపుర నవాబగు నాదిల్ఖాన్ వధయే ప్రాముఖ్యమునందును గాని యాతనియుద్యోగివధ నంతముఖ్యమైనదిగా నెంచియుండరు

* ఆంధ్రసా. ప. పత్రిక ౨౮ సం ౪ సంచిక ౧-౨౩ పుట

ఈయాదిల్ ఖాను వంశీయులందఱికిని, ఆదిల్ షాహా లేక యేదుల్ షాహాయని వారినామము తుదను జేర్చుటకలదు. వీనినిజూచి పాఠకులు తబ్బిబ్బులగుచుందురు రాయలచే వధింపఁబడినవాని పూర్తినామము యూసుఫ్ ఆదిల్ ఖాన్. ఇతనికుమారుఁడు 'ఇస్మాయిల్ ఆదిల్ ఖాన్, లేక ఆదిల్ షాహా. ఈయిరువురే మనకథాకాలముననున్నవారు ఇస్మాయిలు కృష్ణరాయల యనంతరమున నాలుగేండ్లు రాజ్యముచేసి యున్నట్లు చరిత్ర లేకగ్రీవముగా నంగీకరించుచున్నవి. కావునఁ గృష్ణరాయలచేఁ జంపఁబడినవాఁడు యూసుప్ ఆదిల్ ఖానుఁ డనుట నిశ్చయము ఆముక్తమాల్యదలో నీతనిపుత్రియే దృష్టిపిడతయైనది

(VII) (4) (౧) (i) ఆదిల్ ఖాను మరణకాలమును గూర్చి చరిత్రకారుల యభిప్రాయములు

(౧) శ్రీ ఆచార్య నేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారు "యూసుప్ ఆదిల్ ఖానుడు క్రీ.శ. ౧౫౦౯ ఫిబ్రవరి ౩ తారీఖునకును, క్రీ.శ. ౧౫౧౦ ఫిబ్రవరి ౨౦ తారీఖునకునుమధ్య అనఁగా క్రీ.శ ౧౫౦౯-౧౦ వసంవత్సరమునమృతినందెనని నిస్సంశయముగ జెప్పవచ్చును. ... గోల్కొండ సరదుస్థలముననుండుకో వెఁకొండయందో లేక యాదుర్గముకనుచూపుదూరమునందుండగనో యసువులువిడిచెను.'' అనివ్రాసియున్నారు*

(౨) శ్రీ ఓరుగంటి రామచంద్రయ్యగారు "రాయలచేతులమడిసిన నేదులఖా నొకడున్నచో నాతడు యూసప్ ఆదిల్ ఖానగును గాని యతనిపుత్రుడును క్రీ.శ. ౧౫౩౪ వరకు జీవించినవాడు నగు ఇస్మాయిల్ కాజాలడు. యూసప్ క్రీ.శ. ౧౬ ఆగష్టు-నవంబరు ౧౫౧౦ లోపల మరణించినట్లు నిర్ధారింపవచ్చును."† అనివ్రాసియుండిరి.

---

* భారతి. విరోధి శ్రావణము, ౧౯-౨ పుట.

† భారతి వ్యయ శ్రావణము ౧౧౧ పుట.

(3) మహమ్మదీయచరిత్రకారులవ్రాతలనుబట్టి "యూసుఫుఆదిల్ ఖానుని మరణకాలమును నిర్ణయించుటకు సాధ్యముగాదు అతనిమరణకాలము నొక్కొక్క రొకవిధముగఁ జెప్పియున్నారు వీరిచ్ఛిన్నకాలములనుజబీరీయిట్లుసంగ్రహముగఁ బొందుపఱచియున్నాడు. 'యూసుఫుఆదిల్ఖానుని మరణము తబకాత్-ఇ-యక్బరీరచయితప్రకారము హి ౯౧౩నను, మహమ్మదుకాసిమ్ ఫెరిస్తాప్రకారము హి ౯౧౬నను, రఫీఉద్దీన్-షిరాజీ, మీర్ఇబ్రాహిమ్అసద ఖానీలప్రకారము హి ౯౧౫ నను సంభవించెను. మఱియుసయ్యద్ ఆలీబిన్ అజీజుల్లాతభా, యాదిల్ ఖానుడు మృతినందినది హి ౯౧౫ నకు దరువాత యనియు తారీఖు-ఇ-మహమ్మదుకుల్లీకుతుబుశాహురచయిత హి ౯౧౦ లో ననియు, కాసీఖానొకచోట హి ౯౧౬ లోననియు, మఱియొకచోట హి ౯౧౪ లోననియు వ్రాసియున్నారు."

(౪) స్మిత్ అనుఇంగ్లీషుచరిత్రకారుఁడు, యూసుఫ్ ఆదిల్ షాహా 1510 సం॥ ఆక్టోబరులోనో నవంబరులోనో చనిపోయెనని వ్రాసియుండెను ‡.

(౫) స్క్వాయెల్ పండితుఁడు, ఇస్మాయిల్ ఆదిల్ ఖాన్ క్రీ॥ శ ౧౫౧౧-౧౫౩౪ రాజ్యము చేసెనని వ్రాసియున్నాఁడు దీనినిబట్టి యూసుఫ్ ఆదిల్ ఖాన్ దాదాపుగ ౧౫౧౦ సంవత్సరాంతమువఱకు జీవించియున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది §

(౬) ఈ "యూసుఫ్" అనునతనికి మొదట యూసుఫ్ ఆదిల్ ఖాన్ అని పేరు. ఈతఁడు మొదట బహుమనీరాజులసేవకుఁడుగా నుండి విజాపురమునకు సుబేదారుగా నుండెను. ౧౪౮౯ లో స్వతంత్రుఁడై "యూసుఫ్ ఆదిల్ శాహా" యన్నబిరుదముధరించెను. కానియింతను

$ శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారి వ్యాసము. భారతి, విరోధిశ్రావణము పుట ౧౯౦.

‡ స్మిత్ హిందూదేశచరిత్ర పుట ౨౯౨.

§ రెండవభాగము.

బహుమనీసుల్తానులు పేరునకైనను నుండుటవలనను. కృష్ణరాయలు వారికి సాయము చేయువలయునని తలంచుచున్నందునను, స్వామిద్రోహి యయినయూసఫ్ ఆదిల్ ఖానుని 'శాహ' గా ననఁగా స్వతంత్రరాజుగా నొప్పుకొనక ఒకానొక ఖానుగా నెన్నుటయే రాజనీతియనుటకు సందేహము లేదు ... ... ఆముక్తమాల్యదలో వ్రాసినట్లు కృష్ణరాయఁడు ఆదిల్ ఖానుని నిజముగఁ జంపినయెడల నీసమాచారము ౧౫౧౦ వ సంవత్సరప్రాంతమున జరిగియుండును. లేదా యూసుఫ్ ఖాన్ ౧౫౧౨ లో నైనఁ జచ్చియుండవలెను. ఈవిషయము శోధింపఁదగియున్నది" అని కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావుపంతులు M. A. గారు వ్రాసియున్నారు †

ఆదిల్ ఖాన్ మరణకాలమునుగూర్చి చరిత్రకారులుభిన్నాభిప్రాయులై యుండుటవలనను. సుప్రసిద్ధ చరిత్రకారులగు లక్ష్మణరావుపంతులుగా "ఈవిషయముశోధింపఁదగినది" యనివ్రాసి యుండుటవలనను నీవిషయమింతవఱకును సునిశ్చితము కాలేదని తలంపవలసి యున్నది. కావున, నీసంఘటనమునుగూర్చి మరల విమర్శించి, తగిన హేతువులు చూపట్టనేని, భిన్నాభిప్రాయమును వెలిబుచ్చుటకును నాదిల్ ఖానుని మరణకాలమును వేఱుగా నిర్ణయించుటకును సంశయింపఁబనియుండదు

VII. (4) (౧) ii) కృష్ణరాయల బిరుదములు

ఈసందర్భమునఁ గృష్ణరాయల బిరుదములనుగూర్చి యాలోచింపవలసిన యావశ్యకత మున్నది. రాయలకుఁగల బిరుదములలో (౧) బరిభూతసురత్రాణుఁడు (౨) మూరురాయరగండఁడు (౩) యవనరాజ్యస్థాపనాచార్యుఁడు అనుమూఁడుబిరుదములు ముఖ్యములైనవి. ఇందు మొదటిబిరుదమునుగూర్చిపైని వ్రాసియుంటిని. మూరురాయరగండఁడను బిరుదము వంశానుగతముగా వచ్చినది. వీరనరసింహ

† లక్ష్మణరాయ వ్యాసావళి పుట ౮౦.

రాయలశాసనమునం దీబిరుద మున్నది.౧ పాండ్య, చేర, చోళదేశపురాజులను జయించుటచే. రాయలపూర్వుల కీబిరుదములభించినది ౨ ఇది రాయల హంపిశాసనమున రాయలకుఁగూడ "మూరురాయరగండశ్చపరరాజభయంకరః" అని చేర్చఁబడినది. ౩

కాని, యీమూరురాయరగండశబ్దము శ్రీకృష్ణరాయలనాగులవరముశాసనములోఁ బూర్వులశాసనములలో వలెనే మొదటిశ్లోకములలో నుదాహరింపఁ బడియుండియు, రెండవమారు; మరల

"భూపాలమౌళిమాణిక్య రంజితాంఘ్రిద్వయాంబుజ
మూరురాయరగండాంక కృష్ణరాయమహీపతే
స్వామినోబహవోదుర్గాః సంభవంతీహవత్సరే"౪

అని యాబిరుదమును రెండమారుదాహరించుటచే, మొదటిబిరుదము వంశానుగతముగా, చేర, చోళ, పాండ్య దేశాధీశులను జయించుటనుబట్టి వచ్చినదనియు, నీరెండవసారియుదాహృతమైనబిరుదముకృష్ణరాయలు తనభుజశక్తిచే ముగ్గురుతురకలనుజయించుటచే లభించినదనియు నిశ్చయింపవలసియున్నది. పునరుక్తియని నిర్ణయించుటకంటె పైనిర్ణయమే సమంజసమైనది. కొండవీడువిజయమైనకొలఁది దినములలోనే, అనఁగా యువ సం॥ శ్రావణ శు ౧౫ చంద్రగ్రహణమునాఁడు (౧౫౧౫ జూను నెల) సూరయార్యుఁ డనుద్విజునకునాగలాపురమునుగ్రామమునొసంగి వ్రాయించిన శాసనమిది. దీనినిబట్టి మూరురాయరగండబిరుద మంతకుఁబూర్వము రాయలకుముగ్గురుతురకలను జయించుటను బట్టివచ్చినదని స్పష్టమగుచున్నది. కృష్ణరాయవిజయ, రాయవాచకములు, అహమ్మదునగర, గోలకొండ, బీజపూరురాజులతోఁ గృష్ణరాయలు యుద్ధమొనర్చెనని స్పష్టముగాఁ జెప్పుచున్నవి. కావున రాయలు

౧ ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా. సం. ౧౪ పుట ౨౩౬-౨౪౦.

౨ నెల్లూరు శా. సం పుట ౭౬

౩ ఎ ఇం॥ సం ౧ పుట ౩౬౧.

౪ నెల్లూరు శా. సం. పుట ౧౩౨.

ముగ్గురుతురకలతో యుద్ధమొనర్చె ననుట నిర్వివాదాంశము. దానిని బట్టి యీమూరురాయరగండబిరుదము వచ్చినదనుటయు సమంజసమే యగును. ముగ్గురు తురుష్క ప్రభువులతో రాయలకు జరిగినయుద్ధ మెప్పుడు జరిగినను నొక్కసారియేగాని రెండుమూరులు కాదని చరిత్రకారు లందఱు నంగీకరించుచున్నారు. అది ౧౫౦౯-౧౦ లో జరిగెనా? ౧౫౧౨ లో జరిగెనా? అనునదియే వివాదాంశము అనఁగా ఉమ్మత్తూరుదండయాత్రకుఁ బూర్వమునా? లేక, పరమునా? అని ప్రశ్న. పరమునందే యగునెడల, నది ౧౫౧౨వ సంవత్సరాంతమున జరిగెననుట స్పష్టము. ఈయుద్ధముమ్మత్తూరు దండయాత్రకుఁ బూర్వము జరుగలేదని సహేతుకముగాఁ బైనివ్రాసియుంటిని.

రాయలచే, నాదిల్ ఖాన్ మరణమొందెనని యాముక్తమాల్యదయందలిపద్యమును మనము నమ్మతిమేని, యతఁడీముగ్గురు తురకలలో నొకఁడనియు. గోలకొండపరదుస్థలములలోఁ గోవెలకొండవద్ద నతఁడు ౧౫౧౨ లో హతుఁడయ్యెననియు నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

"యవనరాజ్యస్థాపనాచార్య" బిరుదముకూడ నీయంశమునే ఋజువుచేయును. ఇది వంశానుగతముగా వచ్చినదికాదు. రాయల పూర్వులెవ్వరును యవనునిరాజ్యమునస్థాపించలేదు. కృష్ణరాయలచేనను గ్రహింపఁబడినయవనుఁడు బహుమనీసుల్తానగు రెండవమహమ్మదుషాహా, ఇతఁడు గుల్బర్గదుర్గమునఁ జెఱయందుండఁగా రాయలీతనిని విడిపించి, బీదరుసింహాసనమున మరలఁ బ్రతిష్ఠించి, యాబిరుదమును వహించెను. రాయలయందుండు భయముచేఁ, దురుష్కప్రభువులందఱు నాతనిసుల్తానుపదవి నంగీకరించిరి. భిన్నమతస్థుని, విశేషించి విజయనగరసింహాసనమునకుఁ బ్రతిస్పర్ధిని సింహాసనాసీనుం జేయుట రాయల రాజనీతికిఁ దార్కాణము. అతఁడుగాని, అతనియాధిపత్యము నంగీకరించిన యితరులుగాని, తాత్కాలికముగ నైనను, దనకుశత్రు

వులుగ నుండజాలరనియుఁ బ్రబలశత్రువుగ నున్న గజపతికిఁ దోడ్పడరనియు, గజపతితోఁ బోరు జరుగుచున్నంత కాలమైనను, మహమ్మదీయులవలనఁ దనకు వత్తిడి కలుగకుండు ననియు, రాయలు తలంచి యట్లు చేసియుండును.

కొందఱు చరిత్రకారులు, రాయలు సింహాసన మెక్కించినవాఁడు మహమ్మదుషాహా కాఁడనియు నాతనిముగ్గురు కుమారులు, విజాపుర నవాబగు ఇస్మాయిల్ ఆదిల్ షాహాచే గుల్బర్గకోటయందుఁ జెఱలో నుంచబడిరనియు. రాయలు వారినివిడిపించి యందుఁ బెద్దవానిని సింహాసన మెక్కించెననియు నందుచే నాతనికాబిరుదము వచ్చెననియు వ్రాసియున్నారు. కానియది సత్యము కాదు మహమ్మదుషాహాకు ముగ్గురుకుమారులున్నమాట నిజమే అందొకనిని రాయలు సింహాసన మెక్కించిన నెక్కించి యుండవచ్చును. కాని రాయల కాబిరుద మందుచే వచ్చినదిమాత్రము కాదు. మహమ్మదుషాహా క్రీ శ ౧౫౧౮ వఱకు జీవించి రాజ్యాధిపతిగానున్నాఁడు ఈలోపున నాతనికుమారుని రాజ్యమునస్థాపించుట పొసఁగదు. రాయల కాబిరుదము క్రీ శ. ౧౫౧౪ నాఁటికే యున్నట్లు కందుకూరు శాసనము చెప్పుచున్నది ౧ ఇది రాయలమంత్రి యైన కొండ మరుసయ్య భావసం॥ భాద్రపద శు ౧౩ గురువారము (౧ సెప్టెంబరు ౧౫౧౪) నాఁడు వ్రాయించినది. కావున నాదినమునకుఁ బూర్వము చెఱయందున్న సుల్తాను మహమ్మదుషాహా కాని, యాతనికుమారుఁడు కాఁడనుట నిశ్చయము. మహమ్మదుషాహానే రాయలు సింహాసన మెక్కించియుండె ననుట నిస్సంశయమైన విషయము.

రాయలు క్రీ. శ. ౧౫౧౩ సెప్టెంబరు మొదలు గజపతిపై దండయాత్రా కార్యములలో నిమగ్నుఁడై యున్నాఁడు. అంతకుఁ బూర్వము ౪ నెలలు వర్షకాలము. కావున రాయలు ౧౫౧౩ జూను

౧ సె. శా. సం పుట ౨౩౮

నెలకుంబూర్వమే, గుల్బర్గా కేఁగి మహమ్మదుషాహాను చెఱనుండి విడిపించెనని నిశ్చయింపవచ్చును. రాయలు ౧౫౧౩ సెప్టెంబరు మొదలు గజపతిపై యుద్ధమొనర్చు ప్రియత్నములో నున్నట్లు సహేతుకముగా నీక్రింద "పూర్వదిగ్విజయయాత్రలు" అనుశీర్షిక క్రిందనిరూపించెదను

దీనినిబట్టి, గోలకొండసరదు స్థలములలో ౧౫౧౨ గ్రీష్మకాలములో ముగ్గురుతురకలను జయించి, యందు యూసుఫ్ఆదిల్ ఖానుని వధించియామార్గమునే గుల్బర్గా (కలబరిగె) కేఁగి మహమ్మదుషాహాను ౧౫౧౨ సంవత్సరాంతమున విడిపించెననియునాపిమ్మట విజయనగరమునకు, దిరిగివచ్చి యనంతరమునఁ బూర్వదిగ్విజయ ప్రియత్నముల నొనర్చెననియు నిశ్చయించుటకు సంశయపడ నక్కఱలేదు. ఇందువలననాదిల్ ఖాన్ మరణము ౧౫౧౨ మే, జూన్ నెలలలో సంభవించెనని నిశ్చిత మగుచున్నది.

VII. (4) (౧) (iii) ఆదిల్ ఖానుని మరణకాల నిర్ణయము

ఆదిల్ ఖాన్ తన ౭౮ వ యేట బీజపూరునందే స్వాభావిక మరణమందెనని మహమ్మదీయచరిత్రకారుఁ డగు ఫెరిష్టా వ్రాసినవ్రాతలసత్యములనినిర్ణయించి, శ్రీ డా. వెంకటరమణయ్యగారు, గోలకొండ సరదు (సరిహద్దు) స్థలములయందు ముగ్గురుతురకలతోనైనయుద్ధమున రాయలచే నేదుల్ ఖాన్ హతుఁడయ్యెనని యంగీకరించి యున్నారు. కాని యాకాలము మాత్రము ౧౫౦౯ ఫిబ్రివరి ౩ వ తేదీకిని ౧౫౧౦ ఫిబ్రివరి ౨౦వ తాగీఖునకును నడుమనని సిద్ధాంతముచేసినారు. దీనిని బట్టి, గుల్బర్గాదండయాత్రకూడ నాకాలముననేజరుగకూడదా! యని యనవచ్చును.

కృష్ణరాయలు ౧౫౦౯ వ సంవత్సరము జూలై నెలలోఁ గాని రాజ్యాధికారమును స్వీకరింపలేదు. కావున రాయలచే హతుఁడయ్యెననుట కాకాలమును "౧౫౦౯ జూలై ౧౫౧౦ ఫిబ్రివరి ౨౦ తేదీ"

యని సవరింప వలసివచ్చును. రాయలు ౧౫౧౦ సం॥రం జనవరి నెల మొదలు పట్టాభిషేకమహోత్సవములలో నున్నాఁడనియు నందుచే రాయలాదిల్ఖానుని నాకాలమునఁ జంపియుండుట యసంభవ మని పై నివ్రాసియుంటిని. ఇంకను ౧౫౦౯ జూలై-డిశంబరు నెలలమధ్య ముగ్గురు నవాబులతోను యుద్ధముజరిగియుండకూడదా! ఆకాలములో నాదిల్ఖాన్ మరణించి యుండకూడదా! యని యెవరైనఁ ప్రశ్నింప వచ్చును. జూలై నెల వర్షకాలారంభము. ఆకాలములో నెవరును యుద్ధమున కాయత్తపడరు. మఱియు రాయవాచకమున నీయుద్ధము గ్రీష్మకాలములో నడచినదనియు. నప్పుడే కృష్ణానది పొంగినదనియు వ్రాసియున్నాఁడు "జగదముఖానకు తురకలయేనుగుల మొనచేస్తే గ్రీష్మకాలం యెండచేతను డస్సినయేనుగులు...కృష్ణవేణిలో పోయి పడెను. ...దైవికంగా పెడతలపోటుగా ప్రవాహంవచ్చె ... ...యేరు నిండారుగావచ్చెను "యిదిగాక యీగ్రీష్మకాలాన దగదప్పులకు తాళివాండ్లు నిలువలేరు "

శ్రీ వేంకటరమణయ్యగారు చెప్పిన ౧౫౦౯ ఫిబ్రవరి-౧౫౧౦ ఫిబ్రవరినడుమ గ్రీష్మకాల మొకటియే వచ్చినది. ఆగ్రీష్మకాలమునఁ కృష్ణరాయలు రాజుగా లేఁడు. కావున నాకాలములో గోలకొండ పరమ స్థలములో రాయలకును, దురకలకును యుద్ధము జరుగ లేదనుట స్పష్టము ౧౫౧౧ సం॥ గ్రీష్మకాలములో రాయలు ఉమ్మత్తూరు మొదలగు దక్షిణదేశదండయాత్రలలో నున్నాఁడు. కావుననాగ్రీష్మముననను నీముగ్గురుతురకలతో యుద్ధముజరుగలేదనుటనిశ్చయము ౧౫౧౩ వ సంవత్సర గ్రీష్మకాలమున గోలకొండపరదుస్థలమున యుద్ధము చేయుటయు, నాదిల్ఖానుని వధించుటయు నాపైని, గుల్బర్గవఱకు బోవుటయు, మరల విజయనగరమునకు వచ్చి ఆసంవత్సరము సెప్టెంబరులోపున పూర్వదిగ్విజయ యాత్రకు సన్నద్ధుఁడగుటయు నసంభవము. అందుచే ౧౫౧౩ లోని గ్రీష్మముననుం నీయుద్ధముజరుగలేదు.

ఇఁక మిగిలినది ౧౫౧౨ గ్రీష్మకాలము. అందే రెండవరాయచూరు యుద్ధము జరిగెననియు నందే యూదిల్‌ఖాను వధింపఁ బడియె ననియు నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

VII. (4) (అ) గుల్బర్గా మొదటి దండయాత్ర; సుల్తాను చెఱ విముక్తి

౧౫౦౯-౧౦ లోనే ఆదిల్‌ఖాను మరణమును, ముగ్గురు తురుష్కులతో యుద్ధమును, మహమ్మదుషాహా పలాయితుఁ డగుటయు జరిగినదను నెడల, రాయలు గుల్బర్గావెళ్ళి, సుల్తానును విడిపించిన దెప్పుడు? ౧౫౧౨ లోనో ౧౫౧౩ లోనో ప్రత్యేకముగ విజాపుర గోల కొండప్రదేశములను దాఁటి సుల్తానును విడిపించుటకై గుల్బర్గాపై దండయాత్ర నడిపించెననుట కవకాశము లేదు.

౧౫౦౯-౧౦ లోనే మహమ్మదుషాహాను చెఱనుండివిముక్తి చేసెననుటకు మొదలే యవకాశము లేదు తనపై యుద్ధమునకువచ్చి గోలకొండ సరదులనుండి పలాయితుఁడై నాఁడనుచున్న మహమ్మదు షాహాను రాయలు విడిపించుట యనగా నర్థమేమి?

మహమ్మదుషాహాను బందీగానుంచిన దెవరు? అను విషయ మున భిన్నాభిప్రాయ మున్నది. అతనిమంత్రి యైన అమీరు బరీదు అనికొందఱును, విజాపురప్రభువైనయూసఫ్‌ఆదిల్‌ఖానుఅనికొందఱును అతని కుమారుఁడగు నిస్మాయిల్ ఆదిల్‌షా యనికొందఱును, అతని పక్షమునఁ గమాలుఖానుఁడని కొందఱును దలంచుచున్నారు. మహ మ్మదుషాహా యెప్పటినుండి చెఱయందుండె ననువిషయము గూడ సంశయాస్పదముగానే యున్నది.

"కమాల్‌ఖానుఁడు బరీద్-ఇ-మమాలికుతో సంధిచేసికొనిన పిమ్మట షోలాపురముపై నెత్తిపోయి యాపట్టణమును మూఁడునెలల కాలము ముట్టడించి కైవశముగావించుకొనెను. తరువాతవిజాపురము

నకు దిరిగివచ్చి యచట దనప్రభువైన ఇస్మాయిల్ ఆదిల్‌ఖానుని నాతనితల్లియగుబూాబూజీఖానమును దుర్గమునందు చెఱబెట్టెను. ఆసమయముననే కమాలుఖానుని మిత్రుడగు బరద్-ఇ-మమాలిక దనయజమానుడగు నిమ్మడి మహమ్మూదుషాహాను గుల్బర్గదుర్గమున చెఱయందుంచి రాజ్యము నాక్రమించుకొనెను."†

"అతని (ఇస్మాయిల్ ఖానుని) తల్లిబూాబూజీఖానము దనయను చరులచే కమాలుఖానుని జంపించి క్రీ.శ. ౧౫౧౧ మే నెలలోఁ దన కుమారుని చెఱనుండి విడిపించెను "*

ఈవాక్యములనుబట్టి ౧౫౧౦ వ సంవత్సరమునందే మహమ్మూదుషాహా గుల్బర్గదుర్గమున బందీగా నుండెనని స్పష్టమగుచున్నది. గోలకొండ సరదుస్థలమున జరిగినయుద్ధమునఁ బలాయితుఁడై గుల్బర్గా కేగినకొలఁదికాలములోనే మహమ్మూదుషాహాను అమీరుబరీదుగుల్బర్గయందే బందికృతునిగఁ జేసెననియు నిందులకు ఇస్మాయిల్ పక్షమున రాజ్యము చేయుచున్న కమాలుఖానుఁ డంగీకరించెననియుఁ దెలుచున్నది.

ఈకథ సత్యమనుట కొకప్రతిబాధకము కన్పట్టుచున్నది. ఈకథాకాలమున గుల్బర్గాపట్టణము మహమ్మూదుషాహాస్వాధీనమునఁ గాని, యమీర్ బరీదుస్వాధీనమునఁ గాని లేదు.

"గుల్బర్గాపట్టణమును యూసఫ్ ఆదిల్‌ఖానుడు ౧౫౦౪ వ సంవత్సరమునఁ బట్టుకొనెను అది ౧౫౧౪ వఱకు ఆదిల్ శాహీల స్వాధీనమందుండెను ఆసంవత్సరమున అమీర్ జేరిద్ దానిని సాధించెను అనియిదివఱకున్న చరిత్రములు చెప్పుచున్నవి "‡

---

† వెంకటరమణయ్యగారి వ్యాసములు భారతి విరోధి ఆషాఢము పుట ౩౧

* వెంకటరమణయ్యగారి వ్యాసములు భారతి విరోధి ఆషాఢము పుట ౩౨

‡ లక్ష్మణరాయవ్యాసావళి పుట ౪౨-౪౩

ఈపక్షములో అమీరీబరీదు మహమ్మదుషాహాను గుల్బర్గ యందు బందీకృతునిగాఁ జేయుట తటస్థింపదు. అతఁడు చేయఁదలఁచు కొనినచో బీదరు (బెడందకోట) నందే చేసియుండును. మహమ్మదు షాహా గుల్బర్గయందు బందీగా నుండుటయు రాయలాతనిని విడిపించు టయు వాస్తవము. కావున నాతనిని యూసఫ్ఆదిల్ఖానుడో, లేక యాతనియనంతరమున నిస్మాయిల్ ఆదిల్ఖానుని పక్షమునఁ గమాల్ ఖానుఁడోయా కార్యమును జేసియుండవలయును. తండ్రిచనిపోవునప్పటి కిస్మాయిలు పదునొకొండేండ్ల బాలుఁడు. అతనిని రాజ్యమునుండి తొల గించి తానాక్రమించుకొనవలయునని యాలోచించుచున్న కమాల్ ఖానుఁడు బహుమనీ సుల్తానును బందీగాఁజేయలేఁడు. యూసఫ్ ఆదిల్ ఖానుఁడే మహమ్మదుషాహాను జెఱయం దుంచెననియు, విడిపింపసమ ర్థతలేకయో తాను స్వతంత్రముగ బీదరురాజ్యము నేలవచ్చునని తలం చియో బరీదు తనప్రభువును జెఱనుండివిడిపింపక యూరకుండెననియు దలంపవచ్చును.

యూసుఫ్ఆదిల్ఖానుని స్వాధీనమునందున్న గుల్బర్గాపట్టణ మును ఆతనివధానంతరమున జయింపఁగోరి రాయలు ౧౫౧౦ సంవత్స రముననే వర్షకాలానంతరమున నటకేఁగియుండుఁ జెఱలోనున్న సుల్తా నును విడిపించి, సింహాసనమెక్కించి యుండుననితలంపవలసియున్నది దీనినిబట్టి మహమ్మదుషాహా కోలకొండసరదు స్థలమునఁ గృష్ణరాయ లకును మూడేండ్ల తురకదొరలకును జరిగినయుద్ధమునకుఁ బూర్వమే చెఱయందుండెనని స్పష్టమగుచున్నది.

ఆదిల్ఖానుని మరణము ౧౫౧౦ లోనని పైని వ్రాసియుండు టచే నాతనికుమారుఁడగు నిస్మాయిల్ సింహాసన మధిరోహించుటయుఁ గమాల్ఖానుని వధయు, నావిమ్మటనై యుండు నని నిశ్చయింప వలసి యున్నది.

VII (4) (3) పోర్చుగీజుచరిత్రకారుల వ్రాతలు

డాక్టరు వెంకటరమణయ్యగారు ఆదిల్‌ఖానుని మరణకాల నిర్ణయమునకు అబ్బూకెర్కు కామెంటరీసు అను గ్రంథమును బ్రధానాధారముగాఁ గొనియున్నారు. నేనా గ్రంథమును జదువలేదు. దానిని జదువకుండ నేనా గ్రంథముమీఁదను, దానినిబట్టి చేసిన నిర్ణయముల మీఁదను నభిప్రాయమొసంగుటతగదు. కాని, పైనుదాహరించినశాసనాద్యాధారములనుబట్టి యాదిల్‌ఖాను మరణము ౧౫౧౦ వ సంవత్సరములోసంభవించెనను సంపూర్ణవిశ్వాసముతో, శ్రీవెంకటరమణయ్యగారి యందధికగౌరవము గలవాఁడనయ్యును భిన్నాభిప్రాయమును వెలిబుచ్చ సాహసించితిని.

విజాపురరాజ్యమునంటి, పశ్చిమసముద్రతీరమున గోవాయను రేవుపట్టణమున్నది. మక్కాకుఁబోఁదలచిన మహమ్మదీయయాత్రికులీరేవున నోడలనెక్కి పోవుచుండెడివారు యూసఫ్ ఆదిల్‌ఖానునకీపట్టణమనిన నెంతయోప్రీతి. ఇతఁడు తఱుచుగా నాపట్టణానకుఁ బోవుచుండెడివాడు. విజాపురరాజ్యమున కీపట్టణమును రాజధానిగాఁ జేయవలెననియెడికోర్కె యాతని కుండెడిది. పోర్చుగీజు వర్తకులు, హిందూదేశమునకు గుఱ్ఱములు మొదలగువాని నారేవున దిగుమతి చేసి వర్తకము చేసికొనుచుండెడివారు ఆపట్టణమును దమయధికారముక్రిందికిఁ దీసికొనవలయుననిపోర్చుగీజువారితలంపు. అందుకొఱకీయుభయులకును యుద్ధములు జరుగుచుండెడివి. మహమ్మదీయులును పోర్చుగీజులు నొకరినొకరు హత్యగావించుచుండెడివారు. గోవాపట్టణమునకు పోర్చుగీజుపక్షమున అబ్బూకెర్కు అనునాతఁ డాకాలమున గవర్నరుగా నుండెడివాఁడు. అతనిపరిపాలనా కార్యములను గూర్చి "అబ్బూకెర్కు కామెంటరీసు" అను గ్రంథమురచియింపఁ బడియెను.

"అబ్బూకెర్కు గోవాపట్టణముపై నెత్తివచ్చునప్పటికిఆదిల్ ఖాన్ చనిపోయెనని యాతనికివార్తలు వచ్చినవనియు, నతఁడుఆదిల్

ఖాన్ చనిపోయిన పిమ్మట క్రీ. శ. ౧౫౧౦ సం మార్చి నెలలో గోవా పట్టణమును స్వాధీనపర్చుకొనె ననియు, నా గ్రంథమున వ్రాయఁబడి యుండెనఁట! దానిని బట్టియు నింకను మఱికొన్ని పోర్చుగీజు రచయితల గ్రంథములను బట్టియు శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారు ఆదిల్ ఖాను మరణ కాలమును నిర్ణయించినారు.౧

కేవలము విదేశీయుల వ్రాతల నాధారముచేసికొని కాలనిర్ణయము చేయుటవలన ప్రమాదము కలుగవచ్చును. వారికి మన దేశీయుల నామములు పట్టణముల పేర్లు క్రొత్తవి యగుటచే వానియుచ్చారణ సరిగానుండదు. ఒకదానికొకటి తబ్బిబ్బుగా వ్రాయుచుందురు. ఆదిల్ ఖానును హిదల్ఖాను అని వ్రాసి యుండిరి. హిదల్ఖాను అనఁగా యూసఫ్ ఆదిల్ ఖానుఁడో, ఇస్మాయిల్ ఆదిల్ ఖానుఁడో తెలియదు. ఆదిల్ ఖాను పక్షమున గోవాయందుండు ముఖ్యుఁడైన సరదారుఁడెవడైన చనిపోయినను, ఆదిల్ ఖాను చనిపోయెనని వ్రాసి యుండవచ్చును. ఈ కామెంటరీసు ఎప్పుడు వ్రాయఁబడియెనో, ఆ వ్రాతల కాధారము లెట్లువచ్చినవో యివి యన్నియుఁ దెలిసికొనినఁ గాని యందలి సత్యాసత్యము లెఱుకపడవు.

గోవాపట్టణమును మహమ్మదీయులనుండి లాగుకొనెనని తెలిసి కృష్ణరాయలు పోర్చుగీజుగవర్నరుకుఁ దనసంతోషమును వెలిబుచ్చుచు మనుష్యులను ౧౫౧౦ సెప్టెంబరు నెలలోఁ బంపెనఁట. రాయలకుఁ బ్రబలశత్రువైన యూసఫ్ ఆదిల్ ఖానునుండి గోవాను స్వాధీనము చేసికొనెనని రాయలకు సంతోషము కాని, పదునొకొండేండ్ల బాలుఁడైన యిస్మాయిల్ నుండి వశపఱుచుకొనినచో రాయలంతవాఁడు సంతోషపడఁ దగినవిషయ మేమికలదు! ఇస్మాయిల్ బాలుఁడు. అతనిపక్షమున నధికారము చేయుచున్న కమాల్ ఖానుఁడు రాయలకు మిత్రుఁడు, ఈసందర్భమున రాయలుతనసానుభూతిని గనుపర్చుటేల!

౧. శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారి వ్యాసములు. భారతి. విరోధి-శ్రావణము

పోర్చుగీజు చరిత్రకారుల వ్రాతలలో బరస్పర విరుద్ధములైన విషయములు కనప్పట్టుచున్నవి అందుఁ గొన్నిటి నీక్రింద నిచ్చెదను. మహమ్మదుషాహాను జెఱయందుంచుటను గూర్చి చూడుఁడు.

౧ "బరీదు అతనికాశ్రియమిచ్చి యాదిల్ ఖానుని కలుబరిగె నుండి పాఱదోలుటకు సైన్యముతోఁగూడ బయలువెడలెను కాని యుద్ధమునఁ బరాజితుఁ డయ్యెను సైన్యముతోఁ గూడ వచ్చినబహమనీసుల్తాను ఇమ్మడి మహమూద్దుశావు కమాలుఖానునిచేఁ జిక్కి బందీకృతుఁ డాయెను."

౨. "ఆసమయమునందే కమాలుఖానుని మిత్రు డగుబరీదు-ఇ-మమాలిక దనయజమాను డగు నిమ్మడిమహమూదుశాహాను గుల్బదుర్గమున జెఱయందుంచి రాజ్యము నాక్రమించుకొనెను."

3. "తరువాత కమాల్ ఖానుడు బీదరుపై నడిచి దానినిస్వాధీనము చేసికొని మహమూదుశాహా నతనిమందిరమునను చెఱఁబెట్టి యతని యధికారము నంతటిని నాచికొని యజ్మత్ ఉల్ ముల్కను నాదిల్ ఖానుని సామంతు నాతనిపైఁ గాపుంచెను.

౪. ప్రయ్యారులూయి క్రీ. శ ౧౫౧౦ డిశంబరు మాసమందాల్ఫాకెర్కు కు విజయనగరమునుండి వ్రాసిన యుత్తరమునదక్కను రాజ్యరాజకీయస్థితి నిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు.

"హిదల్కాను గొప్పసైన్యముతో దక్కనురాజ (సుల్తాను) సామంతుఁడగు మెలిక్ దస్తూరను హాబిసీయూబదోర పాలనక్రిందనుండు కల్బర్గేటు (కలుబరిగ) సాధించుటకొఱకు బయలుదేరెనని తనకునమ్మకమయినవార్త వచ్చినదనియు: నాదుర్గము ముట్టడికాఁగఁ జాలకపోవుట వలన రెండుమాసములైన తరువాత కొన్నిషరతులపై నతనికిఁ గైవశమాయెననియు; హిదల్కాను దక్కనురాజుయొక్క సకలాధికారములను నాచికొని యతని జెఱగొని పోవుటవలన నారాజ్యములోని

సామంతులు నలుగు రాతనిని బ్రతిఘటించి యతనినిర్మూలించు నుద్దే
శముతో నతనిపై నెత్తిపోయిరనియు; మార్గమున నొకనదికడకువచ్చి
దానిదాటు వెఱవెఱుగక నచటవిడిసి విశ్రాంతినందియుండి రనియు"
దెలియపఱచెను"౧

బహుమనీసుల్తాను జెఱయందుంచినవి అమీరు బరీదనియొక
రును, కమాల్ఖానని యొకరును, హిదల్కాను అని ఫెర్రియ్యారులూయి
యును వ్రాసియుండిరి సుల్తానును గుల్బర్గకోటలో నుంచిరని యొక
రును, బీదరులో నతనిమందిరమున నేయుని యొకరును వ్రాసిరి. లూయి
వ్రాసినయుత్తరములో (౧౫౧౦ డిశంబరు) గమాల్ఖానుని ప్రసక్తియే
లేదు హిదల్కాను అనఁగా యూసఫ్ఆదిల్ఖానుఁ డనుకొనవలయును
గాని, ఇస్మాయిల్ఆదిల్ఖానుఁ డనుకొనరాదు. ఏలనన నాతఁ డప్ప
టికి పదిపండ్రెండేండ్లవాఁడు

కమాల్ఖానుని ౧౫౧౧ మేయినెలలో, ఇస్మాయిల్ తల్లిచం
పించెనని చెప్పుచున్నారు. అందులకై యామె యదివఱకెంతయో
ప్రయత్నము చేసియుండెనఁట. అంతకుపూర్వము కమాల్ఖానుఇస్మా
యిలునునాతనితల్లిని జెఱయందుంచెనఁట ! దీనినిబట్టిలూయియా యుత్త
రము వ్రాసిన ౧౫౧౦ డిశంబరునాఁటి కిస్మాయిల్ చెఱయందుండి
యుండునని యూహింప నగుచున్నది. అందుచే నాతఁడు కల్బరిగె
మీఁద దండెత్తుటయు, సుల్తానును జెఱయందుంచుటయు నసంభవము
కావున లూయియుత్తరములోని హిదల్కాను యూసఫ్ఆదిల్ఖాను
అనియే నిశ్చయింపవలసియున్నది. అతఁడు ౧౫౧౦ నవంబరువఱకు
జీవించియుండెనని స్మిత్, స్యూయల్ మొదలగు చరిత్రకారులు
వ్రాసియున్నారు. పరస్పర విరుద్ధములైన వ్రాఁతలను జూపించుట
కొఱకే యీమాటలను వ్రాసితిని. నేనీయభిప్రాయములతో నేకీభవిం
చుటలేదు.

౧ శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారివ్యాసములు, విరోధిఆషాఢము, ౬౭-౭౧ పుటలు

ఇట్లే కల్బరిగెదుర్గమునుగూర్చి పరస్పరవిరుద్ధములైన యభిప్రాయములున్నవి ఇంపీరియల్ గెజటీరు ఆఫ్ ఇండియాయందు, కల్బరిగె దుర్గము ౧౫౦౪ లో యూసుప్ ఆదిల్ ఖాను వశపరచుకొనెననియు, ౧౫౧౪ వఱకు నది విజాపురమువారి స్వాధీనమందుండెననియు వ్రాసి యుండఁగా లూయి ౧౫౧౦ లో హిదల్ఖాను కల్బరిగెనువశముచేసి కొనెనని వ్రాయుచున్నాఁడు మఱియొక చరిత్రకారుఁడు కమాలు ఖానుకు పసివాఁడగుటనయజమానునిదొలగద్రోసిసంస్థానమునకుదానే యధిపతి కావలయుననినాస యతనిహృదయమున బాదుకొన తన యుద్యమమును నెరవేర్చుకొనుట కతడు మొదట బరీద-ఇ-మమాలి కునకు గలుబరిగ మున్నగుభీమా పూర్వతల దుర్గములను రాష్ట్రమును వశపఱచి సంధిచేసికొనెను" అని వ్రాసియుండెను. ఈసంధి ఇస్మా యిల్ ను జెఱయందుంచుటకుఁ బూర్వమై యుండవలయును.

పరస్పరవిరుద్ధములైన యభిప్రాయములతోఁ గూడియున్న విదే శీయ చరిత్రకారుల వ్రాఁతలు పరమప్రమాణములు గావనియునందీ యఁబడిన కాలముగూడ మార్పు చేయఁగూడని పరమ సత్యముగా భావింప నక్కఱలేదనియు నాయభిప్రాయము.

ఈచర్చనుబట్టి తేలిన ముఖ్యాంశములివి:— కృష్ణరాయలు

౧. ౧౫౦౯-౧౦ లో రాయచూరుముద్గల్లు దుర్గములను స్వాధీనము చేసికొనియెను.

౨. ౧౫౧౦-౧౧ లో నుమ్మత్తూరు, శివసముద్రము, శ్రీరంగ పట్టణముల యందలి దుర్గములను పట్టుకొని దక్షిణదేశము నంతను జయించెను.

3. ౧౫౧౨-౧3 లో, ఆదిల్ ఖానునివధించుటయు మూఁడిండ్ల తురకలనుజయించి మూరురాయర గండాంకుఁ డగుటయు. కలబరిగె దండయాత్రచేసిజయస్తంభమునాటుటయు, బహమనీసుల్తానునుజెఱ

విడిపించి, సింహాసనమెక్కించి యవనరాజ్యస్థాపనాచార్య బిరుదమును సంపాదించుటయు జరిగెను.

౪ మహమ్మదుషాహ రాయలతో యుద్ధమొనర్పలేదు.

దీనితో రాయలదక్షిణోత్తర దిగ్విజయములు పూర్తియైనవి. ఇంక పూర్వదిగ్విజయయాత్రలను గూర్చి తెలిసికొన వలసియున్నది.

VII (5) పూర్వ దిగ్విజయ యాత్రలు

కృష్ణదేవరాయలకుఁ బ్రబలవిరోధిగ నున్నవాఁడు ప్రతాపరుద్రగజపతి యనియు, నెల్లూరు మొదలు గంజాము మండలమువఱకును నిజాము రాష్ట్రమందలి తెలంగాణాఖండములో మహమ్మదీయుల క్రింద నున్నదిగాక మిగతా ప్రదేశమును నతని క్రిందనున్నదనియుఁ జైనివ్రాసియుంటిని. ఆకాలమున సైన్యసంపదలోను గజబలము సందను రాజ్యవిస్తీర్ణమునందును ధనమునందును దక్షిణభారతఖండమున గజపతికిమించినవాఁడు మఱియొక్కఁడు లేఁడు. జగన్నాధస్వామి యాతని యిష్టదైవము. దక్షిణోత్తర దేశవిజయములు సమకూరిన పిమ్మట రాయలు గజపతిపై దండయాత్రసలుప నారంభించెను. నెల్లూరు మండలము మొదలు గజపతికి రాజధానియైన కటకమువఱకును గల యా ప్రదేశముపై రాయలు నాల్గుమారులు జైత్రయాత్రలు సలిపెను.

గజపతి దేశముపై నీదండయాత్రలు క్రీ. శ. ౧౫౧౪ వ సంవత్సరములో నారంభమై ౧౫౧౭ సంవత్సరాంతముతో ముగిసినవి. మొత్తముమీఁద ప్రతాపరుద్రగజపతిని జయించుటకు రాయలకునాల్గు సంవత్సరములు పట్టెను తుద కీయిరువురకును సంధిజరిగి, గజపతితన యను రాయలకిచ్చి పెండ్లిచేయుటతో నీరణ మంత మొందినది. రాయలు జయించిన ప్రదేశములోఁ జాలభాగము మరల గజపతికిచ్చి వైచెను.

కృష్ణరాయ లీయుద్ధయాత్రలలోఁ దిగ్ధయాత్రలుకూడ చేయు చుండెడివాఁడు. ఈదిగ్విజయములన్నియు దేవుని యనుగ్రహము వలననే తనకులభించుచున్నవని యాతనినమ్మకము తిరుమల శ్రీవెంకటేశ్వరుఁ డీతని యిష్టదైవము.

మహమ్మదీయులతోడను గజపతితోడను యుద్ధములు జరుగు చుండగనే రాయలు ౧౫౧౩ సంవత్సరములో మూఁడుమాఱులను ౧౫౧౪, ౧౫౧౫, ౧౫౧౭, ౧౫౨౧ సంవత్సరములలో నొక్కొక మాఱును దిరుపతి వచ్చి యాస్వామికి రత్నకిరీటాద్యాభరణములు గ్రామములు, ద్రవ్యమునిచ్చుటయేగాక గర్భాలయము విమానమునకు బంగారుపూఁత పూయించెను

మఱియు, నీమహారాజు కంచి, కాళహస్తి, కుంభకోణము, తంజావూరు, రామేశ్వరము, మధుర, గోకర్ణము, శ్రీరంగము, శ్రీశైలము, అమరావతి, శ్రీకాకోళము, బెజవాడ, రాజమహేంద్రవరము, సింహాచలము, శ్రీకూర్మము, శ్రీజగన్నాథము మొదలగుచెన్న రాష్ట్రమందలి ప్రధాన పుణ్యక్షేత్రముల నన్నిటిని దర్శించి, యాదేవస్థానముల ననేకవసతుల నొసంగియుండెను ఇంక నాతనిరాజధానీ నగరమగు హంపియందలి విరూపాక్షస్వామికిని, నచ్చటియితరదేవాలయములకును జేసినదానము లపరిమితములు అనేకనూతనాలయములను నిర్మించి వానికి వసతుల నేర్పరచెను. ఉగ్రనరసింహస్వామి విగ్రహమును బ్రతిష్ఠించెను. మహమ్మదీయులచే. గొంతధ్వంసముచేయబడి నను నావిగ్రహమిప్పటికిని భీతిగొలుపుచుఁ జూపరుల నాశ్చర్యనిమగ్నులఁ జేయుచుండునట! ఉదయగిరిదుర్గమునుండి యొకబాలకృష్ణ విగ్రహమును దీసికొనివచ్చి విజయనగరమున స్థాపించి, దానికిఁదగిన వసతుల నొసంగి శాసనములను వ్రాయించెను.

క్రీ. శ. ౧౫౧౭ ఈశ్వరసంవత్సరములోఁ గుంభకోణమున జరిగిన మహామహోత్సవదర్శనార్థమై బయలుదేరి దక్షిణదేశమం

దలి ప్రధానపుణ్యక్షేత్రముల నన్నిటిని దర్శించి యనేకదానములను గావించి శాసనములను వ్రాయించుటయేగాక తానుదర్శింపని శైవ వైష్ణవాలయముల కొఱకు బెజవాడయందుఁ గృష్ణానదీతీరమునఁ బది వేల వరహాల నొసంగెను.

ఈవితరణశాలి శాసనములు వందలకొలఁదిగ నున్నవి. ఈరాజ చంద్రుఁడొసంగినదానములను నిర్మించిన యాలయములను త్రవ్వించినకాలువలను ఇచ్చినయగ్రహారములను జేసినధర్మములను. ఒనర్చిన పుణ్యకార్యములను దెలుపుట కిటఁ దావుచాలదు.

కొన్నిశాసనములలో నీదక్షిణభారత చక్రవర్తి తానుజయించిన దేశములను బరాజితులను జేసినశత్రువులను బేర్కొనియున్నాఁడు. పూర్వదిగ్విజయ యాత్రావిషయములు దెలియుశాసనములలో నవసరములైన వానిని గొన్నిటి నిట నుదాహరించెదను.

VII (5) (౧) పూర్వ దిగ్విజయ యాత్రలను దెలుపు శాసనములు

౧. "స్వస్తిశ్రీజయాభ్యుదయ శాలివాహన శకవర్షంబులు ౧౪౩౬ చెల్లంగానామీఁదడవచే భావసంవత్సర జ్యేష్ఠ బ౨లుశ్రీమన్మహారాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప శ్రీవీరకృష్ణరాయ మహారాయలు వుదయగిరిదుర్గం మీఁద విడిశి ప్రతాపరుద్రగజపతిని కొండవీడు పర్యంతం విఱుగంబాడిచి వుదయగిరిదుర్గానకు మేణతవేయించి దుర్గంపుచ్చుకుని ప్రతాపరుద్ర గజపతి వారిపిన్నతండ్రి తిరుమలకాంత రాయనిని పట్టుకొని తిరిగి విచ్చేసియిప్పుడు వుదయగిరి కోనవల్లభరాయనికిసమర్పించిననెల్లూరుశీమలోని శికల్లుగ్రామం౧-"†

౨ "స్వస్తి శ్రీ జయాభ్యుదయ శాలివాహ్న శకవర్షంబులు ౧౪౩౬ మీఁదనడచే భావసంవత్సర ఆషాఢశు ౧౨ గు. శ్రీమన్మహా

† ఉదయగిరికొండమీఁదిఆలయములోనున్న శాసనము నెల్లూరిశా. సం.3 పుట ౧౩౯౩

రాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప శ్రీవీర కృష్ణదేవరాయ మహారాయలు ప్రతాపరుద్ర గజపతిని కొండవీటిదనకాను విరుగం బొడిచి ఉదయగిరిదుర్గమున్ను కైకొని తిరిగి విజయనగరం రాజధానికి విచ్చేస్తున్న తిరుమలమీందికివిచ్చేసి తిరువేంగళనాథదేవున్ని దర్శించి తిరువెంగళనాథ దేవునికి కనకాభిషేకంచేసిన రొఖ వరాహాలుగ 30000 ఇవేఅక్షరాల ముప్పై వేలవరహాలున్ను ... ..." §

3 శుభమస్తు స్వస్తి శ్రీమన్ మహారాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర మూరురాయరగండ అరియరాయవిభాడ అష్టదిక్కు రాయమనోభయంకర భాషగెతప్పువరాయరగండ పూర్వదక్షిణ పశ్చిమసముద్రాధీశ్వర యవనరాజ్యస్థాపనాచార్య గజపతివిభాడ శ్రీవీరప్రతాప శ్రీకృష్ణరాయ మహారాయలు విజయనగరానుండి పూర్వదిగ్విజయ యాత్రకు విచ్చేసి వుదయగిరి దుర్గంన్ను సాధించి తిరుమలకాంతరాయమహాపాత్రునిన్ని పట్టుకొని అద్దంకి వినికొండ బెల్లంకొండ నాగార్జునకొండ తంగేడు కేతవరం మొదలయిన గిరిదుర్గస్థలదుర్గాలు యేకధాటినికైకొని కొండవీటి దుర్గంమీందను విడిచి దుర్గంచుట్టుచుట్టిమొదట చప్పరాలు పెట్టి కోట పడకొట్టించి దుర్గమునుపట్టుకొని దుర్గంమీందనుండు ప్రతాపరుద్ర గజపతి రాయల కొమారుండు వీరభద్రరాయండు కొమారగహంవీర పాత్రునికొడుకు నరహరిదేవు రాచూరుమల్లుఖానుండు వుద్దండఖానుండు జన్యావుల కసవపాత్రుండు పూసపాటి రాచిరాజు శ్రీనాథరామరాజు లక్ష్మీపతిరాజు పశ్చిమ బాలచంద్రమహాపాత్రుండు వీరుమొదలైనపాత్రసామంతులాను మన్యవారినిన్ని జీవగ్రాహంగాను పట్టుకొని వారికి అభయదానమును యిచ్చి ధరణికోట అమరేశ్వరానకు విచ్చేసి కృష్ణవేణ్యా నదీతీరమందు అమరేశ్వర దేవునిసన్నిధిని తులాపురుష మహాదానమును శాయనవధరించి తమదేవుళ్లు చిన్నాజిదేవమ్మ తిరుమల దేవమ్మగారి

---

§ తిరుపతి దేవస్థానమువారిశాసనసం 3 సంఖ్య ౬౭

చేతనుమహాదానాలు శేయించి నవధరించితిరిగివిజయనగరానకువిచ్చేసి రత్నసింహాసనమునుండి సాంమ్రాజ్యం చేస్తున్న స్వస్తి శ్రీజయాభ్యుదయ శాలివాహన శకవరుషంబులు ౧౪౩౭ అగునేటి యువసంవత్సర కార్తీక బ ౩ గు నాండు తిరువేంగడనాథదేవునికి నవరత్న ప్రభావళి ౧...…"౧ (క్రీ. శ. ౧౫౧౫ అక్టోబరు ౨౫)

౮. పైనివ్రాసిన ౩ సంఖ్యగలశాసనములోని "శుభమస్తు … తిరిగి విజయనగరానకు విచ్చేసి" అనువాక్యములను మరల యీశాసనమున వ్రాసి పిమ్మట నీక్రిందివాక్యములను వ్రాసెను.

"సామ్రాజ్యం చేస్తున్న మరింని కళింగదేశ దిగ్విజయార్థమై బెజవాడకు విచ్చేసి కొండపల్లిదుర్గమున్నుసాధించి ఆదుర్గంమీదనున్న ప్రహరరాజెశిరశ్చంద్రిమహాపాత్రుండు బోదజనమహాపాత్రుండు బిజిలిఖానుండు వీగు మొదలయినవారినింని జీవగ్రాహంగాను పట్టుకొని వారికి అభయదానం ఇచ్చి అనంతగిరి, ఉండ్రికొండ, ఉల్లకొండ, అరువపల్లి, జల్లిపల్లి, కందికొండ, కప్పలువాయి, నల్లకొండ, కంభం మెట్టు, కనకగిరి, శంకరగిరి ఇవి మొదలయిన తెలుంగాణ్యాఖదుర్గాలు ఏకధాటిని కైకొని సింహాద్రి పొట్నూరికి విచ్చేసి అక్కడను జయ స్తంభము వేసి, మహాదానమును శాయ నవధరించి తిరిగి రాజమహేంద్రవరానకు విచ్చేసి తనదేవులు చింనాదేవంమ్మ తిరుమలదేవంమ గారిచాతనుమహాదానాలు శేయించనవధరించివిజయనగరానకువిచ్చేసి స్వస్తిశ్రీ జయాభ్యుదయ శాలివాహనశకవర్షంబులు ౧౪౩౮ అగు నేటి ధాతసంవత్సర పుష్యశుద్ధ ౧౦ శు నాండు (క్రీ. శ. ౧౫౧౭ జనవరి ౨వ తేదీ) తిరుమలమీదికి విచ్చేసి తిరువేంగళనాధునిదర్శించి దేవునికి కంఠమాల ౧ పదకం ౧ గర్భగృహంమీది విమానానకుం పైండిపూశే అందుకు వరహాలుగ ౩౦౦౦౦ దేవునికి …… ౫౦౦ వరహాలు సమర్పించి తిరిగి విజయనగరానకు విచ్చేసి సామ్రాజ్యం

---

౧ తిరుపతి దేవస్థానము వారి శాసన సం. ౩ సంఖ్య ౪౧

చేస్తూన్ను మాఁంని విక్రమసంవత్సర ఫాల్గుణశుద్ధ ౧౧ ఆ. నాఁడు (క్రీ. శ. ౧౫౭౧. ఫిబ్రవరి ౧౭ వ తేది) తిరుమలమీఁదికి విచ్చేసి తిరువెంగళనాధ దేవుని దర్శించి నవరత్నఖచితమైన పీతాంబరమును ముత్యాలును మాణిక్యాలును పచ్చలును నీలాలును టూపించిన కల్లావు అదిన్ని నవరత్నఖచితమైన వింజామరాలు రెండును సమర్పించి తమదేవులు తిరుమలదేవమ్మంగారిచాతను నవరత్నాల పదకమును సమర్పణ సేయించి యీసేవ ఆచంద్రార్కస్థాయిగాను నడవవలెనని యిచ్చినధర్మశాసనం .... ”౧.

౫ సింహాచలమందలి నరసింహస్వామివారి యాలయమందున్న శాసనము: “శుభమస్తు. శ్రీమన్ మహారాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర మూరురాయరగండ అరిరాయవిభాడ భాషగెతప్పువ రాయరగండ యవనరాజ్యస్థాపనాచార్య శ్రీవీరప్రతాప కృష్ణదేవమహారాయలు విజయనగర సింహాసనారూఢుండై పూర్వదిగ్విజయయాత్రకు విచ్చేసి ఉదయగిరి కొండవీడు కొండపల్లి రాజమహేంద్రవరం మొదలయినదుర్గాలు సాధించి సింహాద్రికి విచ్చేసి స్వస్తిశ్రీ జయాభ్యుదయ శాలివాహనశక వర్షంబులు ౧౪౩౮ అగునేంటి ధాతుసంవత్సర చైత్ర బ౧౨ వ రాన సింహాద్రినాథున్ని దర్శించి తమతల్లి నాగాదేవమ్మంగారికిన్ని తమ తండ్రి నరసానాయినింగారికి పుణ్యంగాను దేవునికి సమర్పించిన కంఠమాల ౧ కి ముత్యాలు ౯౧ వజ్రమాణిక్యాలకెంపులజోడు ౧ శంఖచక్రాలు పదకం ౧ పైండిపళ్ళెం ౧ కి తూంకాలు ౪౪౭౨ ౮౨ కానిక మాడలు ౨౦,౦౦ తమదేవులు చిన్నాదేవమ్మంగారిచాతను సమర్పించినపదకం ౧ వరహాలు ౫౦౦ తిరుమల దేవమ్మంగారిచాతను సమర్పించిన పదకం ౧ వరహాలు ౫౦౦ ఇంతవట్టు సమర్పించినధర్మశాసనం”౨ (౨౬ మార్చి ౧౫౧౬ సం॥) అమరావతి శాసనము. అహోబల శాసనము మొదలగు మరికొన్ని శాసనము లున్నవి. గ్రంథవిస్తరభీతిచే వ్రాయలేదు

౧. తిరుపతి దేవస్థానము వారిశాసన సం 3 సంఖ్య ౮౦.

౨. ద. హిం. శా సం ౬ సంఖ్య ౬౯౬

VII (5) (౨) ఉదయగిరి విజయము

ఈశాసనములనుబట్టి రాయలు:—

(౧) క్రీ. శ. ౧౫౧౩ సెప్టెంబరు అక్టోబరు నెలలలో మొదటిదండ యాత్రకు బయలుదేరి ౧౫౧౪ జూను నెలలోపున నుదయగిరిదుర్గ మును వశపఱచుకొని. మరల విజయనగరమునకుఁ దిరిగివెళ్లెనని స్పష్ట మగుచున్నది.

VII (5) (3) కొండవీటి విజయము

(౨) ౧౫౧౪ సం॥ వర్షకాలమును విజయనగరములోఁ గడపివర్ష కాలానంతరము మరలబయలు దేరి, ఉదయగిరిదుర్గమును మరలసాధించి కొండవీటిదుర్గముపైకి నచ్చి మిగులదుర్గమ మయిన యాదుర్గమును బహుకష్టముమీఁద ౧౫౧౫ జూలై నెలలోపునసాధించి, ప్రతాపరుద్ర గజపతి కుమారుఁడైన వీరభద్రగజపతిని, నాతనితోఁగూడనాదుర్గ మందున్న గొప్పసరదారులను జెఱగొని విజయనగరమునకుఁ దీసికొని పోయెను ఇది రెండవదండయాత్ర. కొండవీటిదుర్గమును, శా శ. ౧౪౩౭ యువ. సం. ఆషాఢశుక్ల యేకాదశీశనివారము (౨3 వ జూన్ ౧౫౧౫) నాఁడు తిస్మరుసు జయించిన ట్లీదుర్గముమీఁద నొక శాసనము కలదు.౧ కొండవీటిదుర్గమును బట్టుకొనినపిమ్మట నమరా వతి కేఁగి తులాపురుషదాన మొనర్చినట్లు పై శాసనములలో నున్నది. అమరావతియందును నొకశాసన మున్నది. ఆశాసనము యువసం వత్సరఆషాఢ బ ౧౨ భానువాసరమున (౧౫౧౫ జూలై 8 వ తేదీ) వ్రాయించెను. ౨ అచ్చటినుండి శ్రీశైలమునకుఁ బోయి యచ్చట యువ సంవత్సర శ్రావణ శు.౧౫ బుధవారమునాఁడు శాసనము (౧౫౧౫ జూలై ౨౫ తేదీ) వ్రాయించెను.

VII (5) (౪) కొండపల్లి విజయము

(౩) ౧౫౧౫ సంవత్సరపు వర్షాకాలమున విజయనగరమునుండి పిమ్మట మరలఁ బ్రచండ సైన్యముతో బయలువెడలి, బెజవాడకు వచ్చి, యటనుండి కొండపల్లిదుర్గమున కేఁగి దానినిసాధించి యచ్చట నున్న సరదారులను జెఱగొని యాపట్టున తెలంగాణాదుర్గములన్నిటిని వశపఱచుకొని, రాజమహేంద్రవరమును జయించి, సింహాద్రివఱకుఁ జని పొట్నూరివద్ద జయస్తంభమును నాటించి, సింహాచలనరసింహ స్వామిని దర్శించి యాస్వామికి దానములొసంగి క్రీ శ. ౧౫౧౮ సం॥ మార్చి ౨౮ వ తేదీని శాసనమువ్రాయించెను ఈదండయాత్రలోనే రాజమహేంద్రవరమును జయించెను. దానినిదాఁటినపిమ్మట మార్గ మధ్యమునఁ జితాపుఖాననునాతఁ డడ్డుపగిలి రాయలతో రణమొన ర్చెను. ఈయుద్ధమును గూర్చి చరిగొండ ధర్మన్నకవి చారిత్రమున వ్రాసెదను.

VII (5) (౫) కళింగ దండయాత్రలు

(౪) పొట్నూరున జయస్తంభము నాటుటతోఁ గళింగదేశ విజయము పూర్తికాలేదు ఈజయస్తంభమును నాటించినపిమ్మట మరల తీర్థయాత్రాసక్తుని, కోటిలింగపుణ్యక్షేత్రమును, గోదావరితటమును, అనేకదేవాలయ సంయుతంబునగు రాజమహేంద్రవరమునకు వచ్చి యచ్చట తినదేవులచేత ననేకధర్మములు చేయించి, యచ్చటనుండి విజయనగరమున కేఁగి మరల, ౧౫౧౭ సం॥ జనవరి ౨ వ తేదీకి, తిరుపతికి వచ్చినట్లు పైనివ్రాసిన శాసనము వలనఁ దెలియుచున్నది. రాజమహేంద్రవరమున రాయలదేవుల శాసనములు గన్పట్టలేదు. గజపతిపైఁ గటకమునకుఁ దుదిదండయాత్ర యెప్పుడు వెడలెనో, ఎప్పుడు గజపతితో సంధిజరిగెనో, ఎప్పుడు గజపతికూఁతును రాయలు

౧ మహమ్మదీయ మహాయుగము. పుట ౩౫౮.

౨ ద. హి. శా. సం ౬ సంఖ్య ౨౪౮

పెండ్లాడెనో రాయలశాసనములవలనఁగాని అప్పటివాఙ్మయమువలనఁ గాని స్పష్టముగాఁ దెలియుటలేదు. గజపతి కల్లుఁడైనకతమునవాతనిని జయించుటనుగూర్చినయుదంతములను రాయలు తరువాతి శాసనములలో వ్రాయుటకిష్టపడలేదేమో యని తోఁచుచున్నది. దీనినిబట్టి, పోట్నూరునజయస్తంభమును పాతించినపిమ్మట రెండవసారికళింగముపైకి శ్రీకృష్ణరాయలు యుద్ధమునకై వెడలనే లేదనియు, నాతఁడు విజయనగరమునందుండగనే, గజపతి తనయను రాయలకిచ్చినట్లును రాయలుయుద్ధమును విరమించినట్లును సంధిజరిగెననియుఁ గొందఱుఁ భావించుచున్నారు. కొండవీడు దుర్గమున, వీరభద్రగజపతి తోపాటుగబ్రతాప రుద్రగజపతిభార్యనుగూడ ఖయిదీగాఁదీసికొనిపోయెననియు,గజపతితనయను రాయలకిచ్చిపరిణయమొనర్చినట్లును,గజపతిభార్యను విడిచిపుచ్చినట్లును దిమ్మరుసుతో గజపతిజరిపిన యుత్తరప్రత్యుత్తరములమూలమున సంధిజరిగెననియు నొకకథచెప్పుచున్నారు. ఈకథయందలి సత్యాసత్యములను గూర్చి తరువాత చర్చించెదను.

రాయలు జగన్నాథమువఱకు వెళ్లినట్లును రాయలు వచ్చుచున్నాఁడను వార్తను విని గజపతి పాఱిపోయినట్లును, ఆముక్తమాల్యదలోని సప్తమాశ్వాసాంతపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది రాయలమంత్రియగు రాయసం కొండమరుసయ్య వ్రాయించిన చోళసముద్రపు శాసనమునందలి.

"దేవబ్రాహ్మణసీమాపాలకం స్వామికార్యహితవంతం
ఘనగిరి ఉదయాద్రి ప్రముఖాది అనేకదుర్గ ప్రజారక్షకం
సింహాద్రి శ్రీకూర్మ జయస్తంభకార్యనిర్వాహకం చప్పన్న
దేశచిత్రలిపిలేఖకోవిదం...... "౧

అనువాక్యములనుబట్టి శ్రీకృష్ణరాయలు గంజాము మండలమందలి శ్రీకూర్మమున జయస్తంభమును నాటించినట్లును, ఆకార్య

౧ ద. హిం. శా. సం. ౯ సంఖ్య ౫౦౭

మునుగొండమరుసయ్య నిర్వహించినట్లును స్పష్టమగుచున్నది. ఈ రెండు కార్యములును సింహాచలమువఱకు వచ్చిన మూఁడవ దండయాత్రలో జరిగినవి కావు శ్రీకూర్మమును జగన్నాథమును సింహాచలమున కుత్తరమున విశేషదూరములో నున్నవి. జగన్నాథము కటకమునకు నాతిదూరమునం దున్నది. కావున రాయలు నాల్గవ దండయాత్రలో కటకమునకు వెళ్ళెననుట నిశ్చయము. "కటకపురిగాల్చె, వడ్డాదిమసి యొనర్చె" అను మనుచరిత్రవాక్యములు కూడ నీవిషయమును ధ్రువపఱచుచున్నవి

కటకముపై దండయాత్ర యెప్పుడు జరిపెను ? అనువిషయమును గూర్చి యాలోచింపవలసియున్నది. పైనివ్రాసిన కొండమరుసయ్య శాసనము, ఈశ్వరసంవత్సర మార్గశిర బ 3 (౧ డిశంబరు ౧౫౧౭) నాఁడు వ్రాయించినది కావున నంతకుపూర్వమును, సింహాచల ప్రథమ శాసనమునకుఁ బిమ్మటను (౨౯ మార్చి ౧౫౧౬) కటకమునకు రాయలేఁగె ననియు నప్పుడే కళింగదేశ సంపూర్ణవిజయమును, గజపతితో మైత్రివాటిల్లుటయు, రాయలు గజపతి కల్లుఁడగుటయు సంఘటిల్లెననియు నిశ్చయింపఁ దగియున్నది.

గుంటూరుమండల మందలి కొమ్మూరుగ్రామమున రాయల సేవకుఁడగు లక్ష్మీకాంతరుసు ధాతసంవత్సర ఫాల్గుణ బ ౫ గురువారము (౧౨ మార్చి ౧౫౧౭) నాఁడు వ్రాయించిన శాసనములో రాయలు కటకమువఱకును జయించినట్లు వ్రాయఁబడియున్నది.† ఈశాసనము యొక్క పూర్తిపాఠము నాకు లభింపలేదు. ఇందలిసంగతులను గూర్చి పూర్తిపాఠము లభించిన పిమ్మటఁ జర్చింపవలసియున్నది. దీనినిబట్టి రాయలు కటకమునకు ధాతసం॥ర ఫాల్గుణ బ ౫ గురువారమునకుఁ బూర్వమే వెళ్ళి యుండవలయును ధాతసం॥ చైత్ర బ ౧౨ నాఁడు సింహాచలమునందుండి శాసనమువ్రాయించి,

† A R 824 of 1922

యచ్చటనుండి రాజమహేంద్రవరము వచ్చి యటఁ గొన్నినాళ్లుండి దానధర్మములు చేసి పిమ్మట విజయనగరమున కరిగినట్లు తిరుపతి శాసనమునందున్నది. విజయనగరమునకు ధాతసం॥ జ్యేష్ఠమాసములో వెళ్ళియుండవలయును. మఱియు నాసం॥ర ఆషాఢ బ ౩౦ (౨౯జూన్ ౧౫౧౬) వఱకును రాయలు విజయనగరము నందేయున్నట్లొక శాసనము * చెప్పుచున్నది

తిరుపతిదేవస్థానము వారిరిపోర్టులో, కటకవిజయము క్రీ శ. ౧౫౧౬ సం॥ మార్చి నెలకు లేక జూను నెలకు పూర్వమే జరిగియుండునని వ్రాసియున్నారు $ కాని పై కారణములను బట్టి యది యంగీకార్యముగాఁ దోఁచుట లేదు.

ధాతసం॥ శ్రావణమాసము మొదలు కార్తీకమాసాంతము వఱకు రాయ లెచ్చట నున్నది తెలియుటలేదు. ఈమాసములువర్షాకాలమగుటచేఁ గటకవిజయయాత్ర యీకాలములో జరిగెనని చెప్పలేము. వర్షాకాలమును లెక్కచేయక యీకాలములోనే యీదండయాత్ర చేసియుండినఁ జేసియుండవచ్చును. శ్రీకూర్మమునను, శ్రీజగన్నాథమునను రాయలు దానముచేసి శాసనములు వ్రాయించియుండును. కానియవి నాకులభ్యముకాలేదు. అవిదొరకినచో, గటకవిజయకాలము స్పష్టముగాఁ దెలియును. వానికై ప్రయత్నింప వలసియున్నది ధాతసం॥ వర్షకాలమున రాయలు కటకముపైకి వెడలలేదని తలంచితిమేని, ధాతసంవత్సరమంతయు నూరకయుండెనని తేలుచున్నది. ఈకాలములో రాయలు తనసైన్యమును సింహాచలప్రాంతమున నుంచెనో, సైన్యసమేతుఁడై తిరిగి వచ్చెనో తెలియదు.

ధాతసం॥ పుష్యమాసము మొదలు ఈశ్వర సంవత్సర చైత్రమాసమువఱకును శ్రీకృష్ణరాయలు దక్షిణదేశ తీర్థయాత్రలు చేయుచున్నట్లు శాసనములవలనఁ దెలియుచున్నది.

* A R 457 of 1923

$ ౧ పుట ౧౭౧

ధాతసం॥ పుష్య శు ౧౦ శు (౨-౧-౧౫౧౭) తిరుపతి
" పుష్య బ ౨ బు॥ (౯-౨-౧౫౧౭) కంచి
" మాఘమాసము (౬-౨-౧౫౧౭) కుంభకోణము
ఈశ్వరసం॥ చైత్రము (౧-౪-౧౫౧౭) కంచి

కంచినుండి విజయనగరమునకు వచ్చి యచ్చటనుండి కటకము పైకి దండయాత్ర సాగించి, యీశ్వరసంవత్సర వేసవికాలములో ననఁగా ౧౫౧౭ మే-జూలై నెలలలోఁ గళింగదేశ సంపూర్ణ విజయము నందుటయు గజపతితో మైత్రినెఱపుటయు నాతనితనయను బరిణయ మాడుటయు జరిగించియుండునని తలంచుట కవకాశమున్నది. కటకముపైకి ధాతసం॥ర వర్షాకాలములో వెళ్ళెననుటకంటె నీశ్వరసంవత్సరము వేసవికాలములో వెళ్ళెననుటయే సమంజసమని తోఁచును. కాని యిందులకుఁ గొమ్మూరుశాసన మాటంకము గల్పించుచున్నది. కొమ్మూరుశాసనము సత్యమయ్యెనేని, ౧౨ మార్చి ౧౫౧౭ కు పూర్వమే, కళింగదేశ దండయాత్ర పూర్తియయ్యెనని నిశ్చయింపవచ్చును. ఎట్లయినను, నీదండయాత్ర కొండమరుసయ్య చోళసముద్రపు శాసనమునకుఁ (౧ డిశంబరు ౧౫౧౭) బూర్వము నడచెననుట నిశ్చయము. రాయలు, కటకముపైఁ జేసినదండయాత్ర క్రీ. శ ౧౫౧౬ ఆగష్టు-డిశంబరు నెలలో జరిగెనా? ౧౫౧౭ మే-నవంబరు నెలలలో జరిగెనా? యనువిషయమును భావిపరిశోధనము వలన నిశ్చయింప వలసియున్నది.

సింహాచలమందున్న రెండవశాసనములోని[1] "ప్రతాపరుద్ర మహారాయల వద్దపుచ్చుకున్న గ్రామములు" అనుమాటలను బట్టి ఆశాసనకాలమైన ౮-౮-౧౫౧౯ నాఁటికిఁ గాని కళింగదేశవిజయము పూర్తికాలేదని కొందఱు భావించుచున్నారు. కాని యది యంగీకార్యము కాదు. కృష్ణరాయలానాఁటికి రెండవమారు సింహాచలము

౧ ఈశాసనమును అముక్తమాల్యదా స్వప్నకాలనిర్ణయ మనుశీర్షిక క్రింద నిచ్చియున్నాఁడను.

నను విచ్చేసి స్వామికర్పించుటకొఱకై మామగారి నడిగి కొన్ని గ్రామములను పుచ్చుకొనెనని తలంచుటయే సమంజసము. స్వామి కొఱకిట్లు దగుగుటయు, మామగారిచ్చుటయుఁ గూడ విరుద్ధము గాదు. అదియునుగాక యాదేశమంతయు విజయానంతరమల్లుడు మామకొసఁగినదియే. "ప్రతాపరుద్రమహారాయలయొద్ద జయించి పుచ్చుకొనిన" యని యాశాసనమున లేకుండుటకూడ నాయూహకు బలమొసంగుచున్నది.

VII (5) (ఉ) ప్రతాపరుద్రగజపతి భార్యను రాయలు బందీగాఁ జేసెనా ?

పూర్వదిగ్విజయయాత్రలోఁ గొండపల్లిదుర్గముననో, కొండ వీడుదుర్గముననో యుండఁగాఁ బ్రతాపరుద్రగజపతిభార్యను కృష్ణ రాయలు బందిగా విజయనగరమునకుఁ దీసికొనిపోయెనని స్యూయెల్ వ్రాసియున్నాఁడు కాని యిది యథార్థమని చెప్పుట కాధారములు లేవు ఉదయగిరికోటను బట్టుకొనినది మొదలు కృష్ణరాయలు, తన దేశముపైకి దండయాత్రలు సలుపనున్నాఁడని ప్రతాపరుద్రగజపతికిఁ దెలియును తానుకృష్ణానదియొద్ద రాయలతో ఢీకొని వెనుకకు మరల వలసినవాఁ డయ్యెను. ఈసందర్భములో గజపతి తనభార్యను గొండ వీటిలోఁ గాని కొండపల్లిలోఁగాని యుంచునా యని సంశయము కలుగుచున్నది. మనుచరిత్రయందుఁ బెద్దన రచించిన:—

శా. హిందూరాజ్యరమాధురంధర భుజాహిగ్రామణీకంచుక
త్కుందస్వచ్ఛయశోగుళుచ్ఛ యవనక్షోణీధవస్థాపనా
మందీభూతకృపాకటాక్ష యసకృన్మాద్యత్కళింగాంగనా
బందీగ్రాహ విగాహితోత్తర కకుబ్ధాటీసమాటీకనా ! †

యనుపద్యమునందలి "కళింగాంగనాబందీగ్రాహ" యనువాక్యమును బట్టి ప్రతాపరుద్రగజపతిభార్యను రాయలు బందీగా విజయనగరము

† మూఁడవ యాశ్వాసము ౧౪౭ వ పద్యము.

నకుఁ దీసికొనిపోయెనని యనుచున్నారు. కొండపల్లి కొండవీటిదుర్గములలో సేనానాయకులను పరదార్లను ననేకులను జీవగ్రాహముగాఁ బట్టుకొని చెఱయందుంచినాఁడు. వారితోఁబాటుగ వారిభార్యలను గూడఁ బందీలుగాఁదీసికొనిపోయియుండును. అట్టివారినే పెద్దనార్యుఁడు పై వాక్యముచే సూచించినాఁడనియుఁ బ్రతాపరుద్ర గజపతి భార్యను బందీగాఁ జేయలేదనియు నాయభిప్రాయము.

కృష్ణరాయలు యుద్ధయాత్రలలోఁ జేజిక్కిన నారీమణులను జాల గౌరవముతోఁ జూచెడివాఁడని చరిత్రకారులందఱు నేకగ్రీవముగా వ్రాసియున్నారు.

VII (గ) (౭) కృష్ణానదీతీరమున ప్రతాపరుద్రగజపతికిని రాయలకును యుద్ధము జరిగెనా ?

ఈవిషయమున మహమ్మదీయమహోయుగ మిట్లుచెప్పుచున్నది "కృష్ణదేవరాయ లుదయగిరిఁ దీసికొని కొండవీటిమీఁదికి దండెత్తి వెళ్లుచున్నాఁడని విని కటకాధీశ్వరుఁడగు ప్రతాపరుద్రదేవుఁడు పదుమూఁడువందల యేనుఁగులును, ఇరువదివేల గుఱ్ఱములును, అయిదు లక్షలకాల్బలమును వెంటదీసికొని యోఢ్రదేశమునుండి బయలుదేరి కృష్ణరాయలతోఁ బోరాడుటకుఁ గృష్ణానదిని సమీపించెను. ఈవర్తమానము విని కృష్ణరాయలు కొండవీడువిడిచి తన సైన్యములతో గజపతిసైన్యముల సమీపించెను. కృష్ణకుత్తరమున గజపతిసైన్యమును దక్షిణమున రాయలసైన్యములును విడిసి యుద్ధమునకు వేచియుండెను ఏఱు దాఁటునప్పుడు పోరాడుటవలన అనావశ్యకముగా సైనికులు పడియుదురు. కావున మీరు కృష్ణదాఁటి యటు వచ్చెడి యెడల మేము రెండుమైళ్ళు వెనుకకుఁ బోయెదము లేదా మీరు క్రోసెడు దూరము వెనుకకుంబోయి మమ్ము నావలకు రానిం"డని రాయలు గజపతికి వర్తమానమంపెను. కాని యందులకుఁ బ్రత్యుత్తరము

రానందున రాయలు శత్రువులతోఁ బోరాడుచుఁ గృష్ణానదిని స్వసైనికులతోఁ దాఁటి గజపతితో ఘోరముగాఁబోరియాతనిఁ బాఱఁదోలి యెన్నియో యేనుఁగులును గుఱ్ఱంబులును ధనంబును గొల్లగొట్టెను"

ఈయుద్ధము క్రీ. శ ౧౫౧౫ సం॥ మొదటిపాదములో జరిగి యుండవలయును. పైనివ్రాసిన నెల్లూరుశాసనములో ఉదయగిరిదుర్గమును బట్టుకొనినప్పుడే అనగా ౧౫౧౪ సంవత్సరము జూను నెల లోపుననే "ప్రతాపరుద్రగజపతిని కొండవీటిదనకాను విరగంబొడిచి ఉదయగిరి దుర్గంపుచ్చుకొని" అని వ్రాసియున్నది దీనిబట్టిప్రతాపరుద్రగజపతితో ౧౫౧౪ లో నొకమారు యుద్ధము జరిగినట్లును అందు గజపతి యోడిపోయి, కొండవీటిదుర్గములోనికి బాఱిపోయినట్లు కనఁబడుచున్నది. ౧౫౧౪ లోఁ గటకమున కేఁగి సైన్యమును కూర్చుకొనివచ్చి ౧౫౧౫ లో మరలరాయలతోఁ గృష్ణానదియొద్దున రణమొనర్చియుండును. లేదా, నెల్లూరుశాసనములోని "ప్రతాపరుద్ర గజపతిని" అనుమాటలకు "ప్రతాపరుద్రగజపతి సైన్యమును" అనియర్థము చెప్పుకొని, ౧౫౧౪ లో రాయలకును, గజపతికిని యుద్ధము జరుగ నెలేదని తలంపవలసియుండును.

VII (5) (౮) వీరభద్రగజపతి ఆత్మహత్య చేసికొనియెనా !

ప్రతాపరుద్ర గజపతికుమారుఁడైన వీరభద్రగజపతిని కొండవీడుదుర్గమున రాయలు జీవగ్రాహముగాఁ బట్టుకొని, విజయనగరమునకు బందీగాఁ దీసికొనిపోయెనని రాయలశాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. విజయనగరమున వీరభద్రగజపతియాత్మహత్య చేసికొనెనని మహమ్మదీయ మహాయుగమున నిట్లు వ్రాసియున్నది.

"రాయలు నిజపురమునకువచ్చిన తరువాత నొకనాఁడు చెఱసాలలో నున్న గజపతిపుత్త్రుని ఖడ్గకౌశలముఁజూడ నాతనిఁ బిలిపించి వినోదము చూపుమనఁగా నతఁడు రాయగౌరవమున కోర్వలేక పొడుచు

కొని వచ్చెను. తరువాత రాయలకును గజపతికిని సంధి జరిగి తన కూఁతుని రాయలకిచ్చి వివాహము చేసెను."

వీరభద్రగజపతిని బట్టుకొనినది ౧౫౧౫ జూను ప్రాంతము. గజపతితో సంధిజరిగినది. ౧౫౧౬ వ సంవత్సరము ఈ నడుమ నీయాత్మహత్య జరిగియుండవలయును.

అనంతపురమండలములోని మడకసిర తాలూకా యందలి చగులోపల్లిగ్రామమున నున్న శిలా శాసనము*లో వీరభద్రగజపతి కృష్ణ రాయనికి పుణ్యముకొఱకు కొకచెఱువును ద్రవ్వించి సిరలోనున్న తిరువెంగళనాథుని కర్పించినట్లును నాఁడు మలయబెన్నూరు సీమకుఁబరి పాలకుఁడుగానున్నట్లును గనిపట్టుచున్నది శాసనకాలము యువసంవత్సర కార్తిక శు౫ (౧౫౧౫ అక్టోబరు) కొండవీడుదుర్గమునవీరభద్ర గజపతిని బట్టుకొనినది ౧౫౧౫ జూన్ ౨౩ వ తేదీ. నాల్గుమాసములలో రాయలు తనశత్రువును తనక్రిందనున్న యొకసీమకుఁ బరిపాలకుఁడుగా నిర్ణయించుటయు, వీరభద్రగజపతి రాయలయొద్ద నుద్యోగము స్వీకరించుటయు విచిత్రముగాఁ గనపట్టుచున్నది అప్పటికింకను గళింగ దేశవిజయము పూర్తికాలేదు. ప్రతాపరుద్రగజపతితో సంధి జరుగలేదు. వీరభద్రగజపతి రాయలయొద్ద నుద్యోగమునం దున్నచో ఖడ్గవిద్యాకౌశలముఁ జూపుమని నప్పుడేల యభిమానమును జెందియాతఁ డాత్మహత్యగావించుకొనియెనో తెలియదు. చగులోపల్లి శాసనపూర్తిపాఠము నాకు లభింపలేదు. అదిలభించువఱకు నీవిషయ మనుమానాస్పదముగా నెంచుటయే లెస్స.

శా. శ. ౧౪౪౦ లోఁ గృష్ణరాయలును వీరభద్రగజపతియుఁ గలిసి కృష్ణానదీతీరముననొకదానమొసంగి యొకశాసనమువ్రాయించి నట్లు గుంటూరు మండలమందలి గుంటూరు తాలూకాలోని యుంద

* A. R. 744 of 1917

విల్లి గ్రామమునందలి శాసనమును బట్టి తెలియుచున్నది. అని దొర తనమువారి రిపోర్టుల యందున్నది.†

ఇందలి విషయములు నిజమయ్యేనేనియును, నీవీరభద్ర గజపతి ప్రతాపరుద్రగజపతి కుమారుఁడయ్యేనేనియును నతఁడాత్మహత్య చేసికొనలేదనియు, క్రీ శ. ౧౫౨౮ వఱకు జీవించి యుండెననియు స్పష్టమగును.

ఉండవిల్లిశాసనము ప్రకటితమైనది౧ ఇది క్రీ శ. ౧౫౨౮ ఫిబ్రవరి ౨౮ వ తేదీనాఁడు (పార్థివసంవత్సర ఫాల్గుణ శు ౧౫ సోమవారం) పెనుగొండవాస్తవ్యులగు నల్లురువైశ్యులు వ్రాయించినది. ఇందుఁ గృష్ణరాయల నామముగాని వీరభద్రగజపతి నామముగాని యుదాహరింప బడలేదు "వీర ప్రతాపరుద్రగజపతి" అనియున్నది. ఇతఁడు ప్రతాపరుద్రగజపతియేగాని యాతనికుమారుఁడైన వీరభద్రగజపతికాఁడు. ఇతనిప్రశస్తిలో "నవకోటికర్ణాటేశ్వర" అని యుండుటచేఁ గృష్ణరాయలును వీరభద్రగజపతియు. నీశాసనమున నుదాహృతులైరని దొరతనమువారి శాసన శాఖవా రభిప్రాయపడినట్లు కన్పట్టుచున్నది కాని అది పొరపాటు చరులోపల్లి శాసనమునఁగూడ నిట్టిపొరపా టేమైనఁగలదేమోయని యనుమానము.

ప్రతాపరుద్రగజపతి కృష్ణరాయల యనంతరమునమూఁడేండ్లు అనఁగా క్రీ. శ. ౧౫౩౨ వఱకు జీవించియున్నాఁడు. అతని తరువాత వీరభద్రగజపతి రాజ్యమునకు రాకపోవుటచే నాతఁ డంతకుముందే చనిపోయెననుమాట వాస్తవము. కాని యంత మాత్రముచే నాతఁడాత్మహత్య గావించుకొనెనని నిశ్చయించి చెప్పలేము. ప్రతాపరుద్ర గజపతితో సంధిజరుగువఱకు నాతఁడు చెఱయందుండిన నుండవచ్చును. చెఱలోఁగాని యటుపిమ్మటఁగాని యాతఁడు స్వాభావిక మరణము

† A. R. 44 of 1909 దొరతనము వారిరిపోర్టు1908-09 పుట 118 పేరా (1) 1912-13 పుట 122 పేరా 58.

౧ ద. హిం. శా. సం. ౧౦ సంఖ్య ౭౩౭

నొందిన నొందియుండవచ్చును. సత్యమిదియని నిశ్చయము గావింప లేము. ఈతనితోఁ బట్టువడిన సరదారు లేమయిరో అదియును దెలియదు.

VII (6) మూఁడవ రాయచూరు యుద్ధము

ఈయుద్ధము, లభించినంతవఱకు కాలమునాఁటి యాంధ్ర కావ్య ప్రపంచములోఁగాని, శిలాశాసనములలోఁగాని వర్ణితమైనట్లు కనఁబట్టదు. ఎచ్చటనైనఁ జెప్పఁబడియున్నను నదిస్పష్టముగా లేకయో మఱుగువడియో యుండి యుండును. ఈయుద్ధము క్రీ. శ ౧౫౨౦ సం. మే నెల ౧౯ తేదీని జరిగెనని, చరిత్రకారులందఱు నంగీకరించు చున్నారు. రాయచూరు దుర్గము కృష్ణరాయల స్వాధీనము నుండి తొలఁగిపోయి ఇస్మాయిల్ ఆదిల్‌షాహా తనవశము చేసికొనుటచే దానిని మరలఁ దీసికొనుటకై రాయలీ యుద్ధమున కుపక్రమించెనని కొందఱందురు. ఇస్మాయిల్ ఆదిల్‌షాహా రాయల స్వాధీనమందున్న రాయచూరుదుర్గమును స్వాధీనము చేసికొనుటకై గొప్ప ప్రయత్నమొనర్చుచుండుటను దెలిసికొని రాయలుకూడ విశేషప్రయత్నము చేసి యాతనినోడించెనని గొందఱందురు. ఇదియే సత్యము. ఆదుర్గము లు రాయలస్వాధీనమునుండి తొలఁగిపోలేదు.

ఈ యుద్ధమునకుఁ గృష్ణరాయలు చేసిన సన్నాహమును న్యూనిజు చక్కఁగా వర్ణించియున్నాడు. ఆవర్ణనమును వ్రాయుట కిటఁ దావుచాలదు. ఈయుద్ధములో ఇస్మాయిల్ ఆదిల్‌షాహా పలాయితుఁ డయ్యెను.

ఇస్మాయిల్ ఆదిల్‌షాహాకు సహాయమొనర్చినవారిలో బీదరు రాజ్యమును బాలించుచున్న అమీరార్ బరీదొకఁడనియు ఇస్మాయిల్ సాహాయ్యమునుగొని అమీరుబరీదు, బహమనీ సుల్తానగు మహమ్మ

దుషాహా కుమారులను ముగ్వురిని బీదరునందుఁ జెఱయందుంచి తాను స్వతంత్రుఁడై రాజ్యముచేయుచుండెననియుఁ జెప్పుచున్నారు.

VII (7) బెడందకోట విజయము

కృష్ణరాయలు, ఇస్మాయిలును జయించిన పిమ్మట బీదరుపై వెడలి బరీదును జయించి యటఁ జెఱలోనున్న మహమ్మదుషాహా కుమారులను విడిపించి యందుఁ బెద్దవానిని సింహాసనాసీనుంజేసెనని న్యూనిజు వ్రాసియుండెను బీదరు కా కాలమున "బెడందకోట" యని పేరు. బెడందకోటను రాయలు జయించినట్లు రెండుచాటువులు తెల్పుచున్నవి.

అలసానిపెద్దన :—

"సమరక్షోణిని గృష్ణరాయలభుజాశాతాసిచేఁబడ్డ దు
ర్దమదోర్దండ బెడందకోట యవనవ్రాతంబుసప్తాశ్వమా
ర్గమునం గాంచి సెబాసహా హరిహరంగాఖూబుఘోడాకితే
తుముకీబాయిలబాయిదే ములకి యందుర్మింటికిం బోవుచున్"

ఒకఅజ్ఞాతకవి :—

గవకుల్ బల్లిదమయ్యె ఢిల్లికిని మక్కాకోట మేలయ్యె మం
డువకున్ గ్రొత్తగ గ్రొత్తదంబు లమరెన్ జోలేరు చందేరులన్
దవసం బెక్కె బెడందకోటపురకాంతాగర్భనిర్భేదన
ప్రవణం బైనభవత్ప్రయాణ జయవార్తన్ గృష్ణరాయాధిపా"

బెడందకోటప్రస్తావము, మనుచరిత్ర, ఆముక్తమాల్యదలలో లేక కేవలచాటువులలో నుండుటంబట్టి మూడవరాయచూరుయుద్ధానంతర మేకధాటిని బీదరువఱకు దండయాత్రసాగించి, యమీరుబరీదును జయించి, యాకోటలో బందీలుగా నున్న మహమ్మదుషాహా కుమారులను విడిపించి, యందొకని నాసింహాసన మెక్కించి రాయలు

మరల విజయనగరమునకు వచ్చెనని తలంపవచ్చును. ఇది యంతయు ౧౫౨౦ లో జరిగియుండును. ఈ బెడందకోట విజయము మఱియే గ్రంథములలో నైన వర్ణింపఁబడెనేమో! ఆగ్రంథములు పెద్దనహరికథా సారమువలె బయటపడలేదేమో!

రాయవాచకములోని ఈ క్రింది వాక్యములు బెడందకోట (బీదరు) విజయమున కన్వయించునని తలంచుచున్నాఁడను.[2] "కృష్ణరాయల వారు ఉత్తరాన తురకలకార్యం జయం చేసుకొని శీఘ్రమై తిరిగితిరుపతికి రాఁగా కళ్యాణకలుబరిగె కోటలవారు గర్వితులై కోటమీదనుండి కూతలీంగ్గా ఆవార్తలు రాయలవారు విని యెదిరితెగవారిని అడుగగా మ్లేచ్ఛుల తెగవారు వున్నారు. గనుక కోటమీందికై అందుల మగుడించ్చమని కలుబలిరేగకోట లగ్గబెట్టించి మూడుముక్కాలు ఘడియలలో కోటసాధించి ఆకోటలో వున్న యజమానుణ్ణి చేపట్టుగా పట్టుకొని ఆరువేల గుఱ్ఱాలవారినిన్ని గుఱ్ఱాలనున్ను ఏకవాగగా బట్టుకొని ఆకోటకు ఠాణ్యం గుజ్జరికళ్యాణరావును వుంచ్చి తిరుపతికి వచ్చి"

ఉత్తరాన తురకలకార్యం జయం చేసుకొనుట యనఁగా బెడందకోట యవనులను జయించి, తిరిగి విజయనగరమునకు వచ్చునప్పుడు మార్గమధ్యముననున్న కలబరిగె (గుల్బర్గ) యందుండిన మహమ్మదీయులు రణభేరి వేయఁగా వారిని జయించి పిమ్మట తిరుపతికి వచ్చెనని తలంపవలసి యున్నది. రాయలు, రెండుమాఱులుమాత్రమే యుత్తరదేశదిగ్విజయమునకు వెళ్ళియుండెను. మొదటిసారి ౧౫౧౨ లోగుల్బర్గవఱకుమాత్రమే యుద్ధయాత్ర సాగించి యచ్చట జయస్తంభమును నాఁటి వెనుకకుఁ దిరిగి వచ్చెను. అందుమార్గమధ్యమున గుల్బర్గను జయించుట యసంభవము. ఆయాత్రలో గుల్బర్గ యంత్యప్రదేశము

౧ శ్రీ వెంకటరమణయ్యగారి వ్యాసములు. భారతి. విరోధి. ఆషాఢము. పుట ౭౪.
౨ ఆం. సా. ప. పత్రిక. రాయవాచకము ౨౦౭ పుట

కాని మార్గమధ్యప్రదేశము కాదు. రెండవయుద్ధయాత్ర బెడందకోట వఱకును వెళ్ళెను. కావునఁ దిరిగి వచ్చునప్పుడు మార్గ మధ్యమున గుల్బర్గను జయించుట సంభవమయ్యెను.

ఈయుద్ధయాత్రనుండి తిరిగి తిరుపతికి రాయలువిచ్చేసినదినము విక్రమసంవత్సర ఫాల్గుణ శు ౧౧ ఆదివారము (౧౭-౨-౧౫౨౧) ౧౫౨౦ వ సంవత్సరం మేయి నెలాంతమునకదా మూఁడవరాయచూరుయుద్ధము జరిగినది. అచ్చటినుండి బీదరు వఱకును బోయి, యాదుర్గమును జయించి, తిరిగివచ్చునప్పుడు దారిలో గుల్బర్గదుర్గమును గొట్టి విజయనగరమునకు విచ్చేసి యచ్చటనుండి తిరుమలదేవితోఁగూడఁదిరుపతికేఁగునప్పటి కేనుమాసములు పట్టుననిన నందు విరుద్ధమేమియులేదు.

కావున, మూఁడవ రాయచూరు యుద్ధానంతరమున క్రీ శ. ౧౫౨౦ ఉత్తరార్థమున బెడంగకోటవిజయముసమకూరెనని నిశ్చయింతము. సాళువనరసింహరాయల సేనాధిపతియుఁ గృష్ణదేవరాయల పితామహుఁడు నగునీశ్వరనాయకుఁడీబెడందకోటయందేయవనరక్త స్రవంతిని బ్రవహింపఁజేసెనని పారిజాతాపహరణ కృత్యాదియందు రచించినపద్యమును రాయలవంశవర్ణనమునఁబైన నిచ్చియున్నాఁడను.

VII(8) నాల్గవ రాయచూరు యుద్ధము

కృష్ణరాయలచరమదశలో ననఁగా క్రీ. శ. ౧౫౨౯ లో మరి యొకమాఱు రాయచూరుకడయుద్ధము జరిగినట్లు శ్రీ కొ. లక్ష్మణరావు పంతులుగారు లక్ష్మణరాయవ్యాసావళిలో వ్రాసియున్నారు౧ అది యిస్మాయిల్ ఆదిల్ షాహాకును, కృష్ణరాయలకును జరిగినట్లును నందిస్మాయిల్ పాఱిపోయినట్లును దెలియుచున్నది. అంతకంటెనాయుద్ధ వివరము లేమియుఁ దెలియుటలేదు.

VII (9) రాయలుగుజరాతుపై దాడివెడలెనా?

కృష్ణరాయలు గుజరాతుదేశముపై దండయాత్రచేసినట్లుమను చరిత్రయందలి "ఉదయాచలేంద్రంబు" అనుపద్యముబట్టి శ్రీలక్ష్మణ

౧ లక్ష్మణరాయ వ్యాసావళి ౪౦ పుట

రావుపంతులుగారు లక్ష్మణరాయవ్యాసావళిలో వ్రాసియుండిరి ౧ కాని యీవిషయమున గొందఱు పండితులు సంశయమును జూపుచున్నారు. ఇందునుగూర్చి "రాయలు కృతిపొందిన కావ్యములు" అను శీర్షికక్రింద వ్రాసెదను.

రాయల దిగ్విజయములతో సంబంధించిన విషయములు బెక్కులున్నను, వానినన్నిటి నిటఁ దెలుపఁ జాలను. రాయలు రణములలో నపజయమనుమాట యెఱుంగఁడు. తనసైన్యము లెప్పుడైన శత్రుసేనల ధాటి కాగఁజాలక నిరుత్సాహము చెందుట తటస్థించెనేని, యాతరుణమునఁ దాను ముందునకేఁగి యుచ్చైస్స్వరముతోఁ దన సైన్యమును సరదారులను బురికొల్పుచు పౌరుష మెక్కించి విజయము గాంచెడివాఁడు. విజయానంతరమున బహుమతుల నొసంగి సైన్యమును గౌరవించుచుండెడివాఁడు. సరదార్లను మంత్రులను ఉద్యోగులను గౌరవించి వారి విశ్వాసమును జూఱగొనుచుండెను ఇతఁడు సామ దానభేద దండోపాయములను జక్కగనెఱింగి సమయానుకూలముగ వానిననువర్తింపఁజేయుటలో మిగులనేర్పరి. జ్యోతిషశాస్త్రము నం దీతని కెక్కువనమ్మకము. సిద్ధాంతులుంచిన ముహూర్తమున నేగాని యుద్ధమునకు బయలుదేరెడివాఁడు కాఁడు. శకునశాస్త్రమునందును నీతనికి నమ్మకము కలదు. యుద్ధయాత్రలో నున్నప్పు డీతనిసైన్యము సముద్రమువలె నుండెడిదనియు, సైన్యమునకుఁ గావలసిన యన్నిపదార్థములును సదుపాయములును గూడ నుండుటచే నదియొక ప్రయాణము చేయుచున్న మహాపట్టణమువలె నున్నదనియుఁ జరిత్రకారులు వర్ణించియున్నారు. ఈతఁడొనర్చెడి జైత్రయాత్రలలో నీతనిరాణీలు, దాసీలు, పండితులు, కవులు, గాయకులు, హాస్యగాండ్రు, వర్తకులు గూడనుండుటచే దండువిడిసిన ప్రదేశములెల్ల రాజధానీ నగరములై యంతఃపుర సౌధములై రాజసభామందిరములై శోభిల్లుచు నాహ్లాదమును గలిగించుచుండెడివి.

---

౧ లక్ష్మణరాయ వ్యాసావళి ౪౫ పుట

ఇదివఱకే యీతని దిగ్విజయకథనము విస్తారమైనది. దీనినింత టితో వదలి యీతని విద్యావిషయిక కథనమునకై మరలెదను.

VIII కృష్ణరాయల పాండిత్యము

కృష్ణరాయలు బ్రత్యేక మొకశాస్త్రమునఁ బండితుఁ డైనట్లు గాన్పింపదు. ఆతని ప్రత్యేకశాస్త్రపరిజ్ఞానమునుగురించి యెవ్వరును జెప్పియుండలేదు. కానియీతఁడు సింహాసనమధిష్ఠించునాఁటికిసంస్కృతభాషయందనుపమాన మైన సాహిత్యజ్ఞానముకలవాఁడని తిరుమల దేవస్థానమందలి క్రీ శ. ౧౫౧౩ జూన్ నెల ౧౩ తేదీశాసనము నందలి ప్రశస్తిలోని యీక్రిందవాక్యముల వలనఁ దెలియుచున్నది.

''ఇహ కిల జగతి నిఖలకవికులాభినంద్యమానౌదార్య ధైర్య శౌర్యాది జనిత యశః పూరకర్పూర పూరిత బ్రహ్మాండ కరండేన, సమరచండేన, విహసితవృగనల నహుష నాభాగ దుంధుమారమాంధాతృభరత భగీరథరామాదిచరితేన, కృతభూసురత్రాణేన, పరిభూత సురత్రాణేన, వదనవిజితాంభోజేన, భోజేనాపరేణ,కావ్యనాటకాలంకారమర్మజ్ఞేన, ధర్మజ్ఞేన, ప్రతివర్షప్రవర్తితకవకవసంతమహోత్సవేన, సవేన, కృతార్థిత విప్రసార్థేన, సార్థేన, నిఖిలనృపతిమూర్ధన్యేనధన్యేన నాగాంబికా వరసనృపనందనేన, నిఖలహృదయానందనేన, సమరముఖవిజయేన విజయేన దిశాం విజయనగరే సింహాసనమారుహ్యాశాసతా సకలాం భువం భుజ విజితసాంపరాయేణ, కృష్ణదేవ మహారాయేణ భువనభరణ సావధానాయ వేంకటేశాభిధానాయ శేషాచలవాసాయ శ్రీనివాసాయ దత్తమిదం ధర్మశాసనమ్.

ఈవాక్యములవలనఁ గృష్ణరాయలు అపరభోజుఁడని కావ్యనాటకాలంకార రహస్యముల నెఱింగినవాఁడని తెలియుచున్నది. ఇతఁడు సింహాసన మధిష్ఠించుటకుఁ బూర్వమే విద్యార్థిదశయందుఁగావ్యనాటకాలంకార గ్రంథములను జదివి వానియందుఁ జక్కని జ్ఞానమలవఱచి

గొనియుండె ననియు సంస్కృతాంధ్రములయందుఁ గవిత్వము చెప్ప గల సమర్థతను సంపాదించెననియుఁ జెప్పవచ్చును. రాజ్యభారమును వహించినవిమ్మట నిరంతరమును రాజకార్యముల యందువలెనే భాషా విషయమునను శ్రద్ధవహించి రాజనీతిజ్ఞులతోడను బండితులతోడను రాజ్యగోష్ఠియు భాషాగోష్ఠియుఁ గూడ జరుపుచు నటు రాజ్యమును నిటుపాండిత్యమును నభివృద్ధిచేసికొనుచుండెను. కవిత్వము చెప్పుటలో సమర్థులగు నష్టదిగ్గజములను నింక ననేకులు సంస్కృత పండితులను సంగీతశాస్త్రజ్ఞులను జ్యోతిషికులను నానావిధశాస్త్ర విశారదులను దన సభయందుంచి పోషించుచున్నట్లితని శాసనముల వలనఁ దెలి యుచున్నది. అభ్యసించినపాండిత్యముకంటె శ్రుతపాండిత్యము వలనఁ గలిగెడి మేలపారము. దానివలన నుదకమునందుఁ బడినతైలబిందు వువలె బుద్ధి చక్కగా వికసించును రాయల కిట్టియవకాశము విశేష ముగా లభించినది.

ఇతఁడాముక్తమాల్యద యనునాంధ్ర ప్రబంధమును సంస్కృత మునఁ గొన్నిగ్రంథములును రచియించినాఁడు కర్ణాటకమునం దే మేని గ్రంథములను రచియించెనేమో తెలియదు. ఆముక్తమాల్యద యందలి యీక్రిందిపద్యము వలన నీతఁడు రచించిన సంస్కృత గ్రంథముల నామములు తెలియుచున్నవి

సీ. పలికి తుత్ప్రేక్షోపమలు జాతి పెంపెక్క
రసికులౌ వనమదాలసచరిత్రి
భావ ధ్వని వ్యంగ్య సేవధి గాఁగఁ జె
ప్పితిని సత్యావధూప్రీణనంబు
శ్రుతి పురాణోపసంహిత లేర్చి కూర్చితి
సకలకథాసారసంగ్రహంబు
శ్రోత్రఘుచ్చటలు విచ్చగ రచించితి సూక్తి
నైపుణి జ్ఞానచింతామణికృతి

తే. మఱియు రసమంజరీముఖ్య మధురకావ్య
రచన మెప్పించుకొంటి గీర్వాణభాష
నంధ్రభాష యసాధ్యంబె యందు నొక్క
కృతి వినిర్మింపు మిఁక మాకుఁ బ్రియముగాఁగ.

ఈ గ్రంథము లిప్పుడు నామమాత్రావశేషము లైనవి. కృష్ణ రాయలు రచించిన "జాంబవతీ పరిణయ" మను సంస్కృత నాటక మొకటి యీనడుమ తంజావూరు పుస్తకభాండాగారమున బయటఁ బడినదఁట. నేను దానిని జూచుట తటస్థింపలేదు. రసగ్రాహణపారీణుఁ డగు నీమహారాజు వలన నాంధ్రభాషకపారమగు మేలుసమకూరినది. ఆంధ్రభాషా మహావృక్షమును నాటినవాఁడు రాజరాజనరేంద్రుడు. పెంచి పోషించి వికసింపఁ జేసినవాఁడు కృష్ణదేవరాయలు.

ప్రపంచదర్పణ మను సంస్కృతగ్రంథ మొకటి ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారమునఁ గలది యీనడుమ బయటఁ బడెననియు నందు: —

"అల్లసానిపెద్దనార్యేణసత్యావధూపరిణయే" అనియు "అల్లసానిపెద్దనార్యేణౌ స్యేనముక్తం రసమంజర్యామ్" అనియున్నదనియు నాముక్తమాల్యదపీఠికాకారులు వ్రాసియున్నారు. దీనినిబట్టి యీ సంస్కృత గ్రంథములు పెద్దనార్యకృతము లని తేలుచున్నది

భానుదత్తుడనుకవి రసమంజరియను గ్రంథమునురచియించెను. అతఁడు శ్రీకృష్ణరాయలతో సమకాలికుఁ డనియు, రాయలపైఁగొన్ని శ్లోకములను రచియించెననియు శ్రీ ఈయుణ్ణి వెంకటవీరరాఘువాచార్యులుగారు ప్రసంగవశమున నాతోఁజెప్పియున్నారు. రాయల రసమంజరియు, భానుదత్తుని రసమంజరియు, నొకేగ్రంథమో వేఱు వేఱుకావ్యములో తెలియదు. ఈశ్లోకములను, జాంబవతీ పరిణయమున దొరకినభాగమును నొసంగెదనని శ్రీయాచార్యులవారు వాగ్దాన

మొసగియున్నారు. అవి లభించెనేని యనుబంధముగాఁ బ్రకటించెదను.

రాయలు సకలకథాసారసంగ్రహమును సంస్కృతమున రచియించినట్లు ఆముక్తమాల్యద యందలి పై పద్యము వలనఁ దెలియుచున్నది. అట్టిదే యాంధ్రమున సకల కథాసారసంగ్రహ మను పేరఁ బుత్తేటి రామభద్రునిచే రాయలు రచియింపఁ జేసినట్లు కన్పట్టుచున్నది

పై నివ్రాసిన సంస్కృతగ్రంథములు రాయలురచించినవగునా? కాదా? యను విచారణతో మనకిప్పుడు పనిలేదు. ఇంతకును నాగ్రంథములిప్పుడు గన్పడుటలేదు-గ్రంథములు లభింపకుండుటచే నావిచారణ దుస్సాధ్యమును బ్రయోజన రహితము నగును. కావున నావిషయమును వదలివేయుదము.

ఈ మహారాజు ఆంధ్రమున నాముక్తమాల్యద దక్క వేఱు గ్రంథములు రచియించినట్లు గన్పట్టదు. ఏమేని రచియించియున్నను నవి కాలగర్భమునఁ బడిపోయినవి, వానిపేరులైనను శ్రవణ గోచరములగుట లేదు. మనకు లభించిన దొక్కటియేయైనను. నందుదాహృతమైన స్వప్నకాలమును గూర్చియు, నాగ్రంథరచనాకాలమును గూర్చియు నాగ్రంథకర్తృత్వమును గూర్చియు, నింక ననేకవిషయములలో భిన్నాభిప్రాయములున్నవి. వానివిషయమున నించించుక ప్రస్తావించెదను.

VIII (1) ఆముక్తమాల్యదలోని స్వప్నకాల నిర్ణయము

ఈవిషయమునుగూర్చి ఆముక్తమాల్యద కృత్యాదియందుఁగవి యిట్లు చెప్పియున్నాడు.

"అని యిష్టదేవతా వందనంబు జేసి మున్నేఁ గళింగదేశవిజిగీషామనీషం దండెత్తిపోయి విజయవాటిం గొన్నివాసరంబు లుండి

శ్రీకాళహస్తి నికేతనుం డగు నాంధ్రమధుమథను సేవింపంబోయి హరి వాసరోపవాసంబచ్చటఁగావింప నప్పుణ్యరాత్రిచతుర్థయామంబున." శ్రీకాళహస్తీశ్వరుడు స్వప్నమునఁ గన్పడి కృతినిర్మాణము సేయుమని యాజ్ఞాపించెను. ఇచట "మున్ను" అని చెప్పియుండుటచేత గ్రంథ రచనమునకును స్వామి యాజ్ఞకును సంబంధము లేదని స్పష్టమగు చున్నది. స్వామియాజ్ఞయైన కొంతకాలమునకు గ్రంథరచనమారంభ మైనది ఆమధ్యవ్యవధి యెంతకాలమో తరువాత నాలోచింతము.

గ్రంథరచన కాజ్ఞయైన దెప్పుడనువిషయమే యిట నాలోచ నీయము. అదిహరివాసరమై యుండవలయును. కళింగదేశ విజయ యాత్రకు బయలుదేరినతరువాత బెజవాడలో కొన్ని దినములుండిన పిమ్మట నై యుండవలయును. కళింగదేశ విజయము సంపూర్ణమగు లోపుననై యుండవలయును. ఈలక్షణములతోఁగూడిన దినమెప్పుడో తెలిసికొన వలసియున్నది.

తిరుపతి దేవస్థానమువారి రిపోర్టులో రాయలు శ్రీకాకుళమున కేఁగి హరివాసరోపవాస మొనర్చినదినము యువసంవత్సర మాఘ శు ౧౧ జయవారమని నిర్ణయించినారు.౧

బ్రహ్మశ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగా రాంధ్రకవులచరిత్రమున, "కళింగదేశ విజయయాత్రకయి విజయవాటి (బెజవాడ) కి వచ్చినది శాలివాహనశకము ౧౪౩౯ వ సంవత్సరమగుటచేత రాజీగ్రంథము నా సంవత్సరమునందుఁ జేయనుద్దేశించి ప్రారంభించియుండును" అని వ్రాసియున్నారు ౨

శ్రీ కొ. లక్ష్మణరావుగారు, వీరేశలింగముపంతులు గారితో నేకీభవింపక "కృష్ణరాయఁడు శ్రీకాకుళమందలి యాంధ్రవిష్ణువును సేవించినదినంబును, ఆతఁ డాతనికలఁ గాన్పించి యాంధ్రకావ్యము

౧ తిరుపతి దేవస్థానమువారి రిపోర్టులు పుట ౧౭౪.
౨ ఆంధ్రకవులచరిత్రము ౨ వ భాగము, కృష్ణరాయలు.

వ్రాయవలసినదని యానతిచ్చెనని యాముక్తమాల్యదలో వర్ణింపఁ బడిన ప్రసంగము జరిగిన హరివాసరంబును శా. శ. ౧౪౦౦ అగు నేఁటి బహుధాన్యనామసం॥ర ఫాల్గుణ శు ౧౧ (ఏకాదశి) శుక్రవార మని స్పష్ట మగుచున్నది. లెక్కవేసిచూడ నిది క్రీ. శ. ౧౫౧౯ వ సంవత్సరమందలి ఫిబ్రవరి నెలలోని ౧౧ వ తేది యగుచున్నది. కావున నాంధ్రమహాకావ్యములలో నొక్కటి యగు నాముక్తమాల్యద రచన ప్రారంభింప బడిన దిన మింతసూక్ష్మముగను నిశ్చయముగను మనకుఁదెలిసినందుకు మన కెంతయు సంతసిల్లవలసియున్నది'' అని వ్రాసియున్నారు. *

పై యభిప్రాయములతోఁ గలియక శ్రీకుందూరి యీశ్వరదత్తు గారు "రాయలు శాలివాహన శకసంవత్సరము 1440 అగు బహుధాన్య నామసంవత్సర కుంభసంక్రమణ పుణ్యకాలమునందు దేవుని దర్శించి, యాదేవుని నిత్యనైవేద్యములకు, అంగరంగ వైభవాలకు కొండపల్లి వినుకొండసీమలలోని కొన్ని గ్రామములను ధారాపూర్వకముగ నిచ్చెను. అంగ్లమాసము ప్రకారము బహుధాన్య సంవత్సరమునందలి కుంభసంక్రమణ పుణ్యకాలము క్రీ.శ. 27-1-1519 A. D అగుచున్నది. ఆముక్తమాల్యదలోని వాక్యము ననుసరించి, రాయలు దేవుని సేవించిన దినమొక హరివాసరము. ఇచ్చట హరివాసరశబ్దమును, హరిదినమునకుఁబర్యాయ పదముగ రాయలు వ్రాసియుండెను. లెక్కవేసి చూడఁగా. కుంభసంక్రమణ పుణ్యకాలమును బహుధాన్య సంవత్సర మాఘబహుళైకాదశియు నొక్కదినముననే సంభవించెను. కాబట్టి రాయలువ్రాసిన వాక్యము సత్యమని తెలిసికొన్నారము. గ్రంథనిబంధమునకు, దలపెట్టవలసిన యవసర మాపుణ్యదినముననే కల్గెను. ఆదినము మనసారస్వతమునకు సహిత మత్యంత పుణ్యదినమని మనవి చేయుచున్నాఁడను'' అని వ్రాసియున్నారు. †

---

* లక్ష్మణరాయ వ్యాసావళి ౩౪-౩౫ పుటలు.

† ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక సం ౨౪ సంచిక ౪ పుట ౧-౨౧

పై యిరువురి యభిప్రాయములతో నేకీభవింపక శ్రీ ఓరుగంటి రామచంద్రయ్యగారీవిషయమునుగూర్చి విపులముగఁ జర్చించి, 'కళింగవిజయము సింహాద్రిశాసనకాలమగు క్రీ. శ. ౪-౪-౧౫౧౯ కతరువాత పూర్తియైనది ఆ పిమ్మటనే శ్రీకృష్ణరాయలు తెలుఁగు విష్ణువును సేవించుచు, హరివాసరోపవాస మొనర్చి యాముక్తరచనా ప్రోత్సాహమును గలలో బడసినది. కావున నాముక్తములోని హరివాసరమునకును శ్రీకాకుళశాసనాంతర కుంభసంక్రాంతి దివసమున కెట్టిసంబంధమును లేదని నిశ్చయము. కృష్ణరాయ విజయరాయవాచకములలోను కొద్దిమార్పుతో నన్నిజ వ్రాతియందును, విజయానంతరము శ్రీకృష్ణరాయలు కళింగరాజతనయను పెండ్లియాడినట్లు జెప్పబడినది. రాయలగ్నిసాక్షిగ గొన్నపండ్రెండుగురు భార్యలలో ముఖ్యులు ముప్వురని యు నందొకర్తెయొరిస్సారాజ దుహితయనియు పేజ్ వ్రాయసము. పేజ్ క్రీ. శ. ౧౫౨౦ సెప్టెంబరు ప్రాంతములలో విజయనగరము నందుండినవాఁడు. కావున కళింగవిజయానంతర మగునాహరివాసరము క్రీ. శ. ౪-౪-౧౫౧౯ కిని సెప్టెంబరు ౧౫౨౦ కిని నడుమ నై యుండును. నాఁడే యాముక్తమాల్యదారచన కంకురార్పణ మైనది" అని వ్రాసియున్నారు ౧ ఈయభిప్రాయములలో నేది సత్యమునకు సమీపమో కనుఁగొనవలసియున్నది.

పాఠకులసౌకర్యము కొఱకీతుదిముప్వురు పండితులును నాధారపడిన శ్రీకాకుళ సింహాచల శాసనముల సంగ్రహముల నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

(౧) శ్రీకాకుళశాసనము: ౨

స్వస్తి శ్రీజయాభ్యుదయ శాలివాహనశకవరుషంబులు ౧౪౪౦ అగునేంటి బహుధాన్య ఫాల్గుణ బ ౧౦ శు శ్రీకాకుళపు తెలుంగు

౧. భారతి వ్యయసం. శ్రావణము: ౧౦౯-౧౧౪ పుటలు.

౨. లక్ష్మణరాయ వ్యాసావళి పుట ౩౫

రాయలకు శ్రీమన్మహారాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర శ్రీ వీరప్రతాప శ్రీకృష్ణ దేవరాయ మహారాయలుంగారు దండం సమర్పించియిచ్చిన ధర్మశాసనము. స్వామిని కుంభసంక్రమణ పుణ్యకాలమందు దర్శించి స్వామికి కొండపిల్లి సీమకుం జెల్లివచ్చిన దేవరపుంగోట స్థలంలోపలి యర్లగడ్డ గ్రామం ౧న్ని మేదూరి స్థలంలోపలి దేవరలంకవల్లిగ్రామం ౧న్ని ... ... కొండవీటిసీమలోని పెదగాడిపట్టున్ను వినికొండ్డ శీమలోని మధుమంచినిన్ని ... ...

(౨) సింహాచలమందలి రెండవశాసనము-౧

"శుభమస్తు. స్వస్తి శ్రీవిజయాభ్యుదయ శాలివాహన శక వర్షంబులు ౧౪౪౧ అగునేటి ప్రమాదిసంవత్సర శ్రావణ శు ౧౩ సోమవారాన (క్రీ.శ. ౧౫౧౯ ఆగష్టు ౮ వ తేదీ) శ్రీమన్మహారాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర మూరురాయరగండ అరిరాయవిభాడ భాషగె తప్పువ రాయరగండ యవనరాజ్యస్థాపనాచార్య శ్రీవీరప్రతాపకృష్ణ దేవమహారాయలు విజయనగరం సింహాసనారూఢుడై సింహాద్రినాథునికి తమపేరింటిభోగం నడిచే అందుకు ప్రతాపరుద్ర గజపతిమహారాయులచేతను పుచ్చుకున్న గ్రామాలు. కళింగదండ పాటలోని గ్రామాలు పెదగాణిగ్రామము౧ అగనపూడిగ్రామము ౧ అందుకు చెల్లెపల్లెలు గంగవరంపాల్లె ౧ పిన్న అగ్గపూడివల్లె ౧.

అముక్తమాల్యదా రచనమునకు శ్రీకాకుళేశ్వరుని యాజ్ఞయైన హరివాసరమును గూర్చి పై ముగ్గురు పండితుల యభిప్రాయముతోనే నేకీభవింపఁ జాలను. శ్రీవీరేశలింగము పంతులువారి యూహయే సత్యమునకుఁ జేరువగా నున్నదని నాయభిప్రాయము.

పై నిర్వాసిన శ్రీకాకుళశాసనమునాఁటికి రాయలకు కళింగదేశ విజిగీషామనీష లేదు. కళింగదేశవిజయ మంతకుఁ బూర్వమే పూర్తి

౧ ద. హిం. శా సం. ౬ సంఖ్య ౬౫౫

యైనది. ఈవిషయమునుగూర్చి "కృష్ణరాయల దిగ్విజయములు" అను శీర్షికక్రింద నాయభిప్రాయమును దెలిపియున్నాఁడను.

శ్రీకాకుళ శాసనమునాఁటి కింకను కళింగదేశ సంపూర్ణవిజయము కాలేదనియు సింహాచల శాసనమునాఁటి కది లభించెననియు మొదటి యిరువురు పండితుల యభిప్రాయము. ఈ రెండు శాసనముల నడుమయంతరము నాలుగుమాసముల పదునైదుదినములు మాత్రమే. ఈకాలములో, రాయలు శ్రీకాకుళమునుండి బెజవాడ వచ్చి యటనుండి సైన్యసమేతుఁడై కటకమున కేఁగి యచ్చట దుర్గమును ముట్టడించి గజపతితోఁ బోరాడి, యాతఁడు తనకు విధేయుఁడగునట్లును యాతనితనయను దనకిచ్చి పరిణయము చేయునట్లును సంధిగావించుకొని యచ్చటనుండి మరల బయలువెడలి సింహాచలమునకు వచ్చి శాసనము వ్రాయించుట యసంభవము. కళింగదేశ సంపూర్ణవిజయయాత్ర యీమధ్యకాలములో జరిగినదికాదు. ఈశ్వరసంవత్సరము (క్రీ శ ౧౫౧౭) లోనే రాయలకు సంపూర్ణవిజయము లభించినది.

కళింగవిజయము ౮-౮-౧౫౧౯ కి తరువాత జరిగినదని శ్రీరామచంద్రయ్యగారనిరే కాని యెప్పుడుజరిగెనో చెప్పలేదు. కళింగవిజయము పూర్తియైన పిమ్మట, నెప్పుడో. ఒకసంవత్సరము లోపల నాముక్తమాల్యదారచనమున కంకురార్పణ మైనదని వారి యభిప్రాయము. ఈయభిప్రాయమును నేనంగీకరింపఁ జాలకుంటిని.

ఆముక్తమాల్యదారచనమును సాగించినకాలము వేఱు. గ్రంథమంతయుఁబూర్తియైనపిమ్మటఁ గృత్యాది రచియించినకాలము వేఱు. కృత్యాదియందు సూచించిన "మున్నేకళింగదేశ విజిగీషామసీమం దండయాత్రపోయి" ఇత్యాదివాక్యములయందుఁ జెప్పినకాలము వేఱు.

కృత్యాది రచనమునకుఁ జాలపూర్వము శ్రీకాకుళేశ్వరుని దర్శనమును జేసినట్లు "మున్ను" అనుశబ్దముచే రాయలుసూచించినాఁడు. అప్పటికాతని హృదయమునఁ గళింగదేశమును జయింప

వలయునను కోర్కెకలదు. అంతియేకాని కళింగదేశమును జయించిన పిమ్మట స్వామి స్వప్నములో దర్శనమిచ్చి యుండలేదు.

ఈకారణములచేఁ బైముగ్వురి పండితుల యభిప్రాయములును సత్యదూరములని నాయభిప్రాయము. తిరుపతిలోనున్న మూఁడుశాసనములను, "కృష్ణరాయల దిగ్విజయములు" అను శీర్షిక క్రిందఁ బైని వ్రాసియుంటిని. అందు మొదటి రెండు శాసనములలోను (క్రీ. శ. ౧౫౧౪ జూలై ౬ వ తేదీ: ౧౫౧౫ అక్టోబరు ౨౫ వ తేదీ) కళింగదేశ విజయమునకొఱకు బెజవాడవచ్చినట్లుదాహృతము కాలేదు. కాని ౧౫౧౭ జనవరినెల ౨ వ తేదీ గల శాసనములో "సామ్రాజ్యం చేస్తున్న మరింని కళింగదేశ దిగ్విజయార్థమై బెజవాడకు విచ్చేసి" అని వ్రాయఁబడి యుండెను. ఈమాటలే ఆముక్తమాల్యదాకృత్యాది యందు "కళింగదేశవిజిగీషామనీషం ... విజయవాటిం గ్రొన్నివాసరంబు లుండి" యనుమాటలుగా మార్పుచెందినవి. ఈశాసనములో సింహాద్రి, పొట్నూరికి విచ్చేసి, అక్కడను జయస్తంభం వేయించి" అని వ్రాయఁబడియుండుటచే సింహాచలపు - మొదటిశాసనము వ్రాయించిన ధాతసంవత్సర చైత్ర బ ౧౨ కిని (౨౬ మార్చి ౧౫౧౬) బైనిఁజెప్పిన తిరుపతిశాసనము వ్రాయించిన యువసంవత్సర కార్తిక బ 3 గురువారము (౧౫౧౫ అక్టోబరు ౨౫) నకును నడుమ రాయలు బెజవాడవచ్చుటయు, శ్రీకాకుళమున కేఁగుటయు జరిగి యుండుట నిశ్చయము.

తిరుపతి దేవస్థానపురిపోర్టు వ్రాసినవారు రాయల అహోబల శాసనమును, కొండమరుసయ్య వ్రాయించిన బెజవాడ శాసనమును తమ నిర్ణయమున కాధారముగాఁ గైకొనిరి.

రాయలు విజయనగరమునుండి యువసంవత్సర కార్తికమాసాదిని బయలువెడలి కార్తిక బ 3 నాఁటికిఁదిరుపతికివచ్చి యటనుండి పుష్య శు ౧౫ శుక్రవారమునాఁటి కహోబలమున కేఁగి (21 డిశంబరు

౧౫౧౫) యచ్చట శాసనము వ్రాయించెను౧. అహోబలము నుండి బెజవాడకు మాఘశుక్లపాద్యమికి వచ్చియుండును. అటఁ గొన్నివాస రంబులుండి మాఘ శు ౧౧ (౧౫ జనవరి ౧౫౧౬) నాఁటికిశ్రీకాకుళ మున కేఁగి యుపవాస మొనర్చెననియు, నారాత్రియే స్వప్నమున స్వామి రాయలకు దర్శన మొసంగియుండుననియుఁ, దిరుపతిదేవస్థానపు రిపోర్టు కావ్యకర్తలు వ్రాసియున్నారు. ఇది చాల సమంజసముగ నున్నది. ఇది సత్యమనుటకు సంశయింప నక్కఱ లేదు.

అటుపిమ్మట తెలంగాణావిజయమునకై బెజవాడ కేఁగుటయు నటనుండి కొండపల్లి మొదలుగాఁగల దుర్గములను జయించుటయు పదు నైదు, ఇరువది దినములలో జరిగియుండును. అట్లు జయించిన తెలం గాణాదేశమును బరిపాలనా కార్యములకొఱకు కొండవీడు సీమలోఁ జేర్చుటకై రాయలయాజ్ఞమైన ట్లాతనిమంత్రియు సేనాధిపతియునగు రాయసం కొండమరుసయ్య బెజవాడనుండి యువసంవత్సర ఫాల్గుణ శు ౫ గురువారము (7 వ ఫిబ్రవరి ౧౫౧౬) నాఁడు శాసనము వ్రాయించెను.

రాయలు శ్రీకాకుళమున నుపవసించిన దినము భీష్మైకాదశి. పర్వదినము. ఆనాఁడే శ్రీకాకుళాంధ్రస్వామి రాయల కాముక్తమాల్య దారచనమున కాజ్ఞయొసంగెనని నిశ్చయింపఁ దగియున్నది.

శ్రీకాకుళహరివాసర స్వప్న సంఘటనలకును శ్రీకాకుళ శాస నమునకును సంబంధము లేదు. ఆశాసనకాలమునకు రాయలు మఱి యొకమాఱు శ్రీకాకుళమునకు స్వామిదర్శనార్థమై వెళ్ళి కుంభసంక్ర మణ కాలమున నాదేవునకు గ్రామములనొసంగి శాసనము వ్రాయించి నట్లు నిశ్చయింపఁ దగియున్నది. అట్లే సింహాచలమునకును మరియొక మాఱు ప్రమాదిసంవత్సరమున నేఁగి ౮-౮-౧౫౧౯ తేదిగల శాసన మును వ్రాయించియుండును. శ్రీకాకుళమునకు మొదటిసారి విచ్చేసి

౧. A. R. ౩౭౫ of ౧౯౧౯

నప్పుడు స్వామికి దానముల నొసంగి శాసనములను వ్రాయింపలేదా! యని యెవ్వరైన నడుగవచ్చును వ్రాయించినాఁడేమో! అవి యింకను బయలుపడలేదేమో! తెలియదు.

—: ఆముక్తమాల్యదా రచనాకాలము :—

మనుచరిత్రమునకుఁ బిమ్మటఁ గృష్ణరాయ లాముక్తమాల్యదను రచియించెననుటకు మనుచరిత్రములోనిపద్యము లుండుటయే సాక్ష్యము. విశేషించి మనుచరిత్ర షష్ఠాశ్వాసమున స్వారోచిష మనువునకు శ్రీమహావిష్ణువు ప్రత్యక్షమయిన సందర్భమున నున్న యీ క్రిందిపద్యమును గృష్ణరాయలు శ్రీకాకుళేశ్వరుఁడు తనకు స్వప్నములోఁ గనుపడిన రూపముగా వేసికొనియున్నాఁడు. కావున మనుచరిత్ర రచనమునకుఁ దరువాతనే యీగ్రంథము రచియింపబడినదని చెప్పవచ్చును.

సీ. "నీలమేఘముడాలు డీలు సేయఁగఁ జాలు
మెఱుఁగుఁజామనచాయ మేనితోడ
నరవిందముల కచ్చు లడఁగించుజిగి హెచ్చు
నాయతం బగుకన్నుదోయితోడఁ
బులుఁగురాయనిచట్టుపలువన్నె నొరవెట్టు
హొంబట్టు జిలుఁగు రెంటెంబుతోడ
నుదయార్కబింబంబు నొఱపు విడంబంబు
దొరలంగనాడుకౌస్తుభముతోడఁ

గీ. దమ్మికేలుండఁ బెఱకేల దండయిచ్చు
లేము లుడిపెడు తేఁ జూపులేమతోడఁ
దొలఁకు దయదెల్పు చిఱునవ్వుతోడఁ గలఁ ద
దంధ్రజలజాక్షుఁ డిట్లని యానతిచ్చె.

కేవలము మనుచరిత్ర రచనాకాలముపై నాధారపడ నక్కఱ లేకుండ నాముక్తమాల్యదారచనా కాలమును నిర్ణయించుటకు గ్రంథమునందే యాధారమున్నది. ఈకవి యితరులవలె నాశ్వాసాంతములయందు గద్యను వేసికొనక దానికిబదులుగాఁ బద్యములను వేసినాఁడు. ఆపద్యములు కాలనిర్ణయమునకుఁ దోడుపడఁగలవు. కావున వాని నీక్రింద నిచ్చెదను.

మ. ఇది కర్ణాటధరాధృతిస్థిరభుజాహేవాకలబ్ధేభరా
డుదయోర్వీధర తత్పితృవ్యకృత నవ్యోపాయనోష్ణీషర
త్నదృగంచత్పద కృష్ణరాయ వసుధాధ్యక్షోదితాముక్తమా
ల్యదనాశ్వాసము హృద్యపద్యములనాద్యంబై మహింబొల్పగున్ ౧ఆ

మ. ఇదిభూమండనకొండవీడు ధరణీభృద్దుర్గపూర్వాద్రిభా
స్వదిభేశాత్మజవీరభద్రజనజీవగ్రాహరాహూయమా
ణదృఢాంచద్భుజకృష్ణరాయమహీ భృన్నామాస్మదాముక్తమా
ల్యదనాశ్వాసము హృద్యపద్యముద్వితీయంబై మహింబొల్పగున్ ౨ఆ

మ. ఇదిపొత్రిప్రిహారేశ్వరప్రభృతి బంహిష్ఠోత్కలానీక గు
ప్తదివిస్పృక్పటుయంత్రికొండపలి హృద్భాహాసి కద్రూజదీ
ప్యదుదాగోద్యను కృష్ణరాయనృప సంజ్ఞాస్మత్కృతాముక్తమా
ల్యదనాశ్వాసము హృద్యపద్యముతృతీయంబై మహింబొల్పగున్ ౩ఆ

మ. ఇది సింహాచలదంభకేసరిపదాభీష్టార్చనాపుణ్యల
బ్ధదురుట్టంకణ పొట్టునూరివిజయస్తంభోపలోట్టంకితాం
కదృఢేష్టాక్షర కృష్ణరాయనృపసంజ్ఞాస్మత్కృతాముక్తమా
ల్యదనాశ్వాసవరంబు నాలవదిహృద్యంబై మహింబొల్పగున్ ౪ఆ.

మ. ఇదియంధ్రోక్తి యథార్థనామయవనాస్పృశ్యార్ణకింబావివా
రిద పద్ధత్యపరోధిప్రపవలయ శ్రేణీవిఘాతక్రియా
స్పద సేనాగ్ర్య కృష్ణరాయమహీభృత్సంజ్ఞాస్మదాముక్తమా
ల్యదనాశ్వాసముపంచమంబమరు హృద్యంబై నపద్యంబులన్ ౫ఆ

మ. ఇది శ్రీ రామన యౌవనావనిధవాహీనాథ్రిచుంబిస్ఫుర
ద్విదితాఖిల మణీగృహాళి దళనోద్వేలోగ్రహస్తివ్రజో
ద్యదనీకాగ్ర్య కృష్ణరాయ మహిభృత్సంజ్ఞాస్మదాముక్తమా
ల్యద నాశ్వాసవరేణ్య మాఱవది హృద్యంబైనపద్యంబులన్. ౬ ఆ

మ ఇది నీలాచలనీలచేలక సుభద్రేందీవరాభాక్షికో
ణదృగంచద్భుజవీర్యధుర్యజయ సన్నాహార్భటీవాద్యభీ
త్యుదితేభేశ్వరకృష్ణరాయమహిజాన్యత్వాదితాముక్తమా
ల్యద నాశ్వాసముసప్తమంబలరుహృద్యంబైనపద్యంబులన్. ౭ ఆ

ఈపద్యములయం దోఢ్రక విజయము వర్ణింపఁబడినది. వాని వివరముల నీక్రిందనిచ్చెదను.

౧ ఇది ఉదయగిరి విజయము. తిరుపతి దేవస్థానమందలి భావ సంవత్సర ఆషాఢ శు ౧౫ (క్రీ.శ. ౧౫౧౪ జూలై ౬ వ తేదీ) శాసనమునందు వర్ణితమైనది.

౨ ఇది కొండవీటి విజయము. తిరుపతి దేవస్థానమందలి యువ సంవత్సర కార్తీక బ 3 గురువారం (క్రీ. శ. ౧౫౧౫ అక్టోబరు ౨౫ వ తేదీ) శాసనమున నుదాహృతమైనది.

3 ఇదికొండపల్లి మొదలగు తెలంగాణా దుర్గముల విజయము. తిరుపతి దేవస్థానమందలి ధాతసంవత్సర పుష్య శు ౧౦ శుక్రవారం (క్రీ. శ. ౧౫౧౭ సం. జనవరి ౨వ తేదీ శాసనమున లిఖింపఁబడినది.

౪ ఇది సింహాద్రి పొట్నూరువఱకు గలవిజయము. సింహాచలమందలి ధాతుసంవత్సర చైత్ర శు ౧౨ నాటి (౨౯ మార్చి ౧౫౧౬) శాసనమునఁ జెప్పఁబడినది.

౫ ఈపద్యమునందలి కొంబావినిగూర్చి శ్రీ కొమర్రాజు లక్ష్మణరావు పంతులుగారిట్లు వ్రాసియున్నారు.

"ఇందలి 'కెంబావి'యెద్ది? ఇచ్చటియవను లెవ్వరు? కెంబావి యనఁగా 'కెంబా' అనుపట్టణమని టీకాకారులు వ్రాసి యున్నారు. కెంబావియన నిప్పుడు "క్యాంబే" యనుపట్టణమేమోయని యుచ్చారణ సామ్యముచేఁ దోఁపవచ్చును. కాని హైదరాబాదారాజ్యపటముఁ జూడఁగా "కెంబావి" అనుగ్రామము గుల్బర్గాజిల్లాలో గానవచ్చెనది. ఇదిగుల్బర్గాకునైరృతిమూలను ౫౦ మైళ్లమీఁదనున్నది షారాపురము, సాగర్ అనునవి దీనికి సమీపమునందే యున్నవి. వైనసురపుర మని చెప్పఁబడిన షారాపురమునకు కెంబావి వాయువ్యమున ౧౪-౧౫ మైళ్లదూరమున నున్నది. సగరపురమని చెప్పంబడినసాగర్ కెంబావికిఁదూర్పున ౧౬-౧౭ మైళ్లమీఁదనున్నది. కెంబావి, షారాపూర్, సాగర్ ఈమూఁడును గుల్బర్గా జిల్లాలోనివి. ఈమూఁడును కృష్ణాభీమానదుల యంతర్వేది (దువాబ్) లో కృష్ణకును త్తరమునను భీమకు దక్షిణమునను నున్నవి రాయచూరునకుఁ గెంభావి వాయువ్యమూలగా ౬౦-౭౦ మైళ్లమీఁద నున్నది. రాయచూరు కృష్ణాతుంగభద్రల యంతర్వేదిలో నున్నదని చదువరు లెఱిగియేయున్నారు. ఈకెంబావి విజయనగరమునకు సూటిగ నుత్తరమున ౯౦ మైళ్లదూరమున నున్నది. కావున నాముక్తమాల్యదలోని కెంబావి యిది యనియే తలంచుట న్యాయము. ఈశోధనతోడ కెంబావి యనఁగా క్యాంబేయగు నేమో యన్నయూహ పూర్వపక్షమగుచున్నది. నైజాము రాజ్యములోని యీకెంబావి పూర్వమొకప్పుడు చాళుక్యులకు ముఖ్యరాజధానిగా నున్నట్లు తెలియుచున్నది."౧

౬. ఈపద్యమునందలి నైరామనమునుగూర్చి శ్రీకుందూరియీశ్వరదత్తు బి. ఏ. గారిట్లు వ్రాసియున్నారు.

"ఈనైరామనమేమో తెలియక చరిత్రకారు లూరకుండిరి. ఇది రాయచూరుజిల్లాలోని, మాన్వేపురమున కీశాన్యమూల నున్న

౧ లక్ష్మణరాయ వ్యాసావళి.

గ్రామము. నైరామనమున కిప్పటి పేరు నిరుమానూరు. నైజామునగవ ర్నమెంటువారి అర్క శాఖాధ్యక్షులకు 'యజ్డానీ' గారువ్రాసిన లేఖను బొందుపఱచుచున్నాను. "The Modern name of 'Nairamanam' is 'Nirumanuru' a small village about seven miles N. E. of Mauri in Raichur District. ౧.

ఈపద్యమందలి "నైర్గామన" యనుపాఠమును "నైజామన" యని సవరించి, శ్రీఆచార్య వెంకటరమణయ్యగారు, అహముదానగర ప్రభువగు నిజామునాహాతో జరిగినయుద్ధమిందు వర్ణింపఁబడినదని యభిప్రాయపడియున్నారు.౨. కృష్ణరాయలు ప్రత్యేకముగనిజాముషా హాతో రణమునకై యహముదా నగరముపై దండెత్తినట్లు గాన్పింపదు. అయినను, నైరామనమును గుర్తింపఁ గలిగినప్పు డాపాఠమును సవరింప వలసిన యావశ్యకము లేదు.

౭. ఈపద్యమునందు, రాయలు పూరిజగన్నాథమున కేఁగు నప్పటికిఁ బ్రతాపరుద్రగజపతి భయపడి పాఱిపోయెనని చెప్పఁబడినది.

ఈయేడుపద్యములలోను నేడుదండయాత్రలు వర్ణితములైనవి. కాని రాయలు వీనిని వరుసగాఁ గాలక్రమమున వర్ణించినట్లు గన్పట్టదు. ఇందు ౫–౬ పద్యములలోనుదాహృతములైన దండయాత్రలు మహమ్మదీయులపై నడచినవనుటకు సంశయములేదు. ఇవి ౧౫౧౨వ సంవత్సరమున జరిగిన రెండవరాయచూరుకలబరిగె యుద్ధము లందు మేని యవి యుదయగిరి యుద్ధమునకంటెఁ బూర్వము జరిగినవి గాన నీపద్యములు మొదట నుండవలసియుండును. ౧౫౨౦ వ. సంవత్సరమున జరిగిన మూఁడవ రాయచూరుయుద్ధమునందందు మేని, జగన్నాథ యాత్రకుఁ దరువాత నుండవలసియుండును. అట్లుండక రెండింటికి నడుమనుండుటచేఁ గవి యీవిజయములను వరుసగా వర్ణింప లేదని నిర్ణయింపవలసియున్నది.

౧. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక. సం. ౨౪. సంచిక ౪. పుట ౧౨౨.
౨. భారతి 27 సం॥ సంచిక 6. పుట 613-626.

శ్రీకుందూరి యీశ్వరదత్తుగారు, కెంబావి నైరామన యుద్ధములు ౧౫౨౦ వ సంవత్సరమున జరిగిన రాయచూరుయుద్ధసందర్భమున జరిగినవనియు, నందుచే నాముక్తమాల్యదా రచనము ౧౫౨౦వ సంవత్సరాత్పరముననై యుండుననియు వ్రాసియున్నారు[౧] కానినేను వారితో నేకీభవింపఁజాలను. నైరామనయుద్ధము ౧౫౦౯–౧౦ లో రాయచూరుదుర్గమును రాయలు వశముచేసికొని నప్పుడు జరిగియుండును. నైరామనప్రభువు మహమ్మదీయుఁడనుట నిక్కము. ఆపద్యమున వర్ణితములైన సౌధములా తురుష్క ప్రభువునకు సంబంధించినవి. (బహుశః ఆప్రభువు ఆదిల్ ఖానే అయియుండునేమో) వానిని రాయలునాశనము చేసియుండును. రాయచూరుదుర్గముతోఁబాటుగ నాపట్టణము (అది రాయచూరుజిల్లాలోనిది) రాయలస్వాధీనమైయుండును. రాయచూరు ముద్గల్లు దుర్గములు ౧౫౦౯ లో రాయలస్వాధీనమైనప్పుడు ఆమండలములోని నైరామనము, ౧౫౨౦ వఱకు, ఆదిల్ ఖాన్ వశమునందుండెననితలంచుటయస్వాభావికము. ౧౫౨౦నాటికి, ఆప్రభువచ్చట లేఁడు. అతని సౌధములును లేవు.

'కెంబావి' గుల్బర్గాజిల్లాలోనిది. ౧౫౧౨ లో జరిగినగుల్బర్గా దండయాత్రలో నీ కెంబావియందు రక్తపాతము జరిగియుండును. నైరామననాశనము ౧౫౦౯ లోను, కెంబావి రక్తపాతము ౧౫౧౨ లోను వేఱువేఱుగా జరిగినవి, గనుకనే రాయలు వీనిని వేఱువేఱు పద్యములలో రెండుదండయాత్రలుగా వర్ణించియున్నాఁడు. ౧౫౨౦ రాయచూరు దండయాత్రలో నైరామన ప్రశంస యుండఁబనిలేదు. అప్పుడు రాయచూరు దుర్గమును స్వాధీనము చేసికొనుటకై ఇస్మాయిల్ ఆదిల్ షాహ ప్రయత్నించెనేకాని యాతఁడు స్వాధీనము చేసికొని యుండలేదు. అదివఱకాతఁడు స్వాధీనము చేసికొని యుండెనని తలంచినను, నైరామనసౌధము లంతకుఁబూర్వమే రాయలచే నాశన

౧ ఆం. సా. ప. పత్రిక సం. ౨౪ సంచిక ౪ పుట ౧౨౨.

మై యుండును. కావున ౧౫౨౦ రాయచూరు యుద్ధమునకును ౬ వ పద్యమునకును సంబంధము లేదు.

రాయలు ౧౫౨౦ రాయచూరు యుద్ధానంతరము గుల్బర్గాకు వెళ్ళియుండుట సత్యమయ్యేనేని, యాదండయాత్రలో కెంబావి రక్తపాతము జరిగియుండవచ్చునని తలంచుట కవకాశమున్నమాట సత్యము. కాని ౧౫౨౦ లోకంటె ౧౫౧౨ లోనే కెంబావి వెళ్ళియుండునని తలంచుట సమంజసమని నాదృఢాభిప్రాయము.

రాయలు రెండుమాఱులు మాత్రమే గుల్బర్గమీఁదకుఁబోయి యుండెను. మొదటిసారి రెండవ రాయచూరు యుద్ధానంతరమున ౧౫౧౨ లో గుల్బర్గాను జయించి, యచ్చట జయస్తంభమును వేయించెను. రెండవమాఱు మూఁడవ రాయచూరు యుద్ధానంతరమున బీదరు (బెడందకోట) వఱకునుబోయి తిరిగివచ్చునపుడు మూఁడుముక్కాలు గడియలలో గుల్బర్గను జయించెను. రెండవమాఱు జరిగిన యుద్ధమత్యల్పము. ఈరణములలోఁ గెంబావి రక్తపాతమున కవకాశము లేదు. కావున మొదటిసారి గుల్బర్గకడ జయస్తంభమును నాటించిన దండయాత్రలోనే కెంబావిరక్తపాతము జరిగియుండునని తలంచుట న్యాయము.

పై పద్యసప్తకములోను నైదుపద్యములు ప్రతాపరుద్రగజపతిపై నడచిన దండయాత్రలతో సంబంధించినవి. మిగిలిన రెండు పద్యములు మాత్రమే మహమ్మదీయులతో జరిగినవి. ఈపద్యములను వ్రాయునప్పుడు రాయలహృదయమున గట్టిగా నాటుకొనియున్న సంఘటనలనే వర్ణించి వాటికే ప్రాధాన్యమిచ్చి యుండెనని తలంపవలసి యున్నది. రాయచూరు యుద్ధమనియు, గుల్బర్గా యుద్ధమనియు, మనము వాడుచున్నను, ఆదండయాత్రలలో, నైరామనను కడను, గెంబావికడను జరిగిన సంఘటన లాతని హృదయమున దృఢముగా నెలకొనియుండును. అందుచే నాపద్యములను వ్రాసియుండును.

కెంబావియుద్ధము, కళింగదండయాత్రలోఁ క్రీ శ. ౧౫౧౪-౧౫ లో జరిగెనని కొందఱి యభిప్రాయము. కళింగ దండయాత్రలో గుల్బర్గకు నైరుతిమూల నేఁబదిమైళ్లనున్న కెంబావికడ మహమ్మదీయులతో రణము జరుగుట యసంభవము. కళింగ జైత్రయాత్రకును గెంబావికిని సంబంధములేదు.

కావ్యనిర్మాణము కొలఁదికాలములో నగునదికాదు ౧౫౧౬ జనవరినెలలో స్వామియాజ్ఞను శిరసావహించి రాయలప్పుడప్పుడు పద్యములను రచించుచు నాల్గుసంవత్సరములలో ౧౫౨౦ లోపునఁ గృత్యాది సహితముగఁ గావ్యమును బూర్తిచేసియుండునని నావిశ్వాసము.

కెంబావి వర్ణనము మూఁడవరాయచూరుయుద్ధముతో సంబంధించినదని తలంచునెడల నీగ్రంథము ౧౫౨౧ లో ముగించియుండునని తలంపవలసి యుండును.

కెంబావియే కాకుండ, నగరపురము, కలబరిగెలను కూడ రాయలు జయించిన ట్లాముక్తమాల్యదకృత్యాదియందలి యీక్రింది పద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

"సనకాది దివిజమస్కరిఫాలగోపిచం
దనపుండ్రవల్లికల్వాకినాకి
సెలసిహాహాహూహూలదండియులతంత్రి
దెవ్వసింగిళులుగాఁదివిచితివిచి
సప్తర్షికృతవియజ్ఝరివాలుకాలింగ
సమితిముచ్చెలకాళ్ళఁజమరిచమరి
రంభాప్రధానాప్సరఃపృథూరోజకుం
భంబు లెచ్చటఁ గన్నఁబట్టిపట్టి
తిరుగుహరిపుర సురతరు సురలమరఁగి
బహుళ హాళహాళి భృతకలబరిగ నగర

సగరపురవర పరిభృడ జవనయవన
పృతన భవదసిననిఁదెగి కృష్ణరాయ! ఆ ౧ ౪౧

ఈపద్యము తరువాతిపద్యమే, ఏదులఖానును వధించినట్లు చెప్పుచున్నది. కావునఁ బైసీసపద్యములోని సగరపుర, కలబరిగెనగరవిజయములుకూడ ౧౫౧౨-౧౩ సంవత్సరములలో జరిగినవే కాని, మూఁడవరాయచూరు యుద్ధానంతరమున ౧౫౨౦ లో జరిగినవి కావని నిశ్చయింపఁ దగియున్నది.

మూఁడవరాయచూరు యుద్ధవిషయము లాముక్తమాల్యద యందుఁ జెప్పఁ బడలేదనియు, నాయుద్ధాత్పూర్వమే యాకావ్యము పూర్తియయ్యెననియు, నిర్ణయింతము.

VII (3) ఆముక్తమాల్యదయందలి యాశ్వాసములెన్ని?

ఆముక్తమాల్యద ముద్రితప్రతులు రెండుప్రస్తుతమునఁ బ్రచారములోనున్నవి. అందొకటి శ్రీ వావిళ్ళ రామస్వామిశాస్త్రికృత రుచి సమాఖ్యానవాఖ్యతోఁ గూడినది. రెండవది సుప్రసిద్ధ పండితులగు వేదము వెంకటరాయశాస్త్రి కృతసంజీవనీవ్యాఖ్య సమేతమైనది. మొదటిప్రతిలో గ్రంథమాఱాశ్వాసములుగా విభజింపఁ బడినది. రెండవ ప్రతిలో నేడాశ్వాసములుగా విభాజితమైనది. ఆశ్వాససంఖ్య యందు మాత్రమే భేదము. గ్రంథమున హెచ్చుతగ్గులు లేవు. ఆశ్వాసాంత పద్యములు నాలుగుమాత్రమే శ్రీ వేంటరాయశాస్త్రిగారి గ్రంథమున నధికము. కాని యాశ్వాసాంత పద్యములనుబట్టి కాలనిర్ణయము చేయునప్పు డీపద్యములవలనఁ గొంతమార్పు కలుగవచ్చును. కావున నీయాశ్వాసచర్చ యవసరము.

పైనివ్రాసినపద్యము లేడింటిలోను, ౧ మొదలు ౫ వ పద్యములుమాత్రమే శ్రీరామస్వామిశాస్త్రిగారి ప్రతియందున్నవి. "ఇది నైరామన" "ఇదినీలాచల"అను ౬ ౭ పద్యములందు లేవు. షష్ఠాశ్వా

సాంతమున మరల "ఇది సింహాచల" అనునాల్గవపద్యమే యున్నది. కవియట్లువేసియుండఁడు. కావున "ఇది నైరామన" అను ౬వ పద్యమునుగాని."ఇదనీలాచల"అను నేడవపద్యమునుగాని, షష్ఠాశ్వాసాంత పద్యముగా గ్రహింప వలసియున్నది. "ఇదినైరామన" యనుపద్యమునే షష్ఠాశ్వాసాంత పద్యముగాఁ దీసికొందము. శ్రీ వేంకటరాయ శాస్త్రిగారి ప్రతిలో "ఇదినీలాచల" యనుపద్య మేడవ యాశ్వాసాంతమున నున్నది. కావున దీని నేడవపద్యముగానే భావింపవలసి యున్నది. ఈపద్యమును బట్టి యాముక్తమాల్యద కటక విజయానంతరము పూర్తిచేయఁబడినదని నిర్ణయించియుంటిమి. ఈగ్రంథమాఱాశ్వాసములు కలదియే యనియు, "ఇదినీలాచల" యనుపద్యము ప్రక్షిప్తమనియు నిర్ణయించినను గాలవిషయమున మార్పుకలుగదు.

కటకవిజయమును గజపతితనయా పరిగ్రహణమును నేకకాలమున జరిగినవి. గజపతిపుత్త్రిక పేరు అన్నపూర్ణయైనను, గమలయైనను నామె రాయలదేవేరియని యాముక్తమాల్యద కృత్యాదియందు జెప్పఁ బడియుండుటచే నెట్లును గలింగదేశ సంపూర్ణ విజయానంతరమే (హూణశకము ౧౫౧౮-౧౯ లో) ఆముక్తమాల్యదారచనము ముగింపఁ బడినదని నిశ్చయించుటకు సంశయింపఁ బనిలేదు.

రాయలు సప్తమాశ్వాస గ్రంథముగ రచించెనా! తరువాత నెవరైన షష్ఠాశ్వాసమును రెండుగ విభజించిరా! యనుప్రశ్నకు సమాధాన మాలోచింపవలసియున్నది. పూర్వాశ్వాస పద్యసంఖ్యను బట్టి యీప్రశ్న కుత్తరమును సాధింపలేము. ఆపద్య సంఖ్యలను వరుసగా నీక్రింద నిచ్చెదను. (౧) ౮౮ (౨) ౧౦౦ (౩) ౯౩ (౪) ౨౮౮ (౫) ౧౬౧ (౬) ౬౯ (౭) ౭౫. మొత్తము ౮౭౪ పద్యములు.

రాయలుతరువాత మఱియొకరు షష్ఠాశ్వాసమును రెండుగా విభజించుటకుఁ బ్రసక్తిగాని ప్రయోజనముగాని లేదు. కావునరాయలీగ్రంథమును నేడాశ్వాసములుగారచియించెననియు, "ఇదినీలాచల" యను సప్తమాశ్వాసాంత పద్యము రాయలకృతమేయనియు నిశ్చ

యింపఁ దగియున్నది. సుప్రసిద్ధవ్యాఖ్యాత లగు శ్రీ వేంకటరాయ శాస్త్రులవా రట్లే నిర్ణయించియున్నారు.

VIII (4) ఆముక్తమాల్యదను కృష్ణరాయలు రచియింపలేదా!

ఆముక్తమాల్యదను కృష్ణరాయలు రచింపలేదనియు నలసాని పెద్దనయే రచియించి రాయలుపేరు పెట్టెననియు నొకవాదముకలదు. ఈవాద మీనాఁడుమ బయలుదేరినది కాదు నాపుట్టుకకుఁ బూర్వము నుండియు నీవిషయమున వాదప్రతివాదములు జరుగుచున్నవి. నాజననము క్రీ.శ. ౧౮౮౩ వ సంవత్సరము జూలై నెల ౨౮ వ తేది. అదివఱకుఁ బండితులు కొందఱు ఆముక్తమాల్యదను కృష్ణరాయలే రచియించెనని వ్రాయఁగా దానినంగీకరింపక యాగ్రంథమును బెద్దనయే రచియించెనని హేతుపూర్వకముగ గోదావరిమండలమునందలి శివకోడు నందు సబ్ రిజిస్ట్రారుగా నుండెడి బోడపాటి రామలింగేశ్వరప్పగారు క్రీ.శ. ౧౮౮౯ సెప్టెంబరు ౨౮ తేదీగల యుత్తరముతో నాకాలమున సాహిత్య విషయములోఁ బాల్గొనుచున్న యముద్రిత గ్రంథ చింతామణి యనుపత్రికయం దొకవ్యాసమును బ్రకటించియున్నారు. దాదాపు డెబ్బది సంవత్సరములనుండి నిన్న మొన్నటి వఱకు వివాదగ్రస్తమై యిదమిత్థమని నిర్ణయింప నశక్యముగ నున్న యీవిషయమును గూర్చి స్థిరమైన నిర్ణయము చేయుటకు నాకుఁ గ్రొత్తగా లభించిన యాధారములు లేవు. ఈవిషయమున నేమేని వ్రాసి మఱల నొకతుపానును లేవదీయుట నాయుద్దేశము కాదు. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు ఆముక్తమాల్యదవంటి గ్రంథమును వ్రాయలేనంతటి యసమర్థుడు గాఁడనియు, శైలిభేదము, వ్యాకరణదోషప్రయుక్తము, మొదలగు కొన్ని కారణములను బట్టి యీగ్రంథము పెద్దనకృతము గాదనియు రాయలే యీగ్రంథకర్తయనియు దీనిని రచియించునప్పుడు రాయలు పెద్దన సాహాయ్యమును బొందియుండు ననియుఁ బెద్దనకృత పద్యములు కొన్ని యిందుఁ గలవనియు దీర్ఘ

చర్యానంతర మీనాడుమఁ బండితు లొకతీర్మానమునకు వచ్చియు న్నారు. ఇది యంగీకరింపఁ దగిన విషయమనియు నెంతచర్చించినను నింతకంటె వేఱునిర్ణయ మసాధ్యమనియు నాయభిప్రాయము.

VIII (5) ఆముక్తమాల్యదా కథాసారము

ఈగ్రంథ మేడాశ్వాసములను దాదాపుగఁ దొమ్మిదివందల పద్యములను గలిగియున్నను నిందలికథయత్యల్పము. ఇందలి ప్రధాన కథ యాముక్తమాల్యద యనుకన్యకామణిని, శ్రీరంగమందలి దేవుఁడు రంగనాథస్వామి పెండ్లియాడుట. ఈమె నిజనామము గోదాదేవి. ఆమెకాముక్తమాల్యద యనుపేరువచ్చుటకుఁ గారణమును గవి యీ క్రింది పద్యములో సూచించినాఁడు.

"ఉ. ఎన్నినుఁగూర్తు నన్న విను మే మును దాల్చినమాల్యమిచ్చున
ప్పిన్నది రంగమం దయిన పెండిలి సెప్పుము, మున్నుగొంటి నే
నన్నదదండ యొక్కమగవాఁ డిడ, నేను దెలుంగురాయడ
న్గన్నడ రాయ, యక్కొ౽దువఁగప్ప ప్రియాపరిభుక్తభాక్కథన్"
౧ ఆ ౧౪

గోదాదేవి భూదేవియొక్క యవతారము. సీత జనకునకు లభించినట్లే గోద విష్ణుచిత్తుఁ డను వైష్ణవోత్తముని కుద్యానవనమున నొక తిన్నెపై దొరకినది. స్వామికర్పింపుమని తండ్రియొసంగిన పూల దండ నొక్కమాఱు గోదాదేవి తనకొప్పునముడుచుకొని తనయం దమును జూచికొని పిమ్మట స్వామికర్పించు చుండెడిది. ఆవిషయ మును గవి యిట్లు వర్ణించినాఁడు.

సీ. తమతండ్రి శ్రీశఠద్ర త్తశ్రీలు గృహమునఁ
దర్పించు తండములయ్యెఁ దనదుతొంటి
ప్రస్థానిర్మాణదాస్యం బనుత్సేకత
జరపుచుఁ బ్రజ్ఞవైష్ణవపురాణ

సంహితావ్యాఖ్యారచనఁ బ్రొద్దుఁ గడపుచుఁ
గట్టుడుకమ్మచెంగలువ విరుల
తోమాలె లలకలుదువ్వి కంతునకు బా
ర్హనిబద్ధఖేటకం బనఁగ నీల
వృషకకుద్రేఖ నడమ కొక్కించితియొఱగ
విడినధమ్మిల్ల వలయంబు నడుగునందుఁ
గొంతసేపర్ధిఁ గిలించి కూపవారి
నీడ వీక్షించి కర్మిమ్మఱఁగూడ ననుచు. ॥ ఆ 3౮

తానుధరించిన దండల నర్పించునది యగుటచే నామె కాము క్తమాల్యదయని పేరు వచ్చినది. ఆనామమునే కవి గ్రంథమున కుంచినాఁడు. శ్రీవిల్లుపుత్తూరు నివాసియు, పరమభాగవతో త్తముఁడును గోదాదేవికి జనకుఁడు నగు విష్ణుచిత్తునికథ యిందు ముఖ్యమగుటచే నీగ్రంథమునకు విష్ణుచిత్తీయమని నామాంతరము కలదు.

పాండ్యదేశమునకు మధురాపురము రాజధాని. ఆదేశమునేలు రాజు మత్స్యధ్వజుడు. మధురాపుర సమీపస్థపర్వతమున విచ్చేసి యున్నస్వామి తెప్పతిరునాళ్ల కరుదెంచిన బ్రాహ్మణు లొకనాఁడు మధురాపుర దర్శనార్థము వచ్చి రాజపురోహితుని యింటివీధియరుగుపై వెన్నెలలోఁ బరుండి తామభ్యసించిన గ్రంథముల యందలి శ్లోకములను బఠించుకొనుచుండిరి. అందొకవిప్రుఁడు:—

"వర్షార్థ మష్టౌ ప్రియతేత మాసాన్
నిశార్థ మర్థం దివసే యతేత
వార్థక్య హేతో ర్వయసా నవేన
పరత్ర హేతో రిహజన్మనాచ"

[ఈశ్లోకమును దీనికిఁగృష్ణరాయలు రచించిన పద్యమునుపరమయోగి విలాసము నందలి పద్యమును ఆముక్తమాల్యద పీఠిక నుండి కైకొని యీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

చ. వినియె, నెల ల్చతుర్ద్వయిని వృష్టిదినాళికి; రాత్రికై, దివం
బున; జరకై వయస్సునను; బూని, పరంబునకిప్పు, డుద్యమం
బనువుగఁ జేయఁగా వలయునంచుఁ బురోహితధర్మమాత్మఁగీ
ల్కొన నలవిప్రుఁ డాద్విజులలోన సుభాషితము న్చదింపఁగన్.

ఆ, మా. ౨ ఆ ౭౬.

సీ. రాత్రుల కొనరు నర్థము లెన్ని యన్నియు
ఘటియింపవలయుఁ బగళ్లయందు
వానకాలమునకు వలసినయవియెల్ల
నార్జింపవలయు మాసాష్టకమున
నపరవయోయోగ్య మగువస్తుజాలంబు
సాధింపవలయును జవ్వనమునఁ
బరలోకమునకు సంపాద్య మెయ్యది యది
గడియింపవలయునీయొడలియందవ విరళ.౧౧

అనుశ్లోకమును బఠింప నామార్గమున భోగిని యింటికిఁ బోవుచున్న మత్స్యధ్వజుడు పరలోకసుఖమునకై తానిహలోకమున నేమియు జేయలేదనియుఁ గామభోగ లాలసుఁడనై కాలము గడిపితి ననియు జింతించి తటాలువ వెనుకకుఁ దిరిగిపోయి యాబ్రాహ్మణునకుఁ భటువిచే బహుమానమంపి యామఱునాఁడు పండితుల నెల్లర రావించి, యేదేవుని సేవించిన మోక్షము లభించునో యెఱిఁగింపుఁ డని ప్రార్థించెను.

ఆనాఁడే శ్రీవిల్లిపుత్తూరున విష్ణుచిత్తుడష్టాక్షరీమంత్రపురస్సరముగా మన్నారుదేవునకుఁ బూలదండ వేయుచున్న సమయమున స్వామి "భక్తాగ్రగణ్యా! మధురలోఁ బాండ్యరాజు పండితులఁ బిలిపించి మోక్ష మొసఁగు దేవుఁ డెవరని ప్రశ్నించుచున్నాఁడు నీవా సభకుఁబోయి శ్రీమహావిష్ణువే మోక్షదాయకుఁడని వాదించి గెలుపొంది, యారాజును వీరవైష్ణవునిగానొనరింపుము. ఇందులకు నీవసమ

ర్థుడవని సందేహింపవలదు. నాయనుగ్రహమున నీకు విజయముకాఁగలదు" అని యానతిచ్చెను. స్వామియాజ్ఞను శిరసావహించి విష్ణుచిత్తుడు పాండ్యుని సభకేఁగి వాదమున నన్యమత ఖండన మొనర్చి విశిష్టాద్వైత మతమును స్థాపించెను. ఈవిషయ మీక్రింది పద్యము వలనఁ దెలియును.

శా. విద్వద్వందితుఁ డాతఁ డిట్లు సుఖసంవిత్త్వాబోధైకచుం
చుద్వైపాయనసూత్రసచ్ఛ్రుతుల నీశు న్మన్నిరూపించి పైఁ
దద్విష్ణుత్వము దాని కన్యదివిషద్వ్యావర్తనంబు న్విశి
ష్టాద్వైతంబును దేటగాఁ దెలుప మాటాడె న్ప్రమాణంబులన్.

మతములలోకెల్ల విశిష్టాద్వైతమే శ్రేష్ఠమని పాండ్యరాజు హృదయమున నెలకొనుటకై విష్ణుచిత్తుఁడు ఖాండిక్యకేశిధ్వజసంవాదము నుదాహరణముగా రాజునకుఁ దెలిపెను. ఖాండిక్యకేశిధ్వజులు మిథిలానగర రాజగు నిమివంశములోనివారు. అన్నదమ్ముల బిడ్డలు వారిద్దరును రాజ్యకాంక్షతో ననుదినమును బోరాడుచుండెడివారు. ఆరణములో గేశిధ్వజుఁడు జయమొంది రాజ్యమంతయు నాక్రమించుకొనియెను. ఖాండిక్యుఁ డరణ్యవాసము సేయుచుండెను. కేశిధ్వజుఁడు యావద్రాజ్యమును గైకొనియు, జ్ఞానియై, ధర్మము కొఱకుఁ బరిపాలన మొనర్చుచు భోగములయం దాస విడిచి పద్మపత్రస్థజల బిందువువలె నటించుచుండెను. ఆతఁ డొకప్పుడు జన్నమొకటి చేయ సంకల్పించి, యందుకొఱ కొకధేనువును దెచ్చియుండ దాని నొక వ్యాఘ్రము చంపివైచెను. యజ్ఞపశువును గాపాడఁ జాలనందులకుఁ బ్రాయశ్చిత్త మేమని పండితులను బ్రశ్నింప నాప్రాయశ్చిత్తమును నిర్ణయించుటకు ఖాండిక్యుఁడు దక్క మఱియొకరు సమర్థులు కారని వారు ప్రత్యుత్తరమిచ్చిరి. ఖాండిక్యుని కొఱకుఁ గేశిధ్వజుఁ డరణ్యమున కేఁగ నరణ్యమే శరణ్యముగా నున్నను దనను సాధించుటకై వచ్చుచున్నాఁడని ఖాండిక్యుఁ డును నతనిమంత్రులును మొదట నను

కొని, యుద్ధసన్నద్ధులైరి. కాని పిమ్మట నిజమెఱిగి ఖాండిక్యుండు కేశిధ్వజునకుఁ బ్రాయశ్చిత్త విధానమును దెలిపెను. కేశిధ్వజుఁ డారీతిగ నొనర్చి జన్నము బూర్తిగావించి యజ్ఞరక్షణము నుపదేశించిన ఖాండిక్యునిఁ దనగురువుగా భావించి యతనికి గురుదక్షిణ సమర్పింప నరణ్యమునకేగి తనయుద్దేశము నెఱింగించెను. ఖాండిక్యుని యనుయాయు లర్ధరాజ్యమును గోరుమని బోధించిరి. కాని యతఁ డందులకీయకొనలేదు. మిథిలానగర ప్రభువులు రాజ్యమునకంటె జ్ఞానమునే యధికముగాఁ దలంతురు. కావునఁ దనకు జ్ఞానోపదేశముచేసి సంసారతరణోపాయమును బోధింపుమని కేశిధ్వజు నడిగెను. అతఁ డందులకు సంతసించి యనేక మతధర్మంబులం జెప్పితుదకు"

సీ. శ్రీవిష్ణునిగతిఁజింతింపవలయుఁగ
    న్మయుఁ డగుయోగి క్రిమంబుతోడ
నొక్కయంగము మున్ను చిక్కలో భావించి
    యది దృఢంబగుటయు నవలియంగ
కము మఱి చింతింపఁ గాదగు నట్టియ
    భ్యాసంబువలన నయ్యవయవములు
నడచిన, నున్న, మావక యెద్దియేనియుఁ
    జేయుచున్నను మదిఁ బాయఁడేని,

యతనిసామ్యంబుగని ముక్తుఁ డగుసురాది
భేదసంజనకాజ్ఞానమేడఁ బిదప
నలముకల్యాణగుణముల హరికిఁ దనకు
లేనిభేద మెవ్వాఁడు కల్పింపఁ గలఁడు.

అనిబోధించెను. పిదప ఖాండిక్య కేశిధ్వజులు మిత్రులై తమతమ రాజ్యములయందుఁ దమపుత్త్రుల నిలిపి విష్ణుభక్తిపరాయణులై కాలంబుగడపి ముక్తినొందిరి. ఈకథను బాండ్యునకుఁ జెప్పి విష్ణుచిత్తుండు "ముముక్షునకుపాశ్రయణీయుం డధోక్షజుండు. పాండ్యక్షితీశా! నీవ

తని భజియింపుమిదియె భక్తియోగంబు" అని యుపదేశించియతనిని భాగవత ప్రధానుం గావించెను.

మొదటిమూఁడాశ్వాసములలోఁ బైకథయంతయు జెప్పఁబడినది. నాల్గవయాశ్వాసమునఁ బ్రసక్తానుప్రసక్తముగ యామునాచార్యుని చారిత్రము వర్ణితమైనది. ఇతఁడు వైష్ణవభక్తుల యాచార్య పరంపర లోనివాఁడు.౧ బ్రహ్మచారి. పాండ్యదేశ ప్రభువును మత్స్యధ్వజుని పూర్వుఁడు నగు నొకరాజు వీరశైవమతమును గైకొని వైష్ణవుల నిరాదరణ సేయుచుండెను. ఆరాజుభార్య మహాపతివ్రత యయ్యును విష్ణుభక్తురాలయ్యెను. శ్రీమహావిష్ణువు యాజ్ఞచే యామునాచార్యుఁడు విష్ణుచిత్తుని వలెనే పాండ్యుని సభకేఁగి యన్యమతస్థులతో వాదమొనర్చెను. వారొక యశ్వత్థవృక్షమును మధ్యవర్తిగ నేర్పఱచుకొనిరి. వాదానంతర మావృక్షమునుండి. యామునాచార్యుఁడుజెప్పినదే సత్యమని యశరీరవాణి వాక్రుచ్చెను. రాజు శైవమతమును విసర్జించి వైష్ణవమతస్వీకార మొనర్చి యామునాచార్యునకుఁ దనసోదరి నిచ్చి పరిణయము చేసి యర్థరాజ్యంబిచ్చెను. యామునాచార్యుఁడు ప్రభువై రాజనుసరింపవలసిన నీతిని జెప్పి దదనుగుణముగ రాజ్యపరిపాలనముఁ జేసెను.

ఐదవయాశ్వాసమున గోదాదేవి వర్ణనమును, నామె విరహవర్ణనమును గలవు. ఆఱవ యాశ్వాసమున విష్ణుభక్తుఁడైన మాలదాసరి కథయు, నేడవయాశ్వాసమున నామాలదాసరిచే విముక్తుఁడైన బ్రహ్మరాక్షసి కథయుఁ గోదాదేవి వివాహవర్ణనము నున్నవి.

ఈగ్రంథమునఁ గథావైచిత్ర్యమేమియుఁ గాన్పింపదు. విశిష్టాద్వైతమతప్రాశస్త్యమునుదెలుపుటయు, నుత్ప్రేక్షాద్యలంకారములలో ప్రబంధోచితవర్ణనాంశములతో నొకమహాకావ్య నిర్మాణ మొనర్చు

౧ ఈశ్వర మునికుమారుఁడు క్రీ. శ. ౯౧౭-౧౦౩౭. ఆ. దే. ది. ౯ సం. భా౨. పుట ౯

టయు నీగ్రంథరచనోద్దేశములు. ఇందుఁగల పద్యములు దాదాపు 800 లోను ౨౦౦ ఋతువర్ణనము. ౧౦౦ పద్యములు పురవర్ణనము. గోదాదేవిని, దద్విరహ వేదనను ౧౦౦ పద్యములలోను, రాజనీతిని ౮౦ పద్యములలోను రచించియున్నాఁడు. మిగిలినవానిలోను, గొన్ని వర్ణనాంశములున్నను, నవి కథతో సంబంధించినవి.

VIII (5) కవిత్వ గుణము

ఆముక్తమాల్యద కష్టతరమైన యొకమహాకావ్యము. పాండిత్య మలవరచుకొనుటకై విద్యార్థులు చదువఁ దగినది, సంస్కృత పద ములకంటె నిందాంధ్రపదములే కొంచెము హెచ్చుగ నుండును. నూటికిరువది యాంధ్రపదములని చెప్పవచ్చును. అవియైనను, తఱ చుగా నుపయోగింపఁ బడునవి కాక వెదకిదెచ్చినట్లుండును. కవిత్వము సరివంతివలెఁ బ్రవహింపక కుంటువడుచుండును. ఇందలి భావములు మనోహరములై పండితుల కాహ్లాదము గలిగించును. ఇందు సంద ర్భోచితముగ లోకోక్తులు పెక్కు లుదాహృతములైనవి. గంభీర మైనశైలి. వ్యాఖ్యానసాహాయ్య ముండినగాని, సామాన్యులకు సుల భముగా నిందలి భావములు గోచరింపవు. కొన్నిపదము లర్థముకావు ఈగ్రంథముపై శ్రీనివాసవ్యాఖ్య, జోగి జగన్నాథరాజు వ్యాఖ్య మొదలగు వ్యాఖ్యలు గలవు. శ్రీవావిళ్ళ రామస్వామిశాస్త్రులుగా రును, శ్రీవేదము వెంకటరాయశాస్త్రిగారును గూడ నిరువదియవ శతాబ్దియందు విపులముగ టీకాతాత్పర్యములను రచియించియుండిరి. అందు, శ్రీవెంకటరాయశాస్త్రిగారు ప్రకటించిన గ్రంథ ముత్తమమై విద్యార్థులకుఁ జాల నుపయోగముగా నుండును. వీరాంధ్రగ్రంథ కర్తలు కావున వీరిచారిత్రము నిరువదియవ శతాబ్దికవులలోఁ జేర్చిఁ వ్రాసెదను. ఆముక్తమాల్యదా టీకాకారు లందఱి చారిత్రములను గూడ నాయాకాలపు కవులతోఁ బాటుగ వ్రాయునుద్దేశము కలదు.

కృష్ణరాయ లీగ్రంథమునం దచ్చటచ్చట బమ్మెర పోతన కృతభాగవతము ననుకరించినట్లు కనుపట్టుచున్నది. మచ్చున కొక యుదాహరణము: —

ఉ. ఎవ్వనిచేజనించు జగ మెవ్వనిలోపల నుండు లీనమై
యెవ్వనియందు డిందుఁ బరమేశ్వరుఁ డెవ్వఁడు; మూలకారణం
బెవ్వఁ డనాదిమధ్యలయుఁ డెవ్వఁడు సర్వము దానయైన వా
డెవ్వఁడు వాని నాత్మభవు నీశ్వరునే శరణంబు వేఁడెదన్
భాగవతము ౮ స్కంధము.

ఉ. ఎవ్వనిచూడ్కిఁజేసి జనియించు జగంబు వసించు నిజ్జగం
బెవ్వనియందు డిందు మఱియెవ్వనియం దిది యట్టివిష్ణుతో
నివ్వల నొక్క వేల్పు గణియించినపాతకి నాదు నేఁడ నే
నవ్విధియైన నిగ్గది యనేని, యన న్విని బంధమూడ్చినన్.
ఆమా. ౬ఆ. ౮౩

కఠినకావ్యమని త్రోసిపుచ్చక శ్రమపడి పఠించి, ఇందలి భావములను గ్రహించి, పాఠకులు మహదానందమున నోలలాడు దురుగాక ! ఈతనికవిత్వ శైలి తెలియుటకై నియమానుసారముగ నాశ్వాసమున కొకపద్యము నిక్రింద నుదాహరించెదను.

చ. ద్రవిడకుటుంబిను ల్పసువు రాచినగత్నపుఁదాపక్రింద నం
బువు దెఱవాఱగా నిదురవోయి గరుత్తతి పచ్చఁబాఱినన్
భవనసరోమరాళములు భర్మమయచ్ఛద గుచ్ఛవిస్ఫుర
ద్దివిజధునీమరాళవితతి భ్రమఁ బూన్చుఁ బుఱిన్ భ్రమించుచున్
౧ఆ. ౬౮

చ. చిగసముపార్జితాగ్ని తడిఁ జెంది నశించు నటంచునో, కృతా-
ధ్వరతఁ దదగ్నులై నునికి దాన నొకంగము తాచుచేతనో
పురధరణీసురు ల్నిగమభూధరము ల్జపయజ్ఞశీలు రా
వారిధనదాదులై నవలహస్తముసాఁపరు దానధారకున్. ౨ఆ. ౩౩

మ. జని సాహస్రబహుప్రయాణ మగుసంసారంబుఁ ద్రోవన్సదా
చనుచుండున్ ఘనమోహఖేదములమున్ సంసారి పాంథుండు వా
సనలన్ ధూళి మునుంగుగాఁగ నెపుడేన్ జ్ఞానంపుటుష్ణోదకం
బున దత్క్షాళనసేయు వానికపు డమ్మోహశ్రమంబుల్ జనున్.

3 ఆ ౭౦

ఉ. కాలునిదున్న నంది నయి గంటలు దున్నక మంటి నామహా
కాలునినంది దున్ననయి కర్దమమగ్నత లేక మంటి నా,
హాలిక లెన్నఁడుం దెగనియేరులచేలును జౌకమళ్ళనుం
గాలలి నేరు సాఁగి లిలఁ గల్గుపసిం గొని పేదమున్నగన్

౪ఆ ౧౨౪

ఉ మునుపే చంద్రబలంబు గల్గి మలయంపుం గమ్మతేగాడ్పుఁ దే
థున నేతెంచులతాంతబాణునకు సూర్యాంశు న్మహిం గ్రొత్తగా
ననుకూలించెఁ జలంబున న్విరహిణీప్రాణాపహారంబు సే
యన యూహించు విధాతకృత్య మది యేలా మానునప్పట్టునన్

౫ఆ. ౧౦౧'

చ. తెవులయినం, గ్రహంబయినఁ దేలయినం, గరమైన, నాత్మ పెం
దెవులయిన, జ్జలంబయిన, దిక్కులిమైన, మృగాగ్నులైన, మే
ల్తవుయిన, వ్రణంబయిన, ద్రాఁచయిన, న్పిడుఁగైనఁ దీర్పు పే
లవ తనువూరకే చెడ న్గతిసు నొక్కనిఁ బ్రోచుటొప్పదే

౬ఆ. 80.

తే. కొలుతు సర్వేశు సర్వాత్మకుని నసంతు
స్వప్రకాశు నభేద్యు సమస్తలోక
సముదయాధారు నణుసమూహములకును న
ణియు నిన్ను ననాధారు నిత్యు సత్యు. ౭ఆ. 3౬.

IX అష్టదిగ్గజములు

రాయలయాస్థానములో దిగ్గజములవలె నెనమండ్రు కవులుం డెడివారని ప్రతీతికలదు. ఈయష్టదిగ్గజములకుఁ గడపమండలములోని తిప్పలూరు అనుగ్రామమును సర్వాగ్రహారముగాఁ జేసి రాయలు దానమిచ్చెనని యొకశాసనము వలనఁదెలియుచున్నది. ఈదానమెప్పు డిచ్చెనో, ఆదానపరిగ్రహీత లగు నెనమండుగురు కవులెవరో తెలి యదు. ఈసందర్భమున రాయలు వ్రాయించిన శాసనములభింపలేదు ఆగ్రామమున దొమ్మరిపన్ను మాపుచేయుచు నితరులు వ్రాయించిన శాసనమును బట్టి యీవిషయము తెలియవచ్చినది.

ఈయష్టదిగ్గజము లను ప్రఖ్యాతి గాంచినవా రాంధ్రకవులని చరిత్రకారుల యభిప్రాయము.

"ఈతని యాస్థానమునందు అష్టదిగ్గజములను పేరిట నెనమండ్రు తెలుఁగు కవులుండిరనిన మాట పరంపరగా వచ్చుచున్నది. అల్లసాని పెద్దన్న, నందితిమ్మన్న, ధూర్జటి, మాదయ్యగారిమల్లన్న, అయ్యల రాజు రామభద్రుఁడు, పింగళిసూరన్న, రామరాజభూషణుఁడు తెనాలి రామకృష్ణుఁడు అనెడి యెనమండ్రును అష్టదిగ్గజములని వాడుక కలదు. ౨

ఇందు మొదటి నలుగురును రామకృష్ణుడును శ్రీకృష్ణరాయల కాలములోనివారు. అతని యాస్థానమునఁ గవులుగా నున్నట్లు నిదర్శ నము లున్నవి. కాని తక్కిన ముగ్గురును అష్టదిగ్గజములోని వారు కారని నాయభిప్రాయము. వారినిగూర్చి ఆయాకవుల చరిత్రముల యందు వ్రాయుదలచితిని.

అష్టదిగ్గజములని ప్రఖ్యాతిగాంచిన వారిలోఁ బైనవ్రాసిన యైదుగురునుగాక తక్కినవారు సంస్కృత కర్ణాటక కవులై యుందు

---

౧ A. R. 282 of 1937-38.
౨ విమర్శనాత్మకదీయమహాయుగము పుట 320

రని నాయుద్దేశము. కృష్ణరాయుల కాంధ్రమనిన నభిమాన మెక్కువ యనుమాట నిశ్చయమే. "దేశభాషలందుఁ దెలుఁగులెస్స" యని నుడివినవాఁడే. కానిదీనినిబట్టి అష్టదిగ్గజము లాంధ్రకవులేయని తలంప రాదనియు, నాటినియాస్థానమున సంస్కృత కర్ణాట కవులు కూడ గలరనియు, వారినిగూడ రాయలు సమానగౌరవముతోఁ జూచెననియు దలంపవలసి యున్నది.

X కృష్ణరాయలు కృతిపొందిన కావ్యములు

రాయలు కృతిపొందిన యాంధ్రకావ్యములు రెండుమాత్రమే కన్పించుచున్నవి. మొదటిది ముక్కుతిమ్మనార్యకృతపారిజాతాపహరణము. రెండవది అలసానిపెద్దనార్య కృతస్వారోచిషమనుసంభవము. ఆగ్రంథములను గూర్చియు నాకవులనుగూర్చియు వారి చారిత్రముల యందువ్రాసెదను. ఆకృతి దానకాలముల నిర్ణయమునకుఁ గృష్ణరాయల దిగ్విజయ యాత్రలతో సంబంధ మున్నందున వానినిగూర్చి మాత్రమిట వ్రాయుచున్నాఁడను.

X (1) పారిజాతాపహరణకృతి సమర్పణకాలము

కావ్యరచనా కాలమునకును గృతిసమర్పణ కాలమునకును వ్యత్యాసముండును. కావ్యరచన యొక్కనాఁడు జరుగునది కాదు. అప్పుడప్పుడు గద్యపద్యములను రసోచితముగ వ్రాయుచు రచనపూర్తియైనపిమ్మటఁ గృత్యాదిని నాశ్వాసాద్యంత పద్యములను రచియించి కవికృతి సమర్పించెననుట సహజము. ఇష్టదేవతాస్తుతి మొదలగు కొన్ని పద్యములు ప్రథమమున రచియించినను దక్కిన కృత్యాది మొదలగువానిని గ్రంథరచనానంతరము రచియించెనని తలంచుటయే లెస్స. ఇపుడు ముద్రితప్రతులలోఁ గన్పడుచున్నట్లు మొదటినుండి తుదివఱకును గృత్యాదితోఁ గూడ వరుసగానే రచియించెనని తలంప

రాదు. ఇదిసామాన్య నియమము. ఈనియమమునుసరించి పారిజాతాపహరణకృతి సమర్పణ కాలమును నిర్ణయింతము. శ్రీకృష్ణరాయలను వర్ణించిన యీక్రిందిపద్యము లీసందర్భమునఁ గమనింపదగినవి.

చ. మునుకొని కొండవీటికడ మూఢత రుద్రుఁడు కృష్ణనందను
 న్ననసిజునిన్ జయించె నది మానుషమే నరసేంద్రుకృష్ణరా
 యనృపతి కొండవీటికడ నాహవభూమిఁ బ్రతాపరుద్రనం
 దనుఁడగువీరభద్రుఁ గరుణామతిఁ గాచె జగత్ప్రసిద్ధిగన్.

సీ. ఉదయాద్రి వేగ యత్యుద్ధతిసాధించె
  వినుకొండ మాటమాత్రన హరించె
 గూటము ల్సదరంగ కొండవీ డగలించె
  బెల్లముకొండ యచ్చెల్లఁ జెఱిచె
 దేవరకొండయుద్వృత్తి భంగము సేసి
  జల్లిపల్లె సమగ్రశక్తి డులిచెఁ
 గినుక మీఱ నమంతగిరి క్రిందుపడఁ జేసెఁ
  గంబంబుమెట్టు గ్రక్కునఁ గదల్చె

తే. బలని కాయము కాలమట్టులని యడఁచుఁ
 గటకమును నింకననుచు నుత్కలమహీశుఁ
 డనుదినమ్మును వెఱచు నెవ్వనికి నతఁడు
 రాజమాత్రుండె శ్రీకృష్ణరాయవిభుఁడు.

ఈపద్యములను బట్టిచూడఁగా, నీకృతి సమర్పణమునాఁటికి కొండవీడు విజయమును తెలంగాణా విజయమును బూర్తియైనట్లును కటకవిజయము బూర్తిగానట్లును దెలియుచున్నది. సింహాచలయాత్ర, పొట్నూరికడ జయస్తంభ స్థాపనములనుగూర్చి పారిజాతాపహరణమున నేమియుఁ జెప్పఁబడలేదు. కావున సింహాద్రి శాసనాత్పూర్వము నను తెలంగాణా దుర్గవిజయానంతరము నీకృతి సమర్పణ మైనట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఈకాలము ధాతసంవత్సర చైత్రశు ౧౨ నాఁటికిఁ

బూర్వమును యువసంవత్సర కార్తీక బ 3 గురువారమునకుఁ బర మును నగును. (క్రీ. శ ౨౫-౧౦-౧౫౧౫-౨౯-3-౧౫౧౬) ఆయిన నిందుల కొకప్రతిబంధకము కన్పట్టుచున్నది. యువసంవత్సర కార్తీక బ 3 గురువారమునాఁడు తిరుమలవెంకటేశ్వర స్వామిని దర్శించి రాయలు తిరిగి విజయనగరమున కేఁగెను. అటుపిమ్మట నెలకో రెండు నెలలకో పూర్వదిగ్విజయ యాత్రకు బయలుదేరి ఆయాత్రలోఁ దెలంగాణా దుర్గములను రాజమహేంద్రవరమును జయించి ఆమార్గముననే సింహాద్రికి విచ్చేసినట్లు కన్పట్టుచున్నది. కాని తెలంగాణ దుర్గవిజయానంతరము తిరిగి విజయనగరమునకు వచ్చినట్లులేదు. దీనినిబట్టి పారిజాతాపహరణ కృతిసమర్పణము విజయనగరమున గాక ఏ రాజమహేంద్రవరముననో దండయాత్రా మధ్యకాలమున జరిగినట్లుచెప్పవలసి వచ్చుచున్నది ఇది సమంజసముగాఁదోచఁదు.

ఈసందర్భమున పారిజాతాపహరణ చతుర్థాశ్వాసాంతమున నున్న యీక్రిందిపద్యములను జూడవలసి యున్నది.

క. చండతరమూరురాయుర
గండమహాబిరుద! ధాటకారయవిచల
త్కొండపలి కొండవీటీ
మండల! కటకేశసింధుమందరకుధరా!

తోటకము. త్వరితాధరితానిలవాజినట
త్ఖురజోరురజోభరగూఢరవి
స్ఫురణా! కరణాధికసూత్కృతిమ
ద్విరదాకరదారణవీరబలా!

ఈపద్యములయందు "కటకేశ్వరుఁడను సముద్రమునకు మందరపర్వతమైనవాఁడా!" "గొప్పశరీరములును ఘూత్కారమును గల యేనుగుల గుంపును జీల్చునట్టి వీరులైన సైనికులుగలవాఁడా!" అనియును రాయలను సంబోధించు వాక్యములున్నవి. ఈవాక్యములు కటకేశ్వ

యని సంపూర్ణముగ జయించినట్లు స్ఫురింపఁ జేయవు. కాని యాతని ప్రదేశమును యుద్ధములచేఁ గలంచివేసినట్లును యాతని గజబలమును విచ్ఛేదము చేసినట్లును స్పష్టమగుచున్నది. కావున నీవాక్యముల వలన సింహాచల పొట్నూరు విజయములు దెలుపఁ బడినవని తలంప వచ్చునని నాయభిప్రాయము. అదివఱకు గజపతి యధికారమునం దున్న యుదయగిరి కొండపల్లి మొదలగు దుర్గములను రాయలు జయించియుండుటచే నీవాక్యము లాదండయాత్రలకు సంబంధించినవే గాని సింహాచల దండయాత్రకు సంబంధించినవి కావని యొకయాక్షేపణము రావచ్చును. కాని సింహాచల దండయాత్రకివి సంబంధించవని చెప్పవీలులేదు. సరియేకదా, కొండవీడు, కొండపలి విజయములను, జెప్పి, పిమ్మటమరలనొక వాక్యములో వేఱుగా "కటకేశసింధు మాంధర కుధరా" యని చెప్పుటచే నివి సింహాచల యుద్ధయాత్రలకుఁ గూడనన్వయించునని యేనిర్ణయింపవలసియున్నది. సింహాద్రిదండయాత్రతో గజపతిని జయించుట పూర్తికాలేదని పైసీసపద్యములోని "ఉత్కల మహీశుఁ డను దివమ్మును వెఱచు" అను వాక్యములు ఋజువు సేయుచున్నవి.

సింహాచల యాత్రనుండి విజయనగరమునకు వచ్చిన పిమ్మట ధాత సంవత్సరమున (క్రీ. శ. ౧౫౧౬-౧౭) పారిజాతాపహరణ కావ్యమును రాయలు కృతినందెనని నిశ్చయింప వలసి యున్నది. పూర్వ దిగ్విజయయాత్రకుముందుజరిగిన దక్షిణ దేశ దండయాత్రలను కవి వర్ణింపలేదా ? యనుప్రశ్న రావచ్చును. వానినిఁగూడఁ గవి క్లుప్తముగ నీక్రిందిపద్యములలో వర్ణించియున్నాఁడు.

శా. "సమ్మర్దక్షమ! ధీనిబంధన విధాసంక్రందనాచార్య! శూ
రమ్మన్యాచలవజ్రిపాత! జగతీరక్షాంబుజాక్షా! శర
ధ్యమ్మార్గస్థదశాస్యరాజ్యసమసహ్యప్రోద్భవాతీరభా
గుమ్మత్తూరి శివసముద్రపురవప్రోన్మూలనాడంబరా!

స్రగ్విణి. నాగమాంబాధిభూనారసింహాత్మజా!
భోగలీలాపరాభూతసంక్రందనా!
త్యాగవిద్యానవద్యాయితప్రాభవా!
సాగరాంతక్షమాసంపదేశాస్పదా!

ఈపద్యములో ఉమ్మత్తూరు శివసముద్రము దుర్గములను బడగొట్టినట్లును సముద్రము వఱకును గల భూమినంతను జయించి పరిపాలించుచున్నట్లును జెప్పి దక్షిణదేశదిగ్విజయమును వర్ణించియున్నాఁడు. మఱియు:—

శా. శ్రీరంగేశ్వరనాభిపంకజరజశ్శ్రీకంటెఁజోళేంద్రత
స్త్రీరాజత్కుచపాళికుంకుమముకంటె న్సహ్యభూభృత్తటీ
నీరంధ్రీకృతగైరికద్రవముకంటె న్వన్నెగావించెఁగా
వేరీతోయముఁ గృష్ణరాయఁడహితోర్వీనాథరక్తప్రభన్.

అనుపద్యములో శ్రీరంగమును జోళదేశమును సహ్యాద్రివఱకునుగల భూమిని జయించి, నట్లు చెప్పియుండుటచే దక్షిణదేశమునే కాకుండ నుత్తరముననున్న మహమ్మదీయదేశములనుగూడ (గుల్బర్గ మొదలైనవి) జయించినట్లు కవి వర్ణించియున్నాఁడు. ఇవియన్నియు క్రీ. శ. ౧౫౧౬-౧౭ సంవత్సరమునకు లోపల జరిగినవియే.

X (2) మనుచరిత్రకృతి సమర్పణకాలము

మనుచరిత్రకాలమును నిర్ణయించుట సులభసాధ్యము కాకున్నది. ఈకృతి సమర్పణము నాఁటికి కటకవిజయము సంపూర్తియైనదా! యనునది యొకప్రశ్న! ఈసందర్భమున మనుచరిత్రయందలి యీక్రిందిపద్యమును జదువ వలసి యున్నది.

సీ. తొలుదొల్త నుదయాద్రి శిలఁదాకి తీండ్రించు
నసి లోహమున వెచ్చనయిజనించె
మఱి కొండవీడెక్కి మార్కొని నవిరైన
యలకసవాపాత్రు నంటిరాఁజె

నట సాఁగి జమ్మిలోయఁబడి వేగిదహించెఁ
గోనబిట్టేర్చి గొట్టానఁదగిలెఁ
కనకగిరిస్ఫూర్తిఁ గరఁచి గౌతమిఁ గ్రాచె
నవుల నాపొట్నూర రవులుకొనియె

మాడెములు వ్రేల్చె నొడ్డాది మసి యొనర్చెఁ
గటకపురిఁ గాల్చె గజరాజు గలఁగిపఱవ
దోఁకచిచ్చున నౌర! యుద్ధురతఁ గృష్ణ
రాయబాహుప్రతాపజాగ్రన్మహాగ్ని.

ఈపద్యమందలి మొదటి రెండుపాదములును జదువరుల కిది వఱకుఁ బరిచయములైనవియే. "వడ్డాది మసియొనర్చె" ననువఱకును గల విజయములు సింహాద్రిదండయాత్రలో జరిగినవి జమ్మిలోయ యనునది, బెజవాడకును వేగికిని నడుమనున్న మన్యప్రదేశమని తోఁచుచున్నది. వేగి పశ్చిమగోదావరి మండలములోనిది కోన తూర్పు గోదావరి మండలములోని కోనసీమ. గొట్టాము కూడ గోదావరిమండలములోని తుని ప్రాంతము. కనకగిరి గోదావరిమండల మందు రాజమహేంద్రవరమునకు సమీపమున నున్న హేమగిరి. యనియు నిది యిప్పుడు వేమగిరియని పిలువఁ బడుచున్నదనియుఁ గొందఱందురు. అది సత్యముకావచ్చును. నైజామురాష్ట్రమున గోదావరీ తీరమునఁ గనకగిరి యను పట్టణమున్నది. అదియేయిది యని కొందఱందురు. పొట్నూరు, మాడెములు ఒడ్డాది యివి విశాఖపట్టణ మండలములోనివి ఈవిజయము లన్నియు సింహాచలశాసనము నాఁటికిఁ బూర్వము (౩౧ మార్చి ౧౫౧౬) జరిగినవి. దీనినే సింహాచల దండయాత్ర యని పైనిఁ బేర్కొన్నాఁడను. ఈయాత్రలో కటకవిజయము సంప్రాప్తముకాలేదు. పొట్నూరులో జయస్తంభము స్థాపించుటతో నీదండయాత్ర ముగిసినది రాయలు తన సైన్యము నచ్చటనుంచెనో తనతోడ విజయనగరమునకుఁ దీసికొనిపోయెనో చెప్పఁ జాలముకాని

సింహాచలమునుండి రాయలుతిరిగి విజయనగరమున కేఁగెనను మాట మాత్రము నిశ్చయము. కటకపురీ దహన మీ దండయాత్రలో జరిగి నదికాదు. కటకపురిని దహించుట యొకప్పుడును గజపతితో సంధి యొనర్చుట వేఱొకప్పుడునై యుండదు. కావునఁ "గటకపురిఁగాల్చె గజరాజు గలఁగిపఱవ" యను వాక్యముల వలన నప్పటికి కటక విజయము పూర్తియైనదనియే భావింపవలసి యున్నది.

కృష్ణరాయల ప్రతాపము నగ్నితోఁ బోల్చి చెప్పుటచేఁ 'గాల్చె' 'పేల్చె' ఇత్యాదిక్రియలు రూపకము కొఱకుఁ గవి యుపయోగించెనేగాని కటకపురీ దహనము వాస్తవముకాదని కొందఱను చున్నారు. అది వాస్తవమే కావచ్చును. ఈసందర్భమున మనకుఁ గావలసినది, కటకపురీదహనము వాస్తవమా ? ఉత్ప్రేక్షయా? యను ప్రశ్న కుత్తరముకాదు. "కటకపురిఁగాల్చె" అని యున్నను జాలును. దానితోఁ గళింగ దేశ దండయాత్ర పూర్తియైనదనియే నిర్ధారిత మగుచున్నది. అది సింహాచల మందలి రెండవశాసనపు కాలమునకుఁ బూర్వమైయున్నదని పైని వ్రాసియుంటిని.

కావున మనుచరిత్రకాలము దీనితరువాత ననుట స్పష్టము. కృష్ణరాయల దిగ్విజయ వర్ణనము చేసిన మఱికొన్ని పద్యములు మనుచరిత్రలోఁ గలవు. కానియందు రెండుపద్యములు దక్క తక్కిన వన్నియు కటక విజయకాలమునకు లోపల జరిగిన కార్యములను దెలుపునవియే కాని తరువాతి జయములను దెలుపునవి కావు. కావున వానినిగూర్చి చర్చింప నక్కఱలేదు. ఇఁక మిగిలిన పద్యములలో నొకటి యిది.

కవిరాజవిరాజితము:—

నల నృగ రంతి భగీరథ భారతనందనకల్ప యనల్పయశో
లుప్చలుకితలోక! విలోకవధూజనసూనశరాసన! మానఘనీ!

ప్రశయఘనాఘనఘోషజయానక ఘాంకృతిభీమచపేటలుక
త్కలబరిగీకటకక్షితిరక్షక! కన్నడరాజ్యరమారమణా!

ఈపద్యములో రెండువిజయములు వర్ణింపఁబడినవి ౧ కలబరిగి ౨. కటకము. కటకవిజయము ఈశ్వర సంవత్సరములోఁ బూర్తియైనది. కావునదానినిగూర్చి మరలఁజర్చింపనావశ్యకము లేదు. కలబరిగి యుద్ధమునుగూర్చియే యోచింప వలసి యున్నది. కలబరిగి దండయాత్రలు రెండుమారులు జరిగినట్లు చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. మొదటిది క్రీ.శ. ౧౫౧౪ లో. రెండవది ౧౫౨౦ లో. పైపద్యములో నుదాహృతమైనవిజయ మీరెండిటిలోనేది ! అను నంశము విచారణీయము. ఇందు మొదటి దండయాత్రయే యీపద్యమున, జెప్పఁబడినదని నాయభిప్రాయము.

రాయచూరుయుద్ధము క్రీ. శ. ౧౫౨౦ సంవత్సరము మెయి 19 వ తేదీని జరిగినదని చరిత్రకారులందఱు నేకగ్రీవముగానంగీకరించి యున్నారు. అది కృష్ణరాయల విజయములలో విశేష ఖ్యాతిని గడించినది. పాశ్చాత్యచరిత్రకారుల ప్రత్యేకదృష్టి నాకర్షించినది. దానిని గూర్చి మనుచరిత్రమున నొక మాటయైనను గన్పట్టుట లేదు. కావున నీగ్రంథకృతి సమర్పణము క్రీ. శ. ౧౫౨౦ సంమెయ్యి ౨౦ తేదీకిఁబూర్వమునను, ౧౫౧౭ డిశంబరు ౧వ తేదీకిపరమునను అనఁగా గటకవిజయమునకును, మూఁడవ రాయచూరుయుద్ధమునకును నడుమ జరిగినట్లు నిశ్చయింపఁ దగియున్నది. అయినను దీనికొక ప్రతిబంధకము గల్పించుపద్య మొకటిమనుచరిత్రమునందేయున్నది అదియిది.

సీ. ఉదయాచలేంద్రంబు మొదల నెవ్వనికుమా
రతకుఁ గొంచాచలరాజమయ్యె
నాఁవాడపతి శకంధర సింధురాధ్యక్షు
లరిగాఁపు లెవ్వానిఖరతరాసి

కాపంచగౌడధాత్రీపదం బెవ్వాని
కసివాఱుగా నేఁగునట్టి బయలు
సకలయాచకజనాశాపూర్తి కెవ్వాని
ఘనభుజాదండంబు కల్పశాఖ

తే. ప్రబలరాజాధిరాజ వీరప్రతాప
రాజపరమేశ బిరుదవిభ్రాజి యెవ్వఁ
డట్టి శ్రీకృష్ణరాయవీరాగ్రగణ్యుఁ
డొక్కనాఁడు కుతూహలం బుప్పతిల్ల

ఈపద్యమునందలి మొదటిమూఁడు పాదములపైని శ్రీకొమ ర్రాజు లక్ష్మణరావుపంతులుగారిట్లు వ్రాసియున్నారు.

"పై మూఁడుచరణములలోని 'ఉదయాచలేంద్రము' 'నావాడ పతి' 'శకంధర' 'సింధురాధ్యక్షుఁడు' అనుపదములచేఁగవికొన్నిచరిత్రాం శములసూచించినాఁ డనుటకు సందేహములేదు. 'ఉదయాచలేంద్ర' మనగా నెల్లూరుసీమలోని ఉదయాద్రి. 'సింధురాధ్యక్ష' అనగా గజ పతి అనిచెప్పిన టీకాకారుల యర్థమును మన మంగీకరింప వచ్చును. కాని యితరపదములవలన నేదేశమునుగాని యేరాజునుగాని గ్రహింప వలయునో టీకాకారుల వ్రాఁతలవలన నర్థబోధకమగుటలేదు. 'నా వాడపతి = నావాడదేశపురాజు; శకంధర = శంకధరుడను రాజు; పంచ గౌడధాత్రీపదము = కన్నోజీలు మొదలయినవారి కుత్తరదేశము ;అని టీకాకారులు వ్రాసియున్నారు. ఇంతకంటె నధిక స్పష్టమైన యర్థ మేమైన నిందుండి లాగవచ్చునేమో యత్నింతము. ఇందలిశకంధర శబ్దము శికిందర్ (అలెగ్జాండర్ అనుశబ్దమును పారసీక చరిత్రకారు లందఱును 'శికిందర్' అనవ్యవహరించెదరు. దీనినిమనవారు 'శకంధర' గా మార్చి శకశబ్దమునకును దానికిని సంబంధమును కల్పించిరని నా యూహ) అనుపారసీకశబ్దమునకు సంస్కృతరూపమని నాతాత్ప ర్యము. కృష్ణదేవరాయల కాలమున గుజరాతురాజ్యముపై శికందర్

అను సవాఋండెను. పెద్దనచేఁ జేర్కొనఁబడు గౌరవముం గన్న శికందరుఁ డీతఁడే యగుస్సేని రాయలు గుజరాతు మీఁదికి క్రీ. శ. ౧౫౨౮ లో వెళ్ళెనని చెప్పుటయేగాక, ఆయేడు ఫిబ్రవరి, మార్చి, యేప్రిల్ ఈమూఁడు నెలలలో నెప్పుడో యొకప్పుడు వెళ్ళెననికూడఁ జెప్పవచ్చును ఎందుకన సీతఁడు మూఁడు నెలలేరాజ్యము చేసెను. ఈకాలము మనమిదివఱ కూహించిన కాలముతో సరిపోవుట లేదు. ఈరెండుకాలములలో నేది నిజమో శోధింపవలెను.

'ఆపంచగౌడధాత్రీపదము' లోని 'ఆఙ్' అనుదానికి మనము 'మర్యాద' యనియే యర్థము తీసికొనవచ్చును. 'అభివిధి' అని త్రీసి కొననక్కఱలేదు. (ఆఙ్ మర్యాదాభివిధ్యోఃపాణిని ౨-౧-౧౩)'ఆపం చగౌడ' అనగా పంచగౌడ దేశము వఱకు ననియర్థము. పంచగౌడు లనఁగా సారస్వతులు కన్యాకుబ్జులు, మైథిలులు, నుత్కళులు. గుజ రాతీయులు పంచద్రావిడులలోని వారేకాని, గౌడులుకారు. కావున ఆపంచగౌడ మనఁగా గుజరాతు దేశమువఱకును అనియర్థము చేయ వచ్చును. దానికి గౌడదేశము తగిలియున్నది గనుక 'ఆపంచగౌడ' పద మిచ్చుట మర్యాదపదము. ఇట్లీపద్యము కృష్ణరాయని యుత్తర (నర్మదకుత్తర) దిగ్విజయయాత్రను సూచించుచున్నదని,యర్థముచేసి కొనవచ్చును. 'ఆపంచగౌడ' దేశమనఁగా నర్మదకు నుత్తరమున నున్న హిందూదేశమనియు, సాధారణముగ నర్థము చేయవచ్చును. ఇందుగురించి యింతకంటె నెక్కుడు చర్చించుటకు నధిక సాధనము లేవియు లేవు ౧

సుప్రసిద్ధ చరిత్రకారులగు శ్రీ లక్ష్మణరావు పంతులు గారి యభిప్రాయము నంగీకరించితిమేని, మనుచరిత్ర కృతి సమర్పణ కాలము క్రీ. శ. ౧౫౨౮ ఏప్రియల్ నెలకుఁ దరువాత నై యుండునని చెప్పవలసి వచ్చుచున్నది. శ్రీపంతులుగారి యభిప్రాయము త్రోసి

---

౧ లక్ష్మణరాయ వాస్యావళి.

వేయఁజాలము. గాని యీవిషయమును మరల శోధించుటకు వారే యవకాశమిచ్చినందున నీసందర్భము నిక నొకమారు పరిశీలించి చూచితిమి.

క్రీ శ. ౧౫౨౮ లోనే రాయలు చనిపోయెనను. వాదమొకటి యున్నది ౧౫౨౫ లోఁ గృష్ణరాయల యేకపుత్త్రుఁడు చనిపోయి నాఁడు. "తనసింహాసనమున కుత్తరాధికారి యెవ్వఁడు" అనునాలో చనలో రాయలువిచారగ్రస్తుఁడై యుండినకాలమది. అతఁడు ౧౫౨౫-౨౬ సంవత్సరములలో దండయాత్రలు జరిగించినట్లు చారిత్రకాధారములు గన్పించుటలేదు. విజయనగరము నుండి గుజరాతునకుఁ బ్రత్యేకముగనాకాలమునదండయాత్ర చేసెననుటకువీలులేదు. అంతకుఁ బూర్వము బీజపురము బీదరు మొదలగుమహమ్మదీయదేశదండయాత్రలు చేసి యావరుసను గుజరాతునకు వెళ్ళినాఁడనుట కాకాలములో నట్టిదండయాత్రలు చేసెననుట కాధారములు లేవు. ౧౫౨౬ ఫిబ్రవరి మార్చి, ఏప్రియల్ నెలలలో రాయలు విజయనగరముననే యున్నట్లు శాసనములు గనఁబడుచున్నవి. అంతవఱకును మనుచరిత్ర కృతిసమర్పణము జరుగలేదని తలంపఁ జాలము. కృష్ణరాయలు ౧౫౨౫ నకుఁ దరువాత నాల్గు సంవత్సరములు జీవించినను నా కాలమునందాతఁ డుత్సాహముతోఁ గృతులను రచించుటకును స్వీకరించుటకును తగినస్థితిలో లేఁడని నాయభిప్రాయము. అయినచో 'శకంధర' శబ్దముమాట యేమని యడుగవచ్చును.

పెద్దనార్యుని యీపద్యములోఁ గొంత యుత్ప్రేక్ష యున్నదని నాయభిప్రాయము. అపంచగౌడ పదమిట్టిదే. నర్మద కుత్తరమునఁ గూడ రాయలవిహార ప్రదేశమున్నదని యంగీకరించితిమేని యది యప్పటి ఢిల్లీచక్రవర్తుల యధికార ప్రదేశమువఱకు వ్యాపించియుండెనని తలంపవలసి యున్నది. ఇందుత్ప్రేక్ష యుండినను నుండుగాక! ఆకాలమున నాప్రదేశము "లోడి" వంశీయుల యధికారము క్రింద

నున్నది లోడీవంశీయులలో "సికిందర్ లోడి" యను నతడొకఁ డున్నాఁడు. అతఁడు క్రీ.శ. ౧౪౮౯ లో సింహాసన మధిరోహించి, యాగ్రాను నివాసముగా నేర్పఱచుకొని ౧౫౧౭ వఱకు పరిపాలనమును సాగించినాఁడు. ఇతనినే పెద్దనార్యుఁడు పై పద్యములో నుదాహరించినాఁ డని నాయభిప్రాయము. ఈసికందర్ లోడీ రాయల కరికాఁపు గాకపోయిన పోవచ్చును. కాని రాయల శౌర్య ప్రతాపాగ్నులను వర్ణించుటలోఁబెద్దనార్యుఁ డుత్ప్రేక్షను గనపఱచి యుండెనని తలంపవచ్చును మూఁడు నెలలు మాత్రమే రాజ్యముచేసిన గుజరాతు సికిందరు నరిగాఁపునుగాఁ జేసినాఁడనుటకంటె నొక చక్రవర్తి నరికాఁపుగా జేసెననుట సమంజసము.

నావాడపతి యెవ్వరో తెలిసిన నీచిక్కు కొంతవిడిపోవచ్చును. కాని తెలియలేదు.

ఏదియైనా యొకవిధముగ నీయభ్యంతరమును దొలఁగించి, మనుచరిత్ర కృతి సమర్పణమును క్రీ.శ ౧౫౨౭ వఱకుఁ ద్రోసి వేయక పైనఁ జెప్పిన కాలమునకు సరిపుచ్చుటయే సమంజసము.

గోలకొండ, విజాపురము, అహమ్మదు నగరములు రాజధానులుగాఁ బరిపాలనముచేయుచున్న కుతుబ్ సాహా, అదిల్ (ఏదుల) సాహా నిజామ్సాహోలకుఁ దోడుగ నాగ్రాపరిపాలకులుకూడఁ రాయలకుభయ పడుచున్నట్లు కృష్ణరాయ విజయము నందలి యీక్రింది పద్యము చెప్పుచున్నది.

ఉ. ఆగజవాజబృందముల కాభటకోటుల కాన్నపాలు బా
హాగురుశైర్యధైర్యముల కాత్మఁ గలంగుచు విన్నమాత్రినా
హా! గణుతింపశక్యమె యహర్నిశమున్ భయమందియుండిర
య్యాగర (ఆగ్రా) నాముదా నగరియందు (అహమ్మద్ నగరము)
విజాపురి గోలకొండలోన్.

కృష్ణరాయలు ఆగ్రాపై దండెత్తి యాప్రభువు నోడింపకపోయినను ఆతఁడు సహాయ మొనర్చిన నిజామ్షాహా, ఏదుల్షాహా,

కుతుబ్ షాహీ లను జయించి మూరురాయర గండఁడను బిరుదమును గైకొనియున్నవాఁ డగుటచే నాగాధిపతి యగు సికిందర్ లోడీని గూడ జయించినట్లు పెద్దనార్యుఁడు వ్రాసియుండెనని తలంపవచ్చును.

XI రాయలస్వరూప స్వభావాదులు

కృష్ణరాయులు దృఢకాయుఁడనియు, సౌందర్యశాలియనియు, మొగమునఁ గొలఁదిగ స్ఫోటకపుమచ్చలు గలవనియు, ప్రసన్నవదనమును, విశాలనేత్రములును నాజానుబాహులును గలవాఁ డనియు, సమకాలికులును రాయలనుజూచినవారునగు పోర్చుగీసు చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. ఇతఁడనుదినమును శరీరవ్యాయామ మొనర్చుచు దేహదార్ఢ్యమును బెంపొందించు కొనుచుండినట్లు పెద్దనార్యుఁడు చెప్పిన "వ్యాయామస్థిరబంధిబంధ" అను వాక్యము వలనఁ దెలియుచున్నది ౧ గుఱ్ఱపుస్వారిచేయుటయం దితఁడు గడునేర్పరియఁట! ప్రపంచమున ఘనకార్యములనునెరవేర్చుటకై భగవదంశమున నప్పుడప్పు డుద్భవించుచుండెడి మహాపురుషులలో నీతఁడొకఁడు. ఇతఁడు రణరంగమునఁ బట్టపగలింటి గ్రీష్మమార్తాండుఁడు. ప్రజాపరిపాలనమున శరద్రాకా శీతకరుఁడు. వదాన్యమున నధరీకృత కర్ణుడు. కవి, పండిత, గాయకపోషకుఁడని, పారిజాతాపహరణ, మనుసంభవ, సంగీత సూర్యోదయాదులు సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి. దుష్టశిక్షణ, శిష్టరక్షణము లితనినైజ గుణములని, మూరురాయరగండ యవనస్థాపనాచార్య బిరుదములు ఋజువు సేయుచున్నవి. ఈతని రాజనీతి చతురత కాముక్తమాల్యద యందలి రాజనీతిపద్యములే నిదర్శనములు. ఇతఁ డనుసరించిన మతము విశిష్టాద్వైతము అయినను బరమతద్వేషము లేనివాఁడనుటకు శ్రీశైలాదిశైవస్థానముల కితఁ డొసంగిన దానములును చంద్రచూడ సరస్వతి మొదలగువారిని గౌరవించి

౧. మనుచరిత్రము ఉపో ౧-౨౩

చేసిన ధర్మములును జెప్పుచున్నవి నిత్యమును శత్రువిజయముకొఱకు బెనగులాడుచు రణరంగమునందే జీవితము గడిపినను, జ్ఞానియై పరమార్థచింతతో మెలఁగెనని యాతఁడు రచించిన యాముక్తమాల్యదయందలి ఖాండిక్య కేశిధ్వజ సంవాదము చెప్పక చెప్పుచున్నది. ఆముక్తమాల్యదయందుఁ జాలవఱ కీతని స్వాభావము సూచిత మయినది. రణరంగమునఁ గ్రౌర్యమును జూపినను. చేఁజిక్కిన శత్రువునుజంపుట కిష్టపడియెడివాఁడు కాఁడని పేరుగన్న శత్రువులను జీవగ్రాహముగాఁ బట్టుకొని యభయమిచ్చినట్లీతని శాసనములు చాటుచున్నవి. ఇతఁడు దైవభక్తి పరాయణుఁ డనుటకు శ్రీవెంకటేశ్వరున కర్పించిన యాముక్తమాల్యదయుఁ జెన్నరాష్ట్రమందలి ప్రధాన దేవాలయముల కన్నిటికి లెక్కలేనంత ద్రవ్యమును, గ్రామములనొసంగి వ్రాయించిన శాసనములును వేనోళ్ళఁ జాటుచున్నవి ఇతఁడు భారతీయ సాంప్రదాయములయందును వేదశాస్త్రముల యందును విశేషనమ్మకము కలవాఁడు. ఇతఁడు కట్టించిన పట్టణములు పల్లెలు త్రవ్వించిన తటాకములు లెక్కకు మిక్కిలిగా నున్నవి.

ఇతని గుణగణముల నెన్నుటకు శక్తిచాలక "ఇతఁ డాదర్శకపురుషుఁ" డని యొక్కమాటను జెప్పి తృప్తి చెందెదను. ఇతఁడు దేశక్షేమముకొఱకుఁ జేసినఘనకార్యములు మూఁడు. మొదటిది దక్షిణహిందూదేశము మహమ్మదీయాక్రాంతము గాకుండఁ జేసి భారతీయ ధర్మములను గాపాడుట. రెండవది ఆంధ్రభాషామ తల్లి నూతనాలంకార శోభితయై తనకటాక్ష వీక్షణములచే నాంధ్రుల హృదయపద్మములను వికసింపఁ జేయునట్లొనర్చుట. మూఁడవది దక్షిణదేశము సస్యశ్యామలమై శోభిల్లుటకును, ప్రజలు వ్యాపారతత్పరులై, విద్యావంతులై, పౌరుషశాలులై, భగవదారాధనాసక్తులై యిహపరసాధకు లగుటకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుచు నందులకుఁ దగినయవకాశములు కల్పించుట.

ఈతఁ డవతార పురుషుఁడని చెప్పిన సందర్భోక్తి లేదు. ఆముక్తమాల్యదయం దితఁడొనర్చిన ఋతువర్ణనాదులను, జాగ్రతగ జదివిచూచిన నీతని స్వభావమును, నాకాలమునాఁటి దేశ పరిస్థితు లును జాలవఱకుఁ దెలియును.

XII శ్రీకృష్ణరాయల నిర్యాణకాలనిర్ణయము

ఈవిషయమున భిన్నాభిప్రాయమున్నది. శా. శ. ౧౪౫౦ విరోధిసంవత్సర మాఘ మాసమువఱకును రాయలపే రుదాహృతము లైన శాసనములు౧ కన్పట్టుటచే క్రీ.శ. ౧౫౩౦ జనవరినెల ప్రాంతము వఱకును శ్రీకృష్ణరాయలు జీవించియుండెనని పండితులభిప్రాయ పడియున్నారు. ఇట్లుండగా సుప్రసిద్ధచరిత్రకారులగు శ్రీ కొ. లక్ష్మణ రావుపంతులుగా రొకవ్యాసమునం దీవిషయమున సంశయమునుజూపి రాయలు శా.శ. ౧౪౪౬ తారణ సంవత్సరముననే చనిపోయినట్లు కాన్పించుచున్నదనియు, నీవిషయమై పరిశోధకులు పరిశోధన చేయ వలయుననియు, వ్రాసియున్నారు. ఆవ్యాసమునందలిముఖ్యభాగముల నీక్రింద నిచ్చెదను.

"కృష్ణదేవరాయలు, శా.శ ౧౪౪౭ సరియయిన క్రీ.శ. ౧౫౨౫వ సంవత్సరమునఁ గీర్తిశేషుఁడయ్యెనని చెప్పునట్టి యీక్రింది చాటుపద్యము తెనుఁగుదేశము నందుఁ బరంపరగా వచ్చుచున్నది.

ఉ. శ్రీరస యాచక ప్రతతి భూరివిపద్దశ నొందుచుండఁగా
నారయశాలివాహనశకాబ్దము లద్రియుగాబ్ధిసోములం
దారణవత్సరంబున నిదాఘదినంబున జ్యేష్ఠశుద్ధష
ష్ఠీరవివాసరంబున నృసింహునికృష్ణుఁడు చేరె స్వర్గమున్
ద్వారకనున్నకృష్ణుఁ డవతారసమాప్తము నొందుకైవడిన్

౧ A. R. 367 of 1912; 369 of 1912; 512 of 1919.

ఈచాటువును బట్టి చూడగాఁ గృష్ణరాయఁడు తారణ సంవత్సర మగునట్టి శా. శ. ౧౪౩౭ యేట (ఇది గతాబ్దము కాదు జరుగుచున్న సంవత్సరపు సంఖ్యయని నా తాత్పర్యము.) జ్యేష్ఠశుద్ధ షష్ఠి ఆదివారమునాఁడు కీర్తిశేషుఁడయ్యెనని కానవచ్చుచున్నది. దీని కనుకూలముగఁ జెన్నపట్టణమందలి ఓరియంటల్ లైబ్రరీలో నున్న "లోకల్ రికార్డ్సు" యొక్క ౧౮ వ సంపుటములోని ౪౦౭ వపుటలో రామరాజుచే నీయంబడిన యీ కౌలు కలదు.

"చింతరాజుపల్లెపాలెం వెంకటపతిరాయునివద్దనున్న కాగితపు కౌలుకు నకలు"

"స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహన శకవరుషంబులు ౧౪౪౮ అగునేటి వ్యయ నామసంవత్సర వైశాఖ శు ౧౫ లు శ్రీమద్రాజాధిరాజ రాజకంఠీరవ రాజకందర్ప మహారాజాధి రాజపరమేశ్వర రాజపూజితు లగు మహారాజశ్రీ రామరాజయ్యగారు విజయనగర సింహాసనమున పృథ్వీసామ్రాజ్యము చేయుచుండగాను గురుగింజకూట నములనేని కుమార పెద్దబుచ్చినాయని వారికి వ్రాయించి యిచ్చిన కౌలునిరూపం మహారాజశ్రీ కృష్ణరాయలయ్య గారికిన్ని తిరికొండ తిమ్మనాయని కుమార రామానాయనికిన్ని విరోధం సంభవించినప్పుడు మీరు వారిలో కలస్తిరి. అనిసంశయించి మీరు నడుస్తువున్న గ్రామాదులు వశరజప్తీ చేయించిరి గనుక కోటకొండ పెద్ద వోబుళరాజు విప్పపెంట కుమారజంగమరెడ్డి గోపాలబుద్ధారెడ్డి వోగి మళ్ళ పెద్దరెడ్డి పీంబల్లెయ-మాచిరెడ్డి గెండికోట బాగసాని పెద్దనల్లపరెడ్డి యీ మొదలయిన దేశస్థులున్ను మహారాజశ్రీ రాయల వారి ముద్రకర్త వుదయగిరి మలహరి శంకరపంతులు కొమారుడు ఆనంద గోపాలపంతులుగారు మాతో విన్నపంచేసిరి. గనుక చిత్తగించిమీరు నడుస్తున్న గ్రామాదులు"

ఈకౌలునుబట్టిచూడ శా. శ. ౧౪౪౮ వ్యయనామ సంవత్స రము వైశాఖ మాసమునందు విజయనగరమున రామరాజు ప్రభుత్వము చేయుచున్నట్లును అదివఱకే కృష్ణరాయలు కీర్తిశేషుఁడై నట్లును గానవచ్చుచున్నది. ఈకౌలు పైచాటువునకు సహకారిగనే యున్నది.

కృష్ణరాయలు తారణనామ సంవత్సరముననే కీర్తిశేషుఁడై యుండవచ్చుననుటకు మఱికొన్ని శాసనములు కాన వచ్చుచున్నవి.

1. తారణనామసంవత్సర మార్గశిర శు ౩ వఱకుఁ గృష్ణరాయుని కుమారుఁడైన తిరుమలరాయఁడు రాజ్యముచేయుచున్నట్లొకకన్నడ శాసనముగలదు. (ఎ పి. కర్నా. సం ౯ పుట ౭౫ బెంగుళూరుజిల్లా మాగడి తాలూకా సంఖ్య ౮౩) ఇది ముఖ్యముగఁ జూడ దగినది గనుక దాని నిచ్చట నిచ్చుచున్నాఁడను.

"స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహన శకవర్ష ౧౪౪౬ నెయ తారణసంవత్సర మార్గశిర శుద్ధ ౩ శని స్వస్తి శ్రీమాన్ మహా రాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర శ్రీవీరభుజబలప్రతాప గజపతి అశ్వపతి భాద శ్రీకృష్ణదేవ మహారాయ ఉదరాబ్ధిచంద్ర శ్రీ తిరుమలదేవ మహారాయున కాలదలు శ్రీమాన్ మహాసేవ సాళువ చతుస్సముద్రా ధీశ్వర తిమ్మన్న దండనాయకర దేశదలు స్వస్తిశ్రీ అభినవ కాంచీ సమకలు ఊవర్ వరదరాజ దేవర ఉత్తమసంధి దధ్యన్నదివసరకె శ్రీకృష్ణదేవ మహారాయరిగె గంగోదక సేవితిరప్ప ... కోనపనాయకరు తిరుమలదేవ మహారాయరిగు తిమన్న దన్నాయకరిగు ధర్మనాగ చెకు ఎందుమారయన హళ్లిగె ప్రతినామదొనాయకపురవను కోనప నాయకరు వరద రాజదేవరిగె సమర్పిసిదరు తావుమాడిదసెన ఆచంద్రార్కస్థాయిగాగి నడయ బెకంపు మాడిదసేవె... ..."

ఈశాసనము వ్రాయువఱకుఁ గృష్ణరాయలు మృతినొందెనని యు అతనికుమారుఁడగు తిప్పప్ప రాజ్యము చేయుచుండెననియు మన

మూహింపవచ్చును. ఇది మంత్రియైన సాళువ తిమ్మరసు రాజ్యము నందుఁ జేయఁ బడినదానము. కృష్ణదేవ మహారాయలకుఁ గోనప నాయకుఁ డనువాఁడు గంగోదకము సేవింపఁ జేసిననియు నిందుఁ జెప్పఁబడియున్నది. చరమావస్థయందు గొంతులో గంగఁబోయు నాచారము హిందూదేశ మందంతటను గలదు కావునఁ గోనప నాయకుఁడు రాయల చరమదశయం దాతనిసేవ చేసి ధన్యుఁడయ్యె నని మనము తలంప వచ్చును పై చాటు పద్యమందలి మరణతిథియె నిజమైనయెడల ఈశాసనము రాయలమరణానంతరమున ఆఱునెలలలో వేయఁబడినదియగును.

2 శా. శ. ౧౪౫౨ లో నచ్యుతరాయులు విజయనగర మందు రాజ్యము చేయుచున్నట్లు నెల్లూరుమండలమునం దొకశాసనము కల దు (న శా. సం పుట ౧౦౪) దానినిచ్చట వలయువంత భాగము మాత్ర మిచ్చుచున్నాఁడను.

"స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహన శ. ౧౪౫౨ అగు నేటి (పార్థివసంవత్సర ఫాల్గుణ) శు ౧౫ బు మున శ్రీమన్మహామండ లేశ్వర ...) అచ్యుతదేవమహారాయలువారు విజయనగరమందు వజ్రసింహాసనారూఢులై ఏలుచుండ, వుదయగిరిపట్ణంబున శ్రీమన్మహా మండలేశ్వర (శ్రీ) రాజు చినతిరుమల రాజులవారి కార్యకర్తలైన తిమ్మరాజుల కార్యకర్తలైన తిమ్మరాజు నందయ్యగారు వేదాద్రి శ్రీనరసింహదేవుని దివ్య శ్రీ పాద పద్మములకు సాష్టాంగదండప్రణామంబులు సమర్పించి యిచ్చిన ధర్మశాసనక్రమ మెట్లన్నను ... ..."

ఈశాసనమునుబట్టిచూడ శా. శ. ౧౪౫౨ లో అచ్యుతదేవ రాయలు విజయనగరమందు రాజ్యము చేయుచున్నట్లు అనఁగా కృష్ణరాయలు కీర్తిశేషుఁ డైనట్లు కానవచ్చుచున్నది.

3. శా. శ. ౧౪౪౯ లోఁ గృష్ణరాయనికుమారుఁడైన తిరుమల దేవరాయలు దానము చేసినట్లున్నది. (ఇది అరవశాసనము) (చెంగల్పట్టుజిల్లా) దామెల గ్రామమునందున్నది.

4 శా. శ. ౧౪౫౦-౧౪౫౧ సంవత్సరములలో నచ్యుత రాయల శాసనములు కానవచ్చుచున్నవి.

వీనినన్నిటిని బట్టి చూడఁగా గృష్ణరాయలు శా. శ. ౧౪౪౯ లోనో ౧౪౪౭ లోనో మృతినొందినట్లును అప్పటినుండియు శా. శ. ౧౪౫౨ (క్రీ. శ. ౧౫౩౦) వఱకు విజయనగర రాజ్యమును ఆక్రమించుకొనవలయునని అతనికుమారుఁడైన తిరుమలరాయలును అల్లుఁడైన రామరాయలును తమ్ముఁడైన అచ్యుతరాయలు ప్రయత్నించుచుండినట్లును ఎవరికి వీలయినప్పుడు వారు శాసనములు వేయించుట, కొల్లిచ్చుట మొదలయినపనులు చేయుచుండినట్లును ఈకాలమునందు ఎవరియధికారమును స్థిరపడనట్లును దోఁచుచున్నది.

ఈయూహాలన్నిటికి వ్యతిరేకముగఁ గృష్ణరాయనిశాసనములు పెక్కులు శా. శ. ౧౪౫౨ వఱకును గలవు. కావుననే సువెల్ మొదలయిన తద్‌జ్ఞులు కృష్ణరాయలు శా. శ. ౧౪౫౨ (క్రీ. శ. ౧౫౩౦) వఱకును జీవించియుండెనని వ్రాసియున్నారు. కాని వారు నేను బైనిఁజూపిన కౌలునుగాని శాసనములనుగాని జర్చించి సమన్వయించుటకు యత్నించియుండలేదు. ఇఁకమీఁద జరిత్రవ్రాయువారు వీనినన్నిటిని సమన్వయింప వలసియున్నది. వీనినన్నిటి నొకవిధముగా సమన్వయింప వచ్చునేమో! ౧౪౪౯ లోనే రాయలు మృతినొందియుండవచ్చును. తరువాత ౧౪౫౨ వఱకును అచ్యుతరామరాజాదులు కలహపడుచు రాజ్య మరాజకముగా నున్నఁకాలమందుఁ గొందఱు నాయకులు తటస్థులుగ నుండి వీరివైపుఁజేరక వారివైపుఁజేరకయుండవచ్చును. అట్టివారు శాసనాదులు వ్రాయవలసి వచ్చినప్పుడు ఆ శాసనములలో నప్పుడు రాజ్యమునకై పోరాడుచున్నవారిలో నెవ్వరి

పేరు చేర్చుటకును చెల్లక అంతకుఁబూర్వము నిశ్చయముగఁ బ్రభుత్వముచేసిన కృష్ణరాయలపేరే వ్రాయించి యుందురు. ఇదియొక యూహ. ఈయూహ ననుసరించి శా. శ. ౧౪౪౯ తరువాతిరాయల శాసనములన్నియు బహుసూక్ష్మదృష్టితో శోధింపఁబడవలెను. ఆపని యవకాశానుసారముగ నేను జేయుచునేయున్నాను. కాని యితరు చేయుదురుగాక !

శాసనములను శోధించెడు వారందఱును కృష్ణరాయని శాసనములు శా. శ. ౧౪౪౯ తరువాతివి, శోధించునపుడు నేను రాయల నిధనకాలమునుగుఱించి పైనవ్రాసిన విషయములను జ్ఞాపకముంచుకొందురని నమ్ముచున్నాఁడను "౧

పైనివ్రాసిన దంతయు శ్రీ లక్ష్మణరావుపంతులుగారు వ్రాసిన వ్యాసములోని భాగములు. శ్రీకృష్ణరాయల నిర్యాణము తారణ సంవత్సరములో సంభవించినదా ? విరోధి సంవత్సరములో సంభవించెనా? యనునదియే యిందలి ముఖ్యప్రశ్న. ఈరెండునుగాక మఱియొకదినమున నాతఁడు చనిపోయెనను వాదము లేదు. అట్టివాదమును గ్రొత్తగా బయలుదేరదీయుటకుఁ దగిన యుపపత్తులును లేవు. లక్ష్మణరావుపంతులుగారి వ్యాసములలో నిచ్చిన శాసనాదులను బట్టి తారణ సంవత్సరములోఁ గృష్ణరాయలు చనిపోయెనని నిర్ణయింపవలయునా? లేక కృష్ణరాయల నామముదాహృతమైన శాసనములను బట్టి విరోధి సంవత్సరమాఘమాసమువఱకు నాతఁడుజీవించియున్నట్లు తలంప వలయునా? ఇవి రెండే సారాంశములు.

ఇందుఁ దారణవాదమును బలపఱచు మఱియొక శాసనమును భారతి పత్రికలో టి. శివశంకరంపిళ్లగారు ప్రకటించియున్నారు. అది పద్యాత్మకశాసనము. అందలి మొదటి మూఁడుపద్యములును, తుది సీసపద్యమును నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

---

౧ లక్ష్మణరాయ వ్యాసావళి.

"౧. అనుపమ శాలివాహనశకాబ్దములుర్వియుగాబ్ధిదిక్కరుల్
ఘనవ్యయ చైత్రశుద్ధమనగా దగు ద్వాదశి సోమవారమున్
ఘనగిరి రాజ్యపాలన సుగాచతురుండళిరామరాజసాం
ఘన వసియించె వచ్చటను భూపజిలుం గణుతింప వేడుకన్.

౨. అరయు శాలివాహనశకంబులు యుర్వియుగాబ్ధిమద్భుతుల్
తారణ వత్సరంబున నిదాఘదినంబున జ్యేష్ఠశుద్ధమి
షీరవివాసరంబున నృసింహునికృష్ణుఁడు చేరె ద్వారకన్.

3 సీ. హరియందు కృష్ణరాయలు ఐక్యమందిన
కతనచే గ్రామముల్ గన్గొనంగ
బహుఅనాయకమై బరగుచు నుండిన
ఒకరిస్వామ్ము కరును ప్రకటితముగ
భుజియింపుచున్నట్టి పోల్కి విచారించి
పనిబూనియును ధర్మపద్ధతిగను
పూర్వప్రకారమప్పుడు నిర్ణయించియు
గరిమె రొడ్డంలోని గ్రామములును

గీ పరిమె నెనిమిదింటికి మరి బాధ్యులైన
రడికరణంబులను యేర్పరించిశాస
నములు లిఖయింపఁ జేసియున్నతముగాను
కరుణనిచ్చెను కీర్తి విఖ్యాతిగాను.

సీ. అనువం దహోబలికిని రడికరణాల
తుది పద్యము } నేర్పుగా నప్పుడు నిర్ణయించి
వరుసతోడుత కొదవఅయుగాండ్లను
రమణతోడుత విచారణ యొనర్చి
ఉంచుకొమ్మని సెల వొప్పగా నొసగిన
యేయేస్థళంబుల నెవ్వరెవ్వ
రినికుదురొక్కసివట్లు ఘనమతి గావించి
చెలు వలరగ వహి శాసనంబు

గీ. పరగ లిఖించియుండిన పద్ధతిగను
ఒకరికొకరును వైరమించుకయు లేక
స్వామికార్యమునందు వంచనయు లేక
యుండిరపుడు విభవసంయుక్తులగుచు

ఈశాసనమునందలి పద్యములు లక్షణవిరుద్ధములుగా నున్నవి. ఇందలి మొదటిపద్యమునుబట్టి కృష్ణదేవరాయల యల్లుఁడైన అళియ రామరాజు, శాసనకాలమైన శా. శ ౧౪౪౮ వ్యయ సంవత్సర చైత్ర శు ౧౨ సోమవాసరమునఁ బెనుగొండ రాజ్య పరిపాలనము చేయుచుఁ బెనుగొండలో నున్నట్లు తెలియుచున్నది. శ్రీలక్ష్మణరావు గారి వ్యాసములో నుదహరించిన చింతరాజుపల్లె కవులలో అళియ రామరాజు వ్యయ సంవత్సర వైశాఖ శు ౧౫ నాఁడు విజయనగర సింహాసనాధిరూఢుఁడైనట్లు వ్రాసియున్నది. ఒకనెలకుఁ బూర్వము పెనుగొండను రాజధానిగాఁ జేసికొనియుండుట అసంభవము. అళియ రామరాయలు పెనుగొండనివాసముగాఁ జేసికొనియున్నట్లు చరిత్రలు చెప్పుటలేదు. శ్రీ లక్ష్మణరావుగారి వ్యాసములోని చాటుపద్యము ౫ పాదములు గలది. అందలి మధ్యపాదములు మూఁడును ఇంచుక మార్పుతో నీపద్యశాసనము నందలి రెండవ పద్యముగా నున్నవి. చాటుధారలోఁగూడ ౫ పాదములుండుటసంశయాస్పదముగానున్నది. మొదటి పాదము నెవరో తరువాతఁ జేర్చియుందురు. మిగిలిన నాల్గుపాదములలో నొకపాదము స్ఫురణకు రాకపోఁగా మిగిలిన మూఁడుపాదములును నీపద్యశాసనమునఁ జేర్చియుందురు. ఈశాసనము కరణములు రెడ్లు నియామకమును గూర్చి వచ్చినతగవుతో సంబంధించినది. ఈసందర్భమున నెవరో యీశాసనమును గల్పించియుందురని నాయూహ. ఇందలి లిపిని పరీక్షించినను భాషను బరిశీలించినను గొంతకాలమునకుఁ బిమ్మట వ్రాయుంబడినట్లు తోఁచినదికాని పదునైదవ శతాబ్ది శాసనమువలెఁ గన్పింపలేదు. కావునఁ గృష్ణ

రాయల నిధనకాల విచారణయందీ శాసనమును గూర్చి యాలోచింపక వదలివేయుదము.

కృష్ణరాయలు విరోధి సంవత్సరమువఱకు జీవించి యున్నట్లు ఋజువుసేయు శాసనములలో శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు చూపినసంశయమునకుఁ దావులేనిశాసనము లున్నవేమో పరిశీలింప వలసియున్నది. కృష్ణరాయలనామ ముదాహృతమైయున్నను, విజయనగర సింహాసనమునకు లోఁబడిన సామంతులు పాళెగాండ్రు మొదలయిన వారు వ్రాయించిన శాసనము లనేకము లాకాలమున నున్నవి. కాని యవి సంశయాస్పదము లగుటచే వానిని వదలివేయుదము. తారణ-విరోధి సంవత్సరముల నడుమ (శా. శ. ౧౪౪౬-౧౪౫౧) కృష్ణరాయల శాసనములు కొన్నియున్నవి. అందు లేశమును సంశయములేని యీ క్రింది శాసనము నాధారముగాఁ గొని యీసమస్యను బరిష్కరింపవచ్చును. ఈశాసనము కృష్ణరాయలు స్వయముగా చెంగల్పట్టుమండలమునందలి "ఉదయాంబిక" మను గ్రామమును కంచి శంకరాచార్యపీఠస్థుఁడును చంద్రచూడ సరస్వతి శిష్యుఁడునగు సదాశివ సరస్వతి కిచ్చి వ్రాయించినది. (ఎపి. ఇండి సం ౧౪ పుట ౧౬౮)

ఈశాసనమందలి మొదటి ౨౭ శ్లోకములును వీరనరసింహరాయలయొక్కయుఁ గృష్ణరాయలయొక్కయుఁదామ్రశాసనములందు సామాన్యముగా వ్రాయఁబడుచుండునవియే. కావున వాని నిటనీయ లేదు. తక్కినశ్లోకముల నిటనుదాహరించెదను.

స్తుత్యౌదార్యైః సుధీభిః స విజయనగరే రత్నసింహాసనస్థః
క్ష్మాపాలాన్ కృష్ణరాయక్షితిపతి రధరీకృత్య నిత్యం నృగాదీన్
ఆపూర్వాద్రే రథాస్తక్షితిధరకటకాదాద హేమాచలాంతా
దాసేతో రర్థిసార్థశ్రియమిహ బహులీకృత్య నీత్యా సమింధే ౨౮
శకాబ్దే శాలివాహస్య సహస్రేణ చతుశ్శతైః
పంచాశతా ప్రసంఖ్యాతా విరోధ్యబ్దే విరాజితే ౨౯

విఖ్యాతేమాసి వైశాఖే పూర్ణిమాయాం మహాతిథౌ
విశాఖసమాయుక్తే దినేచ శుభవాసరే ౩౦
తుంగభద్రానదీతీరే శ్రీవిరూపాక్షసన్నిధౌ
పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యాయ ముముక్షవే ౩౧
భస్మోద్ధూళితగాత్రాయ రుద్రాక్షావళిధారిణే
శీతోష్ణాదిద్వంద్వ దుఃఖాతీతాయ చ మహాత్మనే ౩౨
అష్టాంగయోగయుక్తాయ దయాశీలాయ ధీమతే
సర్వతంత్రస్వతంత్రాయ జ్ఞానవైరాగ్యశీలినే ౩౩
చంద్రశేఖర సరస్వత్యాః శిష్యాయామిత తేజసే
సదాశివసరస్వత్యై గురవే శివరూపిణే ౩౪
పడవీడు మహారాజ్యే జయచోళాఖ్యమండలే
తిరుక్కలీకుంనరండారూ పత్తనాచ సమన్వితే ౩౫
కలత్తూర్కోట్టసంయుక్తే శ్రీవిలిమలనాడకే
చంగలీపట్టసీమాఖ్యే క్షీరనద్యాస్తటే శుభే ౩౬

దీనికిఁ దరువాతి గ్రామనామములు హానిసీమలు మొదలయినవి వ్రాయఁ బడినవి ఈశాసనమునుగాని యందలి కాలమునుగాని యనుమానించుటకుఁ దగిన హేతువులు లేవు, ఈశాసనమును బట్టి కృష్ణరాయలు విరోధి సంవత్సర వైశాఖ శు ౧౫ వఱకు జీవించియున్నాఁడని నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఇతఁడు కారణసంవత్సరమున స్వర్గమునలంకరింపలేదని చెప్పుటకీయొక్క శాసనమేచాలును. అయినను మఱిరెండు శాసనములను గూడ నీసందర్భమున నిట నుదాహరించు చున్నాఁడను. ఇంకొకటి పార్థివసంవత్సర కార్తిక శు ౧౨ నాఁడు శ్రీకృష్ణరాయల ప్రధానోద్యోగి యగు అయ్యప్పరసయ్య వ్రాయించినది. మఱియొకటి కృష్ణరాయలచే బారకూరు రాజ్యపరిపాలనమున నియోగింపఁ బడిన లింగరసయ్యకడ నుద్యోగిగా నున్న

ఎతిరాయవొడయరు పార్థివ సంవత్సర ఫాల్గుణ శు ౧ సోమవారము నాఁడు వ్రాయించినది.

౧. ద. హిం. శా. సం. ౯ సంఖ్య ౫౨౦:—

"శ్రీ గణాధిపతయేనమః శ్రీ గురుభ్యోనమః శ్రీ సరస్వత్యై నమః నిర్విఘ్నమస్తు శుభమస్తు నమస్తుంగ శిరశ్చుంబి చంద్రచామర చారవే త్రైలోక్యనగరారంభ మూలస్తంభాయ శంభవేః స్వస్తి శ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహన శకవరుష ౧౪౪౭ నందు ఎంటినయ వర్తమాన పార్థివ సంవత్సరద ఫాల్గుణ శు ౧ సోమవారదలూ శ్రీమన్మహారాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర శ్రీ వీరప్రతాప శ్రీ వీర శ్రీకృష్ణరాయ మహారాయరు విజయనగరసింహాసనదలూ చిత్రయసి సమస్తదుష్టనిగ్రహ శిష్టపరిపాలనయాగి సకలవర్ణధర్మాశ్రీవనూ ప్రతిపాల్సుత్తిహ కాలదలూ శ్రీకృష్ణరాయమహారాయరూ బారకూర రాజ్యవనూ లింగరసయవొడ యరిగె పాల్సి ఆనిరూపదిం ఎతిరాయవొడయరూ బార్కూరు రాజ్యవనాళువ కాలదలూ శ్రీకృష్ణరాయ మహారాయరిగె శతృిత్రయ మితోర్జిత ఆయురారోగ్య ఐశ్వర్యాభివృద్ధి యాగబేకూ, ఎందు ఆయనగొందియ రఘుపత్తితీర్థ శ్రీపాదవొడయరూ శ్రీనివాసతీర్థ శ్రీపాదవొడయరూ ఆరాధిసువ శ్రీరామచంద్రదేవర నయివేద్య నందాదీప్తి అవరభిక్షాస్వాస్తిగకొట్ట దానశిలాశాసనక్రమవింతందరే..."

౨. ద. హిం. శా. సం. ౯ సంఖ్య ౫౧౮:

"శుభమస్తు. శ్రీగణాధిపతయేనమః స్వస్తిశ్రీ జయాభ్యుదయ శాలివాహనశశికవర్షగళు ౧౪౪౬ నెయ పార్థివసంవత్సర కార్తికశుద్ధ ౧౨ లు శ్రీ మన్మహారాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర శ్రీ వీరప్రతాప శ్రీకృష్ణదేవ మహారాయరూం స్థిరరాజ్యంగయితంఇరలు శ్రీమతు శ్రీకృష్ణదేవమహారాయర రాయస్త అయ్యప్పరసయ్య అయ్యానవరు

కంభదూర (శ్రీమల్లికార్జునదేవర దివ్యశ్రీ) పాదపద్మం గళిగెకొట్టె భూదానగ్రామగళ శిలాశాసన క్రమవింతెందరె కుందురుపయరాజ్యద కంభదూర పడువణ స్థళద జాలువటి ఎంబగ్రామవనూ స్వామియ నై వేద్య దీపారాధన రథోత్సవకె రాయస్త కొండమరుసయ్య వరిగె పుణ్యలోక ప్రాప్తియాగబేకూ, ఎందుజాలవటియ గ్రామనూసహిరం ణ్యోదకదాన ధారాపూర్వక వాగిసద్యపరిఖేదవాగి ధారనరదు కొట్టె......"

ఈశాసనములు రాయలవారి యుద్యోగస్తులే వ్రాసినవగుట వలనను ఇందు రాయల యాయురారోగ్యైశ్వర్యాభి వృద్ధిగోఱ కని వ్రాసియుండుటచేతను వీనిని సంశయించుటకుఁ దగిన కారణములు లేకపోవుట మూలమునను రాయలు తారణ సంవత్సరమునఁ జనిపోలేదనియు విరోధి సంవత్సర కార్తికమాసమువఱకు జీవించియున్నాఁడనియు నిర్ణయించుటకు సంశయింప నక్కఱలేదు.

అయినచోఁ గృష్ణదేవరాయల యల్లుఁడైన అళియరామరాజు వ్రాయించినట్లు కనఁబడు చింతరాజు పల్లెపాలెం కోలు యెట్లు వచ్చినదను ప్రశ్నకు సమాధాన మీయవలసియున్నది. ఈకోలుతప్ప అళియ రామరాయలు విజయనగరసింహాసనము నందున్నట్లు ఋజువుసేయు శాసనములుగాని వాఙ్మయాధారములుగాని లేవు. పైనిఁజూపిన కృష్ణరాయల శాసనములు ప్రబలమైన సాక్ష్యమిచ్చుచుండఁగా నీకవులును బట్టి కృష్ణరాయలు తారణసంవత్సరములోఁ జనిపోయెనని నిర్ణయించుటకు వీలులేదు. కావున నీకోలు సత్యమైనది కాదనియుఁ గొంతకాలము గడచిన పిదప నెవరో తమ యవసరము కొఱకుఁ గల్పించిరనియు నిశ్చయింప వలసియున్నది.

ఇఁక విరోధి సంవత్సరములోపల నచ్యుతరాయల శాసనము లెట్లువచ్చిన వను ప్రశ్న యొకటి యున్నది. అచ్యుతరాయలకును గృష్ణరాయలకును సఖ్యభావము లేదనియు నచ్యుతరాయలను దనజీవిత

కాలమునఱకు గృష్ణరాయలు చెఱసాలయం దుంచెననియు జెప్పెదరు. తన యనంతరమునఁ దనరాజ్యము తనకుమారునకుఁజెందకుండ నచ్యుత రాయ లాక్రమించుకొనునని తలంచి యతనిని జెఱలో నుంచియుం డును. కాని తనయేకపుత్త్రుడు తనజీవికాలమునందే చనిపోవుటచేఁ దనయనంతరమున నెట్లును నచ్యుతరాయలే సింహాసన మధిష్ఠింపఁ దగినవాఁడని తలంచి యతనిని చెఱలోనుండి విడిపించి ఉదయగిరి మొదలగు కొంతప్రదేశముపై పరిపాలనాధికార మిచ్చియుండు ననియు నాకాలమున నాతని పేరుతోఁ గొలఁది శాసనములు పుట్టి యుండు ననియు నాయభిప్రాయము. శ్రీలక్ష్మణరావుపంతులుగా రుదాహరిం చిన నెల్లూరుమండల శాసనమున విజయనగర ప్రభువులకుండు బిరు దావళిలేక "మహామండలేశ్వర" యనిమాత్రమే యుండుట నాయూ హకు బలమిచ్చుచున్నది. విజయనగరరాజులు తమరాజ్యకాలములోఁ దమతనయులనో సోదరులనో యుదయగిరిసీమకుఁ బరిపాలకులుగాఁ బంపుటయు వారు తమ పేరుతో శాసనములను వ్రాయించుటయు నాచారముగానున్నది. తారణ—విరోధి సంవత్సరముల నడుమ నచ్యుత రాయల నామమున్న శాసనము లత్యల్పము. నాలుగైదుకంటె నధిక ముగఁ గన్పడలేదు. ఈశాసనములను బట్టి కృష్ణరాయలు తారణ సంవత్సరమున స్వర్గస్థుఁ డయ్యెనని నిశ్చయింపరాదు.

తారణ సంవత్సరమునఁ గృష్ణరాయల కుమారుఁ డగు తిరు మలరాయల పేరుదాహరింపబడిన శాసనములేలవచ్చె నను ప్రశ్నకు "రాయల సంతానము" అనుశీర్షికక్రింద నీచరిత్రముననే సమాధా నము వ్రాసియున్నాఁడను. దానినిబట్టిచూడ రాయల మరణము తారణ సంవత్సరమని ధ్రువపడదు.

కృష్ణరాయలు విరోధిసంవత్సర మాఘమాసమువఱకు లేదా యధమము కార్తికమాసమువఱకు జీవించియుండెనని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

XIII తిమ్మరుసుమంత్రి

శ్రీకృష్ణరాయుల మహౌన్నత్యమున కంతకు నెవ్వఁడు మూలకారణమో అట్టితిమ్మరుసుమంత్రిని గూర్చి కొన్నివాక్యములనైన వ్రాయకుండ నీచరిత్రమును ముగించితినేని, యదిగొప్పలోపమగును

తిమ్మరుసు మంత్రి యాఱువేల నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. కౌండిన్యగోత్రుఁడు ఆపస్తంబసూత్రుఁడు. యజుశ్శాఖయుఁడు. రాచిరాజుకుమారుఁడు వేమరసుపౌత్రుఁడు. గోవిందరాజితని కనిష్ఠసోదరుఁడు. భార్యపేరు లక్ష్మమ్మ ఇంటిపేరు. సాళువవారు. ఈయింటిపేరుగలవారు క్షత్రియులలోఁ గూడ నుండుటచే (సాళువనరసింహరాయులు) తిమ్మరుసు క్షత్రియుఁ డని కొంద ఱూహించిరి కాని యది సత్యము కాదు. ఇతనిజన్మస్థాన మేదియో నిర్ణయించుటకు సాధనములు నాకు లభింపలేదు. ఇతఁడు సంస్కృతమున గొప్పపండితుఁడు. అగస్త్యకవికృత మగుబాలభారతమునకుఁ జక్కనివ్యాఖ్యరచించెను. ఆవ్యాఖ్య నాకు లభింపలేదు. ఇతనిజన్మస్థానాదులను గూర్చి యందేమైన వ్రాసియుండెనేమో తెలియదు శ్రీకృష్ణరాయల యాస్థానమునం దున్నాఁడని యందు వ్రాసికొనెనఁట. బళ్లారిమండలమో అనంతపురమండలమో ఇతనిజన్మస్థానమై యుండునని నాయూహ

ఇతని తండ్రితాతలు రాజాశ్రయమునం దున్నవారని చెప్పుటకాధారములు దొరకలేదు. తిమ్మరుసు మొదటఁ జాలదారిద్ర్యము ననుభవించిన వాఁడనియుఁ బూర్వపుణ్యవశమునఁ గ్రమముగావిద్యావంతుఁడై మంత్రిపదవి నందినాఁడనియుఁ జెప్పెదరు.

బట్టుమూర్తియను కవియెడఁ దిమ్మరుసొకప్పు డనాదరణము చూపఁగా నాకవి.

శా. గుత్తిం బుల్లెలు కుట్టె చంద్రగిరిలోఁ గూడెత్తి, పెన్గొండలో
హత్తి న్సత్రమునందు వేఁడి బలుదుర్గాధీశు తాంబూలపుం
దిత్తు ల్లొమ్మసి పదస్థులైనఘనులన్ దీవించ.

అనుసంతవఱకును బద్యము చెప్పనప్పటికి, దిమ్మరుసు తనమెడ నున్న పచ్చలహారమును గవి మెడలో వేసెననియు, నందుమీఁదట నాబట్టాపద్యము నీరీతిగాఁ బూరించెననియుఁ జెప్పుదురు.

... ... దీవించెదన్.
మత్తారాతియయాతి నాగమసుతున్ మంత్రీశ్వరున్ దిమ్మనన్.

ఈపద్యమందలి తిమ్మన సాళువతిమ్మరుసుమంత్రియేయైనచో నీతనితల్లి పేరు నాగమ్మ యని స్పష్టమైనది)

మఱియు నాకవి యప్పుడే యీక్రిందిపద్యమును గూడఁజెప్పె నఁట.

క. అయ్యా వనిపించుకొంటివి
నెయ్యంబునఁ గృష్ణరాయనృపపుంగవుచే
నయ్యా నీసరి యేరీ
తియ్యనివిలుకాడవయ్య! తిమ్మరుసయ్యా^1

ముప్పదియిద్దరు మంత్రులనీసమాలికలో "బట్టుమూర్తికిఁగిన్క రెట్టింపఁ బచ్చలహార మర్పించెఁ దిమ్మరుసుమాళి" అని యీకథయే చెప్పఁ బడినది.

పై కందపద్యమును వదలి వేసిచూచినచో నీకథయందలితిమ్మరుసు సాళువ తిమ్మరసగునో కాదో చెప్పలేము. ఆకాలమునఁ దిమ్మరుసు నామధారులు పదవులయందున్నవారు పెక్కురున్నారు. అచ్యుతరాయలయొద్దనే యిరువురు దండనాయకులున్నారు. కందపద్యము నాబట్టుకవియే చెప్పెననుట కాధారములులేవు. దానిని మఱియొక సందర్భమున వేఱొకకవి చెప్పి యుండవచ్చును. ఈపద్యములను రచించిన బట్టుమూర్తికవి వసుచరిత్రను రచించిన రామరాజభూషణుఁడేయైనచో, నాతఁడు సాళువతిమ్మరుసు మంత్రికాలములో లేఁడు.

---

౧ ఆంధ్రకవుల చరిత్రము. ౧౮౭-౧౮౮ పుటలు.

కావున నాపద్యములలోని తిమ్మరుసు సాళువతిమ్మరుసుకాఁడని చెప్ప వలసియున్నది. లేదా, ఆబట్టుకవి రామరాజభూషణుఁడు కాక మఱి యొకఁడయి యుండవలయును.

తిమ్మరుసు బాల్యమున దారిద్ర్య మనుభవించెనో లేదో నిర్ణ యించుట కీకథ తోడుపడదు. బీదవారిలో మహాపురుషు లుద్భవిం చుట యరుదుకాదు. కావునఁ దిమ్మరుసు మొదటబీదవాఁడై నసై యుండును.

తిమ్మరుసు భార్యయైన లక్ష్మమ్మ, నాదెళ్ళ తిమ్మమంత్రికి సోదరియనియు. సాళువతిమ్మరుసు సోదరిని నాదెళ్ళ తిమ్మమంత్రికిచ్చి పరిణయ మొనర్చిరనియు, జెప్పెదరు. ఈవివాహమును "ఉంటమార్పు పెండ్లి" యందురు. ఇట్టివివాహములు సామాన్యముగా జరుగవు. ఈవిషయమును గూర్చి. నాదెళ్ళ గోపమంత్రి చారిత్రమున వ్రాసె దను. మాదయ్యగారి మల్లనచే రాజశేఖర చరిత్రమును కృతినం దిన అప్పయమంత్రియుఁ గృష్ణార్జున సంవాదమును ద్విపదకావ్యముగా రచించిన గోపమంత్రియు, నీనాదెళ్ళతిమ్మమంత్రి తనయులు, సాళువ తిమ్మరుసుమంత్రికి, మేనయల్లుండ్రు.

తిమ్మరుసు మంత్రియు, నీతనిసోదరుఁడైన గోవిందరాజును గూడ వీరనరసింహరాయల యొద్ద నుద్యోగులై దండనాయక పదవిని మంత్రిపదవినిగూడ వహించి మెప్పువడసిరి.౧ వీరనరసింహరాయల యనంతరమునఁ గృష్ణరాయల నాశ్రయించి, తమ బుద్ధిబలమును భుజబలమును జూపి, రాజాస్థానమున మిగులఁ బ్రఖ్యాత పురుషులైరి. తిమ్మరుసు తుళువ నరసనాయకునికడ మంత్రిగానుండెనని యందురు. కాని యందుల కాధారములు లేవు.

తిమ్మరుసు పండితుఁడును మంత్రియు నేగాక దండనాయకుఁడై రాయలయుద్ధ యాత్రలయం దాతనికి సాహాయ్యుఁడుగ నుండి రణ

౧. A. R. 389 of 1904.

రంగములయం దాతనికి జయమొనగూర్చెడివాఁడు. కొండవీడు దుర్గమును బట్టుకొనుటలోఁ దిమ్మరుసు తనశౌర్య ప్రతాపములను జూపి రాయలకీర్తిని నిలువఁబెట్టెను. ఆదుర్గవిజయములోఁ బ్రధానపాత్ర వహించినవాఁడు తిమ్మరుసు మంత్రియే. గజపతిపై జరిగిన తుది దండయాత్రలో తనబుద్ధికౌశలముచే భేదోపాయమున జయము నొడగూర్చిన దీమహాపురుషుఁడే. ఆవిషయమును జిత్రకవి ధర్మన్న చరిత్రమున వ్రాసెదను. గజపతి దైవబ్రాహ్మణ భక్తిపరుఁడును దాతయును గవి పండితపోషకుఁడును సరస్వతీవిలాస మను ధర్మశాస్త్ర కృతికర్తయు నగుటచే నాతని నాశనమున కంగీకరింపక తిమ్మరుసు తనబుద్ధిబలముచే నాతనికిని రాయలకును బాంధవ్యమునొనగూర్చెను.

వీరనరసింహరాయలచేఁ గృష్ణరాయలకు రాజ్యమిప్పించుటలో నేమి, కర్ణాటక సింహాసనమును నిష్కంటకముగఁ గృష్ణరాయలకు వశము చేయుటయం దేమి, రాయలపరిణయ విషయములనేమి, సప్తాంగ రక్షణములో నేమి, తిమ్మరుసుమంత్రియే తనయసాధారణబుద్ధికౌశలమును జూపి రాయలనంత యౌన్నత్య స్థితికిఁ దెచ్చినవాఁడు. వేయేల! తిమ్మరుసు సాహాయ్యమే లేకున్న రాయలచారిత్ర మీవిధముగా నుండెడిదికాదు. వత్సరాజునకు యుగంధరుని వలెనే శ్రీకృష్ణరాయలకుఁ దిమ్మరుసుమంత్రియై సర్వదా తనప్రభుశ్రేయోభివృద్ధికై తనజీవితమును ధారవోసెను.

తిమ్మరుసు సామర్థ్యమును రాయ లెఱుంగును. ఆతని యందు పితృభావముంచి "అప్పాజీ" యని పిలుచుచుండెడివాఁడు. ఆతనితో యోచింపకుండ నేకార్యమును జేసెడివాఁడుకాఁడు. తిమ్మరుసుశక్తిని నమ్మి దుర్ఘటములైన కార్యములను సాధింపసమకట్టెడివాఁడు. ఇంత యేల తనప్రాణరక్షణ విషయమునఁ గూడ తిమ్మరసుడే భారమని నమ్మియుండెను.

తిమ్మరుసు చూపినబుద్ధికౌశలమును, రణకౌశలమును, దెలుపు కథ లనేకము లాంధ్రలోకమునఁ బ్రచారములో నున్నవి. చాటువు లనేకమున్నవి. గ్రంథవిస్తరభీతిచే వాని నిట వ్రాయజాలనైతిని.

ఈమహామంత్రి ఆంధ్రభాషయందొక కావ్యమును రచించుట గాని యొకకావ్యమునైనఁ గృతినందుటగాని చేయలేదు. కారణము మృగ్యము.

ఈతఁడొసంగిన ధర్మములను దెలుపుశాసనములు కొన్ని యున్నవి.౧

ఈమహామాత్యశేఖరునకుఁ గర్మవశమున నొక కళంక మాపాదితమైనది. ఈవిషయమున మహమ్మదీయమహాయుగమునం దిట్లున్నది.

"కృష్ణరాయలు చరమదశయందు నాలేండ్లవాడగు తనకుమారునికిఁ బట్టాభిషేకముచేసి తానుమంత్రిగాను, తిమ్మరుసు కార్యదర్శిగాను, తిమ్మరుసుపుత్రుఁడు సేనాధిపతిగను నుండి రాజ్యము చేయుచుండెను. కాని యెనిమిది నెలలతరువాత నాకుమారుఁ డేదో కారణము వలన మృతుఁ డయ్యెను. తిమ్మరుసుకొమారుఁడు విషముపెట్టి తనకుమారునిఁ జంపెనని తలఁచి రాజు తన్నుఁ బుత్త్రునివలెఁ గాచిన తిమ్మరుసును, అతని తమ్ముని పుత్రునిఁ జెఱఁబెట్టించెను. తిమ్మరుసుపుత్రుఁడు తప్పించుకొనిపోయి రాయలమీఁద ధ్వజమెత్తెను. రాయల బలము లాతనితోఁ బోరాడి యాతనిని పట్టుకొనివచ్చెను. అంతఁదిమ్మ

౧. తి. దే. శా. సం. 3 సంఖ్య ౧౯, ౨౧, ౨౨, సంపుటము ౪. సంఖ్య౭౨, ౭౪, ౯౩. ద. హిం. శా. సం ౯ సంఖ్య ౫౨౯. A.R. 216 of 1913; 350 of 1932-33; 113 of 1922; 387 of 1904; 329 of 1892; 258 of 1929-30; 336, 335, 353, 442 of 1915; 634 of 1920; 297 of 1935; 387 of 1904; 342 of 1905; 341 of 1933; 355 of 1920; ద. శా. సం. 1035.

రుసుయొక్కయు, నతనికుమారుని యొక్కయు, తమ్మునియొక్కయు నేత్రము లతిక్రూరుఁడై రాయలు తీయించెను. తిమ్మరుసు చెఱసాలలో నేమృతుఁడయ్యెను[౧] ఇతఁడు ౧౫౨౭లోఁ గీర్తిశేషుఁడయ్యెను”[౨] రాయలకుమారునకు విషము పెట్టుటలోఁ దిమ్మరుసునకు గూడ సంబంధము కలదని కొందఱందురు.

తిమ్మరుసుపై మోపఁబడిన యీనిందకు పోర్చుగీసు దేశీయుఁడగు న్యూనిజు వ్రాఁతలే కారణములు. దేశీయచరిత్రకారులు తమతమగ్రంథములయందాతనిని ననుకరించుచువచ్చిరి. తిమ్మరుసుస్వభావమును, రాయలకునునాతనికినిగలయనుబంధమును బరికించిచూచినచో నాతఁడట్టి క్రూరకృత్యమును జేసియుండునని నమ్ముట కవకాశము లేదు. ఏమిలాభమును గోరి యాతఁ డట్లుచేసెనో ఆచరిత్రకారులు చెప్పలేదు. తిమ్మనపేరుగలవారు రాయలకాలమందు మఱికొందఱు రాయలయుద్యోగము నందున్నారు. వారు అచ్యుతరాయల యొద్ద కూడ నుద్యోగములోనుండిరి. రాయలకుమారుని జంపినవారు వీరిలో నెవరైన నైయుండిరేమో తెలియదు.

తిమ్మరుసు కృష్ణరాయల యనంతరమున నైదాఱేండ్లు జీవించి యున్నట్లు శాసననిదర్శనములున్నవి. అతఁడు చెఱసాలయందే ౧౫౨౭ లోనేకీర్తిశేషుఁ డయ్యెనని వ్రాసిన వ్రాఁతల నీశాసనములుఖండించుచున్నవి. అవి యసత్యములని స్పష్టమైనప్పుడు, రాయల కుమారుని హత్యావిషయములు కూడ నసత్యములని మనమూహించుట తప్పు కాదు. రాయలతరువాత సింహాసనమునకు రాఁదగినవాఁడు అచ్యుతరాయలు. ఆతని ప్రేరేపణము వలననో, ఆతని నిమిత్తమో యీహత్య జరిగి యుండవలయును. రాయల యనంతరమున నీహత్యజరిగినదనినచోఁ గుమారుని జంపినందు వలనఁ దిమ్మరుసునకుగాని యాతని తనయునకుఁగాని వీరిని ప్రోత్సహించిన వారికిఁగాని యేమిలాభముండును!

౧ మహమ్మదీయ మహాయుగము. ౩౮౫-౩౮౬ పుటలు.
౨ మహమ్మదీయ మహాయుగము ౩౫౫ పుట

రాయలకుమారుఁడైన తిరుమలరాయలు బలవన్మరణము పొలగుటకుఁ దిమ్మరుసుగాక మఱియెవ్వరైనకారకులైయుండి, యీ నిందయీతనిపై బడియెనేమో తెలియదు. నిజముగా నీదారుణము జరిగియేయున్నయెడల నందులకుఁ గేవల రాజకీయ కారణములే గాక వేఱుకారణము లనేకములుండి యుండును. తిరుమలరాయలు స్వాభావిక మరణమందెనేమో యదియును జెప్పలేము. పైనివ్రాసినదానిని బట్టి తిరుమలరాయలు క్రీ. శ. ౧౫౨౫ లో చనిపోయియుండవలయు నని తేలుచున్నది. ౧౫౩౦ వఱకుఁగృష్ణరాయలు జీవించియున్నాఁడు. ౧౫౨౫-౧౫౩౦ నడుమ రాయల శాసనములుచాలగవు. కానిరాయలు గాని తిరుమలదేవిగాని, తిరులరాయలకు స్వర్గప్రాప్తికొఱకు దానము లను జేసినట్లు గాన్పింపదు.

తిమ్మరుసుమంత్రి, చెఱసాలలో మరణము నొందలేదు. రాయల యనంతర మాఱేండ్లు అనగా ౧౫౩౭ వఱకు జీవించి యున్నాఁడు. ఇందులకు సంశయింపఁ బనిలేదు. తిమ్మరుసును నతని సోదరుఁడైన గోవిందరాజునుఁ దిరుపతిలోని శ్రీ వెంకటేశ్వరునకు అంగరంగ నైవేద్యవిభవాదులకు దానములను జేసినప్పుడు ప్రసాద ముక్రిందఁ గొంతభాగము వారికిచ్చుట కేర్పాట్లు జరిగియుండెను. వారు తమభాగములను రామానుజకూటమునకో మరియొకరికో యిచ్చివేయుచు వచ్చిరి. కాని యాప్రసాదస్వామ్యము మాత్రము తమయందే యుంచుకొనిరి. క్రీ. శ. ౧౫౩౬ లో తిమ్మరుసు ౪౬౦౦ పణముల కొకమారును, ౫౨౨౩ పణముల కొకమారును ౧౯౦౦ పణముల కొకమారును (౧౫ పణములొక వరహా) ఆప్రసాద స్వామ్యమును దాళ్లపాక అన్నమాచార్యుల కుమారుఁడగు పెదతిరుమలయ్యంగారికి విక్రయించి క్రియశాసనములను వ్రాయించెను. ౧ ఆశాసనములు తిరుమలలో స్వామిసన్నిధిని వ్రాయఁబడినవి. అప్పుడు

---

౧. తి. దే. శా. సం. ౪. సంఖ్య ౭౨-౭౪-౯౩.

తిమ్మరుసు తిరుపతిలో నుండెను. చెఱసాలలో లేఁడు. ఆశాసనములను నమ్మకపోవుటకుఁ గారణములేదు. దీనిని బట్టి తిమ్మరుసు క్రీ. శ. ౧౫౩౭ డిశంబరు ౨౮ వ తేదీవఱకు జీవించియున్నాఁ డనుట నిస్సంశయము. కాని యానాఁడు దిమ్మరుసు దారిద్ర్య మనుభవించుచుండెనని తోఁచుచున్నది. లేకున్న ప్రసాదస్వామ్యము నమ్ముకొనుట తటస్థింపదు. కాని యిది కేవల మూహ. దాని నమ్ముకొనుట కితర కారణము లేవయిన నుండవచ్చును తిమ్మరుసును జెఱలోనుంచె ననుటకుగాని, కండ్లుతీయించె ననుటకుఁగాని యాధారములు లేవు. తిమ్మరుసునకు కుమారులెందఱో, యందెవ్వఁడైన రాయలపైఁ దిరుగఁ బడియెనో లేదో నిర్ణయించుటకును నాధారములు లేవు. కృష్ణరాయలంతవానిపైఁ దిరుగఁబడు నంతటి సైనిక బలము, తిమ్మరుసు కుమారున కున్నదని తలంచుటకుఁగూడ నవకాశము లేదు. ఈతనితోఁ గలిసి రాయల నెదిర్చెడి సామంతులుకూడ నాకాలమున నెవ్వరు నున్నట్లు కన్పింపదు. విదేశీయుని వ్రాఁతతప్ప యాకాలము నాఁటి వాఙ్మయ శాసనదృష్టాంతములేవియు నీవిషయమును సూచనగానైనఁ జెప్పుటలేదు. కావునఁ బ్రబలమయిన సాక్ష్య మన్యథా లభించువఱకు నీకథయందు సత్యములేదనియే విశ్వసింప వలసి యున్నది క్రీ. శ. ౧౫౨౫-౧౫౩౦ నడుమఁ గృష్ణరాయలతోఁ దిమ్మరుసునకు వైరము కలుగ లేదని ఋజువుసేయు సాధనము లేమైనఁ గలవేమో యని ప్రయత్నించితిని కాని యట్టివి లభింపలేదు. భావిపరిశోధనమున నట్టివిసమకూరెనేని, దుర్ప్రవాదమునుండి తిమ్మరుసు విముక్తినందఁ గలడు. ప్రొద్దుటూరు తాలూకా కొట్టపాడులో సాళువకుమార తిమ్మరుసు శాసనమొకటి యున్నది. అందుఁ గాలముండెడిభాగము శిథిలమైనది. ఈతఁడెవ్వరో తెలిసికొనవలసియున్నది.

తిమ్మరుసును గోవిందరాజును నచ్యుతరాయల కొలువునందుండిరని కొందఱనుచున్నారు. కాని యది సత్యమనుట కాధారములు లభింపలేదు. తిరుపతియందుండు గోవిందరాజస్వామి కొకగ్రామము

నిచ్చి వ్రాయించిన శాసనమునుబట్టి క్రీ. శ. ౧౫౪౧ నవంబరు ౫వ తేదీ[౧] గోవిందరాజు. ౧౫౪౧ వఱకు జీవించియున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. కాని, యాశాసనమున నచ్యుతరాయల నామమ్ముదాహృతము కాకపోవుటచే నాతని కొలువున నున్నాఁడని చెప్పుట కవకాశము లేదు.

ఈగోవిందరాజు, తనకుమార్తెయైన తిరుమలమ్మకు, హనుమానుగుంటయనుగ్రామము నిచ్చియుండెనఁట ! ఆగ్రామమునామెకుఁ బుణ్యలోకావాప్తికొఱ కామెభర్త, యజుశ్శాఖయుఁడు ఆపస్తంబసూత్రుఁడు, హరితగోత్రుఁడు పెండ్లికొడుకు నరసింగయ్యకుమారుఁడునగు చిన్నయ్య శ్రీవెంకటేశ్వరస్వామి కొసంగి (20—11—1524) శాసనము వ్రాయించెను[౨] రాయల కొలువునందు విఖ్యాతిగాంచిన రాయసము కొండమరుసయ్య, అప్పరుసయ్య మొదలగు మంత్రులును, పెమ్మసాని రామలింగానాయఁడాదిగాసర్దారులును, సేనాధిపతులును పెక్కురున్నారు. వారినిగూర్చి వ్రాయుట కిట తావులేదు.

ఇంకను వ్రాయవలసినసంఘటనలు బెక్కులున్నను. రాయల చారిత్ర మీగ్రంథమున నిదివఱకే విపులమగుట నీతనిచారిత్రమును ముగించుచున్నాఁడను.

౧. తి. దే. శా. సం. ౪ పుట ౩౧౭

౨. „ „ ౩ పుట ౩౩౨

96. అల్లసాని పెదనార్యుఁడు

ఆంధ్రకవితా పితామహుఁడని ప్రఖ్యాతిఁ గాంచిన యీమహా కవి నందవరీకనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; చొక్కనామాత్యునిపుత్త్రుఁడు. ఈతనిజన్మస్థానము బళ్ళారి ప్రాంతములయందున్న దూపాడు పరగణా లోని దోరాలగ్రామ మని కవి చరిత్రకారులు వ్రాసి యున్నారు. ఈకవి శ్రీకృష్ణదేవరాయల యాస్థానకవులలో నగ్రగణ్యుఁడు. ఇతఁడు స్వారోచిష మనుసంభవమను నాఱాశ్వాసముల యుత్తమ ప్రబంధము (దీనికి మనుచరిత్రమని నామాంతరము) ను హరికథాసారమను వేఱొక గ్రంథమును రచియించెను. ఈతఁడింక ననేక గ్రంథములను సంస్కృతాంధ్రభాషలలో రచియించెనని చెప్పుదురు. కాని యవి యిప్పుడులభించుటలేదు. వానినామములైనఁ దెలియుటలేదు. ఈతని హరికథాసారమునందలి కొన్నిపద్యములు లక్షణ గ్రంథములలో నుదాహృతములైనవి, అవిదక్క గ్రంథ మెచ్చటను బూర్తిగాలేదు. మనుచరిత్రముమాత్రమే యిప్పుడు లభ్యమగుచున్నది. ఈమహా మహుఁడు రచించిన తక్కినగ్రంథములు లభింపకపోవుట యాంధ్రుల దురదృష్టము. ఈతఁడురచించిన మనుచరిత్రమువలన నీతనివృత్తాంత మంతగాఁ దెలియదు. మనుచరిత్రము నందలి గద్య యిట్లున్నది.

"ఇది శ్రీమదంధ్ర కవితాపితామహ సర్వతోముఖాంక పంక జాక్ష పాదాంబుజాధీన మానసేందిందిర నందవరపుర వంశోత్తంస శఠగోపతాపస ప్రసాదాసాదిత చతుర్విధ కవితామతల్లి కాల్లసాని చొక్కయామాత్యపుత్త్ర పెద్దనార్య ప్రణీతంబైన స్వారోచిష మను సంభవంబను మహాప్రబంధంబు."

ఈతని గోత్రసూత్రములను గూడ నిందుఁ దెలుపలే కాని యీక్రింద వ్రాయఁబోవు ఆన్నూరు శాసనమును బట్టి యీతఁడు ఋగ్వేదియనియు, నాశ్వలాయన సూత్రుఁ డనియు వసిష్ఠగోత్రుఁ డనియు, తెలియుచున్నది. ఈతనికి శఠకోపయతి గురువైన ట్లీక్రింది పద్యముల వలనఁ దెలియంగ నగుచున్నది.

క. కొలుతున్ మద్గురు విద్యా
నిలయుం గరుణా కటాక్ష నిబిడ జ్యోత్స్నా
దళితాశ్రిత జనదురిత
చ్ఛలగాఢధ్వాంతసమితి శఠకోపయతిన్. (మనుచరిత్ర)

క. శఠగోపయతికి శఠతరు
కుఠారకోపమమతికిని గురుమతిహృత్కు
ణ్ఠిత నిరతికిఁ జతురాగమ
పఠనాయతనియతికి నజపాసంభృతికిన్ హరికథాసారము

ఈశఠగోపయతి అహోబలమఠ సంస్థాపకుఁడనియు, నితఁడు సంగమవంశజుఁడును గర్ణాటప్రభువునైన దేవరాయల రాజ్యకాలములో హూణశకము ౧౪౩౨ ప్రాంతమున జన్మించి ౧౫౧౫ వఱకుజీవించి యున్నవాఁడనియు నీతఁడే అల్లసాని పెద్దనార్యునకు గురువనియుఁ దిరుపతి దేవస్థానమువారు ప్రకటించిన శిలాశాసనకర్తల వంశావళుల యందున్నది. ఈశఠకోపజియ్యరునకు వేదాంతాచార్యుఁడను బిరుదుగలదఁట! ఈయనశిష్యుఁడును నీయన యనంతరము మఠాధికారమును వహించినవాఁడు నగు నారాయణజియ్యరు తిరుపతి వేంకటేశ్వరస్వామివారికిఁగొంతద్రవ్య మొసంగి వేయించిన శిలాశాసనములు రెండు శాలివాహన శకము ౧౪౩౮ వ సంవత్సరము నాఁటివి (20 వ అగష్టు 1516 వ సంవత్సరము 7 వ నవంబరు 1516వ సంవత్సరము) తిరుపతి దేవస్థానము నందున్నవి. అందుఁ బెద్దనార్యుని నామ ముదాహృతముకాలేదు. కానిశఠకోపజియ్యరుగారి నామమున్నది. అహోబలమఠము పెద్దనార్యుని జన్మస్థానమునకు నాతిదూరముగుట వలనను, ఇరువురు నేకకాలము వారగుటను నీశఠగోపయతియే పెద్దనార్యునకు గురువని విశ్వసింపవచ్చును. ఈతనినిబట్టియే పెద్దనార్యుఁడు జననముచేఁ నద్వైతి యయినను విశిష్టాద్వైత మతాభిమానము కలవాఁడై శ్రీకృష్ణదేవరాయ లొసంగిన కోకటాగ్రహారమును వైష్ణవుల కగ్రహా

రముచేసి యిచ్చి దానికిఁ దనగురువుపేరిట శఠగోపపురమని పేరు పెట్టెనని చెప్పుదురు. పెద్దనార్యుఁడు క్రీ. శ. ౧౪౭౦ ప్రాంతమున జన్మించి ౧౫౧౫ ప్రాంతమున శఠగోప యతికిశిష్యుఁడై ౪౦ ఏండ్ల వయసున రాయలయాస్థానమునఁ బ్రవేశించి యుండునని యూహింప వచ్చును. సాళువతిమ్మరుసు మంత్రియు నీతఁడును సమవయస్కులై యుందురు. వీరిరువురిలో నొకఁడుమంత్రియై యొకఁడు కవియై తన యాస్థానము నలంకరించి తనను గీర్తికాయునిగాఁ జేయుట కృష్ణదేవ రాయల యదృష్టమని చెప్పనొప్పును.

పెద్దనార్యుఁడుకర్ణాటప్రభువైన శ్రీకృష్ణదేవరాయల యాస్థాన కవులలోఁ బ్రథముఁడై రాయలచే నమిత గౌరవము నంది యగ్రహా రాదికములను బడసి తానురచించిన మనుచరిత్రము నాతని కంకితము చేసెను మనుచరిత్రమును దనకంకితము చేయుమని శ్రీకృష్ణదేవరా యలు తననుఁ గోరినట్లు పెద్దన రచించిన పద్యముల నీక్రింద నిచ్చు చున్నాఁడను.

సీ. ఇందీవరంబుల నీను క్రాల్గన్నుల
శరదిందుముఖులు చామరము లిడఁగఁ
బణినసూనుకణాద బాదరాయణసూత్ర
ఫక్కి విద్వాంసు లుపన్యసింపఁ
బార్శ్వభూమి నభీరుభటకదంబ కరాళ
హేతిచ్ఛటాచ్ఛాయ లిరులుకొనఁగ
సామంతమండనోద్దామ మాణిక్యాంశు
మండలం బొలసి యిారెండఁ గాయ

మూరురాయరగండ పెండారమణిమ
రీచిరింఛోళిఁ గలయ నావృతము లగుచు
నంకపాళి నటద్దుకూలాంచలములు
చిత్రమాంజిష్ఠవిభ్రమశ్రీ వహింప.

క. భువనవిజయాఖ్య సంస
ద్భువనస్థితసింహపీఠిఁ బ్రాజ్ఞులగోష్ఠిం
గవితామధురిమ నొందము
దవులం గొలువుండి సదయత న్ననుఁ బల్కెన్.

తే. సప్తసంతానములలోఁ బ్రశస్తిఁగాంచి
ఖిలముగాకుండునది ధాత్రిఁ గృతియ కాన
కృతిరచింపుము మాకు శిరీషకుసుమ
పేశలసుధామయోక్తులఁ బెద్దనార్య!

క. హితుఁడవు చతురవచోనిధి
వతుల పురాణాగమేతిహాసకథార్థ
స్మృతియుతుఁడ వాంధ్రకవితా
పితామహుఁడ వెవ్వ రీడు పేర్కొన నీకున్.

క మనువులలో స్వారోచిష
మనుసంభవ మరయ రసమంచిత కథలన్
వినవింపు కలిధ్వంసక
మనఘ భవచ్చతుర రచన కనుకూలంబున్.

వ. కావున మార్కండేయ పురాణోక్తప్రకారంబునం జెప్పు
మని కర్పూర తాంబూలంబు వెట్టినంబట్టి మహాప్రసాదంబని మోదం
బున నన్మహాప్రబంధ నిబంధనంబునకుఁ బ్రారంభించితి." కృత్యాది.

ఈయుత్తమప్రబంధకథాసారమునీక్రిందవ్రాయుచున్నాఁడను.

మనుచరిత్రకథకు మూలాధారము మార్కండేయపురాణ మని
కవి తనగ్రంథమునందు చెప్పుకొని యున్నాఁడు.

ఆర్యావర్తమున వరుణాస్పద మను పట్టణమొకండు కలదు.
అందతిథి పూజాతత్పరుఁడు, దానజపాగ్నిహోత్రపరతంత్రుడు: రూప
జిత మన్మథుఁడు, పరాంగనావిముఖుఁడు ప్రవరుఁడను విప్రోత్తముఁ

దుండెను. ఒకనాఁడాతని యింటికి మంత్రౌషధసిద్ధుఁ డొకఁడు వచ్చి ప్రసంగవశమునఁ దాసేవించిన పుణ్యక్షేత్రంబులను దీర్థంబులను నందుఁగల విశేషంబుల నేకరువుపెట్టఁ బ్రవరు డాశ్చర్యవశుఁడై యాపరదేశిని "అయ్యా! మీవయసుచూడ నంతయో లేదు. అల్పకాలమున నిన్ని తీర్థముల నెట్లు సేవింపఁగలిగితి" రని ప్రశ్నింప నాతఁడు తనయొద్దనొక పాదలేప ముండెననియు దానిప్రభావమునఁ దలచిన తావునకు మనోవేగమునకంటె నధికవేగమునఁ బోగలరని నుడువఁ బ్రవరుడట్టి లేపమును దనకిమ్మని ప్రార్థించెను. సిద్ధుఁడుతన సంచిలో దంతపు బరణి యందున్న పసరు నొక్కించుక ప్రవరుని పాదములకుఁ బూసి నీయిష్టము వచ్చినచోటకు బోవచ్చుననియెను. కాని పాదలేపరహస్యము నాతనికిఁ జెప్పలేదు.

ప్రవరుఁడును హిమవత్పర్వతమునకుఁ బోవలయునని తలంచి నంతన యచ్చోటనుండెను. అందలి విశేషముల నవలోకింపుచు, సంతోషనిమగ్నుఁడై, యటునిటుతిరుగుచుండెనేకాని యచ్చటిమంచు నీటిచేఁ దనపాదలేపము కరఁగిపోవుట నెఱుంగఁడాయెను. ఇంతలో సూర్యాస్తమయం బాసన్నంబగుట సాయంకాల కృత్యంబుల నిర్వర్తించు సమయంబయ్యెనని స్మృతికిరాఁగానింటికి సత్వరమే పోవలయునని సంకల్పించుకొనియెను. కాని యాతనికోర్కె సఫలీకృతము కాదయ్యె. పాదలేపము కరఁగిపోయెనని గ్రహించి యిలు సేరు నుపాయంబుఁ గానక నప్పర్వతంబున నటునిటు దిరుగాడుచుండ వరూధిని యను నప్సరస యౌవనవతి, జితరూపరతి యతనికిఁ గాన్పించెను. ప్రవరుఁ డామెను సమీపించి, తనయింటికిఁ జేరుమార్గమును దెల్పుమని యడిగెను. వరూధిని మూర్తీభవించిన సౌందర్య రాశియగు ప్రవరునిఁ గామించి నర్మగర్భంబులగు మాటలాడియు, విలాసచేష్టల నొనర్చియు, దనయభీష్టమును స్పష్టముగ వ్యక్తీకరించియు, గార్యంబుఁగానక నిర్లజ్జయై తుదకాతనిని గౌగలించుకొని యధరం బాసిం

చెను. జితేంద్రియుండగు ప్రవరుండామె నవలం ద్రోసి తనయిష్టదైవంబైన నగ్నిం బ్రార్థించి యతండొక వారువం బాసంగ దానినధిరోహించి కాలాతిక్రమణంబు గాకుండ నింటికిం జేరెను.

వరూథినియు విరహానలతప్తయై ప్రవరునే మనంబున నిల్పి యేమియుందోంచక యాపర్వతమునం గ్రుమ్మరుచుండ నదివఱకామెను మోహించి, యామెచే నిరాకృతుండైన గంధర్వకుమారుం డొక్కడిది యదనని యెంచి, గంధర్వమాయచేం బ్రవరరూపధారియై యా సమీపమునం గన్పడి, యామెచేతను, నామె చెలికత్తెలచేతను బ్రార్థింపంబడియుం జివాట్లుదినియు నెట్టకేలకు విధిలేక యొడంబడినట్లంగీకరించి రతి వేళలందామె గనులు దెరువకుండగను (రతిసమయములయందును మరణమొందునపుడును మాయారూపము నిలువక నిజ స్వరూపము బయలుపడునని సాంప్రదాయము) తానామెను సమ్మతింపంజేసి వెడలిపోవువఱకు నామె దనను విడిచిపోకుండ నుండునట్లును సమయమేర్పఱచి యామె యందుల కంగీకరింప నామాయాప్రవరుండనేక కాలంబామెతో విషయోపభోగము లనుభవింపుచుండ నామెగర్భవతియయ్యెను. తనయింటికడం దానులేమింజేసి తనవ్యవహారములన్నియుం జెడిపోయెననియుం దనతల్లిదండ్రులు తనకై విలపించుచున్నారనియు నవిచక్కంజేసికొని మరల వచ్చెదననియుం దెలిపి వరూథిని నొడంబఱచి, మాయాప్రవరరూపధారియగు గంధర్వకుమారుం డెందేనిం జనియె. వరూథిని సుముహూర్తమున నొక్కబాలుని దివ్యతేజోయుతునిం గాంచి యాపర్వతంబుననే విడిచి తనలోకమునకుం బోయెను. అచ్చటి మునులాతనిం బెంచి పెద్దవానిని జేసి విద్యాబుద్ధులం గఱపిరి. ఆతని పేరు స్వరోచి.

స్వరోచి, కళలనభ్యసించి ధనుర్విద్యావిశారదుండై యాపర్వతమున విహరింపుచు నొకనాం డొకస్త్రీ యార్తనాదమును వినియటకుం బఱువెత్తిచూడ నొకరాక్షసుం డొకకన్యకామణిని మ్రింగివేయ

యత్నించుచుండెను. ఆయువతి స్వారోచికడకుఁ బరువెత్తివచ్చి "రాజ చంద్ర! నాతండ్రి యిందీవరాక్షుఁడను గంధర్వరాజు. నాతల్లి మరుదశ్వుఁ డను గంధర్వరాజు కూఁతురు. ఒకనాఁడు నేను నాచెలి కత్తెలిరువురితోఁ గూడ వనమున విహరించుచు నొకచో వికృతా కారమున నున్నయొకమునిం గాంచి, యాతని వదనమును నాచేతితోఁ బట్టుకొంటిని. అందుపై నాతఁడు కోపించి రాక్షసునిచేఁ బట్టువడు మని నాకు శాప మొసంగినాఁడు. అందుల కాతనిని నాచెలికత్తెలు నిందింప రాజయక్ష్మవ్యాధిచేఁ బీడింపఁ బడుఁడని వారిని శపించెను. వారికిఁ దక్షణమే యావ్యాధి యంకురించినది. సదయహృదయా! నాయొద్ద యస్త్రవిద్యయున్నది దానిని నీవు సంశయింపక గ్రహించి యీరాక్షసుని బారినుండి తప్పింపుము" అని చెప్పెను. స్వారోచి యప్పుడే యావిద్య నామెకడ గ్రహించి యాదానవునితో ఘోరరణ మొనర్చి, యాతనిపై నాగ్నేయాస్త్రముఁ బ్రయోగింప సమకట్టు నంతలో నాతఁ డారూపమును వదలి గంధర్వ రూపమును ధరించి "మహారాజా! నే నిందీవరాక్షుఁ డను గంధర్వుఁడను. ఈమె నాపుత్త్రి. నేను నీతల్లికి సోదరుఁడను. ఒకమహర్షి శిష్యుల కాయుర్వేదము నుపదేశించుచుండ నాకుఁగూడ నావిద్య నిమ్మనియడిగితిని. కానియందు కతఁ డీయకొనలేదు. నేను నాసురీవిద్యచే నాతనికిఁగనఁ బడకుండ నచ్చటనేయుండి యావిద్య నభ్యసించి, "నీవీయక పోయి నను నాశక్తిచే నీవిద్య నెఱింగితి' నని యొకప్పు డాతని నపహసించితి నందుల కాతఁ డలిగి నీవాసురీవిద్యచే నన్ను వంచించుటయే కాక నన్నపహసించితివి. కావున నీవు రాక్షసుడవు కమ్మని శపించెను. నే నాతని పాదములపైఁబడి శాపాంతము ననుగ్రహింపుడని వేఁడు కొన నీతనయను భక్షింపఁ బ్రయత్నించునప్పుడు నీకువిముక్తి గలుగు నని యనుగ్రహించెను. "నీయనుగ్రహమున నాశాపము తీరిపోయి నది. ఆయుర్వేదమును నేను నీకిచ్చెదను. దానితోఁ గూడ నాతిన

యను బరిగ్రహింపుము" అని చెప్పి యాయుర్వేదము నుపదేశించి మనోరమ నొసంగి పరిణయము చేసెను.

ప్రథమసమాగమ సమయమున దీనాననయై నశ్రువులంగార్చు చున్న మనోరమను స్వారోచి "మహానందముతో నుండ దగిన యీ తరుణమున దుఃఖించుటకుఁ గారణంబే" మని యడుగ "నాచెలులు దారుణ రోగపీడితలై దుఃఖించుచుండ నేను సుఖము నెట్లనుభవింపఁ గల" నని యామె ప్రత్యుత్తర మొసంగెను. స్వారోచియామెతోఁ గూడ నాచెలులున్న తావునకుఁ బోయి యాయుర్వేదవిధిని నౌషధ సేవ సేయించి, వారిరుజమాన్పెను.

అందొకరిత పేరు విభావసి. మందారధరుఁడను విద్యాధరుని తనయ. ఆమెకడ మృగపక్షిజాతులభాష లెల్లఁదెలియువిద్య కలదు. స్వారోచియామెకోర్కెపై నావిద్యతోఁగూడనామెనుబరిగ్రహించెను.

రెండవయామెపేరుకళావతి. ఆమెతండ్రిపారుఁడనుబ్రహ్మర్షి. గొప్పతపశ్శాలి. అతని తపస్సునకు భయమొంది దేవేంద్రుఁ డాతని తపోభంగ మొనర్పుటకై పుంజికస్థలయను నప్సరసం బంపెను. బ్రహ్మర్షి యింద్రియనిగ్రహ మొనర్పజాలక యామెతోఁ గ్రీడింప వారికిఁ గళావతి జన్మించినది. ఆమెను దేవాపి యను గంధర్వుఁడు కామించి తనకుఁ బరిణయము చేయుమని పారునిఁగోరెను. కాని యందుల కాతఁ డియకొనలేదు. దేవాపి కోపించి యర్ధరాత్రమునఁ బారునికంఠమును గోసివేసెను. కళావతి దిక్కులేనిదై తండ్రి కగ్ని సంస్కారము లొనర్చి దుఃఖార్తయై యాత్మహత్యచేసికొను ప్రయత్న ములో నున్నంతఁ బార్వతి యామె ననుగ్రహించి, యాత్మహత్యా ప్రయత్నమును మాన్పించి పద్మిని యనువిద్య నుపదేశించి స్వారోచి యను మహాపురుషుఁడు భర్త కాఁ గలడని చెప్పెను. స్వారోచియామె వలన నావిద్యను గ్రహించి యామెను బరిణయ మయ్యెను.

స్వరోచి బహుసంవత్సరము లీమువ్వురితోఁగూడఁ గ్రీడించు చుండెను. ఒకనాఁడొక కలహంసిక యొకచక్రవాకిం జూచి "అనురాగవతులగు మువ్వురుభార్యలతో నింతకాలము మహాసుఖ మనుభవించుచున్న యీస్వరోచియు నీతనిభార్యలును ధన్యాత్ము" లని యుగ్గడింప నాచక్రవాకి బహుభార్యలు గలపురుషునకును, నావనితలకును గూడ సుఖములేదు. నాపతికి నేనొక్కతనే భార్యను. మాదంపతులకుఁగల సుఖమీదంపతులకు లేదు" అని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. పక్షిభాష నెఱిఁగియున్న స్వరోచి యామాటలను విని విచారము నొందెను. మఱికొంతకాలమున కాడులేడి పిండుతోనున్న మగలేడిని స్వరోచి దనభార్యలకుఁ జూపుతఱి నాలేళ్లు ఆయిట్టికడకు వచ్చి తమ రతివాంఛ నాయిట్టిమొగమును మూర్కొనుటాదిగాఁ గల చేష్టలచే నెఱింగింప నది "సర్వదా మీతోఁ గ్రీడింప నేను స్వరోచినిగాను, నా భోగేచ్ఛను త్యజించితిని. మీరిచ్చవచ్చిన కడకుఁ బొండు" అని చెప్పెను. మృగభాష దెలియుట స్వరోచి యాసంభాషణ నెఱింగి చక్రవాకి పలుకులు స్మృతికి రాఁగా వైరాగ్యమునొంది, తనభార్యల యందుఁ గనినమువ్వురు కుమారులకు వేఱువేఱ మూఁడుపట్టణంబులు గట్టియిచ్చి యొకనాఁడు వేఁటకై యడవికేఁగి యొకవరాహముపై బాణమును వేయ యత్నించుచుండ నాసమీపమున నున్న యొకలేడి "రాజోత్తమా! నిర్హేతుకముగ నావరాహము నేల వధించెదవు? ఆబాణము నాపైఁ బ్రయోగింపు" మనియెను. మృత్యువును గోరుటకు నీకేమి యాపదవచ్చిన'దని రాజు ప్రశ్నింప నాహరిణి

"అన్యసతులయందు నాసక్తుఁడగువాని
దమక మొదవికూడఁ దలచుకంటె

మరణమైన మేలు" అని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. "నీహృదయ మెవనిపై నిలిచె" నని రాజు మరలఁ బ్రశ్నింప నీమీఁదనే" యని యది బదులునుడువ రాజు "నీవు మృగివి. నేను నరుఁడను. మనకు

సాంగత్య మెట్లుకుదురు" అనియెను. "నీవొకసారి నన్నాలింగనము చేసికొనుము అంతియేచాలును" అని లేకియున దయార్ద్రహృదయుఁడగు స్వారోచియా లేడి నాలింగనము చేసికొనియెను. అతని కౌఁగిలిలో నున్న యాహరిణి యొకదివ్యాంగనయై "నేనీవన దేవతను. మనువుగాఁదగిన యొకమహాపురుషుని నీవలనం గనుమని దేవతలాజ్ఞాపింప నీకడకీరీతిగ వచ్చితిని. నాయందొక కుమారునింగని పుణ్యలోకముఁ బడయుము." అని చెప్పెను. అట్లేస్వారోచి యామెయందొక పుత్రునిఁ గనియెను. అతఁడే స్వారోచిషమనువు ఆతనికి శ్రీ మహావిష్ణువు ప్రత్యక్షమై ద్వితీయమనువువై ప్రజలఁ బాలింపుమనియుఁ దుదిని సాలోక్యము నిచ్చెదననియు నానతిచ్చుటతో గ్రంథమును బూర్తిచేసి గ్రంథాంతమున ఫలశ్రుతి నీక్రింది పద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

క. కోరికనీ స్వారోచిషు
చారిత్రము వినిన వ్రాయఁజదివిన ధనధా
న్యారోగ్య పుత్త్రవంతులు
నైరూఢిగఁ గందురిదెప నమరత్వంబున్.

మార్కండేయ కవి యించుమించుగ నూటయేఁబది పద్యములలోఁ జెప్పిన యీకథను బెంచి యెనిమిదివందల పద్యములలోఁ జెప్పి పెద్దనార్యుఁ డీ మహాకావ్యమును రచించినాఁడు సందర్భోచితముగ సంభాషణలను బెంచి యుఁ బ్రబంధమునం దుండవలయునని పదునెనిమిది వర్ణనములను జేర్చియు నలంకార సంయుతంబుగఁగావించి పాఠకుల హృదయము లుప్పొంగునట్లు రసవంతమై యొప్పారు నిట్టికావ్యమును రచియించుటచేతనే యీతనికిఁ గృష్ణరాయ లాంధ్రకవితా పితామహుఁ డని బిరుద మొసంగియున్నాఁడు.

ఈకవి కాంధ్రకవితా పితామహ బిరుదము మనుచరిత్ర రచించుటకుఁ బూర్వమే వచ్చినట్లు మనుచరిత్రలో నాబిరుదమును వేసికొని

యుండుటవలన నూహింపఁ దగియున్నది. కాని యీబిరుదమును గ్రహించుటకుఁ దగిన గ్రంథములేవియు నతఁడంతకుపూర్వము రచియించినట్లు కనఁబట్టదు. అప్పుడప్పుడు కొన్నిపద్యములు రచించినంత మాత్రమున నట్టిబిరుదమున కాతఁడర్హుఁడై యుండఁడు. కవులు సామాన్యముగా గ్రంథము నంతయు రచించిన పిమ్మట గద్యమును కృత్యాదియు వ్రాయుచుండుట ప్రసిద్ధము. పెద్దనార్యుఁడును మనుచరిత్రమును రచించిన పిమ్మట రాయలది చదివించి విని యాతని కవిత్వమునకు మెచ్చుకొని "ఆంధ్రకవితాపితామహ" బిరుదమునొసఁగి యుండును. ఆతఁడు పిమ్మట రచించిన కృత్యాదియందును గద్యమునందును, నాబిరుదమును వేసికొనియుండును. పెద్దనార్యుఁడుసంస్కృతమునఁ గొన్నిగ్రంథములు రచించియున్నవాఁడని యంగీకరించినను ఆంధ్రకవితా పితామహ బిరుదమున కది కారణము కాఁజాలదు. మనుచరిత్రమునకుఁ బూర్వము మఱికొన్ని గ్రంథములు రచించియున్నాఁడని చెప్పుట యూహామాత్రమే కాని యందుల కాధారము లేదు. మనుచరిత్రమున నట్టి గ్రంథ ప్రస్తావమేమియు లేదు

మనుచరిత్రకుఁ బూర్వమున నాచనసోముఁడు, శ్రీనాథుఁడు, మొదలగువారు ప్రబంధరీతులను దమ గ్రంథములలోఁ జొప్పించి రచించియున్నారనుట నిజమేయైనను వారురచించినవి కేవలస్వతంత్రగ్రంథములుగాక సంస్కృతగ్రంథముల కాంధ్రీకరణములై యుండెను. అందువారు కొంతస్వాతంత్ర్యమును గైకొని నూతనమార్గమును జూపియుండిరి. కాని పెద్దనార్యుఁడట్లుగాక మార్కండేయ పురాణమందలి యొకచిన్నకథను దీసికొని దానిని తనస్వకపోల కల్పనలతోఁబెంచి యొకకావ్యసౌధమును మనోహరముగా నిర్మించి నవీనకవి ప్రపంచమునకుఁ బితామహుఁడైనాఁడు. అందులకే యాతనిని శ్రీకృష్ణరాయలు "ఆంధ్రకవితాపితామహ!" యనిసంబోధించినాఁడు. పెద్దనార్యునిమనుచరిత్రమునకుఁ బిమ్మట నట్టికావ్యము లనేకము లాంధ్రభాషయందు

వెలువడినవి. కృష్ణరాయలకుఁ బూర్వము పురాణ యుగమనియు, నాతనికిఁ దరువాతఁ బ్రబంధయుగమనియుఁ బండితులు వాకొనుచు చున్నారు కావున నీతనికాంధ్రకవితాపితామహబిరుదము మనుచరిత్ర రచనమువలననే వచ్చినదని తలంపవలసి యుండును.

ఆంధ్రకవితాపితామహబిరుదము నూతనముకాదు. పెద్దనకుఁ బూర్వమే శివదేవయ్యకును, కొఱవిభీమకవికినీబిరుదముకలదు. పెద్దన తరువాత మట్ల అనంతభూపాలుని యాస్థానకవియగు ఉప్పుగుండూరు వెంకటకవియు నీబిరుదమును గైకొనియుండెను.౧

పెద్దనార్యునికవిత్వము నిరర్గళధారకలది. సమసంస్కృతాంధ్ర పదసంయుత మైనది. లోకోక్తులు పెక్కులిందు సందర్భోచితముగ బ్రయోగింపఁబడినవి. వర్ణనలు స్వాభావికములై యింపుగొలుపుచుం డును. పాత్రపోషణమునం దీతనికిఁ గడునేర్పు కలదు. శ్రీనాథుని కవి త్వము ననుకరించిన ట్లచ్చటచ్చట నాతని పద్యములవంటి పద్యము లను రచించుటను బట్టి తెలియుచున్నది.

మనుచరిత్రమునందలి యితివృత్తము, చాలభాగ మస్వాభావిక సంఘటనలపై నాధారపడియున్నది. పాదలేపనమాహాత్మ్యము, అశ్వ ప్రదానము, మాయారూపధారణము, ఇత్యాదు లిందులకు నిదర్శన ములు. ఇట్లున్నను పాఠకులహృదయము లావంకకుఁ బోవకుండ నరి కట్టి తన్మయులై యందలి రసాస్వాదనమున వారిని నిమగ్నులనుగా జేయుటకు పెద్దనార్యుని కవితాసామర్థ్యమే కారణము.

ఏపద్యమును జదివినను రసవంతమై హృదయమున కానందము గల్గించును.

ఈగ్రంథముపైఁ బండితులు విశేష విమర్శనములను గావించి యందలి భావములనుమాధుర్యరసమును దమశక్తికొలఁది లోకమునకు

౧ శ్రీ నిడదవోలు వేంకటరావుపంతులు M. A. గారి వ్యాసము. భారతి పార్థివ - ఫాల్గుణము.

వెల్లడించియున్నారు. ఒకప్పుడు మనువసుచరిత్రలలో నేదియుత్తమ మను వాదములు బయలుదేరి విమర్శనగ్రంథములు, ఖండనగ్రంథములు ఖండనాఖండన గ్రంథములు వెలువడినవి. అవి నిష్పాక్షికములు గాక పోవుటచే లోకమున కంతగా నుపయుక్తములు గాకపోయినను, రస గ్రహణపారీణులకుఁ గొంతవఱకు సాహాయ్య మొనర్చినవి.

మనుచరిత్రమున స్వారోచిమనువుతో సంబంధించినచరిత్రము వర్ణితము కాలేదు. స్వారోచి కాతఁడుజన్మించుటకుఁ బూర్వపువృత్తాంతమే యిందు చెప్పఁబడినది. అందుచేతనే పెద్దన దీనికి స్వారోచిమ మనుసంభవమని పేరుంచి గద్యలయం దట్లే వ్రాసియున్నాఁడు. సౌకర్యము కొఱకు మనుచరిత్రమనినాఁడు.

పెద్దనకవితాశైలి తెలియుటకై కొన్నిపద్యముల నీక్రిందనిచ్చుచున్నాఁడను.

మనుచరిత్రము:—

ఉ. ఓచతురాస్య వంశకలశోదధి పూర్ణశశాంక ! తీర్థయా
త్రాచణశీలినై జనపదంబులు పుణ్యనదీనదంబులం
జూచితి నందునందుఁ గలచోద్యములం గనుఁగొంటి నాపటీ
రాచల పశ్చిమాచల హిమాచల పూర్వదిశాచలంబులన్ ౹౹అ౹౹

ఉ. ఇంతలు కన్నులుండఁ దెరువెవ్వరి వేఁడెదు భూసురేంద్ర! యే
కాంతమునందు నున్నజవరాండ్ర నెపంబిడి పల్కరించు లా
గింతియకాక నీవెఱుఁగవే మునువచ్చినత్రోవ చొప్పు నీ
కింత భయంబు లేకడుగ నెల్లిద మైతిమి మాటలేటికిన్. ౹౹అ౹౹

ఉ. దానజపాగ్నిహోత్ర పరతంత్రుఁడ నేని: భవత్పదాంబుజ
ధ్యానరతుండ నేనిఁ బరదార ధనాదులఁ గోరనేని; స
న్మానముతోడ నన్ను సదనంబున నిల్పుమినుండు పశ్చిమాం
భోనిధిలోనఁ గ్రుంకకయమున్న రయంబున హవ్యవాహనా

ఉ. ఓసరసీరుహాక్షి! వినవో రతికౌఁగిట నీవు చేర్చుచిం
తాసురభర్తకైనఁ గలదా వలదంచుఁ బెనంగ నేమి స
న్న్యాసిని యొక్కతె కహహతహాన్మన పొగ్గదు కేలిపై "వనా
శ్వాసితదుఃఖితే మనసిసర్వమసహ్య" మనానెఱుంగవే. ఆ౩

శా. ధీరస్వాంతవు వంత నీకుఁదగునే దివ్యాంగన లొక్కవిధ
ల్గారే యోగవియోగము ల్సతములే కర్తవ్యము ల్సేయరే
పోగే రారె ప్రియంబు గల్గిన జనుల్పోరామి పోఁబోవునే
పోరాకుండఁగ నేమి గాళ్పడెగనే ఫుల్లాంబుజాతేక్షణా. ఆ౩

ఉ. ఓయి! దయావిహీనమతి! యూరక యాపసిబిడ్డఁ గొట్టఁగాఁ
జేయెటులాడె నీకు నిదిచేసిన దేమి వృథాశపింతురే
బోయవె యాడుతోడునను బుట్టవె శాపనిమిత్తమే తపం
బీయెడనున్న శాంతిపరు లేమనువారిఁక నీచరిత్రకున్. ఆ౪.

చ. అలికులవేణి యొక్కతె రతాంతమునం దనయంగ వల్లికం
బులకలు చొక్కలేఁజెమరు పుట్టఁగనేఁగి నరేంద్రుఁజూడ నా
పులకలు చొక్కలేఁజెమరు వోవక యట్లనయుండెనిట్టి దాఁ
జెలువగువానిఁ గన్గొనినఁ జెల్వకుఁ జూపులుగావె కూటముల్.

చ బరువన కింతులం దనకుఁబల్వురఁ గూర్చుట భోగవాంఛ గా
కరయఁగ నొండుగాదు ధనమున్న ధ్రువంబుగ నంగనాజనో
త్కరసము పార్జితం బటులుగావున వీనికి లేదిహంబునుం
బరమును నన్ను నట్లఁబఱుపం బనిలేదిది చెప్పనేటికిన్. ఆ౬

ఆంధ్రకవితాపితామహుఁ డైన యీపెద్దనామాత్యుఁడు హరికథాసార మను నొకకావ్యమును రచియించెనని లాక్షణికులగు కవులు తమగ్రంథములయం దుదాహరించిన లక్ష్యముల వలనఁ దెలియుచున్నది. హరికథాసార మిప్పుడెచ్చటను లభించుటలేదు. లక్షణగ్రంథములలో నుదాహృతములైన పద్యముల నీక్రింద వ్రాయుచున్నాఁడను.

క. అంబరము వగుల నార్చి ప్ర
లంబాసురుఁ డాగ్రహము వెలయఁ గదిరిన వే
శం బలరాముడు చేముస
లంబున వానితలఁ ద్రుంచె లావు మెఱయఁగన్.

క. ఆదేవోత్తముఁడు సుధాం
బోధివటైకోగ్రదళమున బాలుండై
చేదోయిచేత దక్షిణ
పాదముఁ గొని నోటఁ జేర్చెఁ బకపకనగుచున్.

క. తెంపరియై మదియింతచ
లింపక వనిలోనఁ దెగియె నెవ్వఁ డతఁడు నై
లింప సభనుండు ననుఁడు బ
దంపడి యార్యులు వచింపఁ దా నిట్లనియెన్.

క. శఠకోపయతికి ఖలతరు
కుఠారరూపమతికి శఠగురుమతహృత్కా
ర్మఠనిరతికిఁ జతురాగమ
పఠనాయతనియతికి యజపాధికభృతికిన్.

గీ. అఖిలపారికాంక్షి కాశ్రియపర్ణశా
లోపకంఠమునకు లోకకర్త
చేర నేఁగి యచట వారువంబును డిగ్గి
యధివసించియుండు నట్టియెడను.

క. శయధృతఫణివలయ ! భవా
వ్యయవిహిత విశుద్ధసంవిదాత్మక ! మాయా
మయ ! నానావిధలీలో
దయ ! సదయకటాక్ష శైలతనయాధ్యక్షా !

క. బాలరసాల కిసాలముఁ
గ్రోలుచుఁ బలికెడిపికంబు కో యనఁ జాలా
జాలిపడి యానయతిమధు
రాలాపముల ననియె నాదరణమున వినఁగన్.

ఈపద్యములనుబట్టి యిందుఁ జెప్పబడినకథ లేవియో స్పష్టముగాఁ దెలియుటలేదు. శ్రీమహావిష్ణుని యిరువదియొక యవతారములతో సంబంధించినకథ లిందు వర్ణితములై యుండనోపు.

కృష్ణదేవరాయ లొకనాఁడు కవి పండితసభలో బంగారు పెండెరము నొకపళ్ళెరమున నునిచిసంస్కృతాంధ్రములయందు సమానముగా నాశుకవిత్వమునుజెప్పఁ గలిగినవారి పెండారమును గ్రహింప వచ్చునని యానతీయఁ పెద్దనార్యుఁడు లేచి యాక్రింది యుత్పలమాలికను జెప్పెనఁట!

ఉ. పూఁతమెఱుంగులుఁ బిసరుపూపబెడంగులు చూపునట్టి వా
కైతలు జగ్గునిగ్గు సెనగావలెఁ గమ్మనఁ గమ్మనవ్వలెన్
రాతిరియున్ బవల్ మఱపురాని హొరాయల్ చెలియారజంపు ని
ద్దాతరి తీపులంబలెను దారసిలన్వలె లోఁదలంచినన్
బాతిగఁ బైకొనన్వలెను బై దలిఱుత్తుకలోని పల్లటీ
కూఁతలనన్వలెన్ సొగసుకోర్కులు రావలె నాలకించినన్
జేతికొలందిఁ గౌఁగిటను జేర్చినఁ గన్నియ చిన్నిపొన్నిమే
లూఁతల చన్నుదోయివలె ముచ్చటగావలెఁ బట్టిచూచినన్
డాతొడ నున్నమిన్నుల మిటారపు ముద్దులగుమ్మ కమ్మనా
వాతెఱ దొండపండువలె వాచవిగావలెఁ బంటనూఁదినన్
గాతలఁదమ్మిచూలిదొర కైవసపుం జవరాలిసిబ్బెపు
న్మేతెలియబ్బురంపు జిగి నిబ్బరపుబ్బగు గబ్బిగుబ్బ పొం
బూఁతల నున్నకాయ సరిపోఁడిమి కిన్నెరమెట్లబంతి సం
గాతపు సన్నబంతి బయకారపుఁ గన్నడగౌళపంతు కా

సాతత తానతానల పసందివుటాడెదుగోట మీటుబల్
మ్రోఁతలునుం బలెన్ హారువు మొల్లముగావలెనచ్చ తెన్గు లీ
రీతిగ సంస్కృతంబు పచరించిన పట్టున భారతీవధూ
టీతపనీయ గర్భనికటీభవదానన పర్వసాహితీ
భూతికనాటక ప్రకర భారతభారతసమ్మత ప్రభా
శీతనగాత్మజా గిరిశశేఖర శీతమయూఖ రేఖికా
పాతసుధాప్రపూరబహుభంగ ఘుమంఘుమఘుంఘుమార్బటీ
జాతకతాళయుగ్మలయసంగతి చుంచువిపంచికా మృదం
గాతతి తేహిత త్రహిత హాధిత దంధణుధాణుధిం ధిమి
వ్రాత నయానుకూలపద వారకహ్లాద్వహా హారికింకిణీ
నూతన ఘల్లులాచరణ నూపురఝాళ ఝళీమరందసం
ఘాతవియద్ధునీచకచకద్వికచోత్పల సారసంగ్రహా
యాత కుమారగంధవహ హారిసుగంధవిలాస యుక్తమై
చేతము చల్లఁజేయవలె జిల్లునఁ జల్లవలె న్మనోహర
ద్యోతక గోస్తనీఫల మధుద్రవ గోఘృత పాయస ప్రసా
రాతిరస ప్రసార రుచిర ప్రతిమంబుగ సారెసారెకున్.

ఆంధ్రసంస్కృతములయందుఁ గవిత్వ మెట్లుండవలయునో సూచించుచు చెప్పిన యీయుత్పలమాలికను విని పరమానందభరితుఁడై రాయలా గండపెండేరమును తాను స్వయముగఁ గవిపాదమునఁ దొడిగెనఁట !

పెద్దనార్యునియెడలఁ గృష్ణరాయలు మిగుల గారవము గలిగి యుండెడివాఁడు. పెద్దనార్యుఁడు నుడనరచనములచే రాయలను మెప్పించుచు, నాతనియెడ వినయముకంటెఁ జనువు నెక్కువగాఁ గలవాఁడై యాతఁడు చెప్పుమనినప్పుడుగాక, తనయిష్టమువచ్చినప్పుడుమాత్రమే కవిత్వముచెప్పు స్వాతంత్ర్యము గలవాఁడై యుండెను. రాయలొకప్పు డొక కృతి చెప్పుమని వేఁడగా నీక్రిందిపద్యముఁ జెప్పెనఁట.

చ. నిరుపహతిస్థలంబు రమణీప్రియదూతిక తెచ్చియిచ్చు క
ప్పురవిడె మాత్మకింపయిన భోజన ముయ్యెలమంచ మొప్పుత
ప్పరయు రసజ్ఞులూహ తెలియంగల లేఖక పాఠకోత్తముల్
దొరకినఁగాక యూరక కృతుల్రచియింపు మటన్న శక్యమే.

ఈకవి కృష్ణరాయల యనంతరమున గొంతకాలము జీవించి యుండెను. రాయలమరణమున కీతడు దుఃఖించుచు వ్రాసినయీ క్రింది పద్యము మిగుల జాలిని కల్గించునదిగా నున్నది. మఱియు రాయలీతని యందెంత గౌరవముఁ జూపుచుండువదియునీపద్యమువలనఁ దెలియును.

సీ. ఎదురైనచోఁ దనమదకరీంద్రము డిగ్గి
కేలూఁత యొసఁగి యెక్కించుకొనియె
మనుచరిత్రం బందుకొను వేళఁ బురమేఁగఁ
బల్లకి తనకేలఁ బట్టియెత్తె
బిరుదైన కవి గండపెండేరమున కీవె
తగుదని దానెపాదమునఁ దొడిగెఁ
గోకటగ్రామాద్య నేకాగ్రహారము
లడిగినసీమల యందు నిచ్చె
నాంధ్రకవితాపితామహ యల్లసాని
పెద్దనకవీంద్ర! యనినన్నుఁ బిలుచునట్టి
కృష్ణరాయలతో దివి కేఁగలేక
బ్రతికియుండితి జీవచ్ఛవంబ నగుచు

కృష్ణదేవరాయ లిహలోకమును వీడిపోవగనే సమయమును వేచియున్న యాతనిమామయు శత్రువునగు గజపతి దండెత్తివచ్చి కృష్ణరాయల శవమును దహనముచేయకుండ నాటంకముఁ జేయ యత్నించెననియు నప్పుడు పెద్దనార్యుఁ డీ క్రిందిపద్యమును వ్రాసి పంపఁగా నతఁడు లజ్జనొంది వెనుకకు మరలిపోయెననియుఁ జెప్పుదురు.

సీ. రాయరాహుతుగండ రాచయేనుఁగు వచ్చి
యారట్లకోటఁ గోరాడునాఁడు
సంపెట నరపాలసార్వభౌముఁడు వచ్చి
సింహాద్రి జయశిలఁ జేర్చునాఁడు
సెల్లాలుసింహాంబు చేరి ధిక్కృతిఁగంచు
తల్పులఁ గరుల డీకొల్పునాఁడు
ఘనతర నిర్భర గండపెండెరమిచ్చి
కూఁతు రాయలకును గూర్చునాఁడు

నొడలెఱుంగవో చచ్చితో యుర్వి లేవో
చేరఁజాలక తలచెడి జీర్ణమైతొ
కన్నడం బెట్లు చొచ్చెదు గజపతీంద్ర
తెఱచినిలు కుక్కచొచ్చిన తెఱఁగుతోప.

రాయలు విజయనగరమునఁ జనిపోయి యుండెననియు, శవదహనము చనిపోయిన యొకదినములోపున జరుగుననియుఁ దలంచుట సహజము. గజపతి కటకమునుండి లేక గజపతి యధీనమునం దున్న ప్రదేశమునుండి విజయనగరమునకు వచ్చుట యొకదినములోపలసాధ్యముకాదు. కావున శవదహనము కాకుండ నాపుట కాతఁడు యత్నించెనని తలంపరాదు. చనిపోయిన కొన్నిదినములకు విజయగరము నాక్రమించుటకై గజపతి ప్రయత్నించి యుండుననియు నప్పుడీపద్యమును పెద్దన రచియించి యుండుననియుఁ దలంపవచ్చును. గర్భశత్రువైన గజపతి రాయలు చనిపోవగనే కర్ణాటకముపై దండెత్తివచ్చుట పెద్దనహృదయమున కమితవేదనను గలిగించియుండును. ఈపద్యమునందలి మూఁడు నాలుగు పాదములు రాయలు కటకముపైఁ బ్రత్యేకముగ దండయాత్ర సాగించలేదను వాదమును బూర్వపక్షముచేయుచున్నవి.

ఈకవి కవిత్వముండవలసిన రీతిని గూర్చి యాశువుగా

చ. ఘనతర ఘూర్జరీకుచయుగ క్రియ గూఢముగాక ద్రావిడీ
స్తనగతిఁ దేటగాక యరచాటగు నాంధ్రవధూటి చొక్కపుం
జనుఁగవలీల గూఢతయుఁ జాటుతనంబును లేకయుండఁ జె
ప్పిన యదె పో కవిత్వమనిపించు నగిం చటుగాక యుండినన్.

అనుపద్యమును జెప్పెనందురు కాని యది సత్యముకాదు. ఈపద్యము బైచరాజు వెంకటనాథకవి కృతమగు పంచతంత్రమునం గానవచ్చుచున్నది. ఈపద్యమున కీభావముతోడ నేనూఱుపద్యమొకటి కవిజీవితములలోనుదాహృతమైనది. దానినెవరురచించిరో తెలియదు. బహుశః శ్రీరామమూర్తి పంతులుగారిదేమో!

ఉ. అఱవల చన్నులంబలె బయల్పడనీయక ఘూర్జరాంగనా
గురుకుచయుగ్మముం బలె నిగూఢము గాక తెనుంగుదేశపుం
గరితల చన్నులంబలె నొకానొకయించుక గానుపించినన్
సరసులు మెత్తురక్కవిత చందము నందముగా జగంబునన్.

రాయలొకనాఁడు తామరాకుపై నుండు నీటిబిందువును, గుక్కుటమును వరాహమును దిరస్కరించుచుఁ బద్యములను జెప్పుడని ముక్కుతిమ్మనను, బెద్దనార్యుని, భట్టుమూర్తిని గోరఁగా వారీదిగువ పద్యములను జెప్పిరఁట.

ఉ. స్థానవిశేషమాత్రమునఁ దామరపాకున నీటిబొట్టు! నిన్
బూనిక ముత్తెకంబనుచుఁ బోల్చినమాత్రన గర్వమేటికిన్
మానవతీశిఖామణుల మాలికలందును గూర్పవత్తువో
కానుకలీయ వత్తువో వికాసముఁ దెత్తువొ మేలుదెత్తువో!

ముక్కుతిమ్మన

శా. రంతుల్మానుము కుక్కుటాధమ! దరిద్రిష్ఠ దశూద్రాంగణ
ప్రాంతోలూఖలమూలతండులకణగ్రాసంబుచేఁ గ్రొవ్విదు
ర్దాంతాభీలవిశేషభీషణ ఫణాంతగ్రాస సంతోషిత
స్వాంతుండైన ఖగేంద్రుకట్టెదుట నీజంఝాటము ల్సాగునే.

పెద్దనార్యుఁడు

ఉ. తక్కక నేలముట్టిగొని త్రవ్వఁగ నేర్తు నటంచు దాఁకుతా
నొక్కఁడె జాతియంచు మద మొందకు బుద్ధిని వెఱ్ఱిపంది! నీ
వెక్కడ యాదిఘోణి యన నెక్కడ నద్రిసముద్రదుర్గ దూ
ర్భాకుక్కతలంబు నొక్కయరపంటన నింటికి నెత్త నేర్తువే!

బట్టుమూర్తి.

బట్టుమూర్తి (రామరాజ భూషణుఁడు) రాయల కాలములో నున్నట్లు గాన్పింపదు. ఆవిషయమునుగూర్చి యాతని చరిత్రమున వ్రాయుదును. ఈకడపటిపద్యము రాయల యాస్థాన దిగ్గజ కవులలో మఱి యెవ్వరైన రచియించియుందురు.

పెద్దనార్యుని వనియెడిచాటుధారలింకను జాలగలవు, ఈతనిని గూర్చినకథలును బెక్కులున్నవి. అవి యన్నియు సత్యములని చెప్ప లేము కావున వాని నిందు వదలివైచితిని. రాయల యాస్థానమున కరుదెంచిన కవులకీతఁడే సమస్యలనిచ్చి పరీక్షించెడివాఁడట! చింతల పూడి యెల్లయకిచ్చిన సమస్యలను వానిపూరణముల నాతనిచరిత్ర మున వ్రాసెదను. ఆంధ్రపద్యములలో నన్యభాషాపదములను జేర్చుట కీతఁడే మొదటివాఁడు అట్టిపద్యము నొకదానిని నీక్రింద నిచ్చెదను.

మ. రాయగ్రామణి! కృష్ణరాయ! భవదుగ్రక్రూరఖడ్గాహిచేఁ
గాయం బూర్చి కళింగదేశ నృపతుల్ కాఁదుర్ఘురీపోమణీ
మాయాభీకు ముటాకులోటుకుహుటూమాయా సటాజాహిరే
మాయాగ్గేయ మడేయటండ్రు దివిరంభాజారునిన్ యమునిన్.

పెద్దనార్యుఁడు రామస్తవరాజము, అద్వైతసిద్ధాంతము, నను రెండుకావ్యములు రచియించియుండె ననియు. రాయల నిర్యాణ కాలమున కఱువదియేండ్లవాఁ డయిన పెద్దన 20 సంవత్సరముల వయసునఁ జనిపోయెననియుఁ గావలి వెంకటరామస్వామిగారు వ్రాసి యున్నారు. ఆకావ్యము లిప్పుడెచ్చటను గానవచ్చుటలేదు.

కృష్ణరాయల యనంతరమునఁజెప్పినపద్యములోఁ "గోకటగ్రామాద్యనేకాగ్రహారము" లని పెద్దన చెప్పియుండెను. కాని కోకటము తప్ప మిగిలిన యగ్రహారముల పేరులు తెలియలేను. వానితో సంబంధించిన శాసనములును లభింపలేదు, పెద్దనార్యుఁడు చేసిన దానము లను దెలుపుశాసనములుమూఁడులభించినవి. వానిని విజ్ఞానసర్వస్వముగ నుండి గైకొని యీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

(౧) కోకటము ౧ వ శాసనము:—"శుభమస్తు. స్వస్తి శ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహన శకవరుషంబులు ౧౪౪౦ అగు నేటి బహుధాన్య నామసంవత్సరపై శాఖ శు ౧౫ లు శ్రీమద్రాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర శ్రీ వీరప్రతాప శ్రీ కృష్ణదేవమహారాయరు పృథివి రాజ్యం చేయుచుండగాను ఆళసాని చొక్కరాజుగారి కొమారుఁడు పెద్దయ్యంగారు కోకటం సకలనాథుని లింగానకు ఇచ్చిన భూదాన ధర్మశాసనము. శ్రీ కృష్ణదేవరాయ మహారాయరు మాకున్ను ఘండికోట శీమలోను వుంబళికిన్ని పాలించి నవధరించిన కోకటగ్రామమందును సకలేశ్వరదేవుని నైవేద్యానకున్ను దీపారాధనకున్ను గాను ముమ్మడిరాజుకుంటకు దక్షిణం కాంచి మట్టస్థళానకు నైరుతిమూలను వాంగుకు వుత్తరాన ఖ ౧౹౦ న్ను ఆదక్షిణం చాకంవారి కుంటకు వుత్తరం ఖ౦॥ ౦ న్ను వుభయం చేను ౨కి నైవేద్యానకు సమర్పించిన చేను ఖ ౧ దేవునిసన్నిధిని నందాదీపాలు ౨ కిన్ని సమర్పించిన చేను ఖ ౧ వుభయం చేను ఖ ౨ యీయిరుపుట్టిచేనున్నూ సర్వమాన్యం గాను కృష్ణాతీరమందునను బెజవాడ మల్లిఖార్జుని దేవుని సన్నిధిని సోమగ్రహణ పుణ్యకాలమందున సహిరణ్యోదక దానధారాపూర్వకంగాను ధారవోసి యిస్తిమి. ఆచంద్రార్కస్థాయిగాను అనుభవించేది. యీధర్మానకు యవ్వరు రెండుతలంచినాను. తమ తల్లి తండ్రులను గోబ్రాహ్మణులను గంగాతీరమందున వధించిన పాపాన బోవువారు"

---

౧ సంపుటము 3 పుట ౧౬౩౮.

(౨) కోకటము ౨ వ శాసనము. దీనిపూర్తియైన నకలులేదు. ఈక్రింది విధముగ నున్నది. "ఈశకసంవత్సరములో యీశకవీశ్వరుఁడే కార్తీక శు ౧౨ కోకటము చెన్నకేశవ పెరుమాళ్లకు అల్లసానిచొక్కయ్యంగారి పుత్రుండు పెద్దయ్యంగారు యిచ్చిన భూదానశాసన క్రమమెట్లన్నను, "కృష్ణదేవరాయలు ఘండికోటసీమలోను. మాకు వుంబళిగా ౧ నీయునవధరించిన కోకటానను దేవుని నైవేద్యమునకును దీపారాధనమునకును మేము ఉత్థానద్వాదశి పుణ్యకాలమందు సమర్పించినచో చర్మం చేను ఖ ౪. అని వ్రాసియున్నది

(3) అనూ్నరుశాసనము. "స్వస్తి శ్రీమన్ రాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప శ్రీకృష్ణదేవరాయ మహారాయలు పృథ్వీసామ్రాజ్యము సేయుచుండగాను స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహన శక స ౧౪౪౨ అగు నేటి ప్రమాది సంవత్సర కార్తిక శు ౧౫ భా సో మోపరాగ పుణ్యకాలమందు శ్రీ మతు వసిష్ఠగోత్రం ఆశ్వలాయనసూత్రం ఋక్శాఖాధ్యాయులయిన అల్లసాని చొక్కరాజు గారి పుత్రులయిన ఆంధ్రకవితా పితామహులయిన పెద్దిరాజుగారు శ్రీకృష్ణమహాదేవరాయలు తమకు నాయంకరావకు పాలించిన కడివాచి సీమలోని అనూ్నరి గ్రామమందు కృతలనాగరాజుగారుకట్టించి నిలువవద్ద వరదరాజ పెరుమాళ్లునగరు కడుమానుకట్టించి వరదరాజ పెరుమాళ్లును నాచిమార్లును ప్రతిష్ఠచేయించి ఆపెరుమాళ్లకు అంగరంగవ ఇభవాలకును నిత్యనైవేద్యాలకును దీపారాధనకును గాను సమర్పించిన భూదాన ధర్మశాసన క్రమమెట్లన్నను మాకు నాయంకరావకు (నాయఁకరము= నాయకత్వముఅని శబ్దరత్నాకరము. పెద్దన కడివాచిసీమకుఅధికారి. ఒకసీమకు అధికారియనిన నిప్పటికలెక్టరుతోఁ బోల్పఁదగిన యధికారమని చెప్పనొప్పును అనూ్నరుదక్షిణార్కాడు జిల్లాలోనిది. పెద్దనపుట్టినది బళ్లారిజిల్లా. అగ్రహారము సంపాదించి

౧ వుంబళీయనగా, 'దుంబాలా' యని యర్థమైనట్లు తోఁచుచున్నది.

నది కడపజిల్లా. ఉద్యోగముచేసినది బళ్లారిజిల్లా ఫుట వి. స. ౧౬౩౭) చాల్లేకతివాచి సీమలోని అన్నూరి గ్రామమందు ...... వరదరాజ పురమున్ను అష్టభోగ తేజస్వామ్య సహితముగాను సహిరణ్యోదకదాన పూర్వకముగాను ఈసోమోపరాగ పుణ్యకాలమందు త్రివాచకము గాను సమర్పిస్తిమి"

పెద్దనార్యుఁడు పినాకినినుండి కోకటమునకొక కాలువత్రవ్వించి నట్లు కోకటంకైఫీయతులోని యీక్రింది వాక్యమువలనఁ దెలియు చున్నది "ఈకాలువ పూర్వం అల్లసానిపెద్దన కవీశ్వరుఁడు బ్రాహ్మ ణులకు అగ్రహారంచేసి యిచ్చినప్పుడు త్రవ్వించినాఁడు ౧"

పెద్దన కోకటగ్రామమును వైష్ణవుల కగ్రహారముగా నిచ్చెనని కోకటము కైఫియ్యతు నందున్నది. పై శాసనములలో నావిషయము గన్పట్టదు. శివకేశవులకుఁ గొంతభూమి యిచ్చినట్లుమాత్రమేకలదు. తరువాత మఱెప్పుడైన గ్రామమంతయు బ్రాహ్మణుల కిచ్చియుండె నేమో!

కోకటశాసనములలో నాంధ్రకవితా పితామహబిరుద ముదా హృతముకాలేదు. అన్నూరు శాసనమున నాబిరుదమున్నది. అందుచే బహుధాన్య సంవత్సర కార్తిక శు ౧౨ లకును, ప్రమాది సంవత్సర కార్తిక శు ౧౪ కును నడుమ నన౯గా క్రీ. శ. ౧౫౧౮–౧౯ లో రాయలీబిరుదమును బెద్దనకుఁ బ్రసాదించి యుండును.

కోకటము కడపమండలమునఁ బ్రొద్దుటూరు తాలూకాలోఁ గాశీరామేశ్వరములకు బోవు గొప్పబాట ప్రక్కనున్నది. కోకటగ్రా మమున శా. శ. సంవత్సరములలోని శాసనములు మఱిరెండుకలవు.౨

పెద్దనార్యుఁడు వైష్ణవశిష్యుఁడైనను, విశిష్టాద్వైత మతాను యాయియగు ప్రభున్నాస్థానమునఁ గవిగానున్నను శివకేశవుల యెడల సమానభక్తిగలస్మార్తుఁడును, నద్వైతియునైన ట్లీతని మనుచరిత్ర

౧. ఆం. వి. సు. ౧౬౩౭ ఫుట

౨. A. R. 714 of 1926; 717 of 1926.

మండలి పద్యములును కోకటమండలి సకలేశ్వరుని కర్పించిన దాన శాసనమును జెప్పుచున్నవి.

ఇతఁడు కేవలకవియే గాకుండ రాజకార్య నిర్వాహణమునందు రాయలకు హితోపదేశముచేయు మంత్రిగను నాయంకరము చేయు నుద్యోగిగను నుండెడివాఁడు. పెద్దనార్యునితండ్రి చొక్కయ్యకూడ లౌకిక వ్యవహార దక్షుఁడై నట్లమాత్య శబ్దమువలనఁ దెలియుచున్నది.

మనుచరిత్రకృతి ప్రదానకాలమును రాయలచారిత్రమునఁ దెలిపి యుంటిని. ఇతఁ డచ్యుతరాయుల యాస్థానమునం దున్నట్లాధారములు లేవు. కృష్ణరాయలయనంతరమునందుఁగొన్నినా ళ్ళున్నాఁడు. కావున క్రీ. శ. ౧౫౩౩ ప్రాంతమునందితఁడు చనిపోయియుండును. చనిపోవు నప్పటికిఁ బెద్దనార్యునివయసు దాదాపు డెబ్బది సంవత్సరము లుండు నని యనుకొనవచ్చును.

అళియరామరాయ లొక వేశ్యనుదీసికొనివచ్చి యామెపై నొక పద్యమును జెప్పుమనికోరఁగా నీక్రిందిపద్యమును జెప్పెనని యందురు. కాని యది సత్యమనుట కాధారములేదు.

"చ. పడిగము తమ్మలం బుమియు ఎల్లనకోటికి నోరు; వేణియం
గడిసవరంబు: సంతసారకాయ లురోజము; లిచ్చుఅచ్చసా
వడిరొంద; లూరువుల్ గవనివాకియనంటులు; మోవిరొడ్డిగి
జ్జడి; వెలయాలిజీవనము జీవనమే యది యెంచిచూచినన్"

కవిజీవితములు పుట ౧౭౫

"ఖలముగాకుండునది ధాత్రి కృతియె" యనిచెప్పి యందుల కనుగుణముగ నొకమహాకావ్యమును రచించి తనకీర్తియుఁ గృష్ణరా యలయశస్సును నాచంద్రార్కము జిరస్థాయిగావించిన పెద్దనార్యుఁడు ధన్యాత్ముఁడు, ధన్యాత్ముఁడు, ధన్యాత్ముఁడు.

---

98. మాదయ్యగారి మల్లన్న

ఈతనిగృహనామమేదియో మనకుఁదెలియదు. ఈతనినివాస గ్రామమున మఱికొందఱు మల్లన్న లుండుటనుబట్టియో ప్రౌఢకవి మల్లన్న మొదలుగా మఱికొందరు మల్లన్నలు కవులలోనుండుటను బట్టియో యితనిని తండ్రితోఁ గూడఁ జేర్చి మాదయ్యగారిమల్లన్న యని యనుచున్నారు. ఈతఁడు రాజశేఖర చరిత్ర మను మూఁడాశ్వాసముల ప్రౌఢప్రబంధమును రచించి నాదిండ్లయప్పయామాత్యున కంకితముచేసెను.

కృతిపతి తనసుగూర్చి పలికిన ట్లీక్రింది పద్యములను గవిరచించి యున్నాఁడు.

క. పేరోలగ ముండి కవి
త్వారూఢవిశేషగోష్ఠి నాలించుతఱిన్
రా రమ్మని నను బిలిచి సు
ధారసమధురోక్తిఁ బలికెఁ దద్దయుఁ బ్రీతిన్.

ఉ. శంకరపాదసేవనవశంవదమానస పంకజాత ని
శ్శంకవచో విలాసరుచిసారవినిర్జిత పూర్ణపూర్ణిమా
శాంక ! దురక్షరాననభయంకర ! శౌనకగోత్రపాత్ర ! యా
య్యంకి పురాగ్రహారవిభవాకర ! మాదయమల్లసత్కవీ !

క. నీ విపుడు చెప్పఁదలఁచిన
భావరసోద్యన్మహాప్రబంధము నాపైఁ
గావింపు మంకితంబుగఁ
గోవిదహృదయప్రమోదగుంఫితఫణితిన్.

పై పద్యమునుబట్టి కవి అయ్యంకి పురాగ్రహారవిభవాకరుఁడనియు, శౌనకగోత్రుఁడనియుఁ దెలియుచున్నది. ఈక్రిందనుదాహరించిన గ్రంథాంత గద్యవలన నీకవి యఘోరశివ శిష్యుఁడనియు, మాదయామాత్యపుత్త్రుఁడనియు గ్రహింపవగును.

"ఇది శ్రీమదఘోరశివాచార్య గురుకరుణా విశేషలబ్ధసారస్వత మాదయామాత్యపుత్ర మల్లయనామధేయ ప్రణీతంబైన రాజశేఖరచరిత్రం బను మహాప్రబంధంబు"

తండ్రి కమాత్యశబ్దమును జేర్చుటచే నీతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁ డని నిశ్చయింప వచ్చును. అయ్యంకి యగ్రహారనేతయగుటచే నీతని నివాసము కృష్ణామండలములోని అయ్యంకి యనితలంపవచ్చును. ఈతనిగృహనామము 'అయ్యంకి' యని నాయభిప్రాయము. తురగా రామకవితోఁ గలిసి నాగరఖండమును రచించిన అయ్యంకి బాలసరస్వతి శౌనకగోత్రజుఁడు. ఈమల్లనకవియు శౌనకగోత్రుఁడు. కావున నీతఁడయ్యంకిమల్లన యయియుండునని తలంచుచున్నాఁడను. ఇతఁడు శైవబ్రాహ్మణుఁడని శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. కాని యితఁడువీరశైవుఁడు కాఁడు. సామాన్యముగా శైవబ్రాహ్మణులని పిలువఁబడియెడి శివార్చకుఁడును గాఁడు. ఈశ్వరధ్యానాసక్తుఁడగు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఇతఁడు వీరశైవుఁడు కాఁడనుటకీతఁడు రచించిన రాజశేఖర చరిత్రమందలి శ్రీ వేంకటేశ్వరస్తుత్యాత్మకమగు మొదలిపద్యమే నిదర్శనము.

ఈతఁ డఘోర శివగురుని యనుగ్రహముచే విద్యనార్జించినట్లు గద్యవలనఁ దెలియుచున్నది. అఘోరశివగురుఁడు విద్యాగురువే కాని దీక్షాగురువు కాఁడు. కావున గురువునుబట్టి మల్లన వీరశైవుఁడని తలంపరాదు.

కడపమండలములోని కడపతాలూకాయందలి పుష్పగిరి యను గ్రామమున నఘోరశివాచార్యుని శాసనములు రెండు కన్పించుచున్నవి. మొదటిది శా. శ. ౧౪౨౩ దుర్మతి సంవత్సరములోనిది౧ రెండవది శా. శ. ౧౪౬౩ ప్లవ సంవత్సరములోనిది ౨ అఘోర శివ

౧ A. R. 307 of 1905.

౨ A. R. 303 of 1905.

గురుఁడు క్రీ. శ. ౧౪౪౫ ప్రాంతమున జన్మించి తొంబది-యైదేండ్లు జీవించియుండినట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఈశాసనములను బట్టి యీశివగురుఁడు కడప మండలము వాఁడని నిర్ణయింపఁ దగియున్నది.

వరాహపురాణాది కృతులను రచించిన నందిమల్లయ ఘంట సింగయ కవులలో సింగయకవియు, నాతని మేనల్లుఁడును పారిజాతాపహరణకర్తయు నైన ముక్కుతిమ్మనయు నీమాదయగారి మల్లనయు నఘోర శివగురుని శిష్యులు. ఘంటసింగయకవి క్రీ. శ. ౧౪౮౦ ప్రాంతమునఁ బ్రబోధ చంద్రోదయమును ౧౪౯౦ ప్రాంతమున వరాహపురాణమును రచియించి యుండెనని యాతనిచరిత్రమున వ్రాసి యుంటిని.

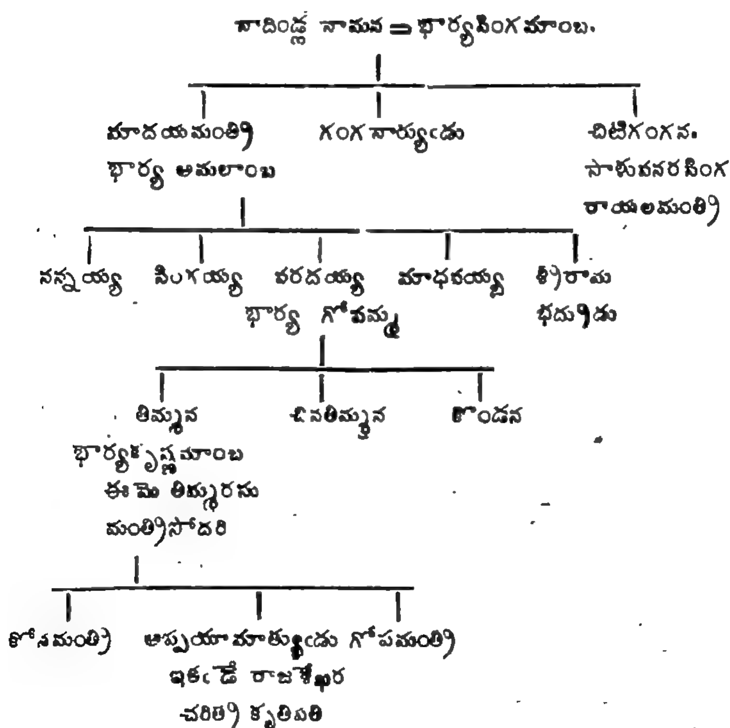
సింగయకవి, ౧౪౬౦ ప్రాంతమున జన్మించి, తనకంటెఁ బదునైదేండ్లు పెద్దవాఁడైన యఘోరశివగురునియొద్ద శిష్యుఁడై ౨౦-౨౫ సంవత్సరముల వయసునఁ దనమేనమామతోఁ గూడ ప్రబోధచంద్రోదయమును రచించియుండునని తలంపవలసియున్నది.

అఘోరశివగురుఁడు, రామానుజాచార్యునిపోలిక, వేదాంతదేశికునిరీతి, అన్నయాచార్యునివలె, నూఱేండ్లు జీవించినట్లు కన్పట్టుచున్నది. పై శాసనకర్త లిరువురును భిన్నవ్యక్తు లనుట కవకాశములు లేవు.

ఈమాదయగారిమల్లన క్రీ. శ. ౧౪౭౦ ప్రాంతమునజన్మించి ౧౪౮౫ ప్రాంతమున నఘోరశివగురుని శిష్యుఁడై ముప్పది-ముప్పదియైదేండ్లవయసున రాజశేఖర చరిత్రమును రచియించి, యఱువదేండ్ల ప్రాయమున నిహలోకమును వీడియుండును. కృష్ణరాయల యనంతరమున గొంతకాల మీకవి జీవించి యుండెనని శ్రీ వీరేశలింగముపంతులుగా రాంధ్రకవుల చారిత్రమున వ్రాసియుండిరి. కాని యందుల కాధారములను జూపలేదు. అది సత్యమైనఁ గావచ్చును.

కృష్ణామండలములోని యయ్యంకియగ్రహార విభవుఁ డగు ఈకవి బళ్ళారిమండలవాసి యగు నఘోరశివునకు శిష్యుఁ డెట్లయ్యెనో తెలియదు. అతనిపాండిత్యమును విని చిన్నవయసున విద్యాభ్యాసము కొఱకచ్చట కేఁగి యుండును.

కృతిపతియైన నాదిండ్ల అప్పయామాత్యుని వంశవృక్షము ఈక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను, నాదిండ్లవారు కౌశికగోత్రులైన యాఱువేల నియోగి బ్రాహ్మణులు

కృతిపతికిఁ బ్రపితామహుని సోదరుఁడైన చిటిగంగన సాళువ నరసింహారాయలయొద్ద మంత్రిగానున్నట్లీ క్రిందిపద్యములోఁ గవి వర్ణించియున్నాఁడు.

ఉ. సాళువనారసింహమనుజప్రభుకార్య కళాధురంధరుం
డై లవణాబ్ధివేష్టిత ధరాధిపదుర్మతమంత్రి మంత్రిశుం
డాలవితానకేసరి యనంగ ననంగసమానరూప రే
ఖాలలితాంగుఁడట్టి చిటిగంగనయొప్పు గుణానుషంగుఁడై.

ఈసాళువ నరసింగరాయలు జైమినీభారత కృతిపతియైన నరసింహరాయలే కాని యితరుఁడు కాఁడు. కర్ణాటరాజ్య మీతనికాలమున నే సంగమ వంశమునుండి సాళువ వంశములోనికి వచ్చినది. కర్ణాటరాజ్య సింహాసనమున నీతఁడు పట్టాభిషిక్తుఁ డైనది క్రీ. శ. ౧౪౮౬ ప్రాంతమైనను, యీనరసింహరాయలు ౧౪౬౦ మొదలు కర్ణాటరాజులకు సామంతుఁడై దండనాథుఁడై నట్లితని శాసనముల వలన దెలియుచున్నది. (ఇతనిని గూర్చి పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన చరిత్రమును జూడుడు)

ఈచిటిగంగన రాజసభలయందు మాటలాడుటలోఁ గడునేర్పరి యనియు, గొప్పవక్తయనియు నీక్రిందిపద్యములోఁ గవి వర్ణించి యున్నాఁడు.

శా. అంగాధీశ కళింగరాజ మగధాధ్యక్షాది భూభృత్సభా
రంగాభంగవిహారముల్ ఘనశిలాగ్రావస్థలీసంసర
ద్గంగోత్తుంగ తరంగనిర్గళిత నిధ్వానోద్భవప్రక్రియా
సాంగత్యంబులు చిట్టిగంగవిభు వాచాసంభ్రమారంభముల్.

ఈచిట్టిగంగన కడ సాళువ తిమ్మరుసు మంత్రి శిష్యుఁడుగా నుండి యార్థిక రాజకీయ విషయములను నేర్చుకొనియెనఁట-౧

కృతిపతియైన యప్పయామాత్యుఁడు, వీరనరసింహరాయలకును గృష్ణదేవరాయలకును మంత్రియై ప్రఖ్యాతి గనిన సాళువ తిమ్మరుసుమంత్రికి యల్లుఁడైన ట్లీక్రింది పద్యములలోఁ జెప్పి యున్నాఁడు. అప్పమంత్రిభార్య తిరుమలాంబిక.

౧ కృష్ణార్జున సంవాద పీఠిక.

సీ. ఏమంత్రిమణి నిజస్వామికార్యక్రియా
తత్పరమానసోత్సాహశాలి
యేమంత్రిమణి మిత్రహితబాంధవాశ్రిత
ప్రకర రక్షణ కళాప్రౌఢబుద్ధి,
యేమంత్రిమణి వచోహేలాతినైర్మల్య
శీతలతాధూతశీతరోచి,
యేమంత్రిమణి సుధాధామ శాంబవధామ
ధాళధళ్యసుతుల్య ధవళకీర్తి,
యట్టిమంత్రి కులోత్తంస మహితనృపతి
పటలమకుటాగ్ర ఘటితసత్పద్మయుగళి
సకలకర్ణాట రక్షావిచక్షణుండు
దీనసురశాఖి సాళువతిమ్మమంత్రి.

గీ. అమ్మహామంత్రి కతనియర్ధాంగలక్ష్మి
సకలపుణ్యాంగనాజనశ్లాఘనీయ
లక్ష్మమాంబకు నుదయించి లలిని మెఱయు
తిరుమలాంబికఁ బెండ్లియైఁ దేజరిల్లె,

సాళువతిమ్మరుసున కీయప్పమంత్రి మేనల్లుఁడుకూడనై యున్నాఁడు.

అప్పయమంత్రికి దమ్ముఁడైన గోపమంత్రి గుత్తిదుర్గ పరిపాలకుఁడై ప్రతిభ గాంచినట్లీ కవి రచియించిన రెండుపద్యములను గోపమంత్రి చారిత్రమున నుదాహరించియున్నాఁడను. అప్పయమంత్రిని గవి వర్ణించిన పద్యములలో ముఖ్యములైన రెండుపద్యముల నీక్రింద వ్రాయుచున్నాఁడను.

క. ఆయనుఁగుందమ్ముఁడు విన
యాయతమతిఁ గొల్వనప్పనార్యుఁడు నతఁడున్
బాయక యన్యోన్య ప్రియు
లై యలరిరి రామలక్ష్మణాకృతులగుచున్.

సీ. నిజకీర్తి జలధి కున్ని దోర్గుణస్ఫూర్తి
నిత్యపూర్ణేందుగా నిలిపినాఁడు
కరహేతి పరశిరఃకమ్రకిరీటాగ్ర
పీఠులపై వాఁడిఁ బెట్టినాఁడు.
ధరఁదాల్ప హరిదంతి సంతానంబు
మూలకు మిట్టఁగాఁ దోలినాఁడు
వాచానిరూఢిగర్వము చూపవచ్చిన
శేషాహినాలుకల్ చీఱినాఁడు
కపటరాజన్య మంత్రి దుర్గర్వభార
తిమిరపటలంబు శేముషీతీవ్రభాను
భానుమాలికచేఁ బటాపంచచేసి
వెలసినాఁడన నప్పనఁ వినుతిఁ గాంచె.

ఈమల్లనకవి శ్రీకృష్ణదేవరాయల యాస్థానకవులగు నష్టదిగ్గజములలో నొకఁడని ప్రతీతికలదు. కుమారధూర్జటిరచించిన కృష్ణరాయవిజయమునందలి యీక్రిందిపద్యములలోఁ గృష్ణదేవరాయలు శత్రువులనుజయించినపుడీ మల్లనకవియాతనికీర్తిని గొనియాడియున్నాఁడని వ్రాసియున్నాఁడు.

గీ. అటులు జయలక్ష్మిఁ గైకొని యులరుకరుల
హరుల ధనపంక్తులను దనపరముచేసి
వెలయు శ్రీకృష్ణరాయలవిభవగరిమఁ
గాంచి కన్నుల పండువుగాఁగ నపుడు.

గీ. సరససాహిత్యరచన విస్ఫురణ మెఱయ
సారమధురోక్తి ఘూదయగారిమల్ల
నార్యుఁడల యల్లసాని పెద్దార్యవరుఁడు
ముక్కుతిమ్మన మొదలైన ముఖ్యకవులు.

క. వినిపించి రపుడు వారికిఁ
గనకాంబరభూషణములు ఘనత నొసఁగియా
జనవరుఁ డప్పాజి ,గనుం
గొనియిట్లని పలికెనపుడు కుతుకంబలరన్.

ఈకవి కృష్ణరాయల యాస్థానకవి యనుటకుఁ గుమారధూర్జటి వ్రాసిన యీపద్యములుతప్ప యితరాధారములేవియు నాకులభింప లేదు. అయినను గృష్ణదేవరాయలకుఁ దరువాత దాదాపొక శతాబ్ది లోనున్న కుమారధూర్జటి గ్రంథస్థము చేసిన యాతని మాటలు సత్యములనియే మనము విశ్వసింప వలసియున్నది. కాని, యాతఁడు రచించిన రాజశేఖర చరిత్రమునందుఁ గృష్ణదేవరాయల ప్రశంస యేమియుఁ గానవచ్చుటలేదు. అందుఁచేఁగృష్ణరాయలు కర్ణాటరాజ్య సింహాసనమునఁ బట్టాభిషిక్తుఁ డగుటకుఁ బూర్వమే రాజశేఖర చరిత్రము రచితమయినదని నిర్ణయింపవలసియున్నది. సాళువ తిమ్మరుసు మంత్రిని వర్ణించిన సీసపద్యములో "సకలకర్ణాటరక్షావిచక్షణుండు" అనిమాత్రమే చెప్పియున్నాఁడు. తిమ్మరుసు కృష్ణదేవరాయల యొద్దనే కాకుండ నంతకు పూర్వముకూడ నన్నఁగా కృష్ణరాయల సోదరుఁ డైన వీరనరసింహరాయల యొద్దఁగూడ మంత్రిగా నున్నట్లు కుమారధూర్జటి కవి కృష్ణరాయ విజయమునఁ జెప్పియున్నాఁడు. తిమ్మరుసు వీరనరసింహరాయలకాలములోనే తనయల్లునితమ్ముఁడైన నాదిండ్ల గోపమంత్రికి గుత్తిదుర్గాధిపత్య మిప్పించియుండును. తిమ్మరుసున కల్లుఁడైన యప్పయమంత్రిని గవివర్ణించిన పద్యములను బరిశీలించితిమేని, యాతఁడు మంత్రిగను, దండనాథుఁడుగను నుండుటకుఁ గావలసిన లక్షణములన్నియు గలవాఁడుగనే గన్పించుచున్నాఁడు. కాని యాతనిచే నొకదుర్గముగాని రాజ్యముగాని పరిపాలిత మగుచు న్నట్లు గాన్పింపదు. అన్నయైన యప్పయామాత్యుఁడుండగాఁ దమ్మునకుఁ గుత్తిదుర్గరక్షకత్వ మొసంగుటకుఁ గారణమేమియోఁ దెలియ

రాలేదు. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు కొండవీడును జయించినపిమ్మటఁ గొండవీడురాజ్యము తిమ్మరుసు పరిపాలనములో నుండెను పేరునకుఁ దిమ్మరుసు కొండవీడు పరిపాలకుఁడుగా నియమింపఁ బడినను, ప్రస్తుతపు గంజాము మండలము మొదలు దక్షిణమున సముద్రము వఱకునుగల కర్ణాటరాజ్య మహాభారమును కృష్ణరాయనితో సమానముగ వహించుచున్న మహామంత్రి సత్తముండగు తిమ్మరుసునకొక్క కొండవీడు నందుండుటకు సాధ్యముకాదు. కావునఁ గొండవీఁడు రాజ్యనిర్వాహణభారమును గోపమంత్రిపైఁ బెట్టియుండెను. ఈవిషయమును గూర్చి గోపమంత్రి చారిత్రమున వ్రాసెదను. గుత్తి దుర్గాధిపత్యము లేకున్నను, గొండవీటిపరిపాలనమునందును అప్పయామాత్యునకు జోక్యమున్నట్లు గాన్పింపదు. దీనికిఁ గారణ మప్పయమంత్రి యసమర్థుఁడని చెప్పవలనుపడదు. పాండవులలో ధర్మరాజును అర్జునుడును ఎట్టివారుగనుండిరో, అప్పయామాత్యుఁడును గోపమంత్రియు నట్లేయుండి రాజకార్యములను నిర్వహించుచుండిరని తలంపవలసియున్నది. తిరుపతి దేవస్థానమువారు ప్రకటించిన 116 వ వంశవృక్షమున నప్పయమంత్రి కొండవీడురాజ్యమునకు మొదటిపరిపాలకుఁడనియు, గోపమంత్రి రెండవపరిపాలకుడనియు వ్రాసియున్నారు. ఇదినిజముకాదు. కొండవీఁడు రాయలక్రిందకు రాఁగానే గోపమంత్రి పరిపాలకుఁడుగా నియమింపబడియెను. పిమ్మటఁ గొండవీడు కొండపల్లి సీమ లేకముచేయఁబడి యారాష్ట్రపాలనము రాయసము కొండమరుసయ్య కప్పగింపఁ బడెను. పిమ్మట మఱికొంతకాలమునకు మరల గోపమంత్రి కొండవీడు పాలకుఁడుగా నియమితుఁడై రాయల జీవితాంతమువఱకును నతఁడే యారాష్ట్రపాలకుఁడుగా నుండినట్లు శాసనములు చెప్పుచున్నవి. అప్పమంత్రి పెద్దవాఁడు కావున నాదెండ్ల కరిణీకము చేయుచు నాగ్రామమున నేయుండ, గోపమంత్రి గుత్తిదుర్గ పరిపాలకుఁడుగా నియమితుఁడై యుండవచ్చును. కొండవీటి పరిపా

లనమును గురించి రాజశేఖర చరిత్రయం దేమియుఁ జెప్పఁబడలేదు. కావున నాగ్రంథమును రచించునాఁటికిఁ గొండవీటి రాజ్యపాలనము గోపమంత్రికిగాని, అప్పయామాత్యునకుఁగాని రాలేదని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. గుత్తిదుర్గరక్షణాధికారము గోపమంత్రియందున్నదని చెప్పిన మల్లకవి కొండవీడు రాజ్యసంరక్షణ భారము వారిరువురిలో నెవరియందున్నను ఆవిషయమును రాజశేఖరచరిత్రమునఁ జెప్పక యుండఁడు. కావున రాజశేఖరచరిత్రము, కొండవీడు దుర్గమును శ్రీకృష్ణదేవరాయలు పట్టుకొనకపూర్వము రచింపఁబడి యుండునని భావించుచున్నాఁడను.

ఈనాదిండ్లవారికి గర్ణాటకరాజ్య పాలనముతో సంబంధము సాళువ నరసింహరాయల నాఁటినుండియుఁ గలదు. సాళువనరసింహరాయల యొద్దనున్న చిటిగంగన ౧౪౫౦ ప్రాంతమునుండియు మంత్రిగానుండెనని తలంపవచ్చును. అతనియన్నకుమారుఁడైన వరదయ, ఇంచుమించుగా చిటిగంగనతో సమవయస్కుఁడు, వరదయ్యకుమారుఁడైన తిమ్మన ౧౪౫౦ ప్రాంతమున జన్మించి సాళువ తిమ్మరుసు మంత్రికంటె నించుక పెద్దవాఁడయి యుండును. తిమ్మరుసుమంత్రి సోదరియైన కృష్ణమాంబికను, ఈనాదిండ్ల తిమ్మనమంత్రి పెండ్లియాడెను. ఈతిమ్మనమంత్రి సోదరియైన లక్ష్మమ్మను సాళువ తిమ్మరుసు వివాహమాడెనని తిరుపతిదేవస్థానమువారు ప్రకటించిన శాసనసంపుటములలోనున్నది. ఈవివాహమును కుండమార్పు పెండ్లియందురు. సరియైనయాధారము దొరకువఱకు నిదియదార్థమని యనలేము. నాదిండ్ల తిప్పయమంత్రికి ౧౪౭౦ ప్రాంతమున అప్పమంత్రి, గోపమంత్రులు జన్మించియుందురని తలంచితిమేని శ్రీ. శ. ౧౫౧౦ సంవత్సరమునాఁటికి వీరిరువురును ముప్పది సంవత్సరముల వయసు గలవారై యుందురు. ఆయాడున నప్పయమంత్రి రాజశేఖర చరిత్రమును గృతినందెననినను గోపమంత్రి గుత్తిదుర్గ పరిపాలకుఁడుగ నుం

జెననినను నందు విరుద్ధమేమియుఁ గన్పట్టదు. సాళువ తిమ్మరుసు మంత్రి క్రీ శ. ౧౪౭౦ సంవత్సరప్రాంతమువ జన్మించెననుకొన్నచో వీరనరసింహరాయల పరిపాలనారంభము నాఁటి కాతనికి ముప్పదియై దేండ్లును, కృష్ణరాయల రాజ్యారంభకాలమునకు నలువదియేండ్లును ఉండును. అప్పటికి నాదిండ్ల యప్పమంత్రి యల్లుఁడగుటయు నసంభవముకాదు

కావునఁ గృష్ణదేవరాయల రాజ్యారంభకాలమునాఁటికిఁబూర్వమే, రాజశేఖరచరిత్రము పుట్టియుండవచ్చును. అట్లుకాదేని, కొండవీడుదుర్గమును రాయలు జయింపక పూర్వమైనను అనఁగా క్రీ. శ. ౧౫౧౫ వ సంవత్సరమునకుఁబూర్వమైనను రచితమై యుండవలయును. కాని ౧౫౧౫ వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాతనై యుండదు. కొండవీడుదుర్గమును జయించిన పిమ్మట వెంటనే యాదుర్గాధికారము గోపమంత్రి కప్పగింపఁ బడిన ట్లాతని చరిత్రమున ఋజువుచేసి యున్నాఁడను. రాజశేఖర చరిత్రము, కొండవీటి దుర్గ విజయానంతరమున రచితమయ్యేనేని, యందు గోపమంత్రిని వర్ణించిన పద్యములో గుత్తి దుర్గములోఁ బాటుగ కొండవీడును గూడ చేర్చి యుండును. కావున నాగ్రంథము ౧౫౧౫ కు పూర్వము రచియింపఁ బడినదని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును మల్లనకవి, రాజశేఖర చరిత్ర రచనానంతరము నాదెండ్ల యప్పమంత్రి గోపమంత్రుల యాదరణముచేఁ గృష్ణరాయల యాస్థానప్రవేశముఁ గల్గించుకొని యాస్థానకవియై యష్టదిగ్గజములలో నొకఁడై ఖ్యాతిఁ గాంచియుండును. ఈతఁడింక నేమేని కావ్యములను రచియించెనేమో తెలియదు. కృష్ణరాయల కంకితమొసంగిన కావ్యముగాని యాతనిపై రచించిన పద్యములు గాని కనపట్టుట లేదు.

రాజశేఖర చరిత్ర మించుమించుగ నెన్మిదివందల యేఁబది పద్యములుగలది. హేమధన్వుఁ డనురాజు సంతానమునుగోరి తపస్సు

చేయ నీశ్వరప్రసాదమున నొకతనయుం డుద్భవింప నాతనికి రాజశేఖరుఁడని పేరిడియెను. కుమారునకు యుక్తవయసు వచ్చి ధనుర్విద్యాపారంగతుఁడైన పిదప నొకనాఁడాతనితోఁగూడి హేమధన్వుఁడు సభయందుండఁగా నొకమునివచ్చి రాక్షసుఁ డొకఁడు తనకుమార్తె నెత్తుకొని పోయెననియు రాజశేఖరునిబంపి యారాక్షసుని వధింపఁజేసి తనతనయ నిప్పింపుమనియుఁ గోరఁ దండ్రియానతిం గొని ససైన్యుఁడై యారాక్షసుఁడున్న యరణ్యంబునకేఁగి యొకమహర్షి రాక్షసమాయను జయించుమంత్రంబు నొసంగఁ గైకొని యారాక్షసుని జయించి యాతఁడు పార్వతీభక్తుఁ డగుటచే నామెయాజ్ఞ నారాక్షసునివధింపక విడిచిపుచ్చి యొక యోగనిమూలమున నొకచిలుకను బ్రాహ్మణకన్యకను బడసి యాకన్యక నామెతలిదండ్రుల కొసంగెను. మునిశాపవశంబున సింధుదేశాధీశునకుఁ గన్యకయై జన్మించిన గంధర్వస్త్రీయగు కాంతిమతియను కన్యకామణిని మార్గమధ్యమునఁ జూచి రాజశేఖరుఁ డామెను గామించి, పార్వతి తనకొసంగిన మణిమూలమునను నామెవృత్తాంతమెఱింగి యామెను దనకడఁగూర్చుటకై చిలుకనామెకడ కంపెను. కాంతిమతియు రాజశేఖరునిఁ జూచినది మొదలుగ నాతనిపై విరాళిఁగొని తనచెలికత్తెను రాజశేఖరునికడకంపెను. ఈయుదంతము నెఱింగి యామెతండ్రి చిలుకమూలమున రాజశేఖరుని కులశీలములఁ దెలిసికొని తనకొమరిత నాతనికొసంగి పరిణయమొనర్చెను. ఇది యాగ్రంథమునందలికథ.

మల్లనకవిత్వము మిగుల ప్రౌఢమై, లోకోక్తులతో నొప్పారుచుఁ బాఠకుల హర్షాంబుధి నోలలాడించును. కొన్నితావుల నీతని కవిత్వమును పింగళి సూరన కవిత్వమును నొక్కపోలికగ నుండును. కాని సూరన కావ్యముల యందలి కథాచాతుర్యమిందు లేదు. కవిత్వమెట్లుండవలయునను విషయమునఁ గవికృత్యాదియందు రచించిన రెండుపద్యముల నిక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను.

క. చెప్పందగు కవిత రసములు
చిప్పిల నప్పప్ప బళిబళీయన లేదో
యెప్పుడు జేయక యుండుట
యొప్పసుమీ సుకవి యెంతయుచితజ్ఞుండో.

శా. గాఢార్థప్రతిపాదనక్రమకళాకౌశల్యము ల్లేక వా
చాధట్కార్భటితోడం దామతము మర్షూయించుచుం గ్రైవారముల్
ప్రౌఢిం జేయుచుం బ్రాజ్ఞులన్నగుచు గర్వగ్రంథులై యుండున
మూఢస్వాంతుల మెచ్చకుంటయు సమ్మోదంబుమాబోంట్లకున్

ఈతం డీపద్యములలోం జెప్పిన ట్లీతని గ్రంథమున రసములు చిప్పిలుచున్నమాట నిక్కము. ఇట్టి రచనాసామర్థ్యము గలకవులు లెక్కకు మిక్కిలి తక్కువగా నుందురు. ఇందు స్వల్పముగ నచ్చటచ్చట వ్యాకరణ మంగీకరింపని ప్రయోగములున్నను నవిగణింపం దగినవికావు

కవితాశైలి తెలియుటకై కొన్నిపద్యములనిట నుదాహరించుచున్నాండను.

మ. అసయంతంతకు నమ్మహోమహిమ కత్యాశ్చర్యముం బొంది య
జ్జనవాథాగ్రణి పాహిపాహియనుచున్ సంతాన దానక్రియా
జనకంబైనఫలంబు మాళి నిడి పత్నీపీఠిపైం దార్చిలో
చనయుగ్మంబునం జేర్చుచున్ బొగడుచున్ సంతోషితస్వాంతుండై ౧౮.

శా. ఓరోరి కలకంటివో భ్రమసితో యుగ్రాహవాటోపదు
ర్వారప్రక్రమమామకీన భుజగర్వంబెన్నవో కాక నా
పై రివ్వారు నలుంగరో యకట నిర్భీతిన్ నరుం డెవ్వండేన్
జేరవచ్చునె నన్ను బెబ్బులిపయిన్ జెంబోతులంఘించునే. ౨౮

చ. చిలుక పురోహితుం డగుచుం జెంగటనుండంగ సిగ్గువెరదెరల్
దోలంగంగ్రోచి బంధుగళిందోరపుంగోర్కులుస్పందడింపంగా

దలఁపులతాంగి కన్నమును తాన కమంగవ దోయిలించి చూ
ష్పలఁదలఁబ్రాలుపోసె స్మరపుత్రునిపై విరహాగ్నిసాక్షిగన్. 3 ఆ

బ్రి. శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రులుగారు చాటుపద్యమణి
మంజరి ౯3 వ పేజీలో "రాజశేఖరచరిత్రమును రచియించినమల్లయ
కవి తండ్రి మాదయ మైరావణ చరిత్రమున వెంజర్ల గోపమంత్రి
తన్నిట్లు ప్రశంసించినట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు" అని వ్రాసియున్నారు.
కాని యది సత్యముకాదు. మైరావణచరిత్ర రచియించినకవినామము
మాదయగాని మాదయకాదు. ఒకవేళ మాదయయ్యని యెంచినను
అతనిది శ్రీవత్సగోత్రము. రాజశేఖరచరిత్రను రచించిన మల్లనది
శౌనకగోత్రము. కావున వారిరువురును తండ్రియుఁ గుమారుఁడును
గాఁజాలరు. మైరావణచరిత్ర కృతిపతియు, రాజశేఖరచరిత్రకృతిపతి
సోదరుఁడును గోపమంత్రులే. కాని యతఁడు వేజెళ్ళ గోపమంత్రి.
ఇతఁడు నాదెళ్ళ గోపమంత్రి. ఇరువురునుగూడ వీరనరసింహరాయల
కాలములోనివారుగాఁ గన్పట్టుచున్నారు. రెండుమూఁడు విషయము
లలో నిరువురకును సామ్యముండుటచే వారిరువురును బితాపుత్త్రులని
భ్రమ గొల్పుచుండును. కాని గోత్రభేదముండుటచే వారికాసంబంధ
ములే దనుట నిశ్చయము.

కృతిపతియైన నాదెండ్ల అప్పమంత్రి, కృష్ణదేవరాయలయాజ్ఞచే
వినుకొండ గుత్తిసీమలకుఁ బరిపాలకుఁడుగా నుండినట్లాతని శాసనముల
వలనఁ దెలియుచున్నది.

—: అప్పమంత్రి దానములు :—

(1) వినుకొండసీమ లోనిమైలవరమను గ్రామమును చెన్న
కేశవ స్వామికి యువ సం॥ర మార్గశిర శు ౧3 ౚ గురువారమునాఁడు
తనమేనమామయైన సాళువ తిమ్మరుసు మంత్రికిని అతనిభార్యయైన
లక్ష్మమ్మకును బుణ్యలోకావాప్తికొఱ కిచ్చెను. ౧

౧. A. R. 340 of 1935.

(2) వినికొండలోని అంగడిగోపీనాథస్వామికి మండపము కట్టించి అప్పాపురమను గ్రామము నొసంగెను. క్రీ శ. ౧౫౧౭.

(3) రొంపిచర్ల అనంతనాథదేవునకు గోపవరము అను గ్రామము నిచ్చెను.

(4) మద్దిరాలలో మాధవీదేవికి పైనిమెట్టియను గ్రామము నిచ్చి సత్రము కట్టించెను.

(5) వినుకొండ రామేశ్వరస్వామికి మండపప్రాకారముల నిర్మించెను. క్రీ. శ. ౧౫౧౭.

(6) నందిపాటిలో శివాలయమునిర్మాణముచేసెను. క్రీ. శ. ౧౫౧౫

(7) నూతులపాటిలో వీరేశ్వరాలయమును గట్టించెను. క్రీ. శ ౧౫౧౭.

(8) క్రాంజలో అగస్త్యేశ్వరునకు మండపము కట్టించెను క్రీ. శ. ౧౫౧౮

(9) వినుకొండసీమలోఁ దల్లిదండ్రులకుఁబుణ్యముకొఱకు సర్వమాన్యముల నొసంగెను. క్రీ, శ ౧౫౧౭.

(10) చిన్నకేశవ రామనాథునకు మల్లవరాగ్రహారము నిచ్చెను. క్రీ. శ. ౧౫౧౭,

(11) ఆతుకూరు గ్రామదానము ౧౫౧౫.

(12) మంగళగిరి నృసింహస్వామికి ప్రాసాదము. తొమ్మిదిబంగారు కలశములు, మండపము కట్టించెను.

(13) కేటూరిలోనిభాగమును అప్పాపురమను పేరబ్రాహ్మణాగ్రహారముగాఁ జేసెను.

(14) వేచూరిలో ఓబలనారసింహస్వామికి భూదానము.

(15) రాయనభాస్కరునకు భర్తపూడిగ్రామము నొసంగుట.

(16) చేచయామాత్యునకు (నాదెండ్ల గోపమంత్రికడ మంత్రి)అన్న వరగ్రామదానము.

(17) నాదెండ్లలోని భాగమును అప్పాపురమను పేర బ్రాహ్మణులకు నగ్రహారముగాఁ జేసియిచ్చుట.౧

ఈదానములన్నియు, క్రీ. శ. ౧౫౧౬–౧౫౩౦నడుమ చేసినట్లు కనఁబట్టుచున్నది. రాజశేఖర చరిత్రమున నీదానప్రశంస యేమియు లేదు. కావున రాజశేఖరచరిత్రమును క్రీ.శ. ౧౫౧౫ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమే చేసియుండెనని నిశ్చయింపవచ్చును.

99. నాదిండ్ల గోపమంత్రి

ఈతఁడారువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; కౌశికగోత్రుఁడు; తిమ్మయమంత్రికిని కృష్ణాంబకును బుత్త్రుఁడు. మాదయ్యగారి మల్లనకవి రచియించిన రాజశేఖరచరిత్రమును గృతినందిన నాదిండ్ల యప్పయామాత్యుఁ డీకవి కగ్రజుఁడు. బహు సమర్థతతో గర్ణాట రాజ్యరమను బోషించిన మహాప్రధానియగు సాళువ తిమ్మరుసున కీగోపమంత్రి మేనల్లుఁడు; ఈతని వంశవృత్తమును, మల్లనకవి చరిత్రమున నిచ్చియున్నాఁడను. ఈ గోపమంత్రిని, మల్లనకవి రాజశేఖచరిత్రము నందిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు.

ఉ. ప్రాపితరాజ్యవైభవనిరాకృత పాకవిరోధియైన యా
గోపనమంత్రి ధర్మధనగోవన సమ్మతి గుత్తిదుర్గల
క్ష్మీపరిపాలనక్రమసమిద్ధ భుజాబలశాలి రూపరే
ఖాపరమత్స్యలాంఛనుఁ డయావహకార్యధురంధరుండిలన్.

సీ. శీతలాకృతిఁ గొంత చెప్పంగఁదగు జంద్రు
నెలనెల నుష్ణాంశుఁ గూడఁడేని

౧. ఈదానవివరములను శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదపీఠికనుండి గైకొంటిని.

వితరణస్థితిఁ గొంత పాతివచ్చు మేఘుండు
చపలానుషంగంబు సడలెనేని
భోగసంపదఁ గొంత పురుడింపఁదగు నింద్రుఁ
డాకాశి యనుపేరఁ బరఁగఁడేని
సౌందర్యమునఁ గొంత సరివత్తు రాశ్వినే
యులు భేషణం బూనియుండ రేని
కొంత యెనవచ్చు గాంభీర్యగుణమునందు
నంబుధిస్వామి యొకవేళ నడఁగఁ డేని
యనఁగ సర్వగుణఖ్యాతి నతిశయిల్లె
మానధనరాశి గోపనమంత్రి వరుఁడు.

ఈగోపప్రధాని కృష్ణార్జున సంవాదమను మూఁడాశ్వాసముల ద్విపదకావ్యమును రచియించి కొండవీటియందలి రాఘువేశ్వరస్వామి కంకితము చేసెను. అగ్రంథకృత్యాదియందుఁ గవిరచించినయాక్రింది గద్యలవలన నీతనివంశావళియు నీతఁడొనర్చిన ధర్మములును దెలియు చున్నవి.

శ్రీరమ్యముగ నొక్కకృతి యొనర్చెదను
చారుమదీయవంశం బెట్టిదనిన
సరస విశ్వామిత్రసంయమివంశ
శరనిధి సంపూర్ణచంద్రుఁడై పరఁగు
వరదధీమణి కర్థివరదేవమణికి
గురుపుణ్యచారిత్రగోపమాంబకును
తిమ్మమంత్రియుఁ జినతిమ్మప్రియుండు
నమ్మెరునగధీరుఁడై నకొండనయు
నుదయించి రందులో నుదుటకు మంత్రి
మదగర్వహరుఁడు తిమ్మప్రధానునకు
శ్రీకాంతతో సాటిచెప్పఁగా జాలి
శీలాకృతి యైనకృష్ణమాంబకును

గొమరొప్పఁ బుట్టిరి కోనధీమణియు
నమరాద్రిసమధీరుఁ డప్పమంత్రియును
నందు నప్పయమంత్రి యాచక
మందారలోకసమానవైభవుఁడు
రాజశేఖరచరిత్రకు నధినాథుఁ
డాజి కిరీటి మహాభాగ్యయుతుఁడు
కాంతామనోహర కాంతివిజిత
కంతు జయంతసంకాశుఁడై తనరి
శ్రీయశోనిత్యుండు శ్రీకృష్ణదేవ
రాయసామ్రాజ్యభారధురంధరుండు
బలవదరాతిభూపతినుతపాద
తలుఁడు సాళువతిమ్మదండనాయకుఁడు
లక్ష్మమహాదేవి లాగున నొప్పు
లక్ష్మమ్మకు జనించి లాలితలీలఁ
బెరిగిన తిరుమలాంబికఁ బెండ్లియాడి
నిరుపమప్రాభవనిత్యుఁడై వెలసె
నతనికి ననుజుండు ననఘవర్తనుఁడు
చతురనానావిధజాలకోవిదుఁడు
భద్రలక్ష్మణ రామభద్రప్రసాద
సద్రాజ్యబహుళ రత్నావిచక్షణుఁడు
సముదశాత్రవరాజ సచివదుర్మంత్ర
తిమిరసూర్యుండు నాదిండ్లశాసనుఁడు
వరగుణాకరుఁడు విశ్వంభరాచక్ర
పరిపూర్ణయశుఁడు గోపప్రధానుండు
దండితాహితమహీధవ సాళ్వతిమ్మ
దండనాయకుని సంశితకృపామహిమ

వినుతికెక్కిన కొండవీటిదుర్గంబు
ఘనతనేలుచు సొంపుగా నొక్కనాఁడు
నవరసజ్ఞులు హితుల్ నటులు మాగధులు
కవులును రాజపుంగవులును గొలువ
వన్నెగా బాంధవవర్గంబుతోడ
నున్నతశ్రీలఁ జేరోలగం బుండి
మద్వంశకర్తయై మహి నుతిఁ గన్న
సద్వర్తనుండు విశ్వామిత్రమౌని
యజ్ఞవాటమునఁ బాయనివేల్పు గాన
విజ్ఞానమునఁ జాలవివరించి కొండ
వీటికాభ్యంతరవిలసితయజ్ఞ
వాటికారాఘవేశ్వరునకు వరుసఁ
బ్రాకారగోపుర ప్రాసాదతతులు
ప్రకటశ్రీలఁ జూపట్టఁ గట్టించి
నలువుతోఁ జిత్రవర్ణములు గావించి
బలితంపు హేమకుంభంబు లెత్తించి
యలఘు ధరశ్రీల కాస్పదం బగుచు
నలరి మైదవోలనుపురోత్తమము
వినుతమహోత్సవ విగ్రహంబులను
బెనుపొందు వేడ్క నర్పించి చిత్తమునఁ
దనివోక లాతౌజిత (?) జేయఁదలఁచి
వనజాతబాంధవాన్వయవర్ధనునకు

... ...

నతపదాంభోజాతునకు లసత్కొండ
వీటికాభ్యంతర విలసితయజ్ఞ
వాటికారాఘవేశ్వరు పేరఁ బరమ

శాంతమానసునకు జానకీపతికి
నంతియుఁ బ్రీతిగా నే రచియించు
చారుకృష్ణార్జున సంవాదమునకు
బరఁగు కథాసూత్ర మెట్టిదనిన

శ్రీకృష్ణుఁడు సూర్యున కర్ఘ్యమొసంగుటకై దోయిట నీరుపట్టియుండ నప్పు డాకాశమార్గమునఁబోవు గయుఁడను గంధర్వరా జుమియఁగా నది ప్రమాదవశమున నానీటఁ బడుటయు నందులకుఁ గినిసి కృష్ణుఁ డాగయుని సంహరింపఁ బ్రతిజ్ఞ గైకొనుటయు, నారదాదేశంబున గయుఁ డర్జునుని శరణుఁజొచ్చుటయు, నీగ్రంథమందలి ప్రధానకథ. ఈకథనే గయోపాఖ్యానమను పేరఁ గొందఱుకవులుపద్యకావ్యములను రచియించియుండిరి. ఈకథభారతమునలేదు. మరియేపురాణమునను గన్పడలేదు. ఈకథను గోపమంత్రియే కల్పించెనో మూలమెచ్చట నైనఁగలదో యెఱుంగవలసియున్నది. గయునివిడిచిపెట్టుమని సుభద్ర, అక్రూరుఁడు, ద్రౌపదిమొదలగువారిచే నర్జునునకు శ్రీకృష్ణుఁడు చెప్పి పంపుటయు, నందుల కర్జునుఁ డీయకొనక ప్రత్యుత్తరము లంపుటయు నిందు విశేషముగా వర్ణింపఁబడినందున నీగ్రంథమునకుఁ గృష్ణార్జున సంవాదమని కవి పేరిడియెను. ఈగ్రంథమందలి కవిత్వము మృదువై మనోహరమై లోకోక్తులతో నిండియున్నది. శైలితెలియుటకై కొన్ని ద్విపదల నుదాహరించెను.

ఆవల ప్రాణభయాతురుఁ డగుచు
నీవె దిక్కని నిలిచినవాని
భూపాలవర్యులు పుడమిని దొల్లి
చేపట్టివిడిచిరే చెప్పుమా నీవు
విని ప్రాణభయమున వెనుకఁ జొచ్చినను
గనికరంబున శిబి గావఁడే ఖగము

ఆవిభు శరణాగతు మున్న
కావఁడే చేపట్టికరుణ రాఘవుఁడు
పరికించి భూపతి పట్టినప్రతిన
అరయ శిలాక్షరమై యుండవలదె
అటుగాన భూపతు లవనిలోఁ గీర్తి
వడిఁ దలపై దల వచ్చిననైన
విడువను గంధర్వవిభునిఁ బొమ్మనియె...
ఏవారి కెవ్వార లెక్కడిగయుఁడు
ఏయూరి కేయూరిఁ కెక్కడిగయుఁడు
నీవేల పెనఁగెదు నీతిఁ బోవిడిచి
చెలఁగి వెన్నుఁడు నీకుఁ జేసినమేలు
తలఁపక మాటాడ ధర్మంబు గాదు
దైవంబు గురుఁడు బాంధవుఁడు మిత్రుఁడు
గోవిందుఁ డతని మార్కొనఁ దగునయ్య
నిగ్రహానుగ్రహనిపుణుండు శౌరి
అగ్రహింపక మున్నె యనుపుము గయుని...
అరుదెంచి ప్రాణభయంబున గయుఁడు
శరణంబుఁ జొచ్చిని జక్కఁగాచితిని
శరణాగతుల వధూజనుల బాలకుల
దొరకొని హింసించు దోషకారులకు
నిలను బ్రాయశ్చిత్తమే పుట్ట దనుచుఁ
బలికెడు శ్రుతివాక్యపద్ధతి వినవె
కావున దయమాలి గయుఁ బట్టి
గోటియుగా నిచ్చుటే పాతకంబు పొమ్మనిన...

ఈగోపమంత్రి మొట్టమొదట నాదెండ్లపురశాసనుఁడై నట్లు కృష్ణార్జున సంవాద గ్రంథాంతమున నీద్విపదలలోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

"జానకీవిభు పాదజలజభృంగాయ
మానమానసుఁడు తిమ్మయమంత్రిసుతుఁడు
ధీసమన్వితుఁడు నాదిండ్లశాసనుఁడు
భాసురకీర్తి గోపప్రధానుండు
చారుకృష్ణార్జున సంవాద మొనరఁ
గా రచియించె సత్కవులు నుతింప

కరణములను బురశాసనులనుట కవి సాంప్రదాయము. దీనిని బట్టి యీగోపమంత్రి మొదట నాదిండ్లకు గ్రామకరణమై పిమ్మట స్థితిదుర్గాధ్యక్షుఁడై యటుతరువాత కొండవీడురాజ్యమును మేన మామయైన సాళువతిమ్మరుసుమంత్రి పక్షమునఁ బరిపాలకుఁడై ప్రఖ్యాతిఁగాంచియున్నవాఁడు. గోపమంత్రినిగూర్చి శేషాద్రిరమణ కవులు కృష్ణార్జున సంవాదపీఠికయందు వ్రాసినవాక్యముల నీక్రిందఁ బొందుపఱచుచున్నాఁడను.

"ఈయనగుణప్రశంస కావ్యాదికములలోఁ గలదు. ఇంతియ గాక యీయన రచించిన సంస్కృతగ్రంథ వ్యాఖ్యానములు జిజ్ఞాసువులకు వాఙ్మయభిక్ష ప్రసాదించుచున్నవి కవియై త్యాగియై భోగియై నీయనఘోమహాఁ డాంధ్రదేశమున కొనర్చిన సేవ యపార మైనది. ఈయన కొండవీటిసామ్రాజ్యమును నిరంకుశముగాఁ బరి పాలించుచున్నందుల కీక్రింది యాధారము చాలును.

"శ్రీకృష్ణక్షితిపాలమాళిసచివః శ్రీసాళ్వతిమ్మప్రభుః
జామాతృప్రవరే ధురంధరవరే శ్రీగోపమంత్రీశ్వరే
ప్రాదత్తాఖిల కొండవీటినగరీసామ్రాజ్యదారేయతాం
మత్తేభాశ్వపదాతిసైన్యకలితాం పల్యంకికాం చామరీం"
"శ్రీకృష్ణరాయనరనాథశిరఃప్రధానః
శ్రీసాళ్వతిమ్మసచివేశ్వర భాగినేయః
నాదెండ్లగోపసచివో విదితతత్త్వవేదీ
శ్రీకొండవీటినగరైకధురంధరోభూత్"

కొండవీటిశాసనము

ప్రకృతిశాసనమున నింకను గోపమంత్రి ప్రశస్తి యభివర్ణింపఁబడినది. సప్తసంతానములన్నియు బడసినటు లందుఁగలదు. ఈయన యంకితమొందినకృతులు దురదృష్టవశమున నేఁటివరకు వెలువడకున్నవి. గోపమంత్రి పండితవంశసంజాతుఁడు. మేనమామయగు తిమ్మరుసుమంత్రి బాలభారతాది గ్రంథములకు వ్యాఖ్యవ్రాసినఁ ప్రచండ పండితుఁడు. అన్నయగు అప్పయ్యామంత్రి మాదయగారి మల్లనచే రాజశేఖరచరిత్రము నంకితమునొంది జీవన్ముక్తుఁడైన ధన్యుఁడు. ఈయన యమాత్యుఁడగు ఊరదేచమంత్రి తెనాలి రామలింగకవిచే ఉద్భటారాధ్య చరిత్రము నంకితముగాఁ గొనియు దేవీపంచస్తవికి వ్యాఖ్య యొనర్చియుఁ బేరొందినవాఁడు ఆస్థానవిద్వాంసుఁడగు లొల్ల లక్ష్మీధరయజ్వ సమస్తశాస్త్రపారంగతుఁడు సంస్కృతమునఁ బ్రచండకవి. సపరివారముగా వాఙ్మయసేవకై జీవితము వెచ్చించిన నాదిండ్ల గోపమంత్రిజీవితము ప్రశస్తతరము. గోపమంత్రి కవుల నాదరించువాఁడనియు, సత్ప్రలకుఁ డనియు, శాస్త్రపారంగతుడనియు, సుందరాకారుఁడనియు, మహాత్యాగియనియు, వీరాధివీరుఁడనియు గ్రంథాంతరములందుఁగలను ఇట్టి రసికరత్నము కావ్యరచనమునకుఁగడంగిన యసామాన్య కౌశలాతిశయమును గవితాకల్పనమునంగూడ లోకమునకుఁ దెలుపఁ బూనుట గొప్పవిశేషము.

నాదెండ్ల గోపమంత్రి కొండవీటిని పాలించినది. (శా. శ. ౧౪౩౭–౧౪౫౫) క్రీ. శ. 1515–1533 వఱకని కొండవీటి దండకవి వెలోఁగలదు. తిమ్మరుసుమంత్రి క్రీ. శ. ౧౫౧౫ జూన్ 23 వ తేదీకి సరిపడు శా. శ. ౧౪౩౭ ఆషాఢ శుద్ధ ద్వాదశినాఁడు కొండవీడు జయించెను. వెంటనే రాజప్రతినిధిగ నేర్పడియుండెఁ గాన నీదండకవివెలోనికాలము విశ్వసనీయము కానోపు. ఈమధ్యకాలమునకృష్ణార్జునసంవాదము. పూర్తిచేయఁబడెనటుల విశ్వసింపవచ్చును ప్రబోధ

చందోదయ వ్యాఖ్యయు నీకాలముననే యిక్కవి రచించినట్లుతోఁచుచున్నది."

తెనాలిరామలింగకవి తనయుద్భటారాధ్యచరిత్రమునందీగోపమంత్రిని, సాల్గునీసపద్యములలో వర్ణించియున్నాఁడు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నందొక్క పద్యము నిందుదాహరించుచున్నాఁడను.

సీ. అరిపురజయలక్ష్మి హరునిఁ బోలెనె కాని
తగులందు విషధరత్వంబు నింత
సంపూర్ణతరకాంతిఁ జంద్రుఁ బోలెనెకాని
దోషాకరోన్నతిఁ దొరలఁ డెందు
నిజభుజాబలరేఖ విజయుఁ బోలెనెకాని,
భీమోన్నతస్ఫూర్తిఁ బెరుఁగ నీఁడు
గాంభీర్యమునఁ బాలకడలిఁ బోలెనెకాని
భంగసాంగత్యంబుఁ బట్టఁ దర్థి

గీ. నఖిలదుర్గంతి వదనముద్రావతారుఁ
డాత్మపంకజవీధివిహారిశౌరి
కీర్తిగంగాపవిత్రితక్షితితలుండు
గుణమరున్మంత్రి నాదెండ్ల గోపమంత్రి.

ఈగోపమంత్రి యన్నయగు నప్పయమంత్రి సాళువతిమ్మరుసు మంత్రికల్లుఁడనుటకు సందియము లేదు. గోపమంత్రికూడతిమ్మరుసున కల్లుఁడే యనియు. తిమ్మరుసున కిరువురుతనయలనియు, వారినిరువుర నన్నదమ్ముల కిరువురకు నిచ్చి పరిణయ మొనర్చిరనియు తిరుపతి దేవస్థానమువారు ప్రకటించిన శాసనసంపుటములో నాఁటవదాని యందున్నది. కొండవీటిశాసనములోనిదని శేషాద్రిరమణ కవులు ప్రకటించిన పైశ్లోకములోని "జామాతృప్రవరే" యనువాక్య మీవిషయమును బలపర్చుచున్నది. అయినను నీవిషయమింకను విచారణీయము. గ్రంథకర్తలెవరును గోపమంత్రి తిమ్మరుసునకు మేనల్లుఁడని

చెప్పిరేగాని యల్లుఁడని చెప్పలేదు గోపమంత్రిరచించిన కృష్ణార్జున సంవాదమునఁ దాను తిమ్మరుసునకు మేనల్లుఁడననిమాత్రమే చెప్పుకొనియెను. కాని యల్లుఁడనని చెప్పుకొనలేదు. ఒకనికుమార్తెల నన్నదమ్ముల కిచ్చి పరిణయముచేయు నాచారముకూడ, నపుడుఁగా గాని లేదు. మాదయగారి మల్లన రాజశేఖర చరిత్రమున గోపమంత్రిని, తిమ్మరుసుమంత్రి కల్లుఁడని చెప్పలేదు మేనల్లుఁడనిమాత్రమే చెప్పియున్నాఁడు. గోపమంత్రి రచించిన ప్రబోధ చంద్రోదయ వ్యాఖ్యయందలి గద్యలో:— (ఇతి శ్రీమదాత్రాధి రాజపరమేశ్వర శ్రీమత్ప్రతాప శ్రీకృష్ణరాయ మహాసామ్రాజ్య ధురంధర సాళ్వతిమ్మ దండనాయక భాగినేయ నాదిండ్లగోపమంత్రిశేఖర విరచితాయాం ప్రబోధచంద్రోదయ వ్యాఖ్యాయాం..)

దాను సాళ్వతిమ్మరుసునకు భాగినేయుఁడననియే చెప్పుకొనినాఁడు కాని జామాతనని వ్రాసికొనలేదు. కొండవీటి శాసనమున జామాతయని వ్రాయుటపొరపాటై యుండును. కాదేని జామాతృ శబ్దమునకు భాగినేయుఁ డను నర్థముకూడ నుండి యుండవలయును. పైమూఁడు గ్రంథములకు బిమ్మట గోపమంత్రి సాళువతిమ్మరుసున కల్లుఁడయ్యెనని తలంచుట కవకాశము లేదు ఇంతకంటెఁ బ్రబలమైన యాధారము లభించువఱకు నీగోపమంత్రి సాళ్వతిమ్మరుసునకు మేనల్లుఁడే కాని యల్లుఁడు కాఁడని నిర్ణయింతము.

కొండవీడునందు విశ్వామిత్రయజ్ఞవాటిక కలదఁట! ఆయజ్ఞమును రక్షింపనేతెంచిన శ్రీరాముని యాలయముగూడనందున్నదఁట! ఆరాఘవేశ్వరునకే యీగ్రంథము నంకితము చేసినట్లు పైద్విపదలలో. గవి చెప్పియున్నాఁడు. ఆరాఘవేశ్వరునకే ప్రాకార గోపుర ప్రాసాదాదులును. సోపానములును గట్టించినట్లును, హేమకుంభము లెత్తించినట్లును మైలవరమను గ్రామమును ఉత్సవవిగ్రహములను నొసంగినట్లును పైనివ్రాసిన కృత్యాది ద్విపదలలో నున్నది. ఈదాన

ములు శా. శ. ౧౪౪౨-౧౪౪౩ (క్రీ. శ. ౧౫౨౦-౨౨) లోఁగావిం చెను.౧ ఇతని శాసనము లింకను గొన్నికలవు.౨ వీనినిబట్టి కృష్ణార్జున సంవాదము క్రీ. శ. ౧౫౨౨ నకుఁ బిమ్మట రచియించి నట్లు తలంపవచ్చును.

గోపమంత్రి క్రీ. శ. ౧౪౮౫ ప్రాంతమునజన్మించియుండును. శ్రీకృష్ణరాయలు చనిపోయిన నాఁటికితఁడు ౪౫ సంవత్సరముల వయసు కలవాఁడని చెప్పవచ్చును. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౫౩౩ వఱకుఁ గొండవీటి దుర్గపరిపాలకుఁడుగా నున్నట్లు చెప్పుచున్నారు. అది సత్యమయ్యెనేని అచ్యుతరాయల కాలములోఁగూడ నీతఁడు కొండవీడును బరిపాలించుచుండెనని నిశ్చయింపవచ్చును.

గోపమంత్రి యెప్పుడు స్వర్గమలంకరించెనో, అప్పమంత్రి యెప్పుడు చనిపోయెనో సాళువతిమ్మరుసు గతించునప్పటికి వీరుండిరో లేదో తెలియదు.

గోపమంత్రినిగూర్చి, తెనాలిరామకృష్ణునిచారిత్రమునఁగొన్ని విషయములు వ్రాయదలంచి యింతటితోనీతనిచారిత్రమును ముగించుచున్నాఁడను.

౧ శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదపీఠిక by విద్యారత్న.

౨ A. R. 433 of 15 శా.శ. ౧౪౪౩ వృష సం, కార్తీక శు ౧౫ సోమవారం; Epigraphia Indica సం ౩ పుట ౧౧౨.

నంది తిమ్మయ్య (ముక్కు తిమ్మన్న)

కృష్ణదేవరాయల యాస్థానాష్ట దిగ్గజకవులలో నొకఁడగు నీకవివతంసుఁడాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు: ఆపస్తంబసూత్రుఁడు. కౌశికగోత్రుఁడు; సింగయామాత్యునకును దిమ్మాంబకును బుత్త్రుఁడు.

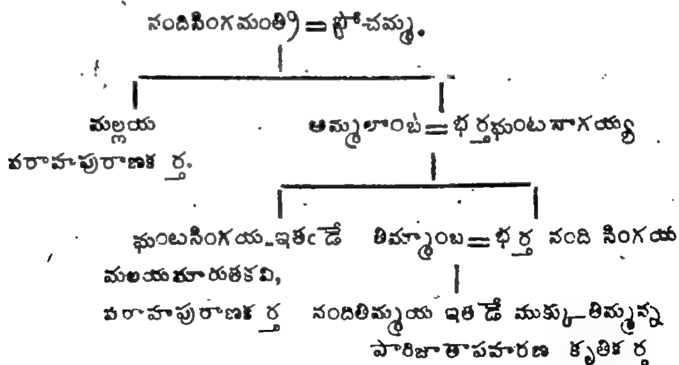
ఈతఁడు పారిజాతాపహరణమను నైదాశ్వాసముల, శృంగార ప్రబంధమును రచించి శ్రీకృష్ణదేవరాయల కంకితము చేసెను. ఈకవి తననుగూర్చి పారిజాతాపహరణమున నిట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు.

సీ. కౌశికగోత్రవిఖ్యాతుఁ డాపస్తంబ
సూత్రుఁ డార్వేలపవిత్రకులుఁడు
నందిసింగామాత్యునకును దిమ్మాంబకుఁ
దనయుండు సకలవిద్యావివేక
చతురుఁడు మలయమారుత కవీంద్రునకు మే
నల్లుండు కృష్ణరాయక్షితీశ
కరుణాసమాలబ్ధ ఘనచతురంతయా
నమహాగ్రహారసన్మానయుతుఁడు

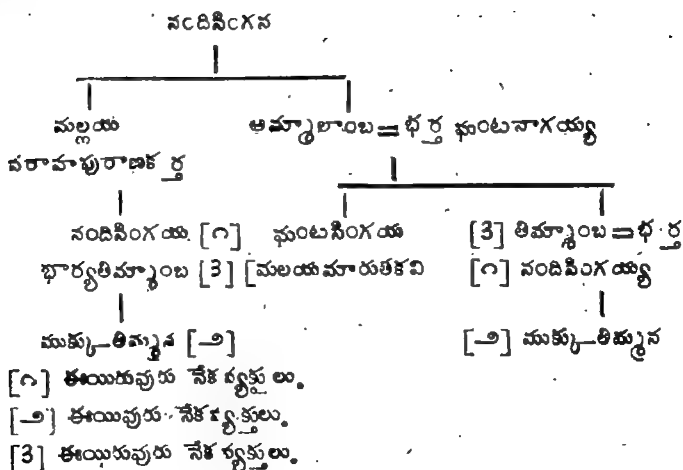
తే. తిమ్మయార్యుండు శివపరాధీనమతి య
ఘోరశివగురుశిష్యుండు పారిజాత
హరణ మనుకావ్య మొనరించె నంధ్రభాష
నాదవాకరతారా సుధాకరముగ.

ప్రబోధచంద్రోదయ వరాహపురాణాది కావ్యములను రచించిన నందిమల్లయ ఘంటసింగయ కవులలో సింగయకవికి మలయమారుతకవియని నామాంతరమున్నట్లాకవి చారిత్రమున వ్రాసియున్నాఁడను. ఆమలయమారుతకవియే యీకవికిమేనమామ. "సాధారణముగ ముక్కుతిమ్మన్న యనఁబడెడు నందితిమ్మకవి యీమల్లయ కవికి మనుమఁడని చెప్పుదురు. కాని పారిజాతాపహరణము నందుకవి తనవంశమును జెప్పుచో నీక్రిందపద్యమునం దాసంగతి చెప్పియుండ

"లేదు" అని కవుల చరిత్రకారులు నందిమల్లయ ఘంటసింగయకవుల చారిత్రమున వ్రాసి పై పద్యము నిచ్చి యున్నారు. నందిమల్లయకుం దిమ్మయ పౌత్రదౌహిత్రరూపమున మనుమఁడు గాకపోయినను, మేనకోడలుకుమారుఁడై వరుసకు మనుమఁడేయగుచున్నాఁడు. ఆసంబంధము జూపువంశవృక్షము నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

పై వంశవృక్షములోఁజూపఁబడిన నందిమల్లయకు సింగయ్యయను కుమారుఁడుండెననియు: నాతఁడే తిమ్మాంబ భర్తయనియు, నాతఁడే మన ముక్కుతిమ్మన కవికిఁదండ్రియనియు శ్రీకొణిదెన బాలకృష్ణయ్యగారు భారతిపత్రికలో (సం 8 భా 2 పుటలు 175-179) వ్రాసి యీక్రింది వంశవృక్షము నిచ్చియున్నారు.

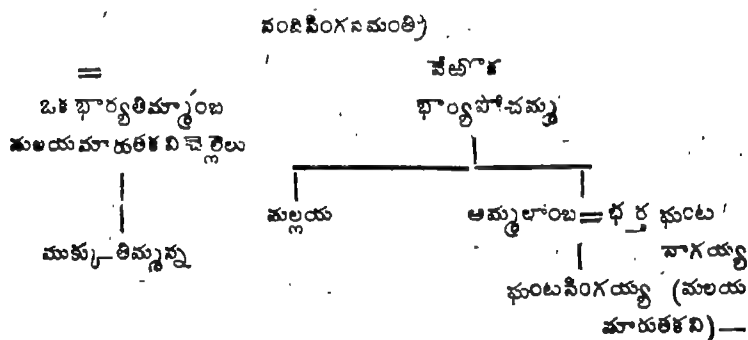

ఈసంబంధము నిజమగునెడల నది యెదురుమేనరిక మగును. ఇది శాస్త్రవిరుద్ధమును నాచారములేనిదియునగు సంబంధమగుచున్నది. ప్రబల ప్రమాణముండినగాని యిట్టివివాహము జరిగెనని చెప్పరాదు తిమ్మకవికి, నందిమల్లయకవి పితామహుఁడైనచో మలయమారుత కవికి మేనల్లుఁడనని చెప్పుకొనినవాఁడు, మల్లయకవికి మనుమఁడనని చెప్పుకొనకుండ నుండఁడు. మల్లయకవికంటె మలయమారుత కవి ప్రజ్ఞావంతుఁడైన నగుఁగాక ! అంతమాత్రముచే మలయమారుత కవిని జెప్పి తనపితామహుని పేరెత్తఁడని చెప్పుటలో స్వారస్యము లేదు. రెండుగ్రంథములలో గ్రంథకర్తగానుండి తుళువనరసనాయకుని కృతిపతినిగాఁ జేసిన మల్లయ్య పేరును బ్రజలేదిరో యనుకొందురని తనగ్రంథమునఁ జెప్ప సంశయింపఁడు. అతఁడు సంగీత నందియని పేరొందినవాఁడు. ఆమాటనైనఁ జెప్పడా ! తిమ్మకవి తండ్రియైన సింగయ, మల్లయకవి కుమారుఁడుగాక వేఱొక నందిసింగయ యని యూహింపఁ దగియున్నది. ఇంతకును నందిమల్లయ్యకు ముక్కు తిమ్మన మనుమఁ డనుటకుఁ గవిచరిత్రకారులమాటలే కాని యితరాధారములు లేవు.

గురుజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు. కవిజీవితములలో నందిసింగనమంత్రికి (పై వంశవృక్షములో మూలపురుషుఁడు) ఇరువురు భార్యలనియు, నందొకయామె మలయమారుతకవి (వరాహపురాణ కర్తలగు జంటకవులలో నొకఁడుగాక వేఱొకఁడు) సోదరియైనతిమ్మాంబ యనియు, ఆమెయందు సింగనమంత్రికిఁ గలిగిన కుమారుఁడే ముక్కు తిమ్మన్న యనియు, సింగనమంత్రి రెండవభార్యయైన పోచమ్మకు మల్లయ్యయను కుమారుఁడును అమ్మలాంబయను కుమార్తెయును గల్గిరనియు, నాయమ్మలాంబ కుమారుఁడే జంటకవులలో నొకరగు మలయమారుత కవి యనియు వ్రాసియున్నారు. గాని యీవ్రాత నిరాధారమైనది. నందిసింగనమంత్రి కిరువురు భార్యలుండిరని చెప్పు

టకుఁగాని, మలయమారుతు లిద్దరుండిరనుటకుఁగాని వారిరువురును గవులై యుండిరనుటకుఁగాని. యాధారములులేవు. కాలవ్యత్యాసముకూడఁ గన్పించుచున్నది. నిరాధారములైన యిట్టి యూహాసిద్ధాంతములను విమర్శించుటవలన నయ్యెడు ప్రయోజనము లేదని యింతటితో నీచర్చను వదలివేయుచున్నాఁడను.

పాఠకుల సౌకర్యముకొఱకు శ్రీరామమూర్తి పంతులుగారిచ్చిన వంశవృక్షము నీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

తిమ్మాంబ సోదరుఁడైన మలయమారుతకవియు, ఘంటనాగయ్య కొడుకైన మలయమారుతకవియు నేకవ్యక్తియందుమేనినంది సింగనమంత్రి దౌహిత్రిని పెండ్లాడిన వాఁడగును. ఇది యసంభవము. కావున నీయిరువురును భిన్నవ్యక్తులు. ఈవంశవృక్షము ననుసరించి కృష్ణరాయలకాలములోనున్న ముక్కుతిమ్మన్నకు వరాహపురాణమును రచించిన కృష్ణరాయతండ్రియైన నరసనాయకునకుఁ గృతియిచ్చిన ఘంటసింగయ్య సవతిమేనల్లుఁడగును. ఇదియు నసంభవమే.

నందితిమ్మనయును నాతని మేనమామయైన మలయమారుతకవియుఁగూడ నఘోరశివగురునిశిష్యులు. నందితిమ్మన యఘోరశివుని వృద్ధాప్యమున శిష్యుఁడై యుండును

ఈకవి కృష్ణానామమునంది వారయియుండగా నీతనినిముక్కుతిమ్మనయని యనుటెందువలననని ప్రశ్నింపవచ్చును. ఇతఁడు నాసికా వర్ణనముఁ జేయుచు నొక పద్యమును రచియించి యుండెననియు, నందలి స్వారస్యమును గ్రహించి, రామరాజభూషణకవి కొంతద్రవ్యము నిచ్చికొని తనవసుచరిత్రమున వేసికొనెననియు, నందుమూలమున నీతనిని ముక్కుతిమ్మనయని పిలుచుచుండురనియు నొక కథ చెప్పెదరు. ఆపద్యమిది:—

శా. నానాసూనవితానవాసనల నానందించుసారంగ మే
లా నన్నొల్ల దటంచు గంధఫలి బల్కానం దపంబంది యో
షానాసాకృతిఁ దాల్చి సర్వసుమనస్సౌరభ్యసంవాసియై
పూనం బ్రేక్షణమాలికామధుకరీపుంజంబు లిర్వంకలన్.

ఈకథ విశ్వాసార్హమైనది కాదు. ఇంతకంటె నద్భుతకల్పనలను జేయఁగలిగిన రామరాజభూషణుఁ డీపద్యమును విలిచి సిగ్గుపడక తనపుస్తకమునందు వేసికొనె ననుటయు నసంగతమే. శ్రీకృష్ణదేవరాయలచే నగ్రహారాదికమును బడసినమహాకవి రసవత్తరమైన పద్యమును దనగ్రంథమునం దుంచుకొనక యమ్ముకొనెననుటయు, నసంగతమే. కవి చరిత్రకారులును, పారిజాతాపహరణ పీఠికాకారులును, నీతనికి ముక్కు పెద్దదిగానుండుటచే నీపేరు వచ్చియుండు నని యభిప్రాయపడియున్నారు. ఆయూహయే యంగీకరింపఁదగినది.

సామాన్యముగాఁ గవులు తమయిష్టదైవమును మఱియితర దేవతలను గృత్యాదిని స్తుతిఁజేయుచు నాదైవములు కృతిపతి కాయురారోగ్యసంపదల నిచ్చున ట్లాశీర్వదించుట ప్రాయికముగా నున్నది. ఈకవి శ్రీ వెంకటేశ్వరుని, యీశ్వరుని, విఘ్నేశ్వరుని, లక్ష్మీసరస్వతులను స్తోత్రముచేసి పిమ్మటఁ జంద్రునిఁగూడ నీక్రిందిపద్యములో వర్ణించియున్నాఁడు.

చ. వలిమలయల్లువాఁడు, తలవాఁక ధరించినపూవుగుత్తి వే
ల్పులగమిజీవగఱ్ఱ యుడివోవనిచల్వలకొంకి వెన్నెల
ల్మొలచినపాదు పాల్కడలిముద్దులపట్టి నృసింహకృష్ణరా
యలఁ గరుణారసంబు ననుపారెడిచూపులఁ జూచుఁ గావుతన్.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు చంద్రవంశపురాజని కవి యీపుస్తకమునఁ జెప్పి యావంశకర్తయైన కారణమునఁ గాఁబోలు చంద్రుని గ్రంథావతారికయందు వర్ణించియున్నాఁడు. చంద్రవంశపురాజులకుఁ గృతియిచ్చినకవులు పలువు రున్నారు. కాని వారెవ్వరును గ్రంథాదిని సుధాంశుని యిష్టదైవముగాఁ గొనియాడినవారు లేరు.

ఈకవిని శ్రీకృష్ణదేవరాయల భార్యయైన తిరుమలదేవి కాపెపుట్టినింటివా రరణముగా నిచ్చిరని యొకప్రతీతి కలదు. పూర్వము రాజు లిమకన్యలకు వస్తువాహనాదికముతోఁ బాటుగ దాసదాసీజనమునే గాక కవులనుగూడ నరణముగా నిచ్చెడి యాచారమున్నదందురు. ఈయరణమును దిరుమలదేవికిఁ గాదనియుఁ, గృష్ణరాయల రెండవభార్యయైన చిన్నాదేవికనియుఁ గొంద ఱనెదరు. చిన్నాదేవి వేశ్యాకులసంజాతయనిరాయలచారిత్రమున వ్రాసియుంటిమి. అందుచేఁ దిమ్మకవి యీయమె కరణపుఁగవి గాఁజాలఁడు. తిరుమలదేవికైనూరు రాజతనయయనిచెప్పియుంటిమి. అతఁడు కర్ణాటకుఁడు. ఆంధ్రకవి నరణముగా నిచ్చెనా? యని సంశయము. ఈకథ సత్యమనుటకు గ్రంథస్థాధారము కనుపడలేదు. ఈకవికి మేనమామ యయిన మలయమారుతకవి, కృష్ణదేవరాయలకుఁ దండ్రియైన నరసరాయల యాస్థానము నందుండి వరాహపురాణము నాతని కంకితము చేసియుండెను. మేనమామయు, మేనల్లుఁడు నించుమించుగ సమకాలికులు కావునఁ మేనమామనుబట్టి యీకవియు నాస్థానమునఁ బ్రవేశముఁ గల్గించుకొని కృష్ణరాయలకాలమునఁ బ్రఖ్యాతిఁ గనియుండును.

ఈతిమ్మకవి పారిజాతాపహరణమును రచించుటకుఁ గారణమును దెలుపునట్టికథ యొకటి చిరగాలమునుండి వచ్చుచున్నది. రాజుల విషయమునను గవులఁ గూర్చియుఁ గథ లనేకములు పుట్టుచుండుట క్రొత్తగాదు. కథయందు సత్యమున్నదను కారణమునఁ గాకపోయి నను పాఠకులకు వినోదముగ నుండునను తలంపున నాకథ నిచట వ్రాయుచున్నాఁడను శయనాగారమునకు రాజుకంటె రాణిముందుగా జని నిద్రించునెడల, రాజు పరుండు శయ్యపై నాతనిపాదములుండు తావునఁ దనశిర ముంచి పండుకొనుటయుఁ బిమ్మట రాజు వచ్చి పరుండబోవునప్పు డామెను మేల్కొలుపుటయు నప్పుడామె రాజునుగౌరవించి రాజునకభిముఖముగఁ బరుండుటయునాచారమఁట.

ఒకప్పుడు తిరుమలదేవి కృష్ణరాయలకంటె ముందుగ శయనింపనేగి పైనచెప్పిన యాచారప్రకారముగ నిద్రించెనఁట. రాజకార్య సమాలోచనమును ముగించుకొని కృష్ణరాయలుపరుండబోయి నిద్రించుచున్న తిరుమలదేవిని లేపకయే తాను నాశయ్యయందే పరుండి నిద్రించెనఁట! నిద్రలోనుండగాఁ బంగారు టందియలతో నున్నతిరుమల పాదము కృష్ణరాయుని శిరమునకుఁ దగుల నాతఁడు లేచి యామెబుద్ధిపూర్వకముగనే యట్లు చేసియుండునని శంకించి యామెపైఁ గ్రోధమువహించి నాఁటనుండియు నామెతోసహశయ్యాసంభాషణాదులను వర్జింపఁ దిరుమలదేవి తననిర్దోషత్వమునురాయలకు విన్నవించియు నాతని యనుగ్రహమును సంపాదింపఁ జాలకపోయెనఁట!

ఆగణపుగప యగు నందితిమ్మయ దాసీజనమూలమున నీయుదంతమును విని పారిజాతాపహరణ కావ్యమును రచియించి కృష్ణరాయల కంకితమొనర్చి యాగ్రంథమును గవిపండిత బంధుసామంత సమక్షమున మహాసభలోఁ జదివి వినిపించినప్పుడు, సత్యభామ కోపోద్దీపితయై తనకు నమస్కరించుచున్న శ్రీకృష్ణుని యుత్తమాంగము

నెడమకాలితోఁ దలఁగఁ ద్రోచిన సందర్భమున రచించిన యీక్రింది పద్యములుగల కథపట్టును జదువఁగా విని రాయ లద్దానిని మరలఁ జదువుమని హెచ్చరించివినిసంతసించి యానాఁటిసభ చాలించెనఁట! రాజాభిప్రాయము నెఱింగి తిమ్మకవి, దాసిమూలమున తిరుమలదేవికి "రాజీనాఁ డామె పాదమున కరుదెంచుననియు, నుచితరీతి వర్తించి రాజప్రేమను జూఱఁగొనుమనియుఁ గబురంపెనఁట! కవిమనోరథము ఫలించినది. అనాఁటినుండియు రాజామెను మరలనాదరించిపూర్వము వలె గౌరవించెనఁట. ఈపిల్లకథయందలి నాయిక తిరుమలదేవి కా దనియు, రెండవభార్యయైన చిన్నాదేవియనియుఁ గొందఱనెదరు.

ఉ. పాటలగంధి చిత్తమునఁ బాటిలు కోపభరంబు దీర్పన
ర్పాటను చాటుగామి మృదుపల్లవ కోమలతత్పదద్వయీ
పాటలకాంతి మౌళిమణిపంక్తికి వన్నియ వెట్ట నాజగ
న్నాటకసూత్రధారి యదునందనుఁడర్మిలి మ్రొక్కె మ్రొక్కినన్

మ. జలజాతాసనవాసవాదిసురపూజాభాజనంబై తన
ర్చు లతాంతాయుధుకన్నతండ్రిశిర మచ్చోవామభాగంబునం
దొలఁగం ద్రోచె లతాంగి యట్లయగు నాథుల్ నేరముల్సేయఁ బే
రలుకం జెందినయట్టి కాంత లుచితవ్యాపారముల్ నేర్తురే.

క. కోపనపదహతిఁ గుమానా
గోపాలుఁడు గాంచి మెయి గగుర్పొడవఁగ ను
ద్దీపితమన్మథరాజ్య
ప్రాపితుఁడై పలికెఁ గూర్మి బయటపడంగన్.

చ. నను భవదీయదాసుని మనంబున నెయ్యపుఁ గిన్కఁ బూని తా
చినయది నాకు మన్ననయ చెల్వగునీపదపల్లవంబు మ
త్తనుపులకాగ్రకంటకవితానము దాఁకిన నొచ్చునంచు నే
ననియెద నల్క మానవుగదా యికనైన నరాళకుంతలా!

ఈకథయందలి సత్యాసత్యములమాట యెటులున్నను కతుకు బాగుగాఁ గలిసినది. కృతిపతులు తమపేరఁ గృతినిరచింపు మనికవినిఁ గోరినట్లు, కృతికర్తలు తమగ్రంథములలోఁ బ్రాయికముగా వ్రాయు చుందురు. మనుచరిత్రమునఁ జూడుఁడు.

"క. మనువులలో స్వారోచిష
మనుసంభవ మరియు రసవమంచితకథల
న్వినవింపు కలిధ్వంసక
మనఘ భవచ్ఛతురరచన కనుకూలంబున్.

వ. కావున మార్కండేయపురాణోక్త ప్రకారంబునం జెప్పు మని కర్పూరతాంబూలంబు వెట్టినం బట్టి మహాప్రసాదంబని మోదంబున నమ్మహాప్రబంధనిబంధనంబునకుం బ్రారంభించితి...."

పారిజాతాపహరణమునం దీభాగ మెందువలననో లుప్తమయినది. తిరుమలదేవిపై నిర్నిమిత్తముగ రాయలాగ్రహించినందులకై యాతని నన్యాపదేశముగఁ జివాట్లు వెట్టవలయునని తిమ్మకవి తనరతటఁదానుగా గ్రంథమును రచించినవాఁ డగుటచే నాభాగ మిందు లేకపోయినదని తలంచుటకవకాశమున్నది. అదిసత్యమైనఁగావచ్చును. ఈకథయందలి సత్యాచిత్యములనుగూర్చి విమర్శించిన పాఠకులు తమ యిచ్చవచ్చిన యభిప్రాయమునకు వచ్చెదరుగాక !

ఈగ్రంథమును వినినమీఁదట రాయలు తిరుమలదేవిపై నాగ్రహమును విడిచి, యామెకు వశంవదుఁడయ్యెనని తలంచుట కిష్టపడక, ప్రణయకలహము తాత్కాలికముకావున దానివికారమును దాత్కాలికమే యని తలంచువారు, శృంగారకావ్యరచనాభిలాషియై,పురాణకథలను దిరుగవేయుచు, హరివంశమందలికథ నాధారముగాఁ గొని యితివృత్తమును గల్పించుకొను సందర్భమునఁ గృష్ణరాయతిరుమలాదేవుల ప్రణయకలహ వృత్తాంతము స్ఫురణకురాఁగా, దానిని గవి తనయితివృత్తమున కాధారముగాఁ దీసికొనెననియు నిందుమూలమున

దమపత్నియకలహాకథ లోకమునం జిరస్థాయియగునుగదాయని దక్షిణ నాయకుఁడును గీర్తికాముఁడును శృంగారరసాభిలాషియునగు శ్రీకృష్ణ రాయలు సంతసించి కవిని గౌరవించెననియుఁ దలంచుటకైన వంగీ కరింపకపోరు.

పారిజాతాపహరణమునఁ గథావైచిత్ర్య మంతగాలేదు. నర కాసుర వధానంతరమున నారదుఁడు శ్రీకృష్ణదర్శనార్థమై ద్వారక కరుదెంచుచు నందనోద్యానమునుండి పారిజాతపుష్పమును దనతో దీసికొనివచ్చి, రుక్మిణీదేవితో నొత్తమాడుచున్న శ్రీకృష్ణుని సంద ర్శించి యాదంపతులచే నుచితసత్కారములంది యాపుష్పమును శ్రీకృష్ణునకిచ్చి యాకుసుమమును రుక్మిణి కీయుదునా? సత్యభామ కంపుదునా? యనియాలోచించుచున్న కృష్ణునకు రుక్మిణి కిమ్మని కనుసన్న చేసెను అతఁ డట్లే చేసెను

కలహాభోజనుఁ డగు నమ్మౌని యాపుష్పమహిమము నెంతయో గొనియాడి యంతటితో నూరకుండక:—

ఉ. ఇన్ని దినంబులున్ సవతు లిందఱిలో నల సత్యభామ కన్
సన్నలఁ ద్రిమ్మరున్ హరివశంవదుఁడై యన విందుఁగాని యో
కన్నియ! నీయెడం గలుగు గౌరవ మెయ్యెడఁ జూచి కాన లే
కున్న నసహ్య దివ్యకుసుమోత్తమ మేరికినైన నిచ్చెనే!

ఉ. చక్కనిదానవంచు నెలజవ్వని వంచు జగంబులోనఁ జే
రెక్కినదాన వంచు బతి యెంతయు నాకనురక్తుఁడంచుఁ దా
నిక్కుచు విఱ్ఱవీగుచు గణింపదు కాంతల సత్య యింతకున్
స్రుక్కకయున్నె నీమహిమ సూచిన బోటులు విన్నవించినన్.

౧ ఆ ౬౫-౬౬.

ఈమాటలు సత్యచెవులం బడినవి. ఆమె వ్రేటు వడ్డయుర గాంగన యైనది.

చ. అతులమహానుభావ మని యవ్విరిఁ దా నొకపెద్ద చేసి య
చ్యుతునకు నిచ్చెనం బాదవ సూడిద యిచ్చిన నిచ్చెఁగాక తా
నతఁడు ప్రియంబు గల్గునెడ కర్పణ సేసినఁ జేసెఁగాక యా
మతకరి వేలుపుందపసి మమ్ముఁ దలంపఁగ నేల యచ్చటన్. ౮౪

అని యహంకారపూరితయై యడుగుబోతుతన మావరింపఁ గోపగృహం బునకుఁ బోయి పండుకొనినది.

శ్రీకృష్ణుఁడు సత్యభామయింటికరుదెంచి కళావిహీనమైయున్న యాగృహము నవలోకించి సత్యభామయున్న కోపగృహమునకేఁగి ముసుఁగిడియున్న యామెం జేరి విసరుచున్న దాసిచేతి వీవనంగొని విసరుచుండఁ బారిజాత కుసుమపరిమళము గృహమునం దలముకొనియెను. అదియేమని సత్యభామ ముసుఁగుందీసి శ్రీకృష్ణునిం జూచి మరల ముసుంగు పెట్టుకొని లోలోపల దుఃఖించుచు మాటలాడకుండెను. ఆమె ననునయింప నాశ్రీకృష్ణుఁడెన్నియో పాట్లుపడియెను. కానియామె యాగ్రహము శమింపలేదు. అప్పుడుకృష్ణుఁడు డేమిచేసెనో తెలుపు పద్యములు నాల్గుపైని వ్రాసియుంటిని.

అతికష్టముపై శ్రీకృష్ణుఁడు సత్యభామనూరార్చి "ఒకపువ్వుమునకై యింత వగపెందులకు ! దేవేంద్రుని నందనోద్యానము నుండి పారిజాత వృక్షమునే తెచ్చి నీపెరటియందు నాటెదను." అని శపథ మొనర్చి యామె ప్రేమను జూఱగొనియెను. ఇంతలో నారదుఁ డచ్చటికి వచ్చి శ్రీకృష్ణునితోఁ గూడ దుష్టిగాభుజించి తనకు నమస్కరించిన సత్యభామను

మ. పతి నీపై విహరింపఁగా జనము సంభావింపఁగా బంధుసం
తతి నిన్నుం గొనియాడఁగా సవతికాంతల్వొచి లజ్జింపఁగా
నతులప్రాభవ వైభవోన్నతులప్రోవై యిట్లు వర్తించు నీ
కితరస్త్రీజనబుద్ధి దీవనలు నే నేమిచ్చెద న్మానినీ. ౨ ఆ ౨౮

క. అటులైనను గానిమ్మా
కుటిలాలక ! నీకు మగఁడు గోరినకోర్కుల్
ఘటియించుఁగాక తానెం
తటికార్యం బైనఁడించి నాదీవనలన్. ౨ ఆ ౨౫

అని యాశీర్వదించి వెడలిపోవుచుండ శ్రీకృష్ణుఁడు "మునిసత్తమా! నరకునిసంహరించి యాతడపహరించిన కుండలములను మరలఁ దెచ్చి తిననియు సత్యభామా సహితుండనై యమరావతికి వచ్చి యాకుండ-లంబుల నామెకు సమర్పింతుననియు మాయమ్మయదితితోఁ జెప్పుము" అనియెను.

అట్లే సత్యభామతోఁగూడ శ్రీకృష్ణుఁడమరావతికరిగి దేవమాత యగునదితికి వందనపూర్వకముగఁ గుండలంబులనర్పించి శచీపురంద రులచే సత్యాసమేతముగఁ బూజలంది కొన్నిదినంబులందుండి వచ్చు నప్పుడు నందనోద్యానమున నున్న పారిజాత వృక్షమును బెకలించు కొని తెచ్చి యడ్డమువచ్చిన నిర్జరేంద్రాదినిలింపులజయించి ద్వారక కరుదెంచి సత్యభామయుద్యానవనమున నావృక్షమును నాటెను.

పిమ్మట నారదోపదేశానుసారముగ సత్యభామ పుణ్యక వ్రత మునుజేసి వ్రతోద్యాపనవేళ శ్రీకృష్ణుని నారదునకు ధారవోసెను భర్తను శాస్త్రపరిజ్ఞాతయు దపస్వియు నగు నొకబ్రాహ్మణునకుదాన మిచ్చి యావిపోత్తముఁ డడిగినంత ద్రవ్యమిచ్చి భర్తను మరలవిలిచి కొనుటయుసవతులతోఁగూడ పేరటాండ్రను బూజించి గౌరవించుట యు నాపుణ్యవ్రతమున ననుష్ఠేయములైన ముఖ్యకార్యములు, సత్య స్వాధీనపతికయని లోకమునకుఁ దెలుపుటకును నామెయహంభావము నడగించుటకును నీవ్రతముద్దేశింపఁబడినది.

మార్కండేయపురాణమునందున్న యొక చిన్నకథను దీసి కొని యల్లసానిపెద్దన మనుచరిత్రమును రచియించినట్లే తిమ్మయామాత్య కవి శ్రీమద్భాగవత దశమస్కంధమందలి యాక్రిందినాల్గు

శ్లోకములలో నిమిడియున్న కథను గ్రహించి యించుమించుగ నైదు వందలపద్యములలో నొకమనోహరమైన కావ్యమును రచించెనని పండితులు కొందఱు తలంచిరి. కొంద ఱీపారిజాతాపహరణమునకు మూలము సంస్కృత హరివంశమని తలంచుచున్నారు.

చోదితో భార్యయోత్పాద్య పారిజాతం గరుత్మతి
ఆరోప్య సేంద్రాన్ విబుధాన్నిర్జిత్యోపానయత్పురం
స్థాపితం సత్యభామాయాం గృహోద్యానోపశోభనః
అన్వాగు ర్భ్రమరాః స్వర్గా ద్యద్గంధాసవలంపటాః
యయాచ అనమ్యకిరీటకోటిభిః
పాదాస్పృశ న్నచ్యుత మర్థసాధనం
సిద్ధార్థ ఏతేన విగృహ్యాతే మహా
నహో పరాణాంచ తమోధిగార్యతాం

ఈశ్లోకములన జోతయామాత్యుఁ డీవిధమును నాంధ్రీకరించెను.

"... ... పిదప సత్యభామ గోరిన నందనవనంబు సొచ్చి. ౨౧౪

మ. హరి కేలం బెకలించి తెచ్చి భుజగేంద్రారాతిపై బెట్టి సుం
దరగంధానుగతభ్రమద్భ్రమరనాదవ్రాతముం బల్లవాం
కురశాఖాఫలవర్ణపుష్పకలికాగుచ్ఛాదిశోభితమున్
గిరిభిత్త్రాతముఁ బారిజాతముఁ ద్రిలోకీయాచకాఖ్యాతమున్ ౨౧౫

వ. ఇట్లు పారిజాతంబునుహరించి యదువల్లభుండు వల్లభయుం దానును విహాగవల్లభారూఢుండయి చనుచున్న సమయంబున. ౨౧౬

సీ. నరకాసురుని బాధ నలఁగి గోవిందుని
కడ కేఁగి తత్పాదకమలములకుఁ
దనకిరీటము సోఁక దండప్రణామముల్
గావింప నాచక్రి కరుణ సేసి

చనుదెంచి ఘోసుతు సమయించి తనవారిఁ
దన్నురక్షించుటఁ దలఁప మఱచి.
యింద్రుండు బృందార కేంద్రత్వమదమునఁ
బద్మలోచన పోకు పారిజాత

ఆ. తరువు విడువు మనుచుఁ దాఁకె నడ్డము వచ్చి
తత్తిమి సురలు పట్ల దాఁకి రకట
యెఱుక వలదె నిర్జ రేంద్రత గాల్పనే
సురలతామసమును జూడనరిది. ౨౧౭

వ. ఇట్లు తనకు నొడ్డారించి యడ్డంబువచ్చిన నిర్జరేంద్రాదుల నిర్జించి తనపురంబునకుం జని నిరంతర కుసుమమకరంద మాధురీవిశేషంబులకుఁ జొక్కి చిక్కక నాకలోకమునుండి వెంట నరుగుదెంచు తుమ్మెదలకు నెమ్మిదలంచుచున్న పారిజాతిమ్ము నాశ్రితపారిజాతుం డయిన హరి మహాప్రేమాభిరామ యగు సత్యభామతోఁ గ్రీడించు మహోద్యానంబున సంస్థాపించి నరకాసురునియింటం దెచ్చిన రాజకన్యకలెందఱందరకు నన్ని నివాసంబులు గల్పించి గృహోపకరణంబులు సమర్పించి" ౨౧౮

భాగవతము, దశమస్కంధము. ఉత్తరభాగము.

పారిజాతవృక్షమును శ్రీకృష్ణుఁడు నందనోద్యానము నుండి హరించి తెచ్చుట యిందలి ప్రధాన కథయగుటచేఁ గవి దీనికిఁ బారిజాతాపహరణ మని పేరిడియున్నాఁడు.

ఈకథ సంస్కృత హరివంశమున ౬౭—౭౩ అధ్యాయములలో నున్నదనియు, సూర్యోదయాస్తమయాది ప్రబంధోచిత వర్ణనలు సంస్కృతమున లేకపోయినను తిమ్మనకవి యాంధ్రమునఁ జేర్చినాఁడనియుఁ, బుణ్యకవ్రతమును గూర్చి సంస్కృతమున నంతవిస్తారముగా లేదనియు బారిజాతము కొఱకు శ్రీకృష్ణుఁడు తపము నొనర్చెనని సంస్కృతమున నుండగా దానినాంధ్రమున విడచివేసెననియు

నిట్టివే స్వల్పములగు మార్పులు దక్క సంస్కృతమునకును దెలుగునకును గథాంశములలో విశేష భేదము లేదనియుఁ బారిజాతాపహరణపీఠికయందు శ్రీవిద్వాన్ దూశి రామమూర్తిశాస్త్రిగారు వ్రాసియున్నారు దీనినిబట్టి పారిజాతాపహరణ ప్రథమాశ్వాసము నందలికథయంతయును, ద్వితీయాశ్వాసమున సాయంకాల వర్ణన మారంభమగువఱకును గల కథయును సత్యాకృష్ణు లమరావతి కేఁగినప్పుడు శ్రీకృష్ణదర్శనలాలసలై వచ్చిన పురస్త్రీల వర్ణనమును, పుణ్యకవ్రతాంశమును సంస్కృతహరివంశమున నున్నవనియే తలంప వలసియున్నది. పారిజాతాపహరణమున నీభాగములే శృంగార రసాలవాలములు. తిమ్మకవి కవితామృత మిందే వెల్లువ వలెఁ బ్రవహించుచున్నది.

సంస్కృతహరివంశమును నాచనసోముఁడును, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడయు నాంధ్రీకరించిరి. వీరియాంధ్రీకరణ విధానమును వారిచరిత్రలయందు వ్రాసియున్నాఁడను నాచనసోముఁ డీకథ నాంధ్రీకరింపక వదలివైచినాఁడు. ఇతఁడు శృంగార రసాభిలాషి. శృంగారరసాత్మక మైన యిట్టికథ నాంధ్రీకరింపక యీతఁ డేల వదలివేసెనో తెలియకున్నది. మూలానుసారముగ నాంధ్రీకరణమును సాగించిన యెఱ్ఱాప్రెగ్గడ. భాగవతమువలెనే క్లుప్తముగ నీకథను వ్రాసియున్నాఁడు. రుక్మిణి సంబంధ మిందు లేనేలేదు. పుణ్యవత ప్రశంసయు లేదు. శ్రీకృష్ణుడు సత్యాసమేతముగానరకాసురువధానంతర మమరావతి కేఁగి యింద్రాది దేవతలచేఁ బూజలంగొని, యదితికిఁ గుండలము లర్పించి, తిరిగి వచ్చునప్పుడు పారిజాతవృక్షమును బెకలించుకొనివచ్చి ద్వారకయందు నాటెనను నంతవఱకుఁ గలకథనుమాత్రమే ౭-౮ పద్యములలోను గొన్నివాక్యములలోను ఎఱ్ఱాప్రెగడ వ్రాసియున్నాఁడు. అతిరసవంతమై పాఠకుల హృదయాకర్షణ మొనర్చు నీకథను మూలానుసారముగ నాతఁ డేల యాంధ్రీకరింపలేదో తెలియకున్నది.

పారిజాతాపహరణము హరివంశ కథానుసరణమని తిమ్మన రచించిన యీ క్రిందిపద్యము వలన సూచితమగుచున్నది.

సీ. హరివంశకథలెల్ల నానుపూర్విగ నిట్టు
　　విని కృతార్థుఁడనైతి మునివరేణ్య!
యాదానవారాతి యమరులఁ బ్రోవంగఁ
　　బూని యాయదువంశమున జనించి
యతిఁడు గమ్మిఅవారి కాధారమగు పారి
　　జాతంబు పుడమి కేరీతిఁ దెచ్చె
ననుమతి నిచ్చిరో యావేల్పు లొండేని
　　బలిమిఁ జేకొనియెనో పాడి దొఱఁగి

తే. తెలియ నానతియిమ్ము సందియముదీఱ
　　వినఁగ వేడుకయయ్యె సవిస్తరముగ
　　ననిన నా వ్యాసముని శిష్యుఁడతనితోడ
　　నఘిస వినుమని పలికె సత్యాదరమున."

ఈపద్యమును బట్టి హరివంశకథలన్నియుఁ పూర్తిగా వినిన పిమ్మట జనమేజయుఁడు పారిజాతాపహరణ వృత్తాంతమును విపులముగ వినఁ గోరి మరల ప్రశ్నించెనని స్పష్టమగుచున్నది. ఈపద్యార్థమునిచ్చు సంస్కృతశ్లోకములు హరివంశమున నున్నవో లేవో ఆగ్రంథ విమా చారిత్రమును వ్రాయునప్పుడు నాయొద్ద లేమిం జేసి చెప్పఁజాలను. సంస్కృతమున ౬౪-౭౬ అధ్యాయములు హరివంశ మధ్యమున నున్నవి. అంతకుఁబూర్వము హరివంశకథలన్నియుఁ బూర్తికాలేదు. స్వల్పభాగమేయైనవి. అందుచేత "హరివంశకథలెల్ల" నని యర్థ మిచ్చు శ్లోకములు సంస్కృత హరివంశమునందుండుటయసంభవము. అట్లున్నచో నాశ్లోకములు ప్రక్షిప్తములన వలసివచ్చును.

భారతశేషము హరివంశమయినట్లే హరివంశశేషము పారిజా తాపహరణమనిఁ పై పద్యమువలనద్యోతకమగుచున్నది. అట్లయినచో

నీపారిజాతాపహరణ వృత్తాంతము హరివంశమధ్యమున నుండుట సంభవింపదు.

పైసీసపద్యమువందలి తక్కిన పాదములను బట్టి పారిజాతాపహరణ వృత్తాంతము మొదట క్లుప్తముగా వైశంపాయనుఁడు చెప్పెననియు నప్పుడే జనమేజయుఁడాకథను సవిస్తరముగఁ దెలుపుమని యడిగెననియుఁ దలంపవచ్చునని పైసందేహమునకు సమాధాన మీయవచ్చును. కానియాపక్షములో మొదటిపాదమునకుఁబ్రసక్తియుండదు.

ఈసందర్భముల నన్నిటిని బరికించిచూడఁగా నెఱ్ఱాప్రగడ యాంధ్రీకరించిన స్వల్పభాగమే మొట్టమొదట సంస్కృతహరివంశమున నుండెననియు, దానింగైకొని తిమ్మనార్యుఁడు తనస్వకపోలకల్పనలతో నీయుత్తమకావ్యమును హరివంశశేషముగా రచియించెననియు, నాతరువాత నెవ్వరో పండితావతంసుఁ డీకథ యందుఁ జాతోచితములు కావనియో యసమంజసములనియో తనకుఁదోచిన భాగములను మార్చిశ్లోకములుగా రచించెననియు; నవిక్రమముగా సంస్కృత హరివంశమునఁ జేరియుండు ననియుఁ దోఁచుచున్నది.

హరివంశములోని కొన్నికథలను నాచనసోముఁ డాంధ్రీకరింపలేదు. అయినను నీట్టిచక్కనికథను నాతఁడైనను నాంధ్రీకరింపకయుండుఁడు. సత్యభామకోర్కె ననుసరించి శ్రీకృష్ణుఁడు స్వర్గమునకేఁగి పారిజాతవృక్షమును దెచ్చినను స్వల్పగాథ యాతనిదృష్టి నాకర్షింపకపోఁగా నాతఁడు దానిని దెల్గింపక వదలివేసెనని తలంపవచ్చును. కాని మూలానుసారియగు నెఱ్ఱాప్రెగ్గడ రసవంతమగు భాగమును విడచి నీరసమగు భాగమును గ్లుప్తీకరించి రచియించెనని తలంపరాదు. నరకాసురునితో సత్యభామ యుద్ధము చేసినప్పుడు శ్రీకృష్ణుఁ డొనర్చిన శృంగారచేష్టలను జక్కఁగా వర్ణించిన యెఱ్ఱన యీభాగమును వదలివేయునని యెంచరాదు. ౬౮-౭౬ అధ్యాయములు గలభాగ మెఱ్ఱనకు లభింపలేదనియు భాగవతమువలెనే క్లుప్త

మైన కథను గలిగియున్న ప్రతియే లభించుటచే నందున్నట్లుగానే యాతఁడు తెలిఁగించెననియు మనముతలంపవలసియున్నది. ఈయూహ వాస్తవమయ్యెనేని సంస్కృతమందలి ౬౫-౭౬ అధ్యాయములలోఁ గొంతప్రక్షిప్తమనక తప్పదు. అయిన నీవిషయమున నింకను బరిశోధన మావశ్యకము. ఉత్తరహిందూదేశ మందలి హరివంశ తాళపత్ర ప్రతులును దక్షిణదేశమందలి వ్రాఁతప్రతులును బరిశోధించు టావశ్యకము.

గ్రంథవిస్తర భయమున్నను నెఱ్ఱన రచించిన పారిజాతభాగమును బరిశోధకుల సౌకర్యముకొఱకు క్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను.

"క. ఏతరువు సురాభ్యర్చిత
మేతరువు గరంబభీష్ట మిందాణికి వి
ఖ్యాతం బేతరువు నిజ వి
భూతిఁ ద్రిభువనంబులం బ్రభూతస్థితులన్. ౨౧౫

క. ఏతరువు సమీపమునకు
నేతేరఁగ నాత్మఁ దంబ యెంతయు నరుదై
జాతిస్మరత్వ మగునే
జాతికినే నట్టిపారిజాతముఁ గనియెన్. ౨౧౬

ఉ. అత్తరి సత్యభామ తను నాదిసురాంగనగాఁ దలంచు చ
య్యుత్తమదవ్యవాపనసముద్ధతమై మదినుల్లసిల్లఁ బె
ల్లెత్తినవేడ్క నవ్వరమహీరుహముం దనసొమ్ము సేతకై
మెత్తనవేఁడెఁ జిత్తవిభు మేకొని యచ్యుతుఁడుం జెచ్చెరన్ ౨౧౭

తే. పెఱికి పారిజాతముఁ దార్క్ష్యు పెద్దవీఁపు
మీఁద నిడుకొని ప్రియకాంత మెచ్చియలర
దేవలోకంబు వెలువడఁగా వనంబుఁ
గాచియున్నకింకరులు పెక్కండ్రు గడగి ౨౧౮

వ. అడ్డపడి యనేకశస్త్రాస్త్రవిలసనంబుఁ జూపిన నవ్వుచు నవ్వీరుండు ౨౧౮

మ. స్ఫుటశార్ఙ్గచ్యుత తీవ్రబాణపటలస్ఫూర్తిప్రచారంబులం
దుఱిటితగిరివుల దారితోదరుల నిర్లూనాంఘ్రులన్ భిన్నవ్రా
త్రటులం జేయుఁగఁ గొంద ఱేఁగి యధికత్రాసంబునం జెప్ప ర
ప్పటు బాహావిభవుం డొనర్చినక్రియాపర్యాప్తిగోత్రారికిన్ ౨౨౦

క. దేవాధిపతియు మదిలో
నావిభుఁడు త్రిలోకహితసమాచరణకళా
కోవిదుఁ డగుట యెఱింగి య
థావిధ మగు తత్కృతంబుతక నొడఁబడియెన్. ౨౨౧

ఆ. మనసు పట్టలేక యనిమిషకోటితో
నరిగియతనిఁదాఁకి యని యొనర్చి
వజ్ర మతనిమీఁద వైచి తద్వేగసం
స్తంభనమున మదము దక్కి సురగి ౨౨౨

వ. అమ్మహాత్ముతోఁ దదీయనివృత్తి పర్యంతంబు దివ్యమహీరు
హంబు మహీతలస్పర్శగా నొడంబఱచి యమరావతికిం జనియె.
కృష్ణుండు నిత్తెఱంగునం బారిజాతంబు గైకొని నిజపురాభిముఖుం
డయ్యె ౨౨౩

... ...

వ. పారిజాతంబును నవతారితంబు సేసి ప్రద్యుమ్ను నాజ్ఞాపింప నతం
డయ్యుత్తమతరువు నంతఃపురంబునకుం గొనిపోయెఁదత్సన్నిధానం
బున సకల కురురాంధక వరులుఁ గుమారులును దివ్యంబు లగు
తమపూర్వజన్మంబులు సంస్మరించి యది తదీయ ప్రభావంబు
గాఁ నెఱింగి యద్భుతంబు నొందిరి. గోవర్ధనధరు డాధరణీ ధర
శిఖరంబును గల్పవృక్షంబును బ్రశస్తంబు లగు నెలవులం బ్రతి
ష్ఠితంబులు సేయించి" ఉత్తరభాగము చతుర్థాశ్వాసము. ౨౩౧

పారిజాతమును సత్యభామ యుద్యానవనంబునఁ బ్రతిష్ఠించెనని భాగవతమునం దుండ నిందట్లులేక ప్రశస్తమగు నెలవున నాటించె నని యున్నది

సంస్కృతహరివంశ మందలి యధ్యాయములు ప్రక్షిప్తమను టకే, యుపపత్తు లధికముగఁ గన్పట్టుచున్నవి. ఆకాలమునఁ బురాణములయం దుండెడి చిన్నకథలను దీసికొని పెంచి కావ్యములను రచించుటయందును, కథలను గల్పించి ప్రబంధములను నిర్మించుట యందును, గవులకేమి, కృతిపతులకేమి యభిరుచి మెండు. ఇందులకు మనుచరిత్రము, రాజశేఖరచరిత్రము, వసుచరిత్రము, కృష్ణార్జున సంవాదము, కళాపూర్ణోదయము మొదలగు కావ్యములు నిదర్శనములు. హరివంశమునఁదొమ్మిది యధ్యాయములలో నున్నకథను భాషాంతరీకరించెననుటకంటె నాయధ్యాయములు ప్రక్షిప్తములని తలంచుటయే యుచితము

తిమ్మకవికవిత్వముకృదుమధుర పదసంయుతమై మనోహరముగానున్నది ఆకాలపుకవులే "ముక్కు తిమ్మనార్యు ముద్దుపలుకు" అని శ్లాఘించి యున్నారు. తమగ్రంథములయం దితని నుతించిన కవులు పెక్కుగున్నారు. వారు రచించిన పద్యములను, గ్రంథమధికమగునను భీతిచే నిట నుదాహరింపను. పట్టమట్ట సరస్వతిసోమయాజి కృత మగునొక్కపద్యము నీక్రింద నిచ్చెదను.

క. భారతికి ముక్కు సిల్పిన
ధీరులకును దిక్కు ముక్కు తిమ్మయ సూ! యం
చా సి యారసికుని కృతి
సారస్యముఁ దలఁతు ధీ సారస్యముగన్ ...పృథుచరిత్ర

ఈకవియందుఁగృష్ణరాయల కధికగౌరవముకలదు. రాయలీతని కగ్రహారాదుల నిచ్చి సన్మానించి నట్లీఁడు చెప్పిన "కృష్ణరాయ

క్షితీశ కరుణాసమాలబ్ధ ఘనచతురంతయాన మహాగ్రహారసన్మాన యుతుఁడు'' అను వాక్యముల వలన స్పష్టమగుచున్నది.

ఇతని నివాసము బళ్లారి మండలమని యూహింపవచ్చును ఇతని జననమరణకాలములనుసర్ణయించుట కాధారములు లేవు ఇతఁడు తన మేనమామయైన ఘంటసింగయ్యకంటె నిరువది సంవత్సరములు చిన్నవాఁడనియుఁ గృష్ణరాయల రాజ్యకాలమునందు నాతని యాస్థానమునం దున్నవాఁడనియు నిర్ణయించుటకు సంశయింప నక్కఱ లేదు- రాయల యనంతరము నందితఁడు జీవించి యుండెనో లేదో, ఉన్నచో నెంతకాలముండెనో తెలియదు. ఇతఁడు యుద్ధయాత్రలలో రాయలతోఁ గూడ నుండెడివాఁడు.

శ్రీకృష్ణరాయలును పెద్దనార్యుఁడును ముక్కు తిమ్మనయుఁ దమతమ గ్రంథములలో దశావతారములను నుతించుచుఁ బద్యములను వ్రాసియుండిరి. వాని నిట నుదాహరించినచో వారికవితా తారతమ్యము తెలియునని యూహించితిని. కాని గ్రంథవిస్తర శంకచే నీయ లేదు.

ఈకవినిగూర్చి కథ లనేకమున్నవి. ఆంధ్రకవుల చరిత్రమున నుదాహృతమైన యొక కథ నిట వ్రాయుచున్నాఁడను.

"ఈకవియొక్క దాతృత్వమునుగూర్చి యొక కథ గలదు. ఇతఁడు పారిజాతాపహరణమును రాజున కంకితము చేసినపుడు రాజు చతురంతయాన మహాగ్రహారములును మణికుండలములును బహుమానము చేసెను ఆయమూల్యమణి కుండలములను ధరించి తిమ్మన వాకిట గూరుచుండియుండఁగా నొకబట్టువచ్చి యాతని కవనమైపుణి నిట్లు స్తుతించెనఁట!

క మూఁకొలఁది జానపదులకు

నీకవితాశ్రీవి యబ్బునే కూపనట

జ్జ్వలములకు గగనధునీ
శీకరముల, తిమ్మ నంది సింగయ తిమ్మా!

స్తుతింపఁగానే యతఁడు తనయొద్దనప్పుడు మఱేదియు నమూల్య వస్తువు లేఁ బోవుటచేత వెంటనే తన చెవినున్న యమూల్య రత్నకుండల మొకటి యాబట్టుకవి కిచ్చెనఁట! మఱునాఁడు తిమ్మకవి యొంటి చెవికుండలముతోనే రాజాస్థానమునకుఁ బోయియుండఁగా నచ్చటి కాబట్టుకవియు వచ్చెనఁట! అపుడు ప్రస్తావవశమున రాజా కుండల దాన వృత్తాంతమును బట్టు చెప్పిన పద్యమును విని యాపద్యమునం దలి 'గగన' శబ్దమునకు మాఱుగా 'నాఁక' యనియుండినచో మరింత సరసముగా నుండునని సెలవిచ్చెనఁట. అప్పుడాపద్యమునకు వన్నె దెచ్చి తిరిగి చెప్పి తన చెవికుండలమును దిమ్మకవియుఁ దన చెవికుండలమును బట్టుకవియు రాజుముందఱఁ బెట్టి సమర్పించిరట! రాజువారి యౌదార్యమునకును సరసత్వమునకును మెచ్చి యిరువురకును సర్వాబహుమతులిచ్చి పంపెనఁట!

ఈతని కవిత్వశైలి దెలుపుటకుఁ బైని వ్రాసిన పద్యములే చాలి యున్నను నిదివఱకుదాహృతములు కాని ౩, ౪, ౫ ఆశ్వాసములనుండి మఱి మూఁడు పద్యముల నుదాహరించి యాతని చారిత్రమును ముగించెదను

చ. జలరుహనేత్రిఁ గాంచి సరసత్వము మీఱఁగ నొక్కవేలుపుం
జిలుకలకొల్కి రాచిలుకచేఁ బిలిపించిన సత్యభామ కో
కలికి తెఱంగు శౌరికడ కన్నులసన్నలఁ జూపెఁ గోపక
న్దళకలుషాయితాక్షి వలనంబుల నాసతి దన్నదల్పఁగన్ ౩ ఆ. ౨౦

ఉ. తానఁటె పారిజాతవసుధారుహముం గొనిపోవువాఁడు క
న్గానఁడు యాదవుండనుచుఁ గన్నులు వేయును జేవుఱింప వై
శ్వానరశక్రదైత్యవర వారిధిపానిలయక్షనాయకే
శానులదిక్కు మాచి కులిశంబుకరంబునఁ బూఁచిపట్టినన్ ౪ ఆ. ౬౩

మ. సమయజ్ఞుండయి గర్గసంయమి మహాసంకల్పమున్ జెప్పఁ గ
ల్పమహీజంబు సదక్షిణాకము విజప్రాణేశుఁ గూడ న్నృప
ర్యమ నిశ్రేష్ఠునకిచ్చె దానముగ ధారాపూర్వమవ్వేళఁ "దు
భ్యమహం సంప్రదదేన మౌనమ" యటంచ ద్దేవి మోదంబునన్.

– హరి. ౩.

నారదునియొద్దనుండి శ్రీకృష్ణుని మరలవిలిదికొనుటకై యాతని యెత్తు ధనమిమ్మని నారదుఁడడిగెననియు నందులకు సత్యభామయొద్ద నున్న ద్రవ్యమంతయుఁ జాలకపోఁగా నామెచేఁ బ్రార్థితయై రుక్మిణి యుచ్చటకువచ్చి యొకతులసీదళము తులయందుంచఁగా నది శ్రీకృష్ణునితోఁ దులదూగెననియు నొకయైతిహ్యము కలదు.

101 ధూర్జటికవి

ఈకవి కాళహస్తి మాహాత్మ్యమను నాల్గాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచించి కాళహస్తీశ్వరున కంకితము చేసెను. ఈక్రింద నుదాహరించిన యాశ్వాసాంత గద్యతక్క కవి తననుగూర్చి గ్రంథమున నొక్కమాటయైనను జెప్పకొనియుండలేదు

"ఇది శ్రీమత్కాళహస్తీశ్వర చరణకమల సేవాపరాయణ సింగమరమానారాయణ జక్కయనారాయణ తనూభవ భవపరాఙ్ముఖధూర్జటి ప్రణీతంబైన శ్రీకాళహస్తిమాహాత్మ్యంబను మహాప్రబంధంబునందు సర్వంబును జతుర్థాశ్వాసము"

ఈపద్యమునుబట్టి కవితల్లి పేరు సింగమయనియు తండ్రి జక్కయ తనయుఁడైన నారాయణుఁడనియుఁ దెలియుచున్నది. కృత్యాదియందిష్టదేవతాప్రార్థన మైనపిదప షష్ఠ్యంతములకుఁబూర్వమిక్రిందనుదాహరించిన యైదుపద్యములను వ్రాసియున్నాఁడు.

క. ఈరీతి నిష్టదేవ స
మారాధన మాచరించి యస్మత్కృతిక
న్యారత్నమునకు విద్యా
పారంగతుఁడైన వరునిఁ బరికించి మదిన్.

శా. వాగర్థంబులు శ్రోత్రవక్తలు జగద్వంద్యుండు నద్వైత వి
ద్యాగోష్ఠిన్ వివరింప నీశ్వరుఁడ కాదామ్రప్రబంధాధిప
త్యాగణ్యార్హుఁడు వేఱొకండు గలఁడే యామాట లేలంచుఁ జే
తోగమ్యుండగు కాళహస్తిపతి నాథుంగా సమర్థించితిన్.

ఉ. ఈశుభకావ్యరత్నమునకీశు నధీశుని జేసినన్ మహా
దేశిక సార్వభౌముఁడు మదిం బ్రమదంబు వహించి ధూర్జటీ
నీశివభక్తి కావ్యసరణిం గడుధన్యతఁ బొంద నవ్యభా
షాళితభానిగుంభనరసస్థితి నొప్పదలిర్పఁ జెప్పుమా.

క. అని గురుఁడనుపమ కరుణా
వనధియనుగ్రహము సేయవరమాని మనో
వనజవనరాజహంసము
ననుభవగోచరుఁ గృతికు నభివర్ణింతున్.

మ. తనయిల్లాలఖిలైకమాత; తనసంతానంబు భూతవ్రజం;
బనులాపంబులు వేదము: ల్దనవిహారాగారము ల్మౌనిహృ
ద్వనజంబు; ల్దనసేవకుల్గముల జాతశ్రీధరు; ల్గాఁ జెలం
గినదేవోత్తము నమ్మహాత్ముఁ దరమే గీర్తింపఁగా నేరికిన్

ఈపద్యములలోనైనను ధూర్జటియను పేరొక్కటితక్క మరియేవిషయమును గానరాదు. గురుని పేరయినను జెప్పలేదు. కాళహస్తిమాహాత్మ్యమునం దీధూర్జటి యేకులమువాఁడో, ఎప్పటివాఁడో, ఎచ్చటివాఁడో తెలిసికొనుటకుఁ దగినయాధారము లేవియులేవు.

శ్రీకృష్ణరాయ విజయమును రచించిన కుమారధూర్జటి యని నామాంతరముగల వెంకటరాయామాత్యకవి ధూర్జటికిఁ బౌత్రుఁడయి

నట్లు కృష్ణరాయ విజయమందలి యీక్రింది పద్యమువలనఁ దెలియు చున్నది.

సీ. ఘను భరద్వాజగోత్రుని సదాపస్తంబ
సూత్రుని బాంధవస్తోత్రపాత్రుఁ
బాకనాటార్వేలవంశప్రసిద్ధుని
ధూర్జటిపౌత్రు బంధురచరిత్రు
సద్గురుకారుణ్యసంప్రాప్తవిద్యా వి
హారుని శ్రీకాళహస్తి నిలయు
చిత్రప్రసూనాంబికా శ్రీకరానుగ్రహ
సాధిత కవితారసజ్ఞహృదయు
సారరచనాధురీణుఁ గుమారధూర్జ
టిప్రధానాగ్రగణ్యుఁ బటీరహీర
మహితసత్కీర్తిఁ గాళయామాత్యపుత్రు
వేంకటార్యుని బిలపించి వేడ్కఁ గనియె

ఈపద్యమును బట్టి మనధూర్జటికవి పాకనాటి యార్వేలనియోగి బ్రాహ్మణుఁ డనియు ఆపస్తంబసూత్రుఁ డనియు భరద్వాజగోత్రుఁ డనియుఁ జెప్పవచ్చును. కాని ఈసీసపద్యములో వర్ణింపఁబడిన ధూర్జటియుఁ గాళహస్తిమాహాత్మ్యమును రచించిన ధూర్జటియు నొక్కఁడేయని నిశ్చయించుట కాధారము లిందులేవు. పై పద్యములో ధూర్జటినిఁ గవియని చెప్పలేదు. కృష్ణరాయ విజయమును రచించిన కుమారధూర్జటికి లింగరాజకవి యనునొకతనయుఁడుకలఁడు. అతఁడు పెదకాళహస్తి మాహాత్మ్య మనుగ్రంథమును రచించి, కాళహస్తిని బాలించుచున్న దామెర్ల అక్కరాజు వెంకటపతిగారి కంకిత మిచ్చియుండిరనియు. దానిని తాము చదివియుంటిమనియు వ్రాయుచు ధూర్జటికవికృత కాళహస్తి మాహాత్మ్య ముద్రిత ప్రతిపీఠి కలోఁ బీఠికాకారులగు కొత్తపల్లి పద్మనాభశాస్త్రులుగారు పెదకాళ

హస్తి మహాత్మ్యములోనివనియుదాహరించిన పద్యముల నీక్రిందనిచ్చు చున్నాఁడను.

సీ. శ్రీకాళహస్తిగౌరీనాథపదపద్మ
సద్భక్తియుక్తి నిశ్చలతఁగాంచి
సారసుధాసారసరసోక్తి గుంభనఁ
గాళహస్తిమహత్త్వకథనొనర్చి
కృష్ణరాయకిరీటకీలితమణిగణా
ర్చితపదాబ్జద్వయశ్రీ వహించి
యాసేతుకాశీతటావనీవిఖ్యాత
సత్కీర్తి విస్ఫూర్తిజాల వెలసి
ధరణిఁ జెలువొందె నేకవీశ్వరవతంస
రత్న మమ్మహనీయు ధూర్జటిసుధీంద్రుఁ
దలఁతు జలనిధివీచికాకలకలాను
కారి భూరికవిత్వవాక్పటిమ గులుక.

సీ. శ్రీకాళహస్తీశసేవనాన్వితచిత్త
చిత్తజాకార లక్ష్మీవిహార
రమణీయశీల భారద్వాజగోత్రప
విత్ర యాపస్తంబసూత్ర మహిత
ధూర్జటివంశపాథోధిచంద్రకుమార
ధూర్జటినామ విస్ఫూర్జితాంక
స్తుతమతి వేంకటపతితనూభవ లింగ
రాజకులేంద్ర ధైర్యాచలేంద్ర

క. వినుకాళహస్తిమహిమం
బనుపమమై వెలయ మాను మడధ్యాయికథల్
దెనుఁగునఁ గావ్యముగ నొన
ర్చను బెదధూర్జటికవీంద్రశేఖరుఁ డనఘా.

గీ. బహుపురాణమథితభవ్యార్థశివతత్త్వ
సారమెల్ల నైక్యసరణిఁ బొదలి
జగతి శివరహస్యసంగ్రహమనునిది
వాస మొనరు విబుధు లభినుతింప.

సీ. ఆయితిహాసంబునందలి యుత్తర
భాగంబునందు భాస్వన్నిరూఢిఁ
గాళహస్తిమహాత్త్వకథ నూటయిర్వది
యధ్యాయములఁ జెలు వమరుచుండఁ
దత్కథఁ దెనుఁగున ద్రాక్షరసోర్మికా
పరిపాకపస్ఫూర్తిఁ బరిఢవిల్లఁ
గృతి యొనర్పుము మదంకితముగ శబ్దచ
మత్కృతిఁ బండితు ల్మదిగణింప.

ఈపద్యములవలనఁ బెదధూర్జటికవి కాళహస్తిమహాత్మ్యమును రచియించినట్లును, అతఁడు కృష్ణరాయుల యాస్థానమున గౌరవము నందినట్లును దెలియుచున్నది. ఈతనిని పెదధూర్జటి యని చెప్పుట చేత పెదధూర్జటియనియు చినధూర్జటియనియు నిరువురు ధూర్జటులు కలరనియు, నందు చినధూర్జటిపౌత్త్రుఁడు కుమారధూర్జటి యనియుఁ గృష్ణరాజ విజయమునందలి పై సీసపద్యమున, కుమారధూర్జటి తన పితామహుఁడైనచినధూర్జటినే తలపెట్టెననియు నూహింపఁదగియున్నది ఈయూహ సరియైన దనుటకు, కృష్ణరాయ విజయమునందలి యీక్రింది పద్యము సాక్ష్యమొసంగుచున్నది.

చ. స్తుతమతియైన యాంధ్రకవి ధూర్జటి పలుకుల కేల కల్గెనో
యతులితమాధురీమహిమ నా మును మీపెదతాత చాలస
న్నుతిఁ గనెఁ గృష్ణరాయలమనోజ్ఞసభ న్వినుమీవు నట్లమ
త్కృతబహుమానవైఖరులఁ గీర్తివహింపుము ధాత్రిలోపలన్.

కృష్ణరాయలచే గౌరవమునొందిన ధూర్జటి, కుమారధూర్జటికిఁ బెదతాతయని యిందు స్పష్టముగా నున్నది. దీనినిబట్టి పై సీసపద్యములోని "ధూర్జటిపౌత్రు" అను వాక్యమునందలి ధూర్జటి కుమార ధూర్జటికిఁబితామహుఁడనియు, నూహించుటలోఁదప్పులేదు. కాని కాల నిర్ణయముఁ గావింప వలసివచ్చినప్పు డీయూహలు సరియైనవి కావని తెలియది 'పెద్దతాత' అనఁగా వరుసకుఁ దాతయనియు కేవలము పెదతాత కాఁడనియు స్పష్టమునది ఈవిషయమును గుమారధూర్జటి చారిత్రమున విపులముగాఁ జర్చించియున్నాఁడను.

కాళహస్తిమాహాత్మ్యమును రచించిన ధూర్జటి కృష్ణదేవ రాయల సభయందలి యష్టదిగ్గజములలో నొకఁడని ప్రతీతికలదు. "స్తుతమతియైన యాంధ్రకవిధూర్జటి పల్కుల కేలఁగల్గెనో యతులిత మాధురీమహిమ!" అనికృష్ణరాయలేప్రశ్నించెననియు, నందుపైఁ దెనాలిరామకృష్ణుఁడు లేచి "హా! తెలిసెన్ భువనైకమోహనోద్ధత సుకుమారవారవనితాజనతాఘనతాపహార సంతతమధురాధరోదితసుధారస ధారలు గ్రోలుటంజుమీ" అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెననియుఁజెప్పెదరు. తెనాలిరామకృష్ణకవి కృష్ణదేవరాయల కాలములోనివాఁడు కాఁడనియు మఱియేకవియో దీనినిబూరించియుండుననియుఁగొందఱందురు. రామకృష్ణకవి కృష్ణరాయలకాలము వాఁడని స్థిరపడినచో సీపూరణ కర్త యాతఁడని నిశ్చయింపవచ్చును. కుమారధూర్జటియే గ్రంథస్థము చేసియున్నందున రాయలసభలో నీసంభాషణమే జరుగలేదనియు నిది యసత్యమనియుఁ జెప్పుటకు వీలులేదు. కాళహస్తి మాహాత్మ్యము బట్టి శివభక్తులలో నగ్రగణ్యుఁ డని చెప్పఁదగిన ధూర్జటి సంతత వేశ్యాప్రియుఁ డగుట యాశ్చర్యముగనే గన్పట్టును. యౌవనమున నట్లు స్వేచ్ఛగా సంచరించి, వయసు మరలిన పిమ్మట పశ్చాత్తప్తుఁడై శివభక్తాగ్రేసరుఁడై కాళహస్తి మాహాత్మ్యమును రచియించి యుండవచ్చును. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు, స్తుతమతి—యతులితమాధురీ

మహిమ'' అని కొనియాడుట శ్రీకాళహస్తిమాహాత్మ్యమే కాకుండ మరియేదేని కృతిగాని యేవేని కృతులుగాని ధూర్జటిచే రచితములయ్యె నేమోయని యనుమానము కలుగుచున్నది. కాని అట్టివి యున్నట్లు కుమారధూర్జటిగాని లింగరాజుగాని చెప్పియుండలేదు.

ఇత్వసంధులు రేఫద్వయమైత్రి మొదలగు ప్రయోగము లీకావ్యమునం గన్పట్టుచున్నవి. ఇవి కవికిసమ్మతములనియే యూహింపం దగియున్నది. కాని తెలియక ప్రయోగించెనని తలంపరాదు.

ఈతనికవిత్వము ద్రాక్షాపాకమున మృదుపద సంయుక్తమై యనర్గళధారతో భక్తిరసపూరితమై యొప్పారుచున్నది. కవిత్వశైలి తెలియుటకై కొన్నిపద్యముల నుదాహరించుచున్నాను. కాళహస్తీశ్వర మాహాత్మ్యమందలి కథలుగూడ మనోహరములై శివుని మహిమలం దెలుపుచు భక్తిరసోద్దీపకములై యొప్పుచున్నవి. వాని సారము వ్రాయుటకు తావుచాలదు

చ. పరిచితబంధనైపుణినపారకళానుభవప్రసక్తినా
దరసవివేకసంపద సదాశుకవాక్యసుధానుభూతి మో
హరహితవృత్తి బ్రస్ఫుటదనంగరహస్యవిచారబుద్ధి న
ప్పురమునఁ గామినీజనులు పోల్తురు యోగిజనంబు పోలికన్. ౧౮

శా. ఓ వెఱ్ఱీ! సుతులందఱుం దెగిన నయ్యో దుఃఖివై యాగతిన్
జావం బుట్టువు దీఱునే! మనములో సంసారమున్ రోసినన్
దేవోత్తంసునిఁ బార్వతీరమణు భక్తిం గొల్వుమీ చేకుఱున్
జీవన్ముక్తియటంచుధాత్రి యుపదేశింపం బ్రమోదంబునన్. ౧౯

శా. ఈసంసారపయోధిలోనఁ బడి మే మీఁదీఁది దేహంబుపై
నాసల్మానక తేలుచు న్మునుఁగుచుం బ్రాణప్రయాణోన్ముఖా
యాసంబుల్ శతసంఖ్య లోర్చితిమి దేవా మమ్ము రక్షించి మి
థ్యాసౌఖ్యంబులుచాలు నిత్యసుఖ మిమ్మాయంచుఁ బ్రార్థించినన్ ౨౦.

ఉ. ఎన్ని మహానదుల్, వనములెన్ని; గిరీంద్రములెన్ని; బోయవీ
డ్లెన్ని: మృగంబులెన్ని; జనహీనములైన పథంబులెన్ని; నే
నిన్నియు దాటి యేకరణి నీశ్వరుశైలముఁ జూడఁబోయెదన్
గన్నదిగాదు విన్నయదిగాని సదాశివ యేమి సేయుదున్ 3 ఆ

ఉ. కాముకవృద్ధిఁ గలఁచు కవ్వము; బువ్వము దేవకోటికిన్
వ్యోమపథంబు తేన; పెరకొప్పెడు పర్వము; మవ్వ ముత్పల
శ్రీమతికిన్; జకోరమహిషీమధుపాళికిఁ బ్రోచునన్నమై
యామవతీశబింబ మదయానలముక్కెఁ బ్రభాళి పెక్కువన్ ౪ ఆ

ఈతనిపద్యముల నుదాహరించుటలోఁ దృప్తిగలుగుట లేదు. వేయేల! ప్రతిపద్యమును రసవంతమై మాధుర్యమునుగురియుచున్నది. అందుచేతనే కృష్ణరాయలు అతులితమాధుర్య మెట్లుకలిగెననిప్రశ్నించియున్నాఁడు. అట్టిప్రశ్నము నడిగించుటకీ గ్రంథ మొక్కటియేచాలుననియు, వేఱుకృతి యవసరము లేదనియుఁ దోఁచుచున్నది.

ఈతఁడు "కాళహస్తీశ్వరా" యనుమకుటముతో నొకశతకమును రచియించెనని చెప్పుచున్నారు. కాళహస్తిమాహాత్మ్య పీఠికా కారు లాశతక మీతనిది కాదనివ్రాసియున్నారు. మనకిప్పుడు ౧౧౫ పద్యములుగల కాళహస్తీశ్వరశతకము ముద్రితప్రతి లభించుచున్నది. అందీశతకము ధూర్జటికృతమని చెప్పుటకుఁదగినయాధారములుగనుపట్ట లేదు. కాని యీశతక మీధూర్జటికృతమని చిరకాలానుగత మగు ప్రతీతిలోకమున వ్యాపించియున్నది. కస్తూరి రంగకవి యభేదయతి కుదాహరణముగఁ దనరంగరాట్ఛందమునందు "ధూర్జటివారి కాళహస్తీశ్వర శతకములోనిదని యీక్రిందిపద్యము నుదాహరించియున్నాఁడు.

శా. నీకుంగాక కవిత్వమెవ్వరికి నేనీనంచు మీఁదెత్తితిన్
శ్రీకొంటిన్ బిరుదంబుఁ గంకణము ముంజేఁగట్టితిన్ బట్టితిన్

లోకులెన్నైన చెప్పవ్రతంబు నాతలంపులీరుణా భీరునింగాదు ఛీ
ఛీ! కాలంబున రీతి తప్పుడుసుమీ! శ్రీకాళహస్తీశ్వరా!

కాళహస్తిమాహాత్మ్యమును ఈశతకమును జదివిచూచినచో నిందలి పదములకూర్పు, ధార, భావ, మాధుర్యము భక్తిరసము వీనినిబట్టి యీరెంటికిని కర్తయొక్కడేయని తోచును. పైని వ్రాసిన "స్తుతమతియైన" యనుపద్యమును బట్టి ధూర్జటికవి సంతత వేశ్యానురక్తుఁడని తోచుచున్నదని పైని వ్రాసియుంటిని. అందులకను గుణముగ నీక్రిందిపద్యములలో నీశతకకర్తయావయసున స్వేచ్ఛా సంచారిగ నున్నట్లు వ్రాసికొని యుండుటనుబట్టి అతఁడే యీతఁడని తోపింపఁ జేయుచున్నది.

శా. కాయల్గాచె వధూనఖాగ్రములచేఁ గాయంబు వక్షోజముల్
రాయనొ్రపడి రొమ్ము మన్మథవిహారక్లేశవిభ్రాంతిచేఁ
బ్రాయంబాయెను బట్టఁగట్టఁదల చెప్పన్రోతసంసారమేఁ
జేయంజాల విరక్తుఁ జేయఁగదవే శ్రీకాళహస్తీశ్వరా!

మ. చెడుగుల్ కొందఱుకూడి చేయఁగఁబనుల్ చీకట్లదూఱంగఁ జా
ల్పడితింగాని చరింపరాని వినునొల్లంజాలుఁ బొమ్మంచు ని
ల్వెడలంద్రోచినఁజూరుపట్టుకొని నే వ్రేలాడుదుంగొర్కెఁగో
రెడియర్థంబులు నాకు వేఁగలుగవో శ్రీ...

గ్రంథద్వయైక కర్తృత్వమునకిది బలవత్తరమైన కారణము కాకపోయినను, నితరకారణములపై నది స్థిరమగునప్పు డిది యందు లకు దోడుపడఁగలదు. ఉత్తమశతకములలో నీకాళహస్తీశ్వర శతక మొకటి. తనతప్పును బహిరంగముగ నంగీకరించిన వారల్ప సంఖ్యా కులు. అందులో ధూర్జటియొకఁడు. ఈశతకము ననుకరింపవలయునని యెందఱోకవులు శతకములను వ్రాసియుండిరి. కాళహస్తీశ్వరశతక ములే రెండుమూఁడున్నవి. కాని ఒకటియుఁ దీనితో సరిరాలేదు.

రాజులను నిందించుచు నీకవి యీశతకమునఁ బదిపద్యములకుఁబైగా వ్రాసియుండెను. అందు మూఁడుపద్యముల నీక్రిందనుదాహరించెదను.

శా. రాజుల్మత్తులు వారిసేవ నరకప్రాయంబు వారిచ్చు నం
భోజాక్షీచతురంతయానతురగీభూషాదు లాత్మవ్యథా
బీజంబుల్ తదపేక్ష చాలుఁ బరితృప్తిం బొందితిన్ జ్ఞానల
క్ష్మీజాగ్రత్పరిణామ మిమ్ము దయతో శ్రీ...

శా. రాజన్నంతనె పోవునాకృపయు ధర్మంబాభిజాత్యంబు వి
ద్యాజాతక్షమ సత్యభాషణము విద్వన్మిత్రసంరక్షయున్
సౌజన్యంబు కృతం బెఱుంగుటయు విశ్వాసంబు గాకున్న దు
ర్బీజశ్రేష్ఠులుగాఁ గతంబు గలదే శ్రీ.

శా. వేధం దిట్టఁగరాదు గాని భువిలో విద్వాంసులం జేయనే
లా। ధీచాతురిఁ జేసెఁ జేసినగులా మాపాటనే పోక క్షు
ద్బాధాదుల్ కలిగింపనేల। యదికృత్యంబైన దుర్మార్గులం,
జే! ధాత్రీశులఁ జేయనేటి కకటా! శ్రీ.

వీనినిబట్టిచూడఁగాఁ గవి రాజులనాశ్రయించియు లాభముఁ గానక విరక్తిఁ జెందినవాఁడై యిట్టిపద్యములను రచియించెనని తోఁచుచున్నది. ఈతఁడు కృష్ణదేవరాయల యాస్థానకవియని ప్రతీతి కలదు కదా! కృష్ణరాయలుకవులనాదరించని వాఁడు కాఁడు. అట్టిచో నీతనికీనిరాశ యెట్లుకలిగెను? అని సంశయము కలుగుచున్నది. కృష్ణరాయల తుదిదినములలో నీతఁడుండి రాయలయనంతర మితరరాజుల నాశ్రయించియు ఫలితమును బొందఁజాలక నిరాశ జనింపఁగా నిట్టిపద్యములు వ్రాసియుండునని తోఁచుచున్నది.

శా. సంతోషించితిఁ జాలుఁ జాలు రతిరాజద్వారసౌఖ్యంబులన్
శాంతిం బొందితిఁ జాలుఁ జాలు బహురాజద్వారసౌఖ్యంబులన్

శాంతిం బొందెదఁ జూపు బ్రహ్మపదరాజద్వార సౌఖ్యంబు ని
శ్చింత న్శాంతుఁడ నౌదు నీకరుణచే శ్రీ.

ఇత్యాదిపద్యముల వలన నీతఁడు యౌవనమున స్వేచ్ఛావిహారియు, బహురాజాశ్రయుఁడునై జీవితమునుగడపివయసుచెల్లినపిమ్మట రాజాశ్రయమున నిరాశజనింపఁగాఁబశ్చాత్తప్తుఁడై పరమేశ్వరపాదారవిందము లందనిలిన హృదయముతో నీశతకమును రచించినవాఁడని తోఁచుచున్నది. శతకమందలి పద్యములను బట్టి కవిజీవితమును నాతని గుణనిర్ణయమును జేయుట యొకొక్కప్పుడు ప్రమాదము నకు కారణమయినఁ గావచ్చును. కాని ధూర్జటిపట్ల నదిసత్యమే యని తోఁచుచున్నది.

"రోసీరోయదు" మొదలగు వ్యాకరణ మంగీకరింపని ప్రయోగము లున్నను, నవి యజ్ఞానకృతములు గావనియు, రసాభివృద్ధి కట్టి ప్రయోగము లవసరములని యాతఁడు భావించెననియుఁ నెంచఁదగి యున్నది. ఈశతకమునభక్తివైరాగ్యభావములుచక్కఁగాఁబ్రదర్శింపఁబడినవి. భగవంతుఁ డెదురుగానుండినట్లుభావించి యాతనితోవినయముగను న్యాయనిష్ఠురముగను, కోపముతోఁడను మాటలాడుచున్నట్లు కవి పద్యములను రచించియున్నాఁడు. శైలి తెలుపుటకై మఱినాలుగు పద్యముల నుదాహరించుచున్నాఁడను.

మ. తనువే నిత్యముగా నొనర్చు మది కాదా చచ్చిజన్మింపకుం
డ నుపాయంబు ఘటింపు మీగతుల రెంట న్నేర్పు లేకున్న లే
దని నాకిప్పుడె చెప్పు చేయఁగలకార్యంబున్న సంసేవఁ జే
సి నినుం గాంచెదఁగాక కాలముననో శ్రీకాళహస్తీశ్వరా!

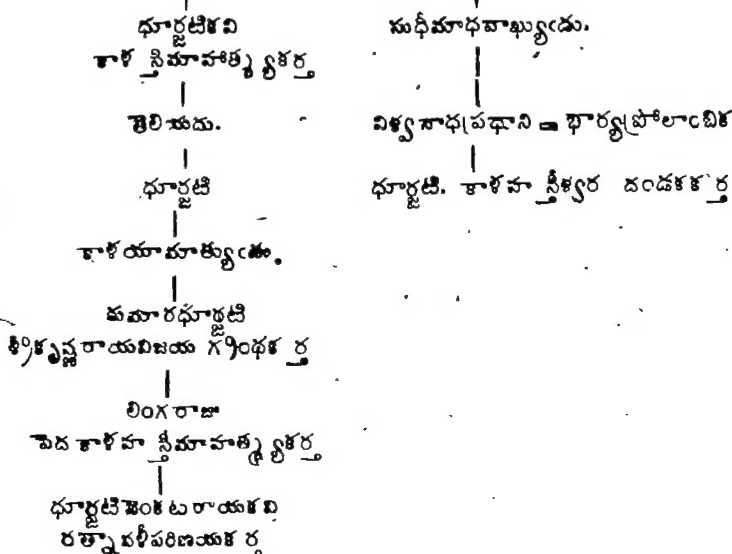
మ. చవిగాఁజూడ వినంగ మూర్కొనఁ దనూసంఘర్షణాస్వాదమొం
ద వినిర్మించెద వేల జంతువుల! నేత్రక్రీడలే పాతక
వ్యవహారంబులు సేయు నేమిటికి మాయావిద్యచేఁ బ్రొద్దుపు
చ్చి వినోదింపఁగ దీననేమిఫలమో శ్రీ.

శా. నీ నాసందోడఁబాటుమాట వినుమా నీచేత జీతంబు నేఁ
గానిం బట్టక సంతతంబు మదివేడ్కన్గొల్తువంతస్సప
త్నానీకంబున కొప్పగింపకుము నన్నాపాటియే చాలుఁ దే
జీ నొల్లం గరి నొల్ల సిరులన్ శ్రీ

శా. అంతా సంశయమే శరీరఘటనం బంతా విచారంబె లో
నంతా దుఃఖపరంపరార్జితమె మే నంతా భయభ్రాంతమే
యంతానంతశరీరశోషణమె దుర్వ్యాపారమే దేహికిఁ
జింతన్నిన్నుఁదలంపపొందరు నరుల్ శ్రీ.

ఈధూర్జటివంశమునఁగవులు నల్గురైదుగురుకలరు. వారినిజూపు వంశవృక్ష మీక్రింద నిచ్చుచున్నాఁడను. ఇందు జూపబడినకవుల చరిత్రము లీగ్రంథమున వేఱువేఱుగా వ్రాయుదును. ఇది సంపూర్ణ వంశవృక్షమని యెంచవీలులేదు. తెలిసినంతవఱకిందుఁజూపితిని.

భరద్వాజ గోత్రమున
జక్కయ
నారాయణుఁడు.

ఈ వేంకటరాయకవి తనవంశమునకు మూలపురుషుఁడైన మన ధూర్జటికవి నిట్లు నుతించియున్నాఁడు.

మ. పటుగంగాలహరీతరంగసముదంభ[త్]ప్రౌఢతాంచత్క శా
ఘుటనుఁ బాదవినమ్రకృష్ణవరరాడ్గంభీరకోటీరవి
స్ఫుటరత్నద్యుతిపాటలీకృతపదాంభోజాతు సర్వజ్ఞు ధూ
ర్జటినింగొల్చెద నస్మదీయకులకర్తన్ భక్తి రంజిల్లఁగన్.

ధూర్జటికవి రాయల కంకిత మిచ్చిన గ్రంథములుగాని, రాయలపైఁ జెప్పిన పద్యములుగాని కానవచ్చుటలేదు ఈతని కాలమును సరిగా నిర్ణయించుట కితని గ్రంథముగాని శతకముగాని తోడుపడలేదు. కృష్ణరాయవిజయమునఁ గుమారధూర్జటిచెప్పిన "మాపెదతాత" అనుశబ్దమునకు పితామహుని సోదరుఁడని యర్థము చెప్పితిమేని, ధూర్జటికవి కృష్ణరాయల యాస్థానములోవాఁడు కాఁడనియు, "స్తుతమతీ" ద్యాదిపద్యములు కల్పితములనియుఁ జెప్పవలసి వచ్చును. ఈరెండిటిలోను పెదతాతశబ్దమునకు "తాతకుఁదాత" యని యర్థము చెప్పుటయే యుక్తమని తోఁచి యట్లొనర్చితిని.

